

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૧૦૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બેગમ મહાલ

વિષય ૬૪૫૭:૩

ઐગમમહાલ

અથવા

સુવિખ્યાત રમણમંદિર

ભાગ ૨ જો.

અનુવાદક,
જયરાંકર ખોડીદાસ દિવેદી.
મુ. જુઈ (પો. અંધેરી-મુંબઈ.)

પ્રકાશક,
જી. એમ. જાગુષ્ટે,
ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

સોલ એજન્ડ,
મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે.
બુકસેલર અને પબ્લીશર.
ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

વિક્રમાબ્દ ૧૯૭૫ } મુદ્રિત રૂ. ૨-૦-૦. { પ્રથમાવૃત્તિ
ખ્રિસ્તાબ્દ ૧૯૧૬ } મત ૧૦૦૦

૮૧૦૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

Printed at "Bhagyodaya"
Printing Press, Khadia
Ahmedabad, by Jethalal
Devshanker Dave.

I asked my wife, when she had gone over it, what she thought of the Building? "I cannot" said she, "tell you what I think for I know not how to criticise such a building but I can tell you what I feel. I would die to-morrow to have such another over me."

(Vide *Rambles and recollections* P. 382
Vol. IIInd. by Colonel Sleeman.)

All rights reserved by the Publisher.

વિષયાનુક્રમણિકા.

ખંડ ૧ લો.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ લું.	પ્રણયાકુર ...	૧
૨ જી.	મધ્યરાત્રે ...	૬
૩ જી.	ભયંકર ચિંતા ...	૧૬
૪ થું.	બાદશાહી ઓવણી ...	૨૭
૫ મું.	પરિત્યક્ત શહેર ...	૨૮
૬ હું.	વાંદરી ...	૩૬
૭ મું.	અનુસંધાન ...	૪૪
૮ મું.	ભૂત કે માણસ ? ...	૫૧
૯ મું.	બાદશાહી હુકમ ...	૫૬

ખંડ ૨ જો.

૧ લું.	રણભૂમિ ...	૬૭
૨ જી.	વૈરની વસુલાત ...	૭૩
૩ જી.	ભીમસિંહ અને મહાબળતપાન ...	૮૨
૪ થું.	જહાંગીર ...	૯૦
૫ મું.	મુદ્રા-પ્રતાપ ...	૯૭
૬ હું.	વિમલસિંહ ...	૧૦૫
૭ મું.	ભયાનક સંવાદ ...	૧૧૨
૮ મું.	ધોર પરિવર્તન ...	૧૧૬

૬	મું.	જહાંગીર અને નરજહાન	...	...	૧૨૭
૧૦	મું.	પુનઃ બેગમમહાલનાં	...	...	૧૩૫
૧૧	મું.	પિશાચલીલા કે માનવલીલા ?	...	...	૧૪૨
૧૨	મું.	પ્રયાણ	...	...	૧૫૦
૧૩	મું.	મધુર-મિલન	...	...	૧૫૫
૧૪	મું.	ભાવિ બાદશાહ	...	...	૧૬૪
૧૫	મું.	સંન્યાસિની	...	...	૧૭૨

ખંડ ૩ નો

૧	હું.	આશાપૂર્ણ જીવન	...	...	૧૮૧
૨	જી.	વિવાહ સમારંભ	...	...	૧૮૮
૩	જી.	જીલેખાની આત્મકથા	...	...	૧૯૫
૪	યું.	તપસ્વી અને તપસ્વિની	...	...	૨૦૩
૫	મું.	ફસાયાં અને બચ્યાં	...	...	૨૦૯
૬	હું.	અપૂર્વ ભાતુભાવ	...	...	૨૧૭
૭	મું.	રસ્તામાં	...	...	૨૨૩
૮	મું.	તાજમહાલ	...	...	૨૨૮
૯	મું.	બેગમ લુલિયા	...	...	૨૩૬
૧૦	મું.	જીલેખાનો પત્ર	...	...	૨૪૩
૧૧	મું.	પૈશાચિક રહસ્યનો સ્ફોટ	...	...	૨૫૦
૧૨	મું.	પદ્માણેના પંજામાં બિહારી	...	...	૨૫૭
૧૩	મું.	દુલાલીનું દૈત્ય	...	...	૨૬૪
૧૪	મું.	શેર ને માથે સવાશેર ?	...	...	૨૭૧
૧૫	મું.	દરબારમાં ચમત્કાર	...	...	૨૭૬
૧૬	મું.	ગૌહરખાન-સ્ત્રી કે પુરુષ ?	...	...	૨૮૬

અર્પણપત્રિકા.

પિતાધર્મે પિતાસ્વર્ગઃ પિતાહિ પરમન્તપઃ ।

પિતરિ પ્રીતિમાપન્ને પ્રોયન્તે સર્વદેવતા ॥

પરમ પૂજનીય દેવલોકવાસી પિતાના વિદ્યાભિ-
રુચિના સંસ્કારોનું બાલ્યાવસ્થાથી આ ક્ષુદ્ર અંથકારના
અંતરમાં પરિપોષણ થયું છે તે પરમારાધ્ય પિતાના
ચરણકમળમાં ભક્તિ તથા શ્રદ્ધાસહ આ ક્ષુદ્ર અંથ
અર્પણ કરું છું.

પવિત્ર આદર્શ અને સાધ્વી સતીઓનાં બોધપ્રદ અનુપમ
જીવનચરિત્રોનો સમુદાય.

સતીમંડળ અને સ્ત્રીપુરુષના ધર્મ.

(ભાગ ૧ લો તથા બીજો.)

જીવનચરિત્રો એ જીવન સુધારવાનું સાધન છે, કેમકે ઉત્તમ દષ્ટાંત એ મનુષ્યને ઉત્તમ જાગૃત કરે છે. આવા હેતુથી—સતી સીતા, લક્ષ્મીજી, પાર્વતીજી, સાવિત્રી, દેવહુતી, દેવયાની, લોપામુદ્રા, સંસારા, સત્યરૂપા, ગાર્ગી, રૈણુકા, રેવતી, તુલસી, વૃંદા અશ્રુમતિ આદિ સેંકડો સતીઓનાં ઉત્તમ શિક્ષણથી ભરપૂર અદ્ભૂત રસિક ચરિત્રો છે, મૂલ્ય ભાગ ૧ લાના ૩. ૩) ભાગ બીજાના ૩. ૩).

રમણી કે રાક્ષસી?

અખળા ન્યારે મદનના મદથી ઉન્મત્ત બની જાય છે, તે વેળાએ પોતાના વિકારની તૃપ્તિ માટે તે કેવાં ભયાનક કૃત્યો અને અશ્રુતપૂર્વ સાહસો કરે છે અને તે એટલી હદ સુધી કે કાઈ મહા નીચ અને અત્યંત હાતકી પુરુષને પણ તેના સમક્ષ લજ્જાથી માથું નમાવવું પડે, આનું એ નવલકથામાં આગેહુબ ચિત્ર આલેખાયેલું છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

સૌન્દર્યવિજય અથવા સત્તરમી સદીનું ઇંગ્લાંડ.

આ વાર્તા એટલી બધી મનોહર અને ચિત્તાકર્ષક છે કે જેનું પ્રત્યેક પૃષ્ઠ વાંચવાની વાંચકને જિજ્ઞાસા ઉપજાવે વિના રહે તેમ નથી. રાજસત્તાના મદમાં પડી મોહાયેલી મહારાણી કેવાં કેવાં કૃત્યો કરે છે અને છેવટે એની એટલી બધી હૃદયભેદક દુર્દશા થાય છે કે જેનું કાષ્ઠપણ રીતે વર્ણન જ કરી શકાય તેમ નથી. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

મહાદેવ રામચંદ્ર જગુષ્ટે.

બુકસેલર અને પબ્લીશર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !

અપૂર્વ અથ ! મહોદયમાં મહોદો સપ્રમાણ શાસ્ત્રીય અથ ! !

રતિશાસ્ત્ર કિંવા કોકશાસ્ત્ર.

(સાંસારિક ગુપ્તજ્ઞાનવિષયક અંથ.)

પ્રયોજક:—મજલાલ ભટ્ટવલ્લભ ઠક્કર.

સ્ત્રીપુરુષની ચાર ભતિઓ તથા તેનું વર્ણન, સ્ત્રીપુરુષનાં સામુદ્રિક લક્ષણ, ચાર ભતિના પુરુષો માટે યોગ્ય નારી નિર્ણય, વિવિધ ભતનનાં સ્ત્રીપુરુષોથી થતાં સંતાનોના ગુણાવગુણ, • કુમારી-વિવરણ, જ્યોતિષ પ્રકરણ, નાયિકાભેદ, ઋતુવર્ણન અને તેનું સમયક્રમ, ઋતુમતી નારીનું કર્તવ્ય, લાવણ્ય કિંવા સૌન્દર્ય, રતિ તથા પુરુષ કામવાસ, મૈથુનદોષ વર્ણન, રતિપ્રકાર, આસનવિવરણ, ધમ્જાનુસાર પુત્ર પુત્રી પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય, ગર્ભવર્ણન અને સગર્ભા મુંદરીનું કર્તવ્ય, માળાપ કાળાં હોવા છતાં સફેદ બચ્ચાં ઉત્પન્ન કરવાનો ઉપાય, ગર્ભસાવ અને ગર્ભપાત, પ્રસવકાળ, આલ્યાવસ્થા, હસ્તદોષ, અતિવિહાર, વીર્યસ્રાવ, પ્રમેહ, વાંઝીઆપણું, ઉપદંશ અથવા ચાંદી, બદ, મૂત્રરોગ, અંતરગળ, નપુંપકત્વ, પુરુષના ઉત્પત્તિ અવયવ, ઋતુસાવમાં ઉત્પન્ન થતી અડચણો, ધાતુક્ષય, ગર્ભસ્થાનનું ખસી પડવું, હિસ્ટીરીઆ અથવા ચિત્તભ્રમ, સ્ત્રીના ઉત્પત્તિ અવયવો આદિ વિષયોના વર્ણન ઉપરાંત દરેક રોગની દેશી વિદેશી દવાઓ દર્શાવી આ અંથની ઉપયોગિતામાં ધણો વધારો કરવામાં આવ્યો છે, તથા છેવટે પંડિત કામનાથ (કોકા)નું જીવન-ચરિત્ર આપી ચાર ખંડમાં આ ઉપયોગી અંથની સમાપ્તિ કરવામાં આવી છે. પાકું સોનેરી પૃંકું; મૂલ્ય માત્ર રૂપિયા ત્રણ છે.

મહાદેવ રામચંદ્ર ભગુપ્ટે.

બુકસેલર અને પબ્લીશર, ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

સ્નેહસદન કિંવા પ્રણય રહસ્ય !

આધુનિક ભારતવર્ષની સ્થિતિનું હૃદયભેદક ચિત્ર જોવું હોય, કપટીઓની કપટલીલાનું દર્શન કરવું હોય, પ્રેમમયી પ્રેમદાના પ્યારની કસોટી જોવી હોય, બેન્કાના ઘોટાળાનો પરિચય પામવો હોય, વૈધવ્ય જીવનનો સર્વોચ્ચ આદર્શ સમજવો હોય: આત્મૈક્ય યા તો અહં જાણ તેમજ તત્ત્વમસિ નાં સત્રોનું રહસ્ય શીખવું હોય તથા તે ઉપરાંત મુધારાનો સડો—સ્વતંત્રતાનું સત્યાનાશ—છશ્વરના સાકાર નિરાકાર સ્વ-રૂપનું રહસ્ય વગેરે અનેક વિષયોનું સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો “સ્નેહસદન” નવલકથા અવશ્ય વાંચો. પાકું પુઠું રૂ. ૧-૦-૦

શર હેનરી હારેન્સ કૃત **Adventures in the Panjab**
ના આધારે લખાયેલી ઐતિહાસિક નવલકથા

પંજાબ રહસ્ય !

એક રાજપૂત રાજકુમારનું માત્ર એક વર્ષની ઉંમરે માતા પિતાથી વિહીન થવું—યુરોપીયન લશ્કરી અમલદારના હાથ નીચે રક્ષણ પામી મ્હોટા થવું—યુરોપની અંદર માત્ર હિન્દુ જાતિનો હોવાથી કમલે ડગલે માનભંગ થવું—આખરે તેણે પોતાના દેશની સેવામાં સમર્પણ કરેલું જીવન, પંજાબના મહારાજા રણજીતસિંહના દરબારમાં ચાલેલી કપટ તન્ત્રો વગેરે ઐતિહાસિક અરેખરા બનાવ—આ પુસ્તકમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. સચિત્ર પાકું પુઠું રૂ. ૧-૮-૦ વી. પી. તથા પોસ્ટેજ ભુલું.

બુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર જગુષ્ટે.

ત્રણ હરબાજી—અમદાવાદ.

બેગમમહાલ

અથવા

સુવિખ્યાત સ્મરણમંદિર.

ભાગ ૨ જો.

ખંડ ૧ લો.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રણયાંકુર.

બેગમ જનનાનખાનાના સ્વર્ગીય વિકાસોનું રહસ્ય આપણે જોઈ ગયા. હવે આગ્રાથી ધણે દૂર આવેલ એક પરિત્યક્ત શહેરનું નિર્જન સૌંદર્ય જોઈએ. ત્યાં જતાજ પહેલી નજરે બે જીવો પ્રણયકૃપલાથી દબાઈ થઈ એક ખીજ પર આસક્ત થયેલા આપણી દષ્ટિએ પડે છે. શનેઃ શનેઃ વધતો જતો તેઓનો પ્રેમાંકુર આખરે ઢટલો ફાટી થયો તેનું વર્ણન ભવિષ્યકળમાં આપવાનું અમે યોગ્ય ખારીએ છીએ.

માત્ર આજે તો તે બે જીવોનો તનમનાટ અને ભાવિ ઇચ્છાનુંજ આપણે અવલોકન કરીએ.

સ્વચ્છ નીલાકાશમાં શુકલપદ્મનો પૂર્ણચંદ્ર પ્રકાશી રહ્યો હતો. તેના ક્રોમળ અને સ્નિગ્ધ પ્રકાશને લીધે દશે દિશાએ એક પ્રકારનું અનિર્વચનીય સૌંદર્ય ઝળકી રહ્યું હતું. મન્દ પવનની સુશીતળ લહ-રીઓ ચારે બાજુએ પ્રવાહિત થતી હતી. અમે જે ઠેકાણાનું વર્ણન કરીએ છીએ, તે સ્થળ નિર્જન અને પરિપક્ત હોવાથી ત્યાંની એક પ્રકારની શાંતિપૂર્ણ નિર્જનતા-પ્રકૃતિ દેવીના ઉદાત્ત હૃદયની સાક્ષી આપે છે કે શું એમ જણાવું હતું !

હુલિયા કુવાપર પાણી ભરવા માટે આવી હતી અને તે સ્થળે સ્ત્રીવેશમાં એક યુવાન તેને મળ્યો હતો. એ આપણે પ્રથમ ભાગમાં જોઈ ગયા છીએ. આજે પણ તે પાણી ભરવા માટે આવી હતી. આગલા દિવસે તે સ્ત્રીવેશધારી યુવાનને તેણે જોયો ત્યારથી તે પોતાનું દેહ-ભાન જૂલી ગઈ હતી. પ્રતિ ક્ષણે હજારો વિચારો તેના મનમાં આવ્યા કરતા હતા. તેને જૂલી જવાનું ધણું મન કરતી હતી, પરંતુ તેનું મન તેમ કરવા માનવું નહોતું. તેણે ખુલાસો કરતાં હુલિયાને જણાવ્યું હતું કે, “ મ્હારું નામ વિમલસિંહ છે અને હું અંબરનો રહેવાસી છું. બાદશાહે મ્હારો શિરચ્છેદ કરવાનો હુકમ કરવાથી હું અહીં સ્ત્રી-વેશમાં આવીને છુપાઈ રહ્યો છું. તેઓ ગમે તેટલી તપાસ કરે તો પણ અહીંથી હું તેઓના હાથમાં સપડાઈશ નહિ એવી મ્હને ખાત્રી છે. વળી આપ પણ મ્હને પકડાવી દેશો નહિ એમ હું ઈચ્છું છું. મહે-રબાની કરી આપના માણસ સાથે થોડું થોડું ખાવાનું મ્હને ગુપ્તગુપ્ત પહોંચાડશે તો મ્હોટો ઉપકાર થશે, નહિ તો જૂખથી મ્હને અહીંજ મ્હારા માણુ છોડી દેવા પડશે. ”

કામળ અને સરળહૃદયા લુલિયાનું અંતઃકરણ તેની હકીકત સાંભળતાંજ દ્રવવા લાગ્યું. એટલુંજ નહિ પણ તેના જીવિતરક્ષણ માટે તે આકુળ વ્યાકુળ બની ગઇ. તે યુવાનની હકીકત તેણે હમિદાને કહી નહિ. તે દિવસથી તે હમેશાં તેને કુવાને કાંઠે મળવા લાગી અને અડધી જૂખી રહી છુપાવી રાખેલું ખાવાનું લાવી તેને પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરવા લાગી. દરરોજ તે યુવાન બીખારી કુવાપર આવી જમવાનું લઈ જવા લાગ્યો. તે આ ખંડીયેર જેવા બની ગયેલા ફતેહપૂર સિક્કીમાં કયે સ્થળે રહે છે તેની ખબર લુલિયાએ પૂછી નહોતી અને તેણે પણ પોતાનું નિવાસસ્થાન તેને જણાવ્યું નહોતું.

હમેશાં બન્ને જણાં કુવાના કાંઠે મળતાં હતાં અને કેટલાક વખત સૂધી ત્યાં બેસી સુખદુઃખની વાતો કરતાં હતાં. કાંઈકાંઈ વખત લુલિયા ચમકીને એકાએક ઉભી થઈ જતી; કારણ કે હમિદા આવી છે કે શું એવી તેને ખ્હોક લાગતી હતી. છુટાં પડતી વખતે ઘણાજ દુઃખિત અંતઃકરણે તે પોતાનો હાથ યુવાનના હાથમાંથી છોડાવી નિઃશ્વાસ મૂકતી નિરૂપાયે પોતાના સ્થળે ચાલી જતી હતી.

કાંઈ કાંઈ વખત તેના મનમાં આવી જતું કે, “આ યુવાન સાથે પહેલાંની કાંઈ જાતની ઓળખાણ નહિ હોવા છતાં તેને આવી રીતે મળું છું તે શું યોગ્ય કંઈ છું? વડિલ કિંવા હમિદાને આ વાતથી હું માહિતગાર કરતી નથી એ શું મ્હારું અયોગ્ય-અન્યાય-યુક્ત પગલું ન કહેવાય? નહિ, તેમને છેતરવાં તે સાહે નહિ.”

આવી રીતે અનેક વાર વિચાર કરી તે નિશ્ચય કરતી કે:—“નહિ, આજથી હું તેને માત્ર જમવાનું આપવા માટેજ જઈશ; બાકી બીજા કાંઈ કામ માટે જઈશ નહિ, કિંવા તેની સાથે બોલીશ નહિ.” પરંતુ તે પોતાની પ્રતિજ્ઞા એક પળ વાર સૂધી પણ પાળી શકતી નહોતી.

હમેશાંની માફક તે તેને મળતી, તેની સાથે બોલતાં બોલતાં તે પોતાનું દેહલાન વીસરી જતી, ફેટલો વખત થઈ ગયો છે તેનું તેને જાન રહેતું નહિ. આસ્તે આસ્તે તે એટલી બધી દીવાની બની ગઈ કે, પોતે આ શું કરે છે તેની તેને સમજણ જ પડતી નહિ. તેણે પોતાના સરળ હૃદયથી આત્મસંયમ કરવાનો ઘણો પ્રયત્ન કરી જોયો; પરંતુ તેમાં તેનો પરાજય થયો. કામળ અને સરળ હૃદયનો જય થયો. અપરિચિત અઘાતકુલશીલ યુવાનને જોઈ તે પોતાને વિસરી ગઈ—તેને આધીન થઈ ગઈ.

તે યુવાનની પણ તેવીજ સ્થિતિ હતી. તે દીવાનો બની ગયો હતો. લુલિયા સિવાય તેને એક ક્ષણ માત્ર પણ ચેન પડતું નહિ; પરંતુ લુલિયા તે સમજી શકી નહોતી. યુવાન પાસે બેસી વાર્તાલાપ કરતાં તે અનિર્વચનીય અપૂર્વ આનંદનો ઉપભોગ લેતી હતી અને તે આનંદમાંજ મગ્ન રહેવું એવી તેને ઇચ્છા થતી હતી. ખીજે આબુબાલુનો વિચાર કરવાની તેને ઇચ્છા થતી નહોતી—તેમ કરવાનું તેનામાં સામર્થ્ય રહ્યું નહોતું.

આજે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર સંપૂર્ણકળાથી ખીલીને પૃથ્વીને અલૌકિક શોભા આપી રહ્યો હતો. હમિદા તેમજ ખીજાં બધાં નિદ્રાધીન થઈ ગયાં હતાં. પવન મન્દ મન્દ ગનિથી વહ્યા કરતો હતો. એટલામાં પગનો અચાજ થવા નહિ દેતાં લુલિયા દરવાજા પાસે આવી અને તેને ધીમેથી ઉઘાડી ગુપ્તગુપ્ત ત્યાંથી નીકળી તે કુચ પાસે આવી પહોંચી. કુમાર વિમલસિંહ તેની પહેલાંજ ત્યાં આવીને બેઠો હતો.

તેને જોતાંજ લુલિયા હસીને બોલી:—“આપની સાથે આમ એકાંતમાં હું મળું છું એ કાંઈ યોગ્ય કરતી નથી!”

વિમલસિંહ તેનો હાથ પકડી તેને પોતાની પાસે ખેસાડનાં આદરયુક્ત પ્રેમથી બોલ્યો:—“જે અધિકાર મળવાથી આવી રીતે મુશ્કાકાત લેવા છતાં કોઈ કાંઈ પણ બોલી શકે નહિ—તે અધિકાર મળેને આપવાથી કોઈથી ડરવાની જરૂર રહેશે નહિ.”

વિમલસિંહના બોલવાનો અર્થ લુલિયા સમજી શકી નહિ. તે તો પોતાના સરળ અંતઃકરણથી તેના મનોહર ચહેરા તરફ જ જોઈ રહી.

આજ સૂધીમાં વિમલસિંહે તેનો હાથ કોઈ દિવસ આવી રીતે પકડ્યો નહોતો. તેણે તેને પોતાના હૃદય સાથે દબાવ્યો. પછી જમણા હાથે તેની દાઢી સહજ ઉંચી કરી તેના ગુલાબી ગાલનું તથા આરક્ત ઓષ્ઠનું અનેકવાર ચુંબન લીધું. મનની અસહ્ય ઉત્તેજનાથી લુલિયાએ પોતાની આંખો મીચી દીધી. તેમ કરવામાં તેણે તેને બિલકુલ પ્રતિબંધ કર્યો નહિ.

તેના શરીરની નસેનસમાં જોરથી વિદ્યુત પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો, સર્વાંગ શોભાચિત બની ગયું અને થરથર કંપવા લાગ્યું. ભાલપ્રદેશ-પર મૌકિતિક પ્રમાણે ધર્મબિન્દુ ચમકવા લાગ્યાં. આવી સ્થિતિ તેણે પહેલાં ક્યારેય અનુભવી નહોતી. તેથી લગભગ સંજ્ઞાશૂન્ય બની જઈ તે વિમલસિંહના હૃદયપર ઢળી પડી. વિમલસિંહે તેમ થવા દીધું. લુલિયાના આરક્ત ઓષ્ઠ તેના ઉજ્જ્વળ ચુંબનથી સેંકડો ગણા ઉદીપ્ત અને લાલ બની ગયા.

રાજપૂત યુવાન વિમલસિંહ અનિમિષ નેત્રોએ લુલિયાના કમનીય ચહેરા તરફ જોતો હતો. લુલિયાનો શ્વાસોચ્છાસ આસ્તે આસ્તે આવતો હતો; પરંતુ એકાએક તે ચોંકી ઉઠી અને બચ પામેલી હરિ-ણીની માફક આબુઆબુ જોવા લાગી. સરી બયેલાં વસ્ત્રો ઠીક કરી પોતાના મનને ઠેકાણે લાવવાનો તે પ્રયત્ન કરવા લાગી. તેની હાલ-

ચાલ તથા વ્યાકુળતા જોઈ શકિત સ્વરે વિમલસિંહ બોલ્યો:—“લુલિયા ! મ્હારાં કૃત્યથી શું તું ગુસ્સે થઈ છે ?”

લુલિયા સહજ અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલી:—“ નહિ, હું શા માટે ગુસ્સે થઈ ?”

“ વારુ, ત્યારે આવ આપણે અહીં બેસીએ. ”

વિમલસિંહે પાછો તેનો હાથ પકડ્યો અને કુવાના કાંઠાપરના પથ્થરપર લઈ જઈને તેને બેસાડી. લુલિયા એક શબ્દ પણ બોલી શકી નહિ. સહજજતાથી તે તેની પાસે બેસી રહી. આટલા દિવસ સૂધી તે યુવાન પાસે બેસતાં તેને શરમ આવતી નહોતી. બોલતાં સંકોચ થતો નહિ; પરંતુ આજે તો વિમલસિંહના મ્હેરા તરફ ઉંચું માથું કરીને તે જોઈ શકી નહિ. તેનું મન સંકોચાવા લાગ્યું. આજ સૂધી તે બાલિકા હતી; પરંતુ હવે તો તે સ્ત્રી બની જવાને લીધે સ્ત્રીસુલભ લક્ષ્ણથી ઘેરાઈ ગઈ. તેના જીવનમાં એક જાતનું પરિવર્તન થઈ ગયું, તે તે બરાબર સમજી ગઈ. પણ અબૂતપૂર્વ અપાર આનંદ સિવાય બીજું કંઈ તે જાણી શકી નહિ. કારણકે, તેનું જ્ઞાન એટલી બધી પક્વ દશાએ પહોંચ્યું નહોતું.

વિમલસિંહે કહ્યું:—“ લુલિયા, આટલા દિવસ થયાં તને એક બે વાત કરવાની ઇચ્છા થયા કરતી હતી. પણ કરી શક્યો નથી. પરંતુ હવે તે કર્યા વિના છૂટકો નથી. માટે હું જે કાંઈ ખુદ્દા દિલે બોલું તે સાંભળી તારા મનમાં રોષ લાવતી નહિ. મ્હારી બધી કર્મકથા મ્હેં તને પહેલાં કહી છે. અંબરમાં મ્હારી થોડીક જમીન છે. બાકી મુખ્ય નિર્વાહતું સાધન તો નોકરી જ હતી. તે તો હું ગુમાવી બેઠો. એટલું જ નહિ, પણ બાદશાહે મ્હારો શિરચ્છેદ કરવાનો હુકમ કર્યો છે. તેથી કોઈ પણ રીતે મ્હારે આ દેશનો ત્યાગ કરી બીજા કોઈ

સુરક્ષિત સ્થળે જવું પડશે. લુલિયા, મ્હારી આવી વિપત્તાવસ્થામાં શું તું મ્હારી સાથે લમ કરવા તૈયાર છે ? તેમ કરવા તું ખુશી ન હોય તો આ જીવનની મ્હને જરૂર નથી. જહાદોના હાથે શિરચ્છેદ કરાવવા કરતાં પોતાના હાથેજ આત્મહત્યા કરી લેવી હું વધારે પસંદ કરું છું. અફસોસ માત્ર એટલોજ છે કે તેમ કરવાથી તારા પ્રેમથી હું વંચિત થઈશ. ”

લુલિયા વિસ્મિત બની વિમલસિંહના મ્હોડા તરફ જોવા લાગી. તેના બોલવાનો લાવાર્થ તે બરાબર સમજી શકી નહિ. યુવાન બોલતો બંધ પડ્યો, તો પણ લુલિયાના મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ બહાર નીકળી શક્યો નહિ. યુવકે કહ્યું:—“ લુલિયા, હમણાં ઉત્તર આપ એમ હું કહેતો નથી. આજે તું જ અને બરાબર વિચાર કરી કાલે મ્હને આ સ્થળે મળી ખુલાસો કરજે. રાત પણ ધણી થઈ છે માટે હું તને તસ્દી આપતો નથી. ”

એમ કહી યુવાન ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. લુલિયા ગુપચુપ બેસી રહી. જે દિશા તરફ તે ગયો તે દિશા તરફ અનિમિષ નેત્રાએ જોઈ રહી. આવી રીતે બાલજ્ઞાનશૂન્ય બની કુવાને કાંઠે કેટલા વખત સુધી તે બેસી રહી તેની તેને ખબર પડી નહિ.

આટલા વખત સુધી તે મધુર અમૃતપાન કરતી હતી, પણ આજે તેનું સુધાપાત્ર કાંઈ છીનવી લેતું હોય એમ તેને જણાયું. જે પરમરમણીય સુખસ્વપ્ન તે જોતી હતી તે એકાએક નાશ પામતાં તેને ચારે બાજુએ અંધકાર જણાવા લાગ્યો.

તે વિચારવા લાગી:—“ જે ઈચ્છા હું કરતી હતી, તેવોજ તેણે પ્રશ્ન પૂછ્યો. જાતિબ્રષ્ટ બની મુસલમાન કન્યા સાથે તે લમ કરવા તૈયાર થયો એ સિવાય વધારે આનંદદાયક બીજી કંઈ વાત હોય ?

પરન્તુ તે આદશાહનો ગુન્હેગાર છે. આમતેમ છુપાયા કરે છે. તેવી સ્થિતિમાં તે પકડાઈ જાય તો શું આદશાહ તેનો શિરચ્છેદ કર્યા વિના રહે? વળી તેના ખાનદાનની પણ મ્હને ખબર નથી. બધું અપરિચિત! તેવા માણસ સાથે શું વડિલ મ્હારા લગ્ન કરી આપશે? વાર, તેમને પૂછ્યા વિના પણ મ્હારાથી કાંઈ થઈ શકે એમ નથી. કારણ કે આ દુનિયામાં તેમણે મ્હારા માટે જે જે સહન કર્યું છે અને કરે છે તેવું ખીજું કોઈ કરે એમ નથી. રાત દિવસ મ્હારા બલ્લાને માટે તેઓ ચિન્તિત રહ્યાં કરે છે. ત્યારે શું તેમને હું દગો દઉં? નહિ, ગમે તેટલું દુઃખ આવે તે સહન કરીશ, પણ તેમને દુઃખ થવા દઈશ નહિ.”

આમ વિચારમાં ને વિચારમાં ફેટલો વખત વીતી ગયો તેની તેને ખબર પડી નહિ. તેનું મગજ આજે ભમતું હતું—અનેક જાતના તર્ક-વિતર્કો આલ્યા કરતા હતા. કોઈ પણ જાતનો તે નિશ્ચય કરી શકતી નહોતી. તેનો સુખીઓ જીવ દુઃખમાં પડી ગયો હતો.

એકાએક તેણે જૂમ પાડવાનો પ્રયત્ન કરી નેયો. પરન્તુ તેમ બની શક્યું નહિ. અચાનક ફેટલાક માણસોએ આવી તેનું મ્હોકું દબાવી તેમાં ડૂબે ભારી દીધો. લુલિયા બેઠાન બની ગઈ. તેને સર્વત્ર અંધકાર જણાવા લાગ્યો. ફેટલાક વખત પછી તે શુદ્ધિમાં આવી. સહજ આંખ ઉઘાડી જુએ છે તો પોતાના હાથ-પગ તથા મ્હોકું બાંધી લીધેલું તેના નેવામાં આવ્યું. ગરીબ બિચારી લુલિયા પર આ કેવી બચકર આફત!!

મકરણ ૨ જી.

મધ્યરાત્રે.

વિમલસિંહ પોતે ક્યા ઘરમાં છુપાઈ રહ્યો છે, તેની ખબર કાઢીને આપતો નહિ અને હજી સૂધી તેના નિવાસસ્થાનની શોધ કાઢીએ કરી નહોતી. મહમદગ્ગન, હમિદા, કિંવા વૃદ્ધ ઉમરાવે તેના અગ્રાત નિવાસસ્થાનની શોધ કરી હતી કે નહિ, એ કહેવું અશક્ય છે. માત્ર એટલું ખરું કે, ઝુલિયા અને વિમલસિંહની મુલાકાતોથી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિની હમિદા માહિતગાર બની હતી અને તેણે વૃદ્ધ ઉમરાવ તથા મહમદગ્ગનને તે હકીકત કહી હોવી જોઈએ; પરંતુ ત્રણે જણે આંખ આડા કાન કરી તે વિષેનો ઉચ્ચાર પોતાના મ્હોઝમાંથી થવા દીધો નહોતો !

અજીતસિંહ પોતાનાં માણસો લઈ ક્યારનોય શહેરી છોડી ચાલ્યો ગયો હતો. જ્યાં સૂધી તે શહેરમાં હતો, ત્યાં સૂધી વિમલસિંહ ઘણી જ ચાલાકાઈથી બહાર નીકળતો હતો; પરંતુ અજીતસિંહ ચાલ્યો ગયો છે. એવી ખબર પડતાં જ તે નિર્ભયતાથી આખા શહેરમાં ફરવા લાગ્યો. રાત્રિનો વખત હતો અને તેવા વખતે નિશ્ચિંતપણે આકાશના ચંદ્ર તરફ જોતો તે ઝુલિયાના ચંદ્રવદન સાથે તેની તુલના કરી રહ્યો હતો.

એકાએક આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધિત બની જઈ તે ઉભો રહ્યો અને કાન માંડી સાંભળવા લાગ્યો, પણ તેના સાંભળવામાં કંઈ આવ્યું નહિ. આરે બાબુએ ગંભીર નિસ્તબ્ધતા પ્રસરી રહી હતી, તો પણ તેણે આબુબાબુ નજર કરી જોઈ. તેના જોવામાં કંઈ આવ્યું નહિ. બધું જ શ્વાંત હતું.

થોડા સમયમાં માણસોનાં પગલાંની સ્પષ્ટ અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. એક માણસનાં પગલાંની અવાજ તે નહોતો, પણ બે ચાર માણસો દોડતાં હોય એમ તેને જણાયું. તેઓ પોતાની સાથે કાંઈ બોલે ઉંચકીને જતાં હોય એવો તેને શક પડ્યો. કારણ કે, તેઓના પગનો ટપટપાટ તેના સાંભળવામાં આવતો હતો. ત્યારે આવી મધ્યરાત્રે નિર્જન શહેરમાંથી વજનદાર બોલે ઉંચકી જનાર આ કાણ હોવા જોઈએ ? એવો તેના મનનાં સદેહ ઉત્પન્ન થયો.

વિમલસિંહ થોડા વખત ત્યાં વિચાર કરતો ઉભો રહ્યો. પગલાંની અવાજ પુનઃ તેના સાંભળવામાં આવ્યો નહિ તે સ્વગત બોલવા લાગ્યો:—“ રાત્રિના શાંત વખતે ઘણે દૂર થયેલો શબ્દશ્વનિ કાંઈ કાંઈ વખત નજીકમાં થયો હોય એમ જણાય છે. આટલી બધી મોડી રાત્રે આ નિર્જન શહેરમાં કાણ આવે ? બીમસિંહ તો નહિ આવ્યો હોય ? છદ, તેમ બનવું અસંભવિત છે. પોતાની જગ્યા છોડી અહીં આવવાની તે હિમ્મત કરે નહિ. કદાચિત્ મૂળે આવવાને વખત ઘણો થયો છે એમ ધારી તે મ્હારી શોધ કરવા માટે આવે તો કાંઈ કહેવાય નહિ !

વિમલસિંહ આમ વિચાર કરી, બે ડગલાં આગળ ભરી પુનઃ ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો:—“ નહિ, કહેવત છે કે, ચેતતા નર સદા સુખી; એ મુજબ મ્હારે ચેતીને ચાલવું જોઈએ. કાંઈ મૂળે પોતાને તો પકડવા નહિ આવતું હોય ? ”

વિમલસિંહ પાછો ફરી રસ્તેથી ઘણે દૂર જઈને ઉભો રહ્યો. સ્વચ્છ ચાંદનીમાં પૃથ્વીપરના દરેક પદાર્થો સ્પષ્ટ દેખાતા હતા. નજીકમાં એક પણ માણસ હોવાનું ચિહ્ન તેના જોવામાં આવ્યું નહિ.

પુનઃ તે પાછો ફર્યો અને વિચારવા લાગ્યો:—“ હું ધાડું છું કે, આમાં કાંઈક મ્હારી જ ભૂત્ર થતી હોવી જોઈએ.” પણ ખીજી જ પળે તે બોલી ઉઠ્યો:—“ નહિ નહિ; ભૂત્ર નથી થતી. તેવો જ શબ્દ પાછો મ્હારા સાંભળવામાં આવે છે ! ”

વિમલસિંહ કાન માંડી બરાબર સાંભળવા લાગ્યો. મનુષ્યનાં પગલાંનો સ્પષ્ટ અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો અને તેથી તેણે જાણ્યું કે બે માણસો કાંઈ વજનદાર બોલોઉંચકી ધણી જ ચપળતાથી દોડ્યા જાય છે. તે થોડો આગળ વધ્યો. પગલાંનો અસ્પષ્ટ અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. દોડનાર માણસોએ અવાજ ન થાય માટે પગે કપડાં બાંધી લીધાં હોય એમ તેણે અનુમાન કર્યું. આવા નિર્જન-નિસ્તબ્ધ શહેરમાં જો મધ્યરાત્રિ ન હોત તો તેટલો ક્ષીણ અવાજ પણ તે સાંભળી શક્યો ન હોત.

અવાજ નજીકમાંથી આવતો નહોતો, તેથી કંઈ દિશાએથી તે આવે છે, તેનો તે નિશ્ચય કરી શક્યો નહિ. તે ધણી જ સાવધાનિથી આસપાસ જોવા લાગ્યો, પણ પાછો ફરીથી અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો નહિ. તે વિચારમાં પડ્યો અને બોલ્યો:—“ મ્હને લાગે છે કે, આ માણસો વચ્ચે વચ્ચે ઉભા રહેતા હોવા જોઈએ. પણ તેઓ તેમ શા માટે કરતા હશે ? આવી મોડી રાત્રે તેઓ શું લઈ જતા હશે ? અને તેઓ કાણ હોવા જોઈએ ? ચોર જ હોવા જોઈએ. વૃદ્ધ ઉમરાવના મહેલમાંથી ચોરી કરી તેઓ ન્હાસી જતા હોવા જોઈએ. ગમે તે હોય, મ્હારે તપાસ તો કરવી જ જોઈએ.” એમ કહી વિમલસિંહ જો દિશાએથી અવાજ આવતો હતો તે દિશા તરફ આસ્તે આસ્તે આસપાસ નજર ફેરવતો ચાલવા લાગ્યો. પુનઃ તે બોલ્યો:—“ હા, તેઓ દોડતા હોય એમ જણાય છે. તેઓને ઓળખતાં મ્હને વાર લાગશે નહિ.”

તરત જ તે આગળ ચાલવા લાગ્યો. બે માણસો એક જડ પદાર્થ ઉંચકી દોડી જતા તેના જોવામાં આવ્યા. ચંદ્રિકાના સ્વચ્છ પ્રકાશમાં શહેરનો બધો ભાગ સારી રીતે દેખાતો હતો અર્થાત્ વિમલસિંહને આ બધો બનાવ સમજવામાં વિશેષ મુશ્કેલી પડી નહિ. પરંતુ તેણે જોયું તે એટલું બધું આશ્ચર્યકારક હતું કે, જોતાં જ પોતાના માથાપર એકદમ વજાઘાત થયો હોય એમ તેને જણાયું. તે દુરાચારી માણસો એક સ્ત્રીને બાંધી પોતાના માથે ઉંચકી દોડ્યા જતા હતા.

તે સ્ત્રીની ઓઢણીપરથી વિમલસિંહને ઓળખતાં વાર લાગી નહિ. ઓઢણી અને દેહ લુલિયાનો જ હતો. આઠપ્રહર લુલિયાની પ્રેમમૂર્તિ તેનાં નેત્રો સામે ઉભી હોવાથી તેને ઓળખતાં વાર લાગી નહિ. તેને જણાયું કે, લુલિયાને કાષ્ઠ બદમાશો ઉંચકીને ચાલ્યા જાય છે.

લુલિયાને જોતાં જ તે પોતાનું દેહભાન વિસરી ગયો. શું કરવું અને શું નહિ તેનો વિચાર તે કરી શક્યો નહિ. કારણ કે, તેની પાસે એક પણ શસ્ત્ર નહોતું, અને પેલા બદમાશો પાસે શસ્ત્ર હોવાનો સંભવ હતો; તો પણ એક ક્ષણમાં તે બધું વિસરી ગયો અને ઉન્મત્ત માણસની માફક તેઓ પર હસ્તો કરવાને દોડ્યો.

બન્ને બદમાશોએ પાછા વળીને જોયું અને તરત જ લુલિયાનો અચેતન દેહ જમીનપર મૂકી દઇ તેઓ જોરથી દોડવા લાગ્યા. વિમલસિંહ છદ્મગો મારતો મારતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ચોરોની તે પૂંઠ પકડનાર હતો, પણ આગળ નહિ વધતાં તે ત્યાં જ ઉભો રહ્યો અને લુલિયાના મ્હોડામાં મારેલો ફૂલો તેણે કહાડી નાખ્યો. એટલામાં તો ચોરો સિંહદાર પાસે જઇ પહોંચ્યા અને અદશ્ય થઇ ગયા. તેઓ કયે સ્થળે નહાસી

ગયા તેની વિમલસિંહને ખચર પડી નહિ. લુલિયાને છોડાવ્યા પછી તેઓને પકડવાનો વિચાર તેણે માંડી વાળ્યો.

મહોડા માંહેલો ડૂંચો નીકળતાં જ લુલિયા એકદમ ઉડીને બેઠી થઈ. આશ્ચર્યથી આસપાસ જોવા લાગી. સલજ્જતાથી અધોવક્ત ખતી મૃદુસ્વરે તે બોલી:—“આપ અહીં ક્યાંથી ?”

વિમલસિંહે મહોટથી કહ્યું:—“પહેલાં તું કહે કે, આ બધું શું બન્યું ?”

લુલિયા બોલી:—“હું શું કહું ? આપના જવા પછી હું ધેર જવાનો વિચાર કરતી હતી એટલામાં પછવાડેથી કાઠએ એકાએક મહારૂં મથેલું દબાવ્યું અને તેમાં ડૂંચો બરાબી દીધો. પછી બે માણસ મૂંઠે ઉંચકી નહાસવા લાગ્યા. હું ધારૂં છું કે, તેઓ મૂંઠે આ સ્થળે નાખીને જ ચાલ્યા ગયા હોવા જોઈએ !”

વિમલસિંહે કહ્યું:—“હા, બે જણા તને ઉંચકી નહાસી જતા હતા. મૂંઠે તેવી ખચર પડતાં જ હું તેઓની પછવાડે પડ્યો. તને મદદ કરવા કાઠ આવે છે, એમ જોતાં જ તેઓ તને અહીં મૂકી નહાસી ગયા.”

“તેઓ કાણુ હતા ?”

“તે વિષે હું કાંઈ જાણતો નથી. કારણુ કે, તેઓનાં મહોડાં હું જાંઘ શક્યો નથી.”

“તેઓ મૂંઠે ક્યાં લઈ જતા હશે ?”

“હું જેવી રીતે કહી શકું ? તો પાશુ એટલું તો ખરૂં કે, હવેથી ત્યારે રાત્રે કિંવા બીજા કાંઈ તેવા એકાંત સ્થળે એકલા ફરવું નહિ. મૂંઠે લાગે છે કે, તેઓ આપણા કાંઈ શત્રુ હોવા જોઈએ. ચાલ, હવે

તને ઘેર પહોંચાડું. જો, હોશિયારીથી રહેજો અને એકલી બહાર નીકળતી નહિ.”

“આટલા દિવસ થયાં હું અહીં રહું છું. પણ કોઈએ મહારા શરીરને હાથ લગાડવાની પણ હિમ્મત કરી નથી.”

“હું ધારૂં છું કે, તે વખતે તારા કોઈ શત્રુઓ અહીં નહિ હોય.”

“પણ, મહારી આખી જીંદગીમાં મેં કોઈનું અનિષ્ટ કર્યું નથી, તો પછી મહારા શત્રુઓ ક્યાંથી હોય?”

“ગમે તે હોય. તે વિષે હું વધારે ખુલાસો કરી શકતો નથી. માત્ર તું હોશિયારીથી રહેજો એટલે બસ.”

“હું અહીં રહું છું એવી કોઈને હજી સૂધી ખબર નથી. કારણ કે, હું કોઈની દૃષ્ટિએ પડતી નથી; તેમજ હમિદા, મહમદગ્જન કિંવા વકિલ સિવાય બીજા કોઈ સાથે હું બોલતી પણ નથી.”

“કદાચિત્ તેમ હશે, પણ હમણાં તહે જાયું કે નહિ? એકાએક હું અહીં આવ્યો ન હોત તો ત્હારી કેવી સ્થિતિ થઈ હોત તેનો વિચાર કરતાં મહારાં રોમાંચ ઉભાં થઈ જાય છે. તે બદમાશો તને ક્યાં લઈ ગયા હોત, એ કહેવું અશક્ય છે.”

“પણ તેઓ શા માટે ન્હાસી ગયા? તેઓ તમને ઓળખતા હોવા જોઈએ.”

“હું કેમ કહી શકું? વાસ્તવિક રીતે જોતાં તેઓ મને ઓળખતા નહિ હોવા જોઈએ. કદાચ પોતાના પર કોઈ હુલ્લો કરવા આવે છે, એમ જોતાં જ તેઓ તને અહીં મૂકી ન્હાસી ગયા હોવા જોઈએ. ચોરોની આવી જ રીત હોય છે. બચવું કારણ જણાતાં જ તેઓ જીવ લઈને ન્હાસી જાય છે.”

“ વારૂ, તેઓ જો ચોર હોય તો પછી હું આટલું બધું દ્રવ્ય—
ખાદશાહી સંપત્તિ છે—તેમાંથી કાંઈ નહિ લેતાં મ્હને જ શા માટે
ચોરી જાય ! ”

“ લુલિયા, ત્હારા સદ્ય હૃદયને લીધે દુનિયાના પ્રપંચો તું સમજ
શકે એમ નથી, જો, ત્હારું ઘર હવે નજીકમાં જ આવ્યું છે એટલા
માટે જ, અને સાવધાનિરથી રહેજે. ”

લુલિયા ઘરમાં ગઈ અને ખારણું બંધ કરી દીધું. પછી પહેલે
માળે જઈ દિવાનખાનાની ખારી પાસે ઉભી રહી અનેકા બનાવો ઉપર
વિચાર કરવા લાગી; પરંતુ એટલામાં તેના કાને કોઈના હસતાં હસતાં
બોલવાનો અવાજ આવ્યો:—“ શાહજહા સાહેબ ! આવી મખ્યરાત્રે પણ
આપ પ્રજા સંરક્ષણનું કાર્ય બજાવતા હો એમ જણાય છે ! ”

લુલિયા ઘણા વખત સૂધી ખારી પાસે ઉભી રહી. બીજી કેટ-
લીક વાતચિત પણ તેના સાંભળવામાં આવી. સાહસ કરી તે પુનઃ
નીચે આવી અને ખારણું ઉઘાડ્યું. પરંતુ તેના જોવામાં કાંઈ આવ્યું
નહિ. વિમલસિંહ ક્યારનોયે ચાલ્યો ગયો હતો. લુલિયા સ્વગત બોલવા
લાગી:—“ આ મ્હેં સાંભળ્યું તે ખરું હોવું જોઈએ કે મ્હને તેવો
બ્રમ થયો ? નહિ નહિ; કોઈ બોલ્યું તો ખરું. ત્યારે શું વિમલસિંહ
રાજપૂત નહિ હોય ? ”

પ્રકરણ ૩ ભુ.

ભયંકર ચિંતા.

હુલિયાને ઉંઘ આવી નહિ. તેના અતિસરળ હૃદયમાં ચિંતાએ પ્રવેશ કરેલો હોવાથી તેની ઘણી વેદના થવા લાગી. પોતાના મા-જામાં ક્રમસર્પને દાખલ થયેલો જોઈ પત્નીનાં બચ્ચાં જેમ ભયથી કંપવા લાગે છે, તેજ પ્રમાણે તેનો જીવ તલપાપક થવા લાગ્યો. પોતાની છાતીપર એક જખરદસ્ત બોળે આવી પડ્યો હોય એમ તેને જણાયું. બિછાનામાં એક પડખેથી બીજા પડખે, ફરી તરફડવું તેને સારૂં લાગ્યું નહિ તેથી બારી ઉઘાડી બહાર જોતી ઉભી રહી. શીતળ સમીરના તરંગો આ વખતે તેના જીવને શાંત કરી શકતા નહોતા. વ્યાકુળતાથી તે લાંબે જોયા કરતી હતી. તેની આવી સ્થિતિ કેમ થઈ, તે વિષે તે સમજી શકી નહિ. દુઃખ એટલે શું એવી તેને હજી સૂઝી ખબર નહોતી. ચિંતાનો તેને અનુભવ નહોતો. પરંતુ આજે તો તેના આખા શરીરને હમ્મરો વીંછીઓ ડંખ મારતા હોય તેવી વેદના થતી હતી !

રાજપૂત યુવાનને સર્વસ્વ અર્પણ કરી પોતે તેના નરક પ્રેમ ધરાવે છે, એમ તે બરાબર જાણતી હતી. હવે તે કાંઈ નહાની બાલિકા નહોતી; પરંતુ આજ પ્રેમમાં આવું વિષ ઉત્પન્ન થાય છે, એવી તેને ખબર નહોતી. પ્રાણુભયથી સંતાઈ રહેલા રાજપુત્રે જો તેની સાથે વિવાહ કરવાની ઇચ્છા કરી હોત, તો તેમ બની શક્યું ન હોત—તેના વૃદ્ધ તિતાએ આજ આખી ન હોત. પણ વિમલસિંહ તો હતભાગી

પુરૂષ હતો તેની સાથે લગ્નગાંઠથી જોડાયા પછી આજન્મ દુઃખાશ્રુ
ગાળવાં પડશે એવી તેના મનને ખાતરી થઈ. કયા ખરાબ
ચોષ્ઠીએ આ અજ્ઞાત કુળશીલ યુવાન આ પરિતપ્ત શહેરમાં
આવી રહ્યો તે કાણ કહી શકે એમ છે. તેને લુ-
લિયાએ જોયો ન હોત તો આજે તેની આવી સ્થિતિ ન થાત—ચિન્તા-
રૂપ અગ્નિમાં તેને દગ્ધ થવું ન પડ્યું હોત. પોતાનાં લગ્ન થાય એવો
વિચાર તેના મનમાં કદિ આવ્યો નહોતો—વૃદ્ધ પિતાને ઝોડી જવાનું
ક્યારેય તેના મનમાં આવ્યું નહોતું. હાલની માફક અસ્વસ્થ ચિત્તે કુ-
વાને કાંઈ એકાંતમાં બેસી રહેવાનું તેને માફ આવતું નહોતું.

ગઈ કાલે આખો દિવસ તે પૂર્ણ આનંદ સાગરમાં ડૂબ્યા માયાં
કરતી હતી. પણ તે આનંદમૂર્તિને લગ્ન વિષેનો પ્રશ્ન વિમલસિંહે શા
માટે કર્યો? તેમ ન કર્યું હોત તો આજે તેના સુખસ્વપ્નનો ભંગ ન થાત!
વિવાહનો પ્રશ્ન નીકળનાંજ ચારે બાજુએ તેને અંધકાર જણાવા લાગ્યો.

એકાએક તેને કાંઈ યાદ આવી ગયું. કાંઈ કહેતું હતું કે, “શાહ-
નવા સાહેબ!” આ શબ્દ ઉપર તે વિચાર કરવા લાગી. કેણે કાને
શાહનવા તરીકે હાંક મારી હોવી જોઈએ? શું વિમલસિંહને તે હાંક
મારી હશે? શાહનવા કાણ હોવો જોઈએ? અહીં તે શા માટે આવે?
વાર, પ્રશ્ન પૂછનાર કાણ હોવું જોઈએ? વગેરે અનેક જાતના પ્રશ્નો
લુલિયાના અંતઃકરણમાં ઉડવા લાગ્યા. એક પ્રકારના અજ્ઞાતપૂર્વ ભય
અને આશ્ચર્યથી તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. મનમાં ને મનમાં તે પુનઃ
બોલવા લાગી:—“શાહનવા સાહેબ! અહા! કેવા મધુર શબ્દો!
પણ આ ખંડેર જેવા શહેરમાં પ્રજાનું સંરક્ષણ કરનાર કયો શાહ-
નવા હોવો જોઈએ?”

જૂદીજૂદી જાતના તર્ક—વિતર્કોથી તેનું મન ચલ—વિચલ થવા

લાગ્યું. તે સંત રીતે એક સ્થળે ઉભી રહી શકી નહિ. પોતાના જ ધરમાં હોવા છતાં પિંજરામાંના પશ્ચિમ માફક તે તરફડવા લાગી. રાત ક્યાં ગઈ, તેની તેને ખબર પડી નહિ. ચંદ્ર નિસ્તેજ બની પશ્ચિમ દિશામાં ડૂબવા લાગ્યો. પૂર્વાકાશ આરક્ત રંગના રંગાઈ પૂર્વ દિગ્વધૂ સૂર્યનું સ્મરણ કરતી હતી. પૂર્ણચંદ્રનો પ્રકાશ એકાએક વિલુપ્ત થવાને લીધે ચારે બાજુએ અંધકારનો ભાસ થવા લાગ્યો. પહેલાં જે વસ્તુઓ સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. તે હવે સહજ અસ્પષ્ટ દેખાવા લાગી. સર્વત્ર એક પ્રકારની ઉદાસીનતા છવાઈ રહી.

એકાએક લુલિયા ચમકાવે ઉભી રહી. લયનાક જુમરાણુ ધ્વનિત થવાને લીધે ન્યાં ત્યાં ભયકારક પ્રતેષ્વાનિ ઉત્પન્ન થયો. લુલિયાના શરીરનું લોહી કકુગાર બની ગયું. હૃદય પથરના જેવું જડ બની ગયું; કારણ કે તે જુમરાણુ સાથેજ વિમલાસંહનો આર્તસ્વર તેના સાંભળવામાં આવ્યો. એક.એક ઉન્માદિનીની માફક તે બહાર દોડી જતી હતી, એટલામાં તો હમિદા તેના સમે આવવાને ઉભી રહી.

તેણે પણ ભયકારક શબ્દધ્વાનિ સાંભળ્યો અને તેથી ચાકિત બની શું બન્યું છે તે જોવા પિછાનામાંથી ઉડી તે બહાર જતી હતી. લુલિયાને જોતાં જ તે ઉભી રહી અને પૂછ્યું:—“શું થયું છે?”

હમિદા આશ્ચર્યથી લુલિયાના મ્હેરો તરફ વંચ રહી. તેના મ્હેરો જોતાં જ હમિદાને સદજ ભય જણાયો કારણ કે લુલિયાનાં વિસ્ફારિત નેત્રો સફેદ પૂણી જેવાં બની ગયાં હતાં. ભયથી બાકુળ બની ગયેલી તે દેખાતી હતી. હમિદાએ પૂછ્યું:—“લુલી, લુલી સફેદ ! શું થયું છે ? કાણે બૂમ મારી ?”

લુલિયા રૂઢ સ્વરે બોલી:—“મ્હને ખબર નથી—પણ—તેમનો—”

લુલિયા એકાએક આગળ બોલતાં બટકી ગઈ. વિમલાસંહનું

નામ તે કહેવા જતી હતી એટલામાં વચ્ચે જ તેણે તે વાક્ય તોડી નાખ્યું. હમિદા થોડા વખત સૂધી ગુપચુપ તેના મ્હોઝા તરફ જોઈ રહી. પછી મન્દવરે બોલી:—“તુલી, તું બહાર જઈશ નહિ. શું થયું છે, તે હું જોઈ આવું છું.”

લુલિયા કાંઈ બોલવા જતી હતી એટલામાં મહમદજનન છલંગો મારતો મારતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેનો શ્વાસોશ્વાસ જોરથી ચાલતો હતો એટલે તે ધણે દૂરથી દોડતો દોડતો આવ્યો હોય એમ જણાતું હતું. હાથની ચપટી વગાડતાં તેણે કહ્યું:—“ચાલેજ, જલ્દી-જલ્દી—”

તેના બોલવાનો અર્થ લુલિયા સમજી શકી નહિ. વિસ્મયતાથી મહમદજનનના મ્હોઝા તરફ તે જોઈ રહી. મહમદજનને પુનઃ કહ્યું:—“જલ્દી-જલ્દી—”

હમિદા તેનો હેતુ સમજી ગઈ. તરતજ તેણે એકદમ દરવાજો ખંધ કરી દીધો અને લુલિયાનો હાથ પકડી તેને ખેંચતી ખેંચતી અંદર લઈ ગઈ. મહમદજનન પુનઃ બહાર ચાલ્યો ગયો.

બહાર અજવાળું થતાં જ સલાખતખાન મુખમાજન વગેરે પ્રાતઃવિધિ કરી લઈ એકકપ્પાનામાં આવીને બેઠો. થોડા વખતમાં મહમદજનન તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. તેને જોતાં જ ખાને પ્રશ્ન કર્યો—“કેમ, બધું બરાબર?”

“હાજી, તે વિષે ચિંતા કરતાની જરૂર નથી.”

“પેલી?”

“કાંઈ ખાતમી મળી નથી.”

“ક્યાં છે તેની તપાસ થાય તો ખુદ સાફ.”

“હું હમણાં જ તે કામ માટે બહાર છું.”

“પણ હોશિયારી રાખજો હો?”

“ તે વિષે વધારે કહેવાની જરૂર નથી. ”

“ અંબર અને મારવાડ—મને યુદ્ધ કરશે નહિ, તેમજ પાદશાહને પણ સહાય કરશે નહિ એમ—”

“ તેમાં આપણે શું નુકસાન કરવાનું છે ? તેઓમાંથી કોઈની પણ સાથે આપણે સંબંધ અશક્ય છે. ”

“ પણ એકએક અહીં આવવાનો ઉદ્દેશ શો હોવો જોઈએ તેની તં તપાસ કરી ? ”

“ નહિ. તો પણ મ્હને એટલી ખબર મળી છે કે, તેમનો કોઈ ગુપ્ત જાસૂસ અહીં આવ્યો છે અને આપણા પર તે દેખરેખ રાખે છે. ”

“ હજી સુધી હું તેની શોધ કરી શક્યો નથી. ”

આ વખતે બહારથી કોઈના આવવાનો અચાજ સાંભળવામાં આવતાં મહમદખાન તે જોવા માટે બહાર ગયો અને સલામતખાન અસ્વસ્થ ચિત્તે ત્યાંજ બેસી રહ્યો.

લગભગ એક કલાક પછી મહમદખાન એક યવન યુવાનને પોતાની સાથે લઈ આવ્યો અને કહ્યું:—“ આ માણસ આપને મળવા મગિ છે. ”

સલામતખાને જોયું તો આવનાર યવન યુવાન ખૂબસૂરત અને મજબૂત બાંધાનો હતો. લગભગ ૨૪ થી ૨૬ વર્ષ કરતાં તેની ઉંમર વધારે નહોતી. તેનો ચહેરો એકાદ ઉચ્ચ પદ્મીના ઉમરાવ જેવો દેખાતો હતો તેથી તે કોઈ શ્રીમંત મુસત્રમાન હોવો જોઈએ એમ જણાતું હતું ? સલામતખાને સન્માનપૂર્વક તેને પોતાની નજીક બેસાડ્યો; પણ તે યુવાન તો મહમદખાન તરફ જ જોવા લાગ્યો. મહમદખાન તેનો ભાવ સમજી ગતો તરતજ તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને પછવાડેના બારણે ઉભો રહી તેઓનું બાપણુ સાંભળવા લાગ્યો.

મહામહાત્મા બહાર જતાં જ યુવાને કહ્યું:—“ ઉમરાવસાહેબ, મ્હારે આપની સાથે થોડી ખાનગી વાતચિત કરવાની છે. કહો તો અહીં” કરૂં. કોઈ ત્રીજું માણસ ન સાંભળે એટલે બસ. ”

“ નહિ—મ્હારા નોકર મહામહાત્મા સિવાય મ્હારી સાથે બીજું કોઈ નથી અને તે પણ બીજા કામે ચાલ્યો ગયો છે; એટલે આપને વાત કરવાને કોઈ જાતની હરકત નથી. આપને જે કાંઈ કહેવું હોય તે ખુલ્લા દિલથી અને નિશ્ચિંતપણે કહો. ”

યુવાન આસપાસ નજર ફેરવી જોવા લાગ્યો. તે જોઈ સજાજતખાન બોલ્યો:—“ આપ ક્યાંથી આવ્યા છો અને મ્હારી સાથે શું કામ છે ? ”

મુસલમાન યુવાને કેટલાક વખત સૂધી આસપાસ જોઈ, તપાસ કર્યા પછી કહ્યું:—“ હું આગ્રેથી આવું છું. ”

સજાજતખાન આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે કહ્યું:—“ ક્યાંથી, આગ્રેથી ? મ્હારૂં એવું શું કામ પડ્યું છે ? ”

યુવાને મૃદુસ્વરે કહ્યું:—“ હું એક ખાસ કારણ માટે આવ્યો છું. ”

ત્યાર પછી તેણે ઘણા જ ધીમા અવાજે પૂછ્યું:—“ ખાનસાહેબ ! આપ કયા પક્ષમાં છો ? ”

સજાજતખાન આશ્ચર્યકરક દષ્ટિથી તેના રહેરા રહામું જોઈ રહ્યો. મુસલમાન યુવાને તેજ પ્રશ્ન તેટલા મન્દસ્વરે પુનઃ પૂછ્યો: પરન્તુ ખાન પાસેથી તેને પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહિ એટલે સ્પષ્ટ સ્વરે તે બોલ્યો:—“ મ્હારૂં નામ અબદુલ્લ ગની છે ! ”

“ નામ સાથે મ્હને કામ નથી. આપ કયા કામે અહીં આવ્યો છો, તે કહો ? ”

“તે તો મહેં આપને પહેલાં જ કહ્યું ! આપ કયા પક્ષમાં છો, તે હું જાણવા માગું છું.”

“આપ શું કહો છો, તે હું સમજી શકતો નથી.”

“બધું સમજો છો, પણ બધું ખુલેખુલ્લું જણાવી દઉં એમ આપની ઈચ્છા હોય એમ જણાય છે !”

સલાખતખાને સહજ વિરક્તભાવે કહ્યું:—“આપને જે કાંઈ કહેવું હોય, તે જલદી કહો; હજી મને બાણાં કામો કરવાનાં છે.”

યુવાને પુનઃ મંદસ્વરે કહ્યું:—“હુજૂર, મહારે નામ ગૌહરનન—”

“અરે ! તમે આ શું કહો છો ? થોડા વખત પહેલાં તો તમે તમારે નામ અમદુલ ગની જણાવ્યું અને હવે ગૌહરનન કહો છો ! હું ધારું છું કે, થોડા વખત પછી તમે નૂરજહાન પણ બની જશો !!”

“તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ? એમ પણ કદાચિત બને !”

વૃદ્ધ ઉમરાવ આશ્ચર્યચકિત બની એકટસે તેના મ્હોડા તરફ નંદાઈ રહ્યો. પછી સહજ હસી મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગ્યો:—
“સુખદાન અણા ! આ માણસ દેખાય છે તો ન્હાની ઉમ્મરનો, પણ બહુ જ પક્ષો હોય એમ જણાય છે !”

એટલામાં તે યુવાને પોતાના અંગરખાના ખીસામાંથી એક વસ્તુ બહાર કહાડી સલાખતખાનના મ્હોડા આગળ ધરી. તે જોતાં જ વૃદ્ધ ઉમરાવ એકદમ ઉઠીને ઉભો થયો. કારણ કે, તેણે હમણાં જે વસ્તુ હતું તે તેના આખા જન્મમાં જોવાનો પ્રસંગ આવશે એમ તેણે ધાર્યું નહોતું. એક પળમાં જ તેનો મ્હોરો કૃષ્ણવર્ણ બની ગયો. તેનું સાહસિક અને અનુભવી અંતઃકરણ થરથર કંપવા લાગ્યું !

પ્રકરણ ૪ થું.

બાદશાહી ઓવણી.

યુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું હતું. દિલ્લી-આગ્રાનાં આબાલવૃદ્ધોને જેની હજી સૂધી બ્હીક લાગતી હતી-તે યુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું હતું. દિલ્લીનાં ભયંકરક રહસ્યપૂર્ણ ખૂનો, તે કરતાં પણ વિશેષ ભયંકર એવી રતે-હપુર સિક્કીની પિશાચલીલા, રાજપુત્રનું પલાયન, બંગેરે અનેક નાના-વિધ દુર્ભેદ રહસ્યો સાંભળી લોકો ભયથી ડરી ગયા હતાં. શું કરવું અને શું નહિ તે તેઓને સૂઝતું નહોતું.

જે વખતની અમે આ વાત કહીએ છીએ, તે વખતે યુદ્ધની વાત આશ્ચર્યકારક મનાતી નહોતી. હિન્દુસ્થાનના દરેક પ્રાંતમાં હમેશાં યુદ્ધો ચાલુ હતાં. સૈનિકાની લૂટાલટથી અને અત્યાચારથી હતભાગી ખેડૂતો રડતા હતા. તેઓના થાકનો સર્વથા નાશ થઈ જતો હતો. ધરબાર છોડી સ્ત્રીપરિવારસહિત નિઃશિશુ અરણ્યમાં તેઓ ચાલ્યા જતા. યુદ્ધ શરૂ થતાં જ ચારે બાજુએ હોલાકાર મચી રહેતો. શ્રીમંતોનું દ્રવ્ય લૂંટી લેવામાં આવતું.-પતિવ્રતાનું પાતિવ્રત્ય બ્રષ્ટ થતું અને સાધુ જનોનો ભયંકર હાજ થતો. સૈનિકોને થોડીક સ્વતંત્રતા મળતાંજ સૈન્યવૃત્તિથી તેઓ દેશેદેશનં ઉજડ કરી નાખતા. આવી રીતે લગભગ આખા હિન્દુસ્થાનની સ્થિતિ હતી. છતાં દિલ્લી અને આગ્રાની આસ-પાસના પ્રદેશમાં કાંઈક શાંતિ રહેલી હતી. બાદશાહ જહાંગીર હમેશાં મદ્રપાનમાં તથા વિલાસમાં નિમગ્ન રહેતો હોવાથી યુદ્ધની વાત તેને પસંદ પડતી નહોતી. રાજપૂતાનાના ક્ષત્રિય વીરોએ પણ ટંટા બખેડા છોડી દઈ બાદશાહનું માંડલિકત્વ કબૂલ કરેલું હોવાથી ધણા વખત

થયાં આ પ્રદેશમાં યુદ્ધ થયાનો પ્રસંગ આવ્યો નહોતો; છતાં યુદ્ધ કેટલું બધું ભયંકર હોય છે, એ વાત તો લોકો સારી રીતે સમજતા હતા અને તેટલા માટેજ યુદ્ધની વાત કાને પડતાંજ તેઓ ભયથી અસ્વસ્થ બની ગયા હતા. પહેલાં તો યુદ્ધ થશે એવી વાતોજ તેઓ સાંભળતા હતા, પરંતુ હવે તો પિતા-પુત્ર અને ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે એકાએક લડાઈ ફાટી નીકળેલી જોઈ તેઓની સ્થિતિ કેવી થઈ હશે તેની કલ્પના તો વાચકોએજ કરી લેવી.

ખુદ બાદશાહ યુદ્ધપર જવા નીકળ્યો હતો, એ વાત સુધે રહી શકી નહિ. ઘણાજ દબ્બદબાથી જહાંગીર આગ્રામાંથી પોતાના સૈન્ય તથા નરજહાનસહ બહાર નીકળી પડ્યો. શાહજહાં શહેરિયાર ત્રિષણ્ણચિત્તે અંબાડીપર બેઠો હતો. તેના ચહેરાપરથી, વગર ઇચ્છાએ તેને યુદ્ધપર લઈ જવામાં આવતો હતો, એમ જણાઈ આવતું હતું. શહેરના મુખ્ય મુખ્ય રસ્તાઓપર લોકોનાં ટોળેટોળાં મળી અસંખ્ય સૈન્યનું પ્રયાણ જોતાં ઉભાં હતાં. અશ્વારોહી સવારો, પાયદળ તેમજ ગોલંદાગંતની તો ગણતરી જ થઈ શકતી નહોતી. ખુદ બાદશાહ પોતાનાં ભવ્ય અને બહુમૂલ્ય આભૂષણોથી સજ્જ થઈ હાથીપર સ્વર્ણજડિત અંબાડીપર બેઠો હતો. તે વખતે પણ તેનું સુરાપાન બંધ પડ્યું નહોતું. મદ્યના સ્વર્ણચપકો એક પછી એક દાસીઓ ભરી આપતી હતી. હાથીની પછવાડે મખમલ અને કિનખાપથી મટેલા મિયાનાઓ તેમજ પાતળીઓમાં બેસી બેગમો ચાલતી હતી. તેમની પછવાડે નાયગાયન કરવાવાળી નર્તકીઓના પાટ ચાલ્યા કરતા હતા. આવી રીતે યુદ્ધક્ષેત્ર પણ મોગલોનું વિલાસક્ષેત્ર હતું એમ કહીએ તો કાંઈ અતિશયોક્તિ કરવા જેવું નથી !

ફતેહપૂરથી થોડે દૂર આવતાં જ બાદશાહે જાવણી ઠોકવાનો હુકમ

કર્ચો. કાશ્મીરની ઉત્કૃષ્ટ શાલોથી તૈયાર કરવામાં આવેલો તંબૂ સ્વણ અને રૌપ્ય સ્થંભો ૧૨ શોભવા લાગ્યો. આદશાહના આ સુંદર અનુષ્ઠાન તંબૂના શિખરપર કિનાખાપથી તૈયાર કરેલી અર્ધચંદ્રાકૃત આદશાહી પતાકા સમીર તરંગોમાં ફરકવા લાગી. ચારે બાજુએ જાદુમંત્રની માફક સુંદર પુષ્પોદ્યાન બની ગયો. છાવણીની સામે એક મોટો બાજર ભરાઈ ગયો. જૂદા જૂદા દેશોના દુર્મિલ અને મૌલ્યવાન પદાર્થો લઈ હજારો વેપારીઓ ત્યાં આવવા લાગ્યા અને તેઓના કૃત્રિમિકૃત ગડગડ થવા લાગી. દરેક તંબૂમાં નચિ-ગાયન શરૂ થઈ ગયાં. નર્તકીઓના મધુર ગીતનાદથી ચારે બાજુએ મધુરતા પ્રસરવા લાગી. જ્યાં ત્યાં કોલાહલ મચી રહ્યો. આ બધો દેખાવ જોઈ હજારો યોદ્ધાઓ અહીં યુદ્ધને માટે આવ્યા છે એમ કોઈએ પણ ધાર્યું નહિ હોય ! કારણ કે તે વિષેનો નિશ્ચય કોઈ કરી શક્યું નહોતું. શાહજાદા પરવેઝ સૈન્યસહ રાજપૂતો સામે રવાના થયો છે, એમ પહેલાં લોકોએ સાંભળ્યું હતું, તેમજ શાહજાદા ખુર્દમને પણ દિલ્લીના સિંહાસનપર બેસાડવા માટે મેવાડનો બીમસિંહ તૈયાર થયો છે અને મોગલ સિંહાસનનો જમણો હાથ મનાતો. યવન ધર્મ સ્વીકારનાર મેવાડનો વીર રાજકુમાર મહબ્બતખાન પણ બીમસિંહને મળી ગયો અને તેની પણ ખુર્દમને પૂરતી મદદ છે, એમ લોકોએ અફવા સાંભળી હતી. બન્ને વીરો અસંખ્ય સેવાસમૂહ લઈ આગ્રા તરફ આગ્રા આવે છે, એમ તેઓએ જાણ્યું હતું; પરંતુ શાહજાદા ખુર્દમ ક્યાં છે, તેની ખબર કોઈને પડી નહોતી. માત્ર તેઓએ એટલુંજ સાંભળ્યું હતું કે, શાહજાદા ખુર્દમ ક્યાંઈ ગૂમ થઈ ગયો છે !

જહાંગીરે પોતાના વડિલ પુત્ર પરવેઝને ગાદી આપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે અને વૈભવશાસિની નરજહાનનો તેને ટેકા છે; તેવી સ્થિતિમાં

પુરૂંમ ગાદી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરશે તો ગુસ્સા રીતે માર્યો જશે એવી કિંવદંતિ પણ લોકોમાં પ્રસરી રહી હતી.

વળી લોકોમાં એમ પણ બોલાતું હતું કે, “ ખરેખર, જો શાહજાદો મરી જ ગયો હોય તો પછી બીમસિંહ અને મહાબળતખાન કેને લઈને યુદ્ધ કરવા આવ્યા છે ? અને તેઓ શા માટે લડવા માગે છે ? અર્થાત્ આ ઉપરથી એટલું તો નિશ્ચિત જણાય છે કે, શાહજાદો પુરૂંમ જીવતો હોવો જોઈએ. માત્ર એટલું ખરું કે, તે રાજપૂતોની જાવણીમાં નથી ! ત્યારે તે ક્યાં હોવો જોઈએ ? ”

શાહજાદો પરવેઝ બીમસિંહ અને મહાબળતખાનની સામે યુદ્ધ કરવા ગયો હતો. પરંતુ આદશાહ તો યુદ્ધપર નીકળવા છતાં તેની મદદે નહિ જતાં ફત્તેહપૂર સિક્રીથી થોડે દૂર જાવણી નાખી પડ્યો હતો ! તે શા માટે પરવેઝને મદદ કરવા નહિ ગયો, તેનો ઉત્તર કોઈ આપી શકતું નહોતું. એટલું જ નહિ, પણ આદશાહના મુખ્ય સેનાપતિઓ, મનસમદારો, ઉમરાવો વગેરેમાંથી કોઈ આદશાહના મનનો ભાવ સમજી શકતું નહિ. જેને જેવો હુકમ થતો તે પ્રમાણે તેઓ કાર્ય કર્યે જતા હતા. આપણે શા માટે આમ કરીએ છીએ, એ વિષે કોઈ પોતાના મનનું સમાધાન કરી શકતું નહિ. બધું કામ દોરીસંચાથી નાચતાં પુતળાંની માફક થયા કરતું હતું !

ખુદ આદશાહ પણ આ બધાં રહસ્યોથી માહિતગાર હશે કે નહિ, તે વિષે અનેક માણસોને સંશય આવ્યો હતો. આગ્રા છોડી તેણે ફત્તેહપૂર સિક્રી આગળ જાવણી નાખી હતી. ઘણા દિવસો થયાં તેણે રાજકીય કામોમાંથી પોતાનું અંગ કઢાડી લીધું હતું. દરબારમાં નહિ જઈ તો પ્રજા બેદિશ થશે, એમ ધારીને જ તે થોડો વખત દરબારમાં જઈને બેસતો હતો અને જેમ અને તેમ જાદી કામ ખલાસ

કરી પાછો પોતાના રંગમહેલમાં જઈ મઘપાનમાં લીન બની જતો હતો. લાવણ્યમયી વિદ્યાસી લલનાઓના સુકોમળ કંઠમાંથી નીકળેલા મધુર સુર સાંભળવામાં અને યથેચ્છ મઘપાન કરવામાં તે આખા જગતને વિસરી જતો હતો ! તેના આવા વ્યસનીપણાને લીધે કાંઈ કાંઈ વખત તેને નૂરજહાનનાં શબ્દખાણો સહેવાં પડતાં હતાં; પરંતુ તેની તે દરકાર કરતો નહિ અને સહજ હસીને માત્ર એટલું જ કહેતો કે, “ નૂરજહાન, તું જ્યાં સૂધી મ્હારી પાસે છે, ત્યાં સૂધી ડરવાની કિંવા લય રાખવાની કાંઈ જરૂર જ નથી ! ”

પ્રગ્મજનો, ઉમરાવો, મનસખદારો તેમજ રાજસચીવો—અધા જાણતા હતા કે. નૂરજહાન. તેનો બાપ અને ભાઈ મોગલ સામ્રાજ્યમાં જે કાંઈ કરશે તેજ પૂર્વદિશા માનવામાં આવશે ! કારણ કે સમ્રાટ જહાંગીર રાજકાર્યમાં બિલકુલ મન ધાલતો નહિ અને તેમ કરવા તેને મન પણ થતું નહોતું. તો પણ એટલું તો ખરું કે, તે મહા પંડિત, મહાકવિ, ગુણજ્ઞ અને સામર્થ્યવાન હતો. તેણે જો મનપૂર્વક બધો રાજકારભાર પોતાના હાથમાં લીધો હોત તો પ્રગ્મને આજે જે દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, તે ભોગવવાં પડ્યાં ન હોત. લયને લીધે તેની વિરહ બોલવાની કાંઈની જાતી ચાલતી નહિ. માત્ર તેણે એક જ રા ઈસારો જણાવ્યો હોત કે, ‘ નૂરજહાનની મ્હને કાંઈ દરકાર નથી, ’ તો હજારો ચોદાઓ તેને મદદ કરવાને બહાર આવ્યા હોત અને એક નિમિષ માત્રમાં તેઓએ નૂરજહાનને તેના પરિવાર સાથે મોગલ દરબારમાંથી હાંકી કહાડી હોત; પરંતુ ‘ વો દાન કેહાં કે મિયાં કે પાડમે જૂતી ! ’ તેવો દિવસ આવે એમ કાંઈ જાણતું નહોતું ! બારતવર્ષનું દુર્દૈવ ! બીજું શું ?

એક તરફ રાત્રે આદ્યાહની જાવણીમાં સુમધુર ગીત—વાદોનો

અચ્ચકાર તરંગિત બની નિનાદિત થતો હતો. નર્નડાઓનો મંજુલ મધુરધ્વનિ સાંભળનારાઓના કાનને આનંદસાગરમાં રમાંડતો હતો. કુસુમસૌરભથી દશે દિશા ભરાઈ ગઈ હતી. મઘના અવિરલ કુન્વારાઓ ઊડતા હતા. ત્યારે બીજી બાજુએ નૂરજહાનના વિશ્વાસુ અને નિમક-હલાલ સેનાપતિઓ મોગલ અને પઠાણ સેનાસહ ચંદ્રના સ્તિગ્ધ પ્રકાશમાં પરિત્યક્ત ફત્તેહપૂર સિક્કીને આસ્તે આસ્તે ઘેરો ધાલવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. કંઈ સ્થળે શું આવી રહ્યું છે, તેની જાણને ખબર પડતી નહોતી. શહેરમાં જે કોઈ રહેતા હતા, તેમને પોતાની આસપાસ ભયંકર ઘેરો ધાલવામાં આવે છે તેની જરા પણ માહતી નહોતી. બધું કામ ગુપ્ત્યુપ અને શાંત રીતે કરવામાં આવતું હતું. મારવાડનો રાજકુમાર અનિલસિંહ અને અંબરનો રાજકુમાર અજીતસિંહ એ બંને જણા પણ ફત્તેહપૂરથી થોડે દૂર છાવણી નાખી પડ્યા હતા. તેઓ પણ આ દિલચાલથી ગિનવાકેફગાર-અચાત હતા ! કપટભ્રમ મન્દપણે વિસ્તૃત થતી જતી હતી તેની ખુદ બાદશાહને પણ ખબર પડી નહોતી !

પ્રકરણ ૫ મું.

પરિત્યક્ત શહેર.

ચંદ્રિકાના સ્તિગ્ધ પ્રકાશમાં આખા જગતને વિસરી જઈ વિમલસિંહ અને લુલિયા મોડી રાત સૂધી પ્રેમગોળી કરતાં બેસી રહ્યાં હતાં. તે રાતે બે નીચ માણસો લુલિયાને શા માટે લઈ જતા હશે, તે વિષે વિમલસિંહના મનમાં સંશય આવ્યો નહિ. તેણે વિચાર્યું કે, કદાચિત્ અજીતસિંહ અને અનિલસિંહના કોઈ સિપાહીઓએ તેને જોઈ

હશે અને તેનું અનુપમેમ લાવણ્ય જોઈ તેને ચોરી જવાને તેઓ તૈયાર થયા હશે. બાકી ખરી રીતે જાતાં અજીતસિંહ અને અનિલસિંહના સ્વભાવથી તે પરિચિત હતો. તેમના જેવા નિર્મળકન્ય વંશનાઓ એક અનાથ બાળિકાને ઉપાડી જવાનું નીચ કામ કરે, એમ તેણે માન્યું નહિ.

લુલિયાને તેને ઘેર પહોંચાડ્યા પછી તે પાછો ફર્યો એટલામાં સામેથી એક સશસ્ત્ર રાજપૂત યોદ્ધો આવતો તેને દેખાયો. યોદ્ધાનો મહેરા સ્વસ્થ અને ચિંતાથી ઘેરાયેલો દેખાતો હતો. તે શું બોલ્યો તેની વિમલસિંહને ખબર પડી નહિ એટલે તે તેના મહેરા તરફ ટમર ટમર જોઈ રહ્યો. રાજપૂત યોદ્ધો સહજ હસીને બોલ્યો:—“ હું ધાઈ છું કે, આપનો પ્રેમવિલાસ થોડા દિવસ પછી શરૂ થવા લાગે, તો વધારે સારું; કારણકે, હાલનો વખત જોઈએ તેટલી સુખ-શાંતિનો નથી ! ”

વિમલસિંહ ખડખડ હસતાં બોલ્યો:—“ બિરાદર ! ત્હારી પાસે ત્હારી એક પણ વાત શું હું ગુપ્ત રાખું છું ? તું મને તેમ કરે, પણ આવી સ્ત્રી મહેં પહેલાં ક્યારેય જોઈ નથી. બીજી કાઈ પર પ્રેમ કરવાનું મને મન થતું નથી. ”

“ પ્રેમચર્યા કરવાનો મને હમણાં વખત નથી જીવ જવાનો પ્રસંગ નજીક આવી પહોંચ્યો છે. કારણ કે, એક બે દિવસમાં જ યુદ્ધની શરૂઆત થશે. ”

“ મહેં તો સાંભળ્યું છે કે, નરજહાન ખુદ આદિશાહને પોતાની સાથે લઈ અહીં આવેલી છે ! ”

“ આવવા દે. તેમાં આપણને ડરવાની કાંઈ જરૂર જ નથી. પરવેઝ હારતાં જ આપણો માર્ગ મોકળો થઈ જશે—”

“ તેનો પરાજય થાય એમ હું માની શકતો નથી. ”

“ તેને યુદ્ધમાં જ્ય મળશે તો પણ મોતના પંઝામાંથી તે કાંઈ છુટવાનો નથી ! ”

વિમલસિંહ વિસ્મયથી પોતાના મિત્રના મ્હેરા તરફ નજર રાખી. પછી મન્દસ્વરે બોલ્યો:—“ બીમસિંહ, આવી રીતે તેનું ખૂન થાય એવી મ્હારી ઇચ્છા નથી. માત્ર મ્હારા માટે—મ્હારા જેવા એક રાંક મિત્ર માટે—તમે તમારા હાથ અધોર પાતકથી કલંકિત કરો, એ હું પસંદ કરતો નથી. ”

બીમસિંહ સહજ હસીને બોલ્યો:—“ રાજપૂતો આવી રીતે ખૂન કરી પોતાના હાથ કલુષિત કરતા નથી. તેઓના તરફથી એમ થવાનો સાંભળ પણ નથી ! ”

“ તમે શું કહો છો, તે હું અરાખર સમજી શકતો નથી. ”

‘ પરવેઝ જે યુદ્ધમાં નહિ માર્યો જાય, તો પછી નૂરજહાન તેને જીવતો રહેવા દે તેમ નથી ! ”

વિમલસિંહ આશ્ચર્યથી બીમસિંહના મ્હોઝા તરફ એક ટસે નજર રાખી. આ અભૂતપૂર્વ ખાતમી સાંભળતાંજ તેના મ્હોઝામાંથી એક પણ શબ્દ બહાર નીકળી શક્યો નહિ.

બીમસિંહ પુનઃ બોલવા લાગ્યો:—“ ગુપ્ત જાસૂસોદ્વારા મને ખબર મળી છે કે, નૂરજહાન હાલમાં એક ભયંકર કારસ્થાન રચવામાં ગુંથાઈ ગઈ છે. પરવેઝ અને ખુર્દમનું અસ્તિત્વ નષ્ટ કરવા માટે તે પ્રયત્ન કરી રહી છે અને તે કામમાં જે તે નહિ ફાવે તો પછી ગુપ્ત રીતે તે બંને જણાનો વધ કરાવવાના તેણે નિશ્ચય કર્યો છે. ”

આ ભયંકર ખાતમી સાંભળતાંજ અંદ્રિકાના વિમલ પ્રકાશમાં વિમલસિંહનો મ્હેરા નિસ્તેજ બની ગયો. રુદ્રસ્વરે તે બોલ્યો:—“ તે આમ શા માટે કરે છે ? ”

“ શા માટે ? તું હજી સૂધી સમજી શકતો નથી ? જો, નૂરજ-હાન તેના જમાઈ શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવાની ઇચ્છા ધરાવે છે. તે એવી તો પાખંડી સ્ત્રી છે કે, આ દુનિયામાં કાંઈ અસાધ્ય છે, એમ તો તે માનતીજ નથી ! ”

વિમલસિંહ કાંઈ બોલ્યો નહિ. બંને જુલુા ગુપ્તગુપ્ત સિંહદાર પાસે આવી પહોંચ્યા. એટલામાં અચાનક એક ભયંકર આર્તસ્વર તેઓના સાંભળવામાં આવ્યો. બંને વીરો આશ્ચર્યમુગ્ધ બની જઈ સાશંકવૃત્તિથી આસપાસ જોવા લાગ્યા. અરણ્યોદયના ચિન્હો સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં, તો પણ ચંદ્રનો પ્રકાશ જોઈએ તેટલો હજી સૂધી ઓછો થયો નહોતો. જ્યાં સૂધી નજર પહોંચે ત્યાં સૂધી બધું સ્પષ્ટ દેખાતું; પરંતુ તેમને કાંઈ દેખાયું નહિ.

સાંભળવામાં આવેલી કિકિયારી ચારે બાજુએ પ્રતિધ્વનિત થઈ હવામાં મળી ગઈ. પુનઃ સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી. આખું શહેર નિસ્તબ્ધ બની ગયું.

વિમલસિંહ બીમસિંહના મ્હોડા તરફ વંત્ર બોલ્યો:—“ આ શાનો અવાજ આવ્યો ? ”

“ કાંઈ સમજતું નથી, પણ આ કિકિયારી કિલ્લાની બહારથી આવી હોવી જોઈએ, એમ હું ધારું છું. ”

વિમલસિંહનું હૃદય લુલિયા માટે તલપાપડ થવા લાગ્યું. કાંઈ બદમાશે તો તેને પુનઃ પકડી નહિ હોય ? નહિ, તેમ હોય તો તે ખૂમ તેના ઘર તરફથી આવી હોત; પરંતુ આ તો કિલ્લાની બહારથી આવો ! ત્યારે કાણે આવી રીતે કિકિયારી પાડી હશે ? એ વિષે તે ચોતે કાંઈ જાતના નિર્ણયપર આવી શક્યો નહિ એટલે તેણે બી-

મસિંહને પૂછ્યું:—“બીમસિંહ, એક પછી એક નવાં સંકટો ઉપસ્થિત થયાજ કરે છ! આનો ઉદ્દેશ શો હોવા જોઈએ?”

બીમસિંહ કહ્યું:—“બાદશાહને નહિ પૂછનાં સંશયિત બની જઈ નૂરજહાને પોતાનો તંબૂ શહેરની નજીકમાંજ ઠાકાવ્યો છે. ગમ કાલે હું બાદશાહની હાવણીમાં જઈ આવ્યો—”

“શું કહ્યો છો? તમને કાંઈ ઓળખી ગયું હોત તો—”

“તેઓ માં ઓળખવાની તાકાત જ ક્યાં હતી! યઃકશ્ચિત્ સિપાહીથી લઈને ઠેક બાદશાહ સૂધી દરેક જણુ વિશ્વાસમ નિમગ્ન બની ગયેલા છે. દરેક જણુ પોતાની સાથે આક-દશ નર્તકીઓનો તાયફા લઈને આવેલા છે. ગાનતાન અને સુરાપાનમાં તેઓ એટલા તો લુગ્ધ બની ગયા છે કે કાણુ આવે છે અને કાણુ જાય છે, તેની કામને ખબર પડતી નથી. તેમાં મ્હેં તો વળી મરઝાડી રાજપૂતનાં પોષાક પહેનાં હતો અને બનાવટી દાઢી ઝગાડી હતી—”

તેનું વાક્ય સંપૂર્ણ થાય તે પહેલાંજ વિમલસિંહ એકદમ ખોલી ઉઠ્યો:—“જુઓ, જુઓ; ચારે બાજુએ ધૂળ ઉડી રહી છે!”

બીમસિંહ એક પડી ગયેલા ઘરની દિવાલ ઉપર ચઢ્યો અને આસપાસ નજર કરી તે બરાબર જોવા લાગ્યો. આસ્તે આસ્તે તેનો મ્હેરો ગંભીર થવા લાગ્યો. તે બોલ્યો:—“મ્હને લાગે છે કે, અસંખ્ય લોકસત્તારો શહેરને ઘેરો ઘાલવા માટે આ તરફ આવે છે! પણ આ સૈન્ય કોનું હોવું જોઈએ? આપણું તો નહિ હેય?”

વિમલસિંહ વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“બીમસિંહ, ભલે બીજા બધા નાચ-ગાયન અને સુરાપાનમાં લુગ્ધ બની જઈ અયશ-આરામમાં પડી રહે; પરંતુ નૂરજહાનનું કાંઈ કહી શકાય નહિ. તે સ્વસ્થ બેસી રહે તેવી નથી. રાતોરાત તેણે શહેરને ઘેરો ઘાલવાનું

કામ પૂર્ણ કર્યું હોવું જોઈએ. આપણે— ”

એટલું બોલતાં જ વિમલસિંહ એકદમ ફેફસા મારી ભીમસિંહની પાસેથી દૂર ખસી ગયો. કારણ કે, નજીકના એક છાપરા પરથી ધસડાતી ધસડાતી એક વાંદરી તેના પગ આગળ આવીને પડી હતી. પ્રભાતના પહોરમાં વાંદરીનું કાળું મોઢું જોઈ બંને જણાને ધણું જ ખરાબ લાગ્યું ! વિસ્મયથી તેઓ તેના તરફ જોવા લાગ્યા. વાંદરીએ પોતાના જાતિસ્વભાવાનુસાર દાંત કચકચાવ્યા અને લાંબો લાથ કરી કહ્યું:—“ પત્ર છે ! ”

વાંદરીના મોઢામાંથી મનુષ્યવાચી સાંભળી બંને જણા આશ્ચર્ય ચકિત બની જઈ સ્તાંભિત થઈ તેના તરફ ટગર ટગર જોતા ઉભા રહ્યા. તેઓના મોઢામાંથી એક પણુ રાજ્ય નીકળી શક્યો નહિ. થોડા વખત પછી વાંદરી પોતાના પગપર ઉભી થઈ અને તેણે કાખમાંથી એક પત્ર બહાર કઢાડ્યો. ભીમસિંહે વિસ્મિત બની પૂછ્યું:—“ તું કાણ છે ? ”

વાંદરીએ જવાબ આપ્યો:—“ મહારં નામ દુલાલી છે ! ”

બંને જણા અગ્નયમ પામી એક સ્વરે બોલી ઉઠ્યા:—“ રાજા દુલાલી ? આવા વેષમાં તું અહીં શા માટે આવી છે ? ”

જુલેખાંની વિશ્વાસુ ગુપ્તહતી દુલાલી હસતાં હસતાં બોલી:—
“ રાજપૂત કુમાર ! વધારે બોલવાનો હમણું વખત નથી. આદેશાહના સૈન્યે આખા શહેરને ઘેરી લીધું છે અર્થાત્ અહીંથી કોઈથી પણ બહાર જઈ શકાય એમ નથી ! ”

વિમલસિંહ સાશંકવૃત્તિએ ભીમસિંહના તરફ જોવા લાગ્યો. ભીમસિંહે પત્ર ઉઘાડીને વાંચ્યો અને પછી વિમલસિંહના લાથમાં મૂક્યો. પત્રમાં નીચે પ્રમાણે મળકૂર હતો:—

“ મરિયમ બીબીના મહેલમાં ચાલો—હું બાદશાહની છાવણીમાં છું.”

બીમસિંહ મન્દસ્વરે દુલાલીને ઉદ્દેશી બોલ્યો:—“ આ પત્ર કાણે આપ્યો ? ”

દુલાલીએ તેના કાનમાં બે શબ્દો કહ્યા. તરત જ બીમસિંહ વિમલસિંહ તરફ ફરીને બોલ્યો:—“ ચાલો. અહીં એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કરવાની જરૂર નથી. મરિયમમહેલમાં જઈને છુપાઈ જાઓ.”

“ અને તમે ? ”

“ મહારો ઘોડો બહાર ચરે છે, તે થોડા વખતમાં જ મહેલે મારવાડી સેનાની છાવણીમાં પહોંચાડી દેશે. ”

“ તમે ભયમાં આવી પડશો તો ? ”

“ રાજપૂતો ભયને ગણકારતા નથી. માત્ર એક ક્ષણ પણ તમે અહીં ખોટી થતા નહિ. ”

“ નહિ, હું તેમ થવા દેનાર નથી. તમોને સંકટમાં નાખી મહારે સુરક્ષિત રહેવું નથી. ”

બીમસિંહ નાઈલાજ બન્યો. તે ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો:—“ ચાલો. જલ્દી કરો. હજી સૂધી મહારે કહ્યું માનતા નથી ? એક પણ વાર સૂધી અહીં રોકાશો તો સંકટમાં ફસાઈ જશો. ”

વિમલસિંહ બે પગલાં આગળ વધી ઉભો રહ્યો તેણે કહ્યું:—
“ આણેશ્વરી લુલિયાનું સંરક્ષણ કરવાની જરૂર છે. તમે તે માટે બંદોષત્ત કર્યો છે ? ”

બીમસિંહ ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ ચાંદરૂપી દુલાલી બોલી ઉઠી:—“ કરવાની કાંઈ જરૂર જ નથી. તેને માટે હું બેખમદાર છું.”

વિમલસિંહ તેના મહોડા તરફ બેઠો રહ્યો. તે બેઠો બીમસિંહે કહ્યું:—“ મહારા મિત્રો તેનું રક્ષણ કરશે, તે વિષે ખાત્રી રાખજો.

માત્ર તમે જ જેમ અને તેમ જલ્દી સુરક્ષિત જગ્યાઓ પહોંચી જાઓ. તમે જો સપડાઈ જશો, તો પછી બધું કારસ્થાન બગડી જશે.”

દુલાલી તેને વિનવતાં બોલી:—“ રાજકુમાર ! તમે ત્યારે ચાલ્યા જાઓ. લુલિયા માટે આપણાં ઘણાં માણસો પ્રાણ આપવાને તૈયાર છે. હું પણ અહીં જ છું. હું એક છાપરાપરથી બીજા છાપરાપર છલંગો મારી તેઓને આનંદ પમાડીશ. મોગલો બંત અંદર આવશે તો મહારી વાનરચંદાઓ તેઓને પૂરેપૂરી સતાવશે. વધારે શું કહું ? તેઓ થરથર કંપવા લાગશે. થોડા વખત પહેલાં મહેં એક કિકિયારી પાડી હતી તેની તમને ખબર નથી ? ”

વિમલસિંહે કહ્યું:—“ શું તે કિકિયારી જ પાડી હતી ? ”

“ હા, જો મહેં તેમ ક્યું ન હોત તો બદમાશ ગૌહરખાનૈ મહેને ક્યારનીયે ઓળખી કહાડી હોત ! ”

બન્ને જણા એકદમ બોલી ઉઠ્યા:—“ ગૌહરખાન ? તે કોણ છે ? ”

“ નૂરજહાનની તે ગુપ્તહતી છે ! ”

“ અહીં ક્યારે આવી ? ”

“ હમણાં જ તે મહેને મળી. અને બંત મહેં તેની રીતે ખૂબ પાડી ન હોત તો તેના હાથમાં હું પકડાઈ જાત ! ”

“ હમણાં તે ક્યાં ગઈ છે ? ”

“ સલામતખાનને ત્યાં. ”

“ હવે કોઈ ઉપાય ? ”

“ ઉપાયમાં તે અને હું ! જોઈ લઉં છું કે તે મહેને કેવી રીતે જતી જાય છે ! ”

ઐટલામાં મોગલ સૈન્ય નજીક આવી પહોંચ્યું. તેઓએ મ્હોટેથી કરેલો જયધ્વનિ તેમના સાંભળવામાં આવ્યો. હવે નકામો વાતચિતમાં વખત ગુમાવવો ગોઝ નહિ જણાવાથી બીમસિંહે વિમલસિંહને મરિયમ મહેલમાં જવાની આજ્ઞા કરી અને પોતે બીજી જ પળે ત્યાંથી દોડતો દોડતો કિલ્લાની બહારના જંગલ તરફ જવા લાગ્યો. કારણ કે, તેનો ઘોડો અને હથેલી ત્યાં તૈયાર હતા.

વિમલસિંહ પ્રથુ ત્યાં રોકાયો નહિ. તરત જ તે નિર્જન શહેરના ખંડિયેરમાં અદૃશ્ય થઈ ગયો. દુલાલી દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકતી અદૃશ્ય ચિત્તે ત્યાં જ ઉભી રહી. વિમલસિંહ માટે તેનું અંતઃકરણ દ્રવ્ય કરતું હતું. તેને સુખ થાય તે માટે અહોનિશ તે પ્રયત્નો કર્યા કરતી હતી. વિમલસિંહ આ વાત જાણતો નહોતો. તેનું ધ્યાન તો કુલિયામાં લાગેલું હોવાથી બીજી જાગૃતતામાં મન ધાલવાનો તેનો વખત જ નહોતો આવતો. સૈન્યનો કાલાહલ લગભગ સિંહદ્વાર પાસે સાંભળવામાં આવતાં જ તે પ્રથુ અચાનક અદૃશ્ય થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૬ હું.

વાંદરી !

સૂર્યોદય થવા પહેલાં જ મોગલ સૈનિકોએ ફતેહપુર સિક્રીને ઘેરા લીધો. સેનાપતિએ પોતાનો તંબૂ સિંહદ્વાર પાસેજ ડોકાવ્યો. અર્થાત્, તેના હુકમ સિવાય શહેરમાં કોઈ પણ જઈ આવી શકે એમ નહોતું. તરજહાને પણ તેને કડક હુકમો ફરમાવ્યા હતા.

તંબૂઓ ઠોકી ઝાવણીની બ્યવસ્થા કરતાં ધણે દિવસ ચઢી ગયો. સૂર્યના કિરણોથી ત્યાંની પ્રચંડ મસજીદોના સ્વર્ણકળસો વિશેષ તેજઃ-યુજ દેખાવા લાગ્યા. મસજીદનો મૌલવી ઉચ્ચસ્વરે નમાઝ પઢતો હતો અને તેનો ધીરગંભીર સ્વર પવનમાં મળી જઈ તરંગિત બની ધણે દૂર સુધી પ્રતિધ્વનિત થતો હતો. મૌગલ સૈનિકાએ આ વિશ્વ-વિખ્યાત મસજીદમાં નમાઝ પઢવા માટે સેનાપતિ પાસે વિનંતિ કરી; પરંતુ તેણે તેમ કરવા પરવાનગી આપી નહિ. તેણે કહ્યું:—“ તેવો હુકમ નથી ! ” અર્થાત્ મૌગલ સૈનિકાને જમીન પર જ નમાઝ પઢવી પડી.

સેનાપતિ તંબૂના દરવાજા પાસે બેઠો હતો. તેણે એક સિપાહીને સલાબતખાનને બોલાવી લાવવા માટે મોકલ્યો હતો. વૃદ્ધ ઉમરાવ સન્દેહ પહોંચતાં જ લાકડીના ટેકે આરતે આરતે ચાલતો સેનાપતિની સામે આવીને ઉભો રહ્યો. ખાનની મુદ્રેદ દાઢી અને ગંભીર ભાવ બંદનને સેનાપતિએ તેને પોતાની નજીકમાં બેસવાનું કહ્યું. ઋષિપુત્ર્ય સંસારવિરાગી સલાબતખાનને બધા ઓળખતા હતા. તેનું નામ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ હતું. તેની સત્યધર્મનિષ્ઠાને લીધે લોકો તેના તરફ ભક્તિભાવ ધરાવતા હતા. અર્થાત્ તે કોઈ પણ જાતના કારસ્તાનમાં પોતાનો હાથ ધાલે એમ કોઈના સ્વપ્નમાં પણ ખિચાલ નહોતો. ધણે દિવસો થયા મૌગલ દરબારના વિત્તાસોપભોગનો ત્યાગ કરી એક ધર્મનિષ્ઠ ફકીરની માફક તે આ જનશૂન્ય શહેરમાં આવીને રહ્યો હતો. તે લોકોની સાથે કોઈ દિવસ બેળાતો નહિ અને વસ્તી હોય ત્યાં જતો નહિ. કોઈ પણ જાતના સાંસારિક વિષયોમાં તે આસક્ત નહોતો; પરંતુ લોકો એટલું તો ખાતરીથી માનતા હતા કે, જો સલાબતખાન જેવા વિલક્ષણ શુદ્ધિમાન પુરૂષે મનર્થ

ધાર્યું હોત તો અધિકારનું કુચ્છપદ સહજ વારમાં મેળવ્યું હોત !

મોગલ સેનાપતિ આ બધું જાણતો હતો અને તેટલા માટે જ નરજહાને સલાબતખાન તરફ સંશય દર્શાવ્યો, એ જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો હતો. પરંતુ બેગમસાહેબાનો હુકમ કોણ અમાન્ય કરી શકે એમ હતું ? તેને તે હુકમ ગુપ્તગુપ્ત પાળવો પડ્યો. સમ્રાજી નરજહાનના હુકમને અમાન્ય કરે એવો વીર પુરુષ તે વખતે ભારતવર્ષમાં એક પણ નહોતો. મોગલ સેનાપતિએ વૃદ્ધ ઉમરાવને ઘણાજ સંમાન-પૂર્વક પોતાની પાસે બેસાડી કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. ત્યાર પછી તેણે કહ્યું:—ખાનસાહેબ ! આપને થોડીક તસ્દી આપવી પડી છે, માટે ક્ષમા કરશો. જેવો બાદશાહનો હુકમ હોય તે પ્રમાણે વર્તવું, એ અમારી ફરજ છે, એ વિષે આપને કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી.”

સલાબતખાને પણ તેટલાજ નમ્ર સ્વરે કહ્યું:—“ સેનાપતિ સાહેબ ! બાદશાહે આ શહેરની તજકમાંજ છાવણી નાખી છે, એવી મદને કાલે રાત્રેજ ખખર પડી. તેમને સલામ ભરવા માટે આજે હું જનાર છું. આપનો શો હુકમ છે ? આ શહેરનાં અહોભાગ્ય સમજવાં વંત-છએ કે, આટલા દિવસ પછી પણ તેમને આ શહેરની યાદ થઈ ! તેઓ અહીં આવશે કે કેમ ? ”

“ તેવી રીતનો તેમને કાંઈ હુકમ મળ્યો નથી. ”

“ ત્યારે આપ અહીં—”

“ આ પરિત્યક્ત શહેરને ઘેરવાનો અમને હુકમ થયો છે. બાદશાહની અનુમતિ સિવાય કોઈથી બહાર જઈ શકાય તેમ નથી, અને આવી શકાય તેમ પણ નથી. ”

“ કેમ ? આ શહેરમાં તો હું અને મોલવી સિવાય બીજાં કોઈ નથી—”

“આપ મનમાં કાંઈ લાવતા નહિ. અમને જેમ હુકમ થયો છે, તેમ અમારે કરવુંજ નોંધવું.”

“શું મૌલવી સાહેબ પણ બહાર નહિ જઈ શકે !”

“નહિ, કાંઈ નહિ.”

“કેમ ? ગુલામપર આટલી બધી અવકૃપા થવાનું કારણ ?”

“તે વિશે હું શું કહી શકું ? બાદશાહના ફરમાન મુજબ હું તેમને એક બે પ્રશ્ન પૂછી શકું એમ છું.”

વૃદ્ધ ઉમરાવે પોતાના બન્ને હાથ માથાપર મૂકતાં કહ્યું:—
“બાદશાહની આજ્ઞા મહેને માન્ય છે; કારણ કે, અમે તો તેમના ગુલામના પણ ગુલામ છીએ.”

સેનાપતિ થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી બોલ્યો:—“વૃદ્ધ મૌલવી સિવાય આ શહેરમાં બીજું કોઈ રહે છે કે ?”

“હા, મ્હારો તોકર મહમદગ્જન અને દાસી હમિદા.”

સેનાપતિ અત્યંત તીક્ષ્ણ નજરે સલાબતખાન તરફ નોંધ રહ્યો. પછી ગંભીરપણે તે બોલ્યો:—“આપ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહી શકો છો કે તેઓ સિવાય અહીં બીજું કોઈ રહેતું નથી ?”

“ઘણાં વર્ષો થયાં હું આ શહેરમાં રહું છું; પરંતુ ક્યારેય મેં બીજાં એક પણ માણસ જોયો નથી.”

“ઉમરાવ સાહેબ ! બરાબર વિચાર કરી જવાબ આપજો. આપ જરા પણ ખોટી બાતમી આપશો તો સંકટમાં આવી પડશો એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો.”

વૃદ્ધ ઉમરાવનો મ્હેરો ગુસ્સાથી લાલ બની ગયો. તેણે તીવ્ર સ્વરે જવાબ આપ્યો:—“વૃદ્ધ સલાબતખાન કદાપિ ખોટું બોલે નહિ એવી બાદશાહને ખબર છે, એમ હું ધારું છું.”

સેનાપતિ સહજ હાસ્ય કરીને બોલ્યો:—“આપના ધરમાં બીજું કંઈ છે, એવા પૂરાવાઓ મળે મળી ગયા છે !”

વૃદ્ધ ઉમરાવે લાકડી પછાડી ભેરથી કહ્યું:—“તદ્દન ખોટી વાત.”

સેનાપતિ પુનઃ સહજ હસીને બોલ્યો:—“ખરૂં ચા ખોટું લાંબો વખત છુપાઈ નહિ રહે. ગમે તે હોય તમારા ગરમાં નોકરો સિવાય બીજું કંઈ—તમારી પુત્રી ચા પૌત્રી—કંઈ નથી, એમજ આપ કહો છો ને ?”

ખાને દહસ્તરે ઉત્તર આપ્યો:—“હા, હું કહું છું તેજ ખરૂં છે.”

“ત્યારે તે છોકરી આપની કાંઈ જાતની સગી થતી નથી, એમજ આપ કહો છો ને ? હમિદા અથવા મહમદજાનની તે સગી છે ?”

“સેનાપતિ સાહેબ ! મદારી અથવા મહારા નોકરોની કાંઈ જાતના સગપણવાળી છોકરી મદારા ધરમાં નથી. કદાચિત હોય, તો હું જાણ્યા સિવાય કેમ રહું ?”

“ત્યારે પછી આપ વિષે કાંઈજ કપૂલ કરતા નથી ?”

“શું કપૂલ કરું ? હોય તો કપૂલ કરુંને ?”

“દાસી અને નોકર સિવાય બીજું કંઈ ધરમાં નથી ?”

“નહિ, નહિ, તમને સત્તર વખત કહ્યું કે, હોય તો હું છુપાવી શા માટે રાખું ?”

“તે વિષે હું વધારે કાંઈ ન જાણું. મળે તો શહેર તપાસવાનો હુકમ થયો છે. કાંઈ પણ છુપાઈ રહ્યું છે કે નહિ, તેનો તરતજ ખુલાસો થઈ જશે.”

મોગલ સેનાપતિ થોડો વખત સ્તબ્ધ બેસી રહ્યો અને પછી બોલ્યો:—“ત્યારે આપ નિશ્ચયપૂર્વક કહો છો કે, શીહબદો ખુર્શિદ અહીં છુપાઈ રહ્યો નથી ?”

સલાખતખાને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકી આશ્ચર્ય પામી કહ્યું:-

“ કાણુ, શાહજાદો ખુર્મ ! શાહજાદો અહીં છુપાઈ રહ્યો છે ? ”

“ હા, મ્હને તેવી ખાતમી મળી છે. ”

“ અસંભવનીય ! હું તો તે જાણતો નથી. ”

સેનાપતિ મન્દ હાસ્ય કરી બોલ્યો:-“ આપ બધું જાણો છો અને આપને ખબર છે, છતાં ખરેખર કહી શકતા નથી ! ”

વૃદ્ધ ઉમરાવે ક્રોધથી થરથર કંપતાં કહ્યું:-“ સેનાપતિ ! શું મ્હારી વૃદ્ધાવસ્થામાં મ્હારું અપમાન કરવાનો તમને બાદશાહે હુકમ આપ્યો છે ? ”

“ નહિ, આપનું અપમાન કરવાનો મ્હારો હેતુ નથી, કિંવા બાદશાહનો તેવો હુકમ પણ નથી, તો પણ જો આપ તે છોકરી માટે અને શાહજાદા માટે કોઈ જાતનો સ્પષ્ટ ખુલાસો નહિ કરો, તો આપને બાદશાહની પાસે મોકલી દેવાનો હુકમ થયો છે. ”

“ બાદશાહની આજ્ઞા મ્હને માન્ય છે. હમણાંજ ઘેર જઈ પોપાક વગેરે પહેરી, બાદશાહની તહેનાતમાં હું લાજર થાઉં છું. ”

“ ખાનસાહેબ ! આપને હું ઘેર જવા દઈ શકું તેમ નથી ! ”

“ ત્યારે શું તમે મ્હને કેદ કરો છો ? ”

“ હા. બાદશાહનો તેવો હુકમ છે. હું શું કરું ? મ્હારા તરફથી કાંઈ બુલ થતી હોય તો મ્હને લખા કરવું. ”

સલાખતખાનનો અહેરો એક પળ વાર સૂધી સાશંક ખની ગયો. પછી તરતજ આત્મસંયમન કરી શાંત સ્વરે કહ્યું:-“ બાદશાહનો હુકમ હું માન્ય કરું છું. તે વિષે હું મ્હારે ઘેર સમાચાર કહેવડાવી શકું એમ છું ? કારણ કે ત્યાં બધો સામાન અવ્યવસ્થિત રીતે પડેલો છે. ”

“ હિમરાવ સાહેબ ! આપનો નોકર મહમદ અને હમિદા-બન્ને જણાં સત્રાદ્ વિરુદ્ધ કારસ્થાન કરવાવાળી મંડળીમાં સામેલ છે, તેથી તેમનો અપરાધ આપના કરતાં પણ વિશેષ ભયંકર છે અને તેને લીધેજ તેઓ બન્નેને આપનાથી પહેલાં પકડવામાં આવ્યાં છે. ”

“ શું હમિદા અને મહમદબન્નેને પકડવામાં આવ્યાં છે ? સત્રાદ્ વિરુદ્ધ કોણ કારસ્થાન કરે છે ? તમારા બોલવાનો અર્થ તો હું કાંઈ સમજી શકતો નથી. ”

“ માફ કરો સાહેબ ! વધારે ખુલાસો કરવાનો મહેને હુકમ નથી. ”

“ મહારા નોકરોને ક્યાં મોકલવામાં આવ્યા છે, તેનો ખુલાસો તમે કરી શકશો ? ”

“ હા, આટલા વખતમાં તેઓને ક્યારનાયે કેદ કરેલા હોવા બેધમ્મે, અને ત્યાર પછી તેમને વધસ્થાનપર લઈ જવામાં આવશે. ”

એકાએક આવી ભયંકર ખાતમી સાંભળવાને લીધે વૃદ્ધ સત્રાપ-તખ્તાન સ્તાંભિત બની ગયો. તેનું મગજ ભમવા લાગ્યું. અનેક જાતના વિચારો તથા ચિંતાથી તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. તેણે જાણ્યું કે, કુશાત્રશુદ્ધિ મોગલ સેનાપતિ પોતાના તરફ ઘણીજ તીક્ષ્ણ-દ્રષ્ટિએ નીરખીને બુઝે છે, જેથી પોતાના મહેરાને શાંત અને ગં-બીર રાખવાની જરૂર છે; નહિ તો તેના મનમાં કોઈ બૂદ્ધી જાતનો જ સંશય આવી જશે. એમ વિચાર કરી ખરા વિચારતરંગો જે તેના મહેરાપર દ્રષ્ટિગોચર થતા તેને દુર્દમનીય સાહસથી ખસેડી-આત્મસંયમ કરી-અન્દ સ્વરે પૂછ્યું:-“ તેઓના ઉપર કોઈ જાતનો અપરાધ સાબિત કર્યો છે ? ”

“ હા. ”

“કાણું કર્યો ?”

“ગૌહરબાને”

“કાણુ-ગૌહરબાને ? હમણાં એક માણસ મ્હને મળવાને આવ્યો હતો તે તો નહિ ?”

“હમરાવ સાહેબ ! આ બધી બાબતોના હું સવિસ્તરપણું ખુલાસો કરી શકું એવી સ્થિતિમાં નથી. અત્યાર સુધી હું આપની પાસે જે કાંઈ બોલ્યો હોઉં, તે આપની યોગ્યતા વેંછનેજ બોલ્યો છું, એમ માની લેજે.”

“ત્યારે તો મહારાપર પણ અપરાધ સાબિત કરવામાં આવ્યો હશે ! મ્હને પણ વધસ્થાને લઈ જવાનો હશે કેમ ?”

“તે વિષે હું ખાત્રીપૂર્વક કાંઈ કહી શકતો નથી. માત્ર મ્હને તો આપને બાદશાહ પાસે મોકલી દેવાનોજ દુકમ ધરમાવવામાં આવ્યો છે.”

“બાદશાહે આટલો બધો જલ્દી આવો અવિચાર કરવા વેંછતો નહોતો—”

સલામતખાન આગળ બોલવા બંધ છે, એટલામાં ચારે બાજુથી સિપાહીઓની ખૂમના અવાજો સાંભળવામાં આવ્યા. તે મ્હોટેથી “વાંદરી-વાંદરી ! કેવી ભયંકર વાંદરી !” એવી રીતે ખૂમો પાડી મેદાન ગળવી મૂકતા હતા.

વાંચકો, આ વાંદરી બીજી કોઈ નહિ, પણ આપણી પૂર્વપરિચિતા દુલાલીજ હતી. તેના પરાક્રમનું વર્ણન અમે હવે પછીના પ્રકરણમાં કરીશું; કારણ કે, તે વાત કાંઈ થોડામાંજ પડે એમ નથી !

પ્રકરણ ૭ મું.

અનુસંધાન.

સલાખતખાન પોતાનું વાક્ય પૂરું કરે તે પહેલાં જ એક જુની ઈંટનો ટુકડો ક્યાંધથી આવ્યો અને સેનાપતિના જડખામાં વાગ્યો. સેનાપતિએ ‘તૌખ-તૌખ’ કરી પોતાના ખન્ને હાથથી મ્હોકું દબાવી દીધું. તેની નસકારી ફૂટી ગઈ અને તેમાંથી રક્તપ્રવાહ જોરથી વહેવા લાગ્યો. ઈંટાની વૃષ્ટિ હજી સૂધી અંધ થઈ નહોતી. યદ્રા નિરખીને જોયું તો નજીકમાં આવેલાં એક ખંડિયેર થઈ ગયેલા ધરના છાપરાપરથી એક વાંદરી ઈંટા અને પથ્થરોનો એક સરખો વરસાદ વરસાવતી હતી. તરત જ “વાંદરી-વાંદરી !” એમ જૂમ મારી દરેક જણ તેને પકડવા માટે દોડ્યા; પરંતુ વાંદરી વિકટ હાસ્ય કરી-હાંત કચકચાવી એક પંછી એક છાપરાં ઓળંગી ક્યાંય અદસ્ય થઈ ગઈ ! સેનાપતિનો મ્હેરો, થયેલા અપમાનથી લાલ લાલ બની ગયો. મુડીઓ ત્રાણી તેણે જોરથી કહ્યું:—“જાઓ, ગમે તેમ કરી તે વાંદરીને મ્હારી પાસે હમણાં ને હમણાં લઈ આવો.”

હુકમ થતાં જ ત્રીસ પચીસ સિપાહીઓ હાથમાં અંદુકો અને તલવારો લઈ વાંદરીપર મ્હડાઈ કરવાને ઉપડ્યા.

ત્યાર પછી સેનાપતિએ બીજા સિપાહીઓને હુકમ કરતાં કહ્યું:—“આ છુદ્ધાને બાદશાહની છાવણીમાં લઈ જાઓ.”

ખાને આસ્તે આસ્તે ઉભા થઈ ગંભીરતાથી કહ્યું:—“હું પોતે આવવાને તૈયાર છું, મ્હને બાંધીને લઈ જશો નહિ. સેનાપતિ સાહેબ,

મ્હારી આપને એક અરજ છે. મ્હારા મૃત્યુ પહેલાં મ્હારા નોકરને અને દાસીને હું એક વખત જોઈ શકીશ ? ”

સેનાપતિને વાંદરીના મારથી ઘણો જ ક્રોધ ચ્હડ્યો હતો. તેણે ગુસ્સાના આવેશમાં જ કહ્યું:—“ નહિ, તેમ કરવાનો હુકમ નથી. ”

સલાખતખાને વધારે કાંઈ નહિ બોલતાં સૈનિકોની પછવાડે ચાલવા માંડ્યું.

મોગલોના રાજત્વ કાળમાં કોઈના પ્રાણ સુરક્ષિત નહોતા. મૃત્યુ ક્યારે આવશે, તેની કોઈને ખબર નહોતી. ન્યાય-ફેંસલો-વગેરે કાંઈ માનવામાં આવતું નહોતું. પ્રાણદંડની શિક્ષા શા માટે કરવામાં આવી તેનો જવાબ મોગલ સરકાર ક્યારેય આપતી નહિ. ‘ પકડો-મારો અને ફેંકી દો ’ એવો જ જ્યાં ત્યાં વહેવાર ચાલતો હતો. અર્થાત્ સલાખતખાન આ બધું જાણતો હોવાથી, તેમજ અચાનક આવી પડેલા સંકટથી સહજ ગભરાય તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. તો પણ મનમાં એક પ્રકારની નિશ્ચિતતા રાખી તેઓ સૈનિકોની પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. મહમદગ્ગન અને હમિદા ક્યાં છે, તેમજ તેમની કેવી સ્થિતિ થઈ છે તેની તેને બિલકુલ ખબર નહોતી.

સલાખતખાનના જવા પછી સેનાપતિએ સભા બરખાસ્ત કરી અને સૈનિકોને હિંદેશીને કહ્યું:—“ તમે દસ દસ માણસની એક એક ટોળી બની આખા શહેરનો ખૂણે ખૂણે તપાસો અને જે કોઈ મળે તેને પકડી મ્હારી પાસે ત્રણ આવો. ”

લશ્કરીઓ સેનાપતિની આજ્ઞા માથે ચ્હડાવી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. થોડા વખતમાં વીસ પચ્ચીસ માણસની ટોળી જે વાંદરીને શોધવા માટે ગઈ હતી તે પાછી આવી અને તેણે કહ્યું:—“ હજૂર, બધી તપાસ કરવા છતાં તે વાંદરી ક્યાંય દષ્ટિએ પડતી નથી. ”

સેનાપતિએ પણ પછાડી ક્રોધયુક્ત સ્વરે કહ્યું:—“ ત્યારે ક્યાં આકાશમાં ઉડી ગઈ ? જાઓ, ગમે તેમ કરી તેને શોધીને કાર કરો અને શહેરની બહાર પણ લશ્કરમાં દંદેરો પીટાવો કે, નહીં કોઈ વાંદરી મળે તો તેને મારી નાખ્યા વિના કોઈએ છોડવી નહિ ! ”

અધા સૈનિકો એક બીજાના મ્હોડા સહામે જોવા લાગ્યા. તે જોઈ સેનાપતિનો ક્રોધ હદ દૂદાવી ગયો. તે મ્હોટેથી જૂમ પાડી બોલી ઉઠ્યો:—“ શું થયું છે ? બોલો તો ખરા ? તમારા મ્હોડામાં મગ લખ્યા છે કે ? ”

કેટલાક વખત પછી એક જણે માથું ખંજવાળતાં ખંજવાળતાં કહ્યું:—“ હુન્નૂર, આજ સુધીમાં અમે જે જૂતની વાતો સાંભળી છે, તે કાંઈ ખોટી નથી. ”

સેનાપતિએ કપાળે કરચલીઓ પાડતાં કહ્યું:—“ એટલે ? તો શું બંધાયું ? બોલ, જલ્દી ખુલાસો કર. ”

“ હુન્નૂર, અમે વાંદરીને મારવા જતા હતા, પણ પાસે જઈને જાંઈએ છીએ તો તે વાંદરી જ નહોતી ! ”

સેનાપતિ તિરસ્કારપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“ વાંદરી નહોતી ? ત્યારે કોણ હતું ? ”

“ હુન્નૂર, આપે આ ખનાવ પ્રત્યક્ષ જોયો હોત, તો મહારું બોલવું આટલું બધું હાસ્યકારક જણાયું ન હોત જોઈએ તો આ અમાને પૂછી જૂઓ ! ”

“ પણ થયું શું તે તો કહે ? ”

“ તે વાંદરીને અમે એક છાપરા ઉપર જ જોઈ. તરત જ અમે અધા તેની પાસે જઈ પહોંચ્યા; પરંતુ ત્યાં પહોંચીએ એટલામાં તો તે તેર ચૌદ વરસની છોકરી બની ગઈ ! ”

“ વાહ ! ત્યારે તમે તેને પકડીને અહીં કેમ નહિ લાવ્યા ? ”

“ અમારામાંથી દસ બાર જણા તેને પકડવાને છાપરા ઉપર ચઢડ્યા અને બાકીના બધા તે ઘરની આસપાસ પહેરો ભરતા ઉભા રહ્યા. પણ—”

“ પણ—પણ કાંઈ નહિ. તું ખુલાસો કરને ? ”

“ હુનૂર, એકાએક તે ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ ગઈ ! ”

સેનાપતિ બંને હાથ ચોળતો અને હોઠ પીસતો બોલ્યો:—

“ તમે બધા ગધાડા જેવા જ રહ્યા. આ શહેરમાં અનેક ગુપ્તગૃહો અને ચોર રસ્તાઓ છે, માટે જાઓ, બરાબર શોધ કરી તેને પકડી લાવો. મૌલવી સાહેબને મળીને હું પણ તે કામમાં મંડુ છું. વળી બહાર હુકમ ફરમાવો કે, આ શહેરમાંથી કોઈ નહાસી જવાવો પ્રયત્ન કરે તો તેને પકડીને તરત જ મહારી પાસે લઈ આવે. ચાલો, જલ્દી કરો. ”

દરેક સૈનિકના મનમાં એવો વિશ્વાસ એસી ગયો હતો, કે પોતે જે બેચું તે ભૂત સિવાય બીજું કાંઈ નહોતું ! વાંદરી એકાએક માણસ કેમ થઈ શકે ? અને કદાચિત્ તેમ બંને તો પણ એકાએક અદૃશ્ય કેમ થઈ જાય ? આવી શંકાઓ તેઓના મનમાં ઉદ્ભવવા લાગી હતી. સૈનિકોએ પહેલેથી જ અનેક પ્રકારની પિશાચલીલાઓ સાંભળેલી હોવાથી ફત્તેહપૂર સિક્કીમાં આવવાને માટે તેઓ ડરતા હતા. તેમાંય વળી હવે તો તેઓએ પ્રત્યક્ષપ્રમાણ જોયેલું હોવાથી તેઓનાં ગાત્ર કરી ગયાં હતાં ! છતાં પણ તે દિવસનો વખત હોવાથી તેઓનો વધારે ભય જણાયો નહિ, અને જણાયો હોય તો પણ હુકમની વિરુદ્ધ ચાલી શકાય એમ ક્યાં હતું ? અર્થાત્ તેઓ નહાની નહાની ટોળીઓમાં વહેંચાઈ જઈ શહેરમાં ચાલ્યા ગયા.

મોગલ સેનાપતિ મૌલવીની મુલાકાત લેવાને માટે સલીમ ફકીરના કબરસ્થાન તરફ વળ્યો. જતાં જતાં તે મનમાં બોલવા લાગ્યો;—
 “આજકાલ લાંબો વિચાર કરી જોયા કરું છું તો આ મૌલવીની પ્રતિષ્ઠા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે. ખુદ બાદશાહ ધર્મનો માલિક ખતી જો સ્વધર્મરક્ષણ કરતો નથી.—ખુલ્લી રીતે ઇસ્લામ ધર્મ પર લતામ્રહાર કરે છે—દિવસમાં પાંચ વખત નમાઝ પઢવી જોઈએ તેને બદલે એક વખત પણ નમાઝ પઢતો નથી. તો પછી ધાર્મિક લોકો મૌલવીના શરણમાં જાય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ? અને આ મૌલવીનું અભિમાન વધવાનું કારણ પણ તે જ છે ! હું અહીં આવ્યો છું, તેની તેને ખબર હોવા છતાં તે મ્હારી મુલાકાતે આવ્યો નથી ! ! અહા ! કટલો બધો ગર્વ ! ! બાદશાહને આ બધી વાત કહીએ છીએ તો તે વાત ઉડાડીને કહે છે કે, ‘સમૂર કરો, તમે તેને કાંઈ પણ બોલતા નહિ. આપણા બધાને માટે તેણે દેવસેવા સ્વીકારી છે, એટલે તેને થોડાક અધિકાર મોગલવાની છૂટ આપવાની જરૂર છે.’ વાહ ! કેવા મુંઢર વિચારો ! ! ખરો મુસલમાન બાદશાહ ત જન્મે ત્યારે જ આમ થાય ને ? ”

એટલામાં તેના કાને એકાએક ક્યાંયથી અવાજ આવ્યો:—“તેમ થઈ એટલે રાજ્યની ઇતિશ્રી થઈ એમજ સમજવું જોઈએ.”

અચાનક હૃદયમાં બાણ વાગીને જેવી સ્થિતિ માણસની થાય, તેવી સ્થિતિ ઉપરોક્ત વાક્ય સાંભળ્યા પછી સેનાપતિની થઈ. સર્પની માફક તેણે પાછા વળીને જોયું તો આસપાસ કોઈ દૃષ્ટિએ પડ્યું નહિ. માત્ર લાંબે ચાલી જતા સૈનિકોનો સ્પષ્ટ સ્વર જ તેના સાંભળવામાં આવતો હતો.

મોગલ સેનાપતિ ચક્રિત ખમી જઈ સ્વગત બોલવા લાગ્યો:—
 “ મહારી તો જૂલ થઈ નહિ હોય ? નહિ નહિ, મહેં ખરાખર સાંભળ્યું
 છે. કાંઈ મહેને સંભળાવવાને માટે જ બોલ્યું હોવું જોઈએ. હું જૂલતો
 નથી. વળી એમ પણ જણાય છે કે, તે બોલનાર કાંઈ સ્ત્રી હોવી
 જોઈએ. ખરેખર, અહીં કાંઈ પણ માણસ છે, એમાં લેશ માત્ર પણ
 સંશય લાવવા જેવું નથી. વૃદ્ધ સલાખતખાન તદ્દન ખોટું બોલ્યો છે.
 ગમે તે હોય, હવે તે મહારા હાથમાંથી છૂટી શકે એમ નથી. જરૂર
 પડશે તો આજ શહેરને તોડી ફેડી નાખીશ અને ન્હુપાઈ રહેલું હશે,
 તેને પકડ્યા વિના રહીશ નહિ. ”

સેનાપતિએ આમ વિચાર કરતાં કરતાં ઘણે દૂર સૂધી નગર
 ફેંકી જોઈ, પણ તેના જોવામાં કાંઈ આવ્યું નહિ. પછી તે આગળ
 વધતાં બોલવા લાગ્યો:—“ અહીં કાંઈના પણ જીવનનો એક ક્ષણ વારને
 માટે ભરોંસો રાખી શકાય એમ નથી. ક્યાંથી કાણુ શસ્ત્ર ચલાવી
 ધાત કરશે એ કહી શકાય એમ નથી. ”

આવી રીતે ઘણી જાતના વિચારો કરતો કરતો તે સલીમના સમાધિ-
 મંદિર પાસે આવી પહોંચ્યો. જુએ છે તો ત્યાં કાંઈ નહોતું. તેણે
 પાછળના ભાગમાં જોયું તો એક ન્હાની ઓરડીમાં સર્વાંગ વસ્ત્રાચ્છા-
 દિત એક વ્યક્તિ સૂઈ રહેલી હતી. સેનાપતિએ તે વ્યક્તિને પ્રશ્ન
 કર્યો:—“ તું કાણુ છે ? મૌલવી સાહેબ ક્યાં છે ? ”

પ્રશ્ન સાંભળતાં જ સૂતેલી વ્યક્તિએ ધૂજતા હાથે મ્હોડાપરતું
 કપડું દૂર કર્યું. તેની લાંબી સફેદ દાઢી જોઈ સેનાપતિએ વિચાર્યું કે,
 આજ મૌલવી સાહેબ હોવા જોઈએ. સેનાપતિએ નજીકમાં જઈને જોયું
 તો ઠંડીથી તે કંપતા હતા. તેમને જવર આવી ગયો હતો !

મૌલવી સાહેબે ધીમા અવાજે કહ્યું:—“ આવો, મહેને સખ્ત
 તાવ આવ્યો છે. ! ”

“ તેમજ દેખાય છે. આપ અહીં એકલા જ હો એમ જણાય છે. આપની સેવા સુશ્રુષા કોણ કરે છે ? ”

“ ભાઈ, હું તો ફરી માણસ છું. અધ્યામિયાં સિવાય મ્હારું બીજું કોણ હોઈ શકે ? ”

“ હું ધારું છું કે, તમે સાંભળ્યું હશે કે આદ્યાહનો હુકમ થવાથી સૈન્ય લઈને હું અહીં આવ્યો છું. ”

“ હા, એસો, નીચે એસો. ”

“ આપ કહો તો આપની સેવામાં એકબે માણસ મોકલાવી આપું ! ”

“ નહિ, મ્હારા માટે આટલો બધો શ્રમ લેવાની જરૂર નથી. મ્હારું કાંઈ નથી. અધ્યા છે એટલે બસ. જીવીને મ્હારે શું કરવાનું છે ? ”

“ ત્યારે હું આપને વધારે તસ્દી આપતો નથી. મ્હારે માત્ર એક બે પ્રશ્ન પૂછવા છે. ”

“ પૂછો, આપને શું પૂછવું છે ? ”

“ અહીં કોઈ છુપાઈ રહ્યું છે ? ”

“ નહિ તેમ હોય તો મ્હને ખબર પડ્યા વિના રહે નહિ ! ”

“ વૃદ્ધ સખાબતખાન, તેની દાસી અને નોકર સિવાય અહીં બીજું કોઈ નથી ? ”

“ હું છું ને ? ”

“ તમારા સિવાય ? ”

“ બીજું કોઈ નહિ. ”

“ આ શહેર વિષે સાંભળવામાં આવતી પિશાચલીલાઓ શું ખરી છે ? ”

“ નહિ; તદ્દન ખોટી વાત છે. ”

“ વારૂ, હવે આપ ઓઢીને સ્થળ જાઓ. આપને વધારે તસ્દી આપી માટે માફ કરજો. ”

એટલું કહી સેનાપતિ લાંથી બહાર પડ્યો અને રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં વિચારવા લાગ્યો:—“ શું આ મુસલમાન ફકીર પણ ખોટું બોલતો હશે ? નહિ, એ વિચારાને તે વિષેની ખબર જ નહિ પડી હોય. આવી બાતમીઓ કાઢવાની અને ખબર રાખવાની તેને શી જરૂર ? છટ્ટ, ક્યાંય પત્તો લાગતો નથી અને કાર્ય તો હિલદું વધારે ગુંથવાડાભર્યું થતું જાય છે ! ગમે તે હોય, અહીં કોઈ છુપાઈ રહ્યું હશે, તે તો પકડાયા સિવાય રહેશે જ નહિ. પણ—પણ—આ શું ? યા અણા ! આ શું ?—”

આમ કહી મોગલ સેનાપતિ મહમદ તકી ફૂંકો મારી ભયથી થરથર કંપવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ભૂત કે માણસ ?

સેનાપતિને આવી રીતે ભયથી ફૂંકો મારી થરથર કંપવાનું એક કારણ હતું. તેને જણાયું કે, એક ભયંકર કાળસર્પ કુંદાડા મારતો તેને ડસવાને આવે છે. તેના શરીરમાંથી પસીનાની ધારાઓ ફૂટવા લાગી. એકેરો ફિક્કોફૂચ્ય પડી ગયો. શ્વાસપ્રશ્વાસ જોરથી ચાલવા લાગ્યો. મરણને કાંઠે આવી પહોંચેલા માણસની જેવી સ્થિતિ થાય, તેવી તેની સ્થિતિ થઈ ગઈ.

એક ફૂંકામાં તે દશ હાથ દૂર જઈને પડ્યો હતો. તેણે ગભરાઈ જઈ નિમિષ માત્રમાં મિયાનમાંથી તલવાર બહાર કઢાડી; પરંતુ

આપ ક્યાં હોય ? ચારે બાજુએ તે જોવા લાગ્યો, પણ સાપનું ચિહ્ન તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. નજીકના એકાદ ખંડિયેરમાં તો તે છુપાઈ ગયો નહિ હોય ? તે સ્વગત બોલવા લાગ્યો:—“ આ ખંડિયેર જોવા શહેરમાં સાપ હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ? ન હોય તો જ આશ્ચર્યકારક ગણાય ! ” એમ વિચાર કરી જે દિશાએથી સૈનિકોનો કાલાહલ આવતો હતો, તે દિશાએ તે ત્વરિતગતિથી ચાલવા લાગ્યો. બે ચાર પગલાં આગળ ચાલ્યા પછી, તેણે પાછા ફરીને જોયું; પરંતુ તેના જોવામાં કંઈ આવ્યું નહિ. પુનઃ તે પહેલાં કરતાં વિશેષ ત્વરાથી ચાલવા લાગ્યો. તેને એવો ભાસ થતો હતો કે, પછવાડે કાંઈ પડ્યું છે અને તે તેનાપર પૂર્ણ નજર રાખે છે. એક બે વખત તો કાંઈનાં પગલાંનો અવાજ તેણે સાંભળ્યો; પરંતુ ચારે બાજુએ નિરખીને જોયા પછી તે મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગ્યો:—“ શહેર ખંડિયેર જેવું હોવાથી મ્હારા જ શબ્દનો પ્રતિધ્વનિ તો નહિ થતો હોય ? ”

થોડેક દૂર જવા પછી તેને પુનઃ ઉભા રહેવું પડ્યું. નજીકના એક ખંડિયેરમાંથી સતારના મધુર તારોનો ઝલઝલુટ આવતો હતો. મહમદ તકી સહજ હસીને બોલ્યો:—“ આ શહેરમાં માણસ નથી, એમ કોણ કહી શકે તેમ છે ? આ માણસને તો હું જરૂર પકડી શકીશ. હું અહીં આગ્યો છું, એવી તેને ખબર હોય એમ જણાતું નથી. તે તો તેના તાલમાં જ મશગુલ હોય એમ જણાય છે ! ! ”

ખંડિયેરનું બારણું લાંગેલી સ્થિતિમાં જમીન ઉપર પડેલું હતું. સેનાપતિ સાહેબ સશસ્ત્ર બની ઘરમાં દાખલ થયા. ત્યાં ત્યાં વેંત વેંત સૂંધી ધૂળ ચઢેલી હતી અને તેથી એ ખંડિયેરમાં કાંઈ રહેતું હશે એવો સંશય પણ આવી શકે તેમ નહોતું. મહમદ તકી આશ્ચર્યથી બોલી

ઉઠ્યો:—“આવા ખંડિયેર જેવા ઘરમાં કેણુ સતાર વગાડતું હતું ? અરે ! પણ આ તો હવે બાબૂના ઘરમાંથી સાંભળવામાં આવે છે !”

સેનાપતિએ એ ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો; પણ ત્યાં કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. તે ઘર પણ ધણું વર્ષોની ધૂળથી લરેલું હતું. મહમદ વિસ્મિત બની બોલવા લાગ્યો:—“ત્યારે સતારનો અવાજ ક્યાંથી આવે છે ? હા, હવે તો આગળના ઓટલાપરથી અવાજ આવે છે. મ્હારી જ ભૂલ થઈ !”

પહેલાં તે ઓટલાપરથી જ પછવાડેના બારણે ગયો હતો; પરંતુ ઓટલાપર જ સતાર વાગે છે, એમ તેને જણાતાં તે પુનઃ ત્યાં આવ્યો, પણ ત્યાં કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. પાછો ફરીથી તે પછવાડેના બારણે ગયો, પણ અંધું શૂન્યવત હતું ! આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે, સતારનો અવાજ સ્પષ્ટ આવતો હતો તથાપિ આખું ઘર ફરવા છતાં એક પણ માણસ દૃષ્ટિએ પડતો નહોતો !

મહમદ તકી કાંઈ એટલો બધો બહીકણુ નહોતો તો પણ અત્યારના અદ્ભુત બનાવથી તે વિસ્મિત-અચ્છીત અને સ્તંભિત બની ઉભો રહ્યો અને અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલવા લાગ્યો:—“ખરેખર, અહીંની પિશાચશ્રીજ્ઞાની જે જે વાતો થાય છે, તે ખોટી હોવી નેહાંએ નહિ !”

ખીજીજ પળે તે “યા અલ્લા ! યા અલ્લા !” એમ બૂમ મારતો એકદમ દોડીને ઘરની બહાર નીકળ્યો. અચાનક તેની પછવાડે એક જંગલી ગધેડાએ ભૂંકવા માંડ્યું હતું ! મહમદની જગ્યાએ અત્યારે કાંઈ ખીજો માણસ હોત તો ક્યારનોય મુર્છિત બની ગયો હોત. મહમદ બહાર નીકળી છત્તંગો મારતો મારતો દોડવા લાગ્યો. બે ચાર છત્તંગો મારી તે આગળ ગયો એટલામાં ગધેડાનો સ્વર બંધ થયો અને

સુંદર રમણીઓના મધુર હાસ્યનો ધ્વનિ પ્રતિધ્વનિત થવા લાગ્યો. આંગણમાં ઉભો રહી તે આ બધું સાંભળવા લાગ્યો, પણ તેનાથી વધારે વાર ઉભા રહી શકાયું નહિ. એક સપાટામાં તે રસ્તાપર આવી પહોંચ્યો. તેની પછવાડે હસતું હસતું અને તાળીઓ વગાડતું કોઈ આવતું હોય એમ તેને જણાયું. પાછા ફરીને જોવાની હિમ્મત તેને થઈ નહિ. દોડતો દોડતો તે પોતાના સૈન્યમાં જઈ પહોંચ્યો ! સેનાપતિની આવી ગભરામણ જોતાં જ દરેક સિપાહી આશ્ચર્યથી તેના મ્હોડા તરફ જોવા લાગ્યો. મહમદ પોતાના બ્હીકણુપણાને લીધે શરમાવા લાગ્યો. ઘણા લાંબા વખતે શ્રમપૂર્વક આત્મસંયમન કરી તે બોલ્યો:—“ આ રસ્તેથી એક માણસને તમે દોડી જતાં જોયો ? ”

સૈનિકા એક બીજાના મ્હોડા તરફ જોતા બોલ્યા:—“ નહિ હુજૂર ! આ રસ્તેથી કોઈ ગયું નથી !

“ ત્યારે મ્હારી જ જોવામાં બૂલ થઈ હશે ! ચાલો, આપણે શહેરની એકે એક ઇમારત તપાસીએ. તમે અત્યાર સૂધીમા કાંઈ જ જોયું નથી ! ”

“ બધી ઇમારતો ખાલી છે. મનુષ્યની વસ્તીનું નામોનિશાન પણ નથી. ત્યાં ત્યાં ધૂળોના કુંગર થઈ રહેલા છે. અહીં કોઈ રહેતું હોય, એમ અમને તો જણાતું નથી ! ”

“ ઠીક છે. ચાલો, ત્યારે આપણે બીજી ઇમારતો અને રાજવાડા તપાસીએ. ”

એમ કહી મહમદ તકી આગળ ચાલવા લાગ્યો. તેણે જે જોયું હતું અને સાંભળ્યું હતું, તે સૈનિકાને નહિ કહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. જેમણે પહેલાંથી જ પિશાચલીલાની વાતો સાંભળી છે તેઓને પોતાની વાત કહેવાથી તેઓ ગર્ભગણિત થશે અને તેઓને અહીં

સંભાળવા દુઃસાધ્ય થઈ પડશે તેમજ બાદશાહ આગળ પોતાની પણ હાંસી થશે એમ વિચાર કરી તે એક પણ શબ્દ નહિ બોલતાં આગળ વધ્યો અને બોલ્યો:—“ ચાલો, આપણે પહેલાં સલામતખાનનું ઘર તપાસીએ. ”

સેનાપતિના હુકમ મુજબ બધા તૈયાર થઈ તેની પછવાડે ચાલવા લાગ્યા. વૃદ્ધ સલામતખાનના ઘરનું બારણું ઢિઠાં જ હતું. મદ-મદગ્નન અને હમિદાને એકાએક પકડીને લઈ જવામાં આવેલાં હોવાથી તેઓથી બારણું ખંધ કરી શકાયું નહોતું, તો પછી બીજી બધી સ્ત્રી-જેની તો ક્યાંથી વ્યવસ્થા થઈ શકી હોય ! માત્ર હુકમની ચક્ષમમાં સળગતા તમાકુના ધુમાડાથી આખું ઘર સુગંધમય બની ગયું હતું. !

સેનાપતિએ એકેએક દિવાનખાનું તથા ઓરડીઓ ઘૂણી જ બારીકાથી તપાસી જોઈ—સીંતિમાં ગુમદારો છે કે નહિ તેનો સંશય લાવી દિવાલો ફોડી જોઈ; પરન્તુ તેની બધી મહેનત વૃથા ગઈ. આગળના ઓટલાપરથી તે ઠેક પછવાડે આવેલા રસેંધખાના સંધી તેણે ખૂણે ખૂણે તપાસી જોયો. પેટીઓ તેમજ કપાટો ફોડી નાખ્યાં: પણ તેને કોઈ જાતનો પત્તો લાગ્યો નહિ. આખરે તે કંટાળીને બડ-બડવા લાગ્યો:—“ બેગમસાહેબાને કોઈએ થાપ આપી હોવી જોઈએ. કારણ કે, અહીં જો કોઈ છોકરી રહેતી હોત તો તેનું એકાદ કપડું લતું કિંવા દાગીનો તો મ્હારા જોવામાં આવ્યો હોત ! પરન્તુ અહીં તો તેવાં કશાં ચિહ્નો જણાતાં નથી ! વળી અબ્બયબ જેવું તો એ છે કે, આટલી બધી પેટીઓ તથા કપાટો ફોડી નાખી તપાસી જોયાં પરન્તુ તેમાંથી એક પાછનો પણ માત્ર નીકળ્યો નહિ ! ત્યારે તેનો નિર્વાહ કેવી રીતે ચાલતો હશે ? ”

એકાએક તેને ગૌહરજનની યાદ થઈ આવી. તરત જ તે પોતાના સૈનિકો તરફ વળીને બોલ્યો:—“ ગૌહરજન નામની કોઈ સ્ત્રી તમને અહીં મળી હતી ? ”

“ નહિ હુજૂર ! અત્યાર સૂધીમાં અમારી સાથે આ શહેરમાં એક પણ માણસની મુલાકાત થઇ નથી. ”

“ આલો, હવે આપણે બીજું ઘર તપાસી જોઇએ. ”

એમ કહી મહમદ તકી વૃદ્ધ સલામતખાનના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો. આ વખતે સૂર્યનારાયણ બરાબર મખ્યાકાશમાં તપતા હતા. સેનાપતિનો આગળ વધવાનો વિચાર સાંભળીને એક સિપાહી બોલ્યો:—
“ હુજૂર ! બહુ મોડું થઇ ગયું છે—”

મહમદ તકી તેને બોલતો અટકાવી વચમાં જ ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો:—“ નહિ, આખું શહેર શોધ્યા સિવાય મારા મનને નિરાંત વળે એમ નથી. ખાવા-પીવાની વાત પછી. હમણાં તો જે કામમાં લાગ્યા છીએ, તેજ કામ પૂર્ણ કરવું જોઇએ. ”

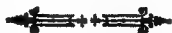
મરીબ બિયારા સિપાહીઓ ! બૂખથી તરફડતા તેની પછવાડે ચાલવા લાગ્યા. આ વખતે જૂદી જૂદી ટોળીઓના માણસો સેનાપતિ પાસે આવવા લાગ્યા અને પોતપોતાની બાતમી આપવા લાગ્યા. પરંતુ અગત્યથી જેવું તો એ હતું કે, દરેકની હકીકત એક સરખી મળતી આવતી હતી ! “ કાંઈ પણ સ્થળે કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. ઘણાંખરાં ઘરો પડી ગયેલાં છે અને તેમાં હજારો મણુ ધૂળ ભરેલી હોવાથી ઘણાં વર્ષ થયાં અહીં કાંઈ રહેતું હોવું ન જોઇએ એમ જણાય છે ” વગેરે.

ઉપરોક્ત હકીકત સેનાપતિએ મૂંઝે મ્હોડે સાંભળી લીધી. તે બિલકુલ બોલ્યો નહિ. પછી તે દરેક ઘર શોધવા લાગ્યો. સૈનિકા પણ તેની પછવાડે પછવાડે તે કરે તેમ કરવા લાગ્યા. આટલી બધી બારીક તપાસ કરવા છતાં એક પક્ષી પણ તેમની દષ્ટિએ પડ્યું નહિ. પાણીના અભાવે પરિત્યક્ત શહેરમાં જનાવરો જ રહી શકતાં નહોતાં તો પછી માણસો તો ક્યાંથી જ હોય ? !

મહંમદ મનમાં ને મનમાં આશ્ચર્યચકિત બની જતો હતો. સૈનિકો બચથી ડરી ગયા હતા તેથી પોતાના મનનો ભાવ ખુલ્લી રીતે દર્શાવતા નહોતા. મરિયમ બેગમના મહેલ પાસે આવતાં જ સેનાપતિ બોલ્યા:—“ જુઓ, નાત્ર આ મહેલ જ બંધ કરેલો જણાય છે. મુખ્ય દરવાજો બંધ છે એટલે આપણે તે તોડીને અંદર જવું પડશે. ચાલો, તેને તોડી નાખો. ”

આ વખતે લગલગ સો-સવાસો માણસો તેની પાસે હતા. સેનાપતિનો હુકમ થતાં જ તેઓએ દરવાજાને તોડી-ફોડીને દૂર ફેંકી દીધો. અંદરનો બાગ બચાંકર ઘીચ ઝાડી જેવો બની ગયો હતો. સેનાપતિને બાગમાં દાખલ થયેલો નેહ સિપાહીઓ પણ તેની પછવાડે દાખલ થયા આ વખતે એક મહા બચાંકર અને વિચિત્ર બનાવ બન્યો ! દરેક સિપાહી બચથી કંપતા એક બીજાના મ્હોડા તરફ જેવા લાગ્યા. અચાનક ઢાઢ મરી ગયું હોય અને તેનાં આસજનો રડારોળ કરી મૂકે તેવા અવાજોથી આખો મહેલ ગાજી ઉઠ્યો. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ પુખ્તળ રડતાં હોય એમ સૈનિકોને જણાયું. મહંમદ તકી મહેલનાં બારણાં પાસે આવી પહોંચ્યો. બારણાંને એક મજબૂત તાળું વાસેલું હતું; છતાં અંદર માણસની વસ્તી હોય એમ જણાતું હતું ! તે લોકો ક્યાંથી આવ્યાં હોવાં નેહએ ? અચાનક કાણ મરી ગયું હશે ? એવા વિચારમાં તે ગોથાં ખાત્રા લાગ્યો. આસ્તે આસ્તે રડારોળનો અવાજ નીચેથી પહેલે માળ સુધી જઈ પહોંચ્યો. અસંખ્ય સ્ત્રીઓ છાતી ફૂટી ‘ હાય ! હાય !! ’ કરી રડતી હતી. સેનાપતિ દિગ્મૂહ બની જઈ સ્તંભિત થઈ થોડો વખત વિચાર કરતો ઉભો રહ્યો. પછી સૈનિકોને ઉદ્દેશીને બોલ્યા:—“ અરે ! નેહ શું રહ્યા છે ? દરેક જણ અંદર જાયો અને કાણ મરી ગયું છે, તેની તપાસ કરો. ”

સૈનિકોએ એક પગલું પણ આગળ ભર્યું નહિ. તેઓ એકબી-
જના મોઢા તરફ જોવા લાગ્યા. તે જોઈ સેનાપતિનો મિમજ ફરી
ગયો. તે ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો:—“ નીચ ગધેડાઓ ! આવા નાર્મદ
ક્યાંથી સાથે આવ્યા છે !! એમ કહીને પોતે આગળ વધવા લાગ્યો.
ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં તેણે એક ખારીને લાત મારી. તરત જ તે
ભાંગી પડી. ખારીના ભાંગવા સાથે જ રડોરોળતો અવાજ પણ અંધ
થયો. સેનાપતિએ મહેલમાં દાખલ થઈને જોયું તો કાંઈનો શ્વાસપ્રશ્વાસ
પણ સાંભળવામાં આવતો નહોતો ! તેના લોહીતું પાણી બની ગયું.
મહા મહેનતે તેણે પોતાના સૈનિકોને હાંક મારી અંદર બોલાવ્યા.
તેમના મહેરા પણ કાંઈને અંદર નહિ જોતાં સંકેદ પુણી જેવા બની
ગયા ! બધા સૈનિકો પાપાણુપ્રતિમાની માફક જડવત બની ઉભા
રહ્યા. એટલામાં ચારે બાજુથી એક પ્રકારના વિકટ હાસ્યનો ધ્વનિ
થવા લાગ્યો. હજારો લોક એક સ્થળે બેસી હસતા હોય, એમ જ-
ણવા લાગ્યું બચથી કંપતો એક સિપાહી બોલી ઉઠ્યો:—“ સેનાપતિ
સાહેબ ! જોઈએ તો અમને આ શહેરમાંથી બહાર લઈ જઈ ફાંસીએ
લટકાવી દો; પરંતુ અમારાથી અહીં તો રહી શકાશે નહિ ! ” એમ
કહી “ યા અલ્લા-તૌબા-તૌબા ” એમ બૂમો મારતા બધા સિપા-
હીઓ બહાર નીકળી પડ્યા. શૌર્યવાન મહમદ તકી પણ જાનશૂન્ય
બની આ વખતે તેઓની પછવાડે દોડવા લાગ્યો; કારણ કે પછવાડે
જેવાની કાંઈનામાં હિમ્મત નહોતી. બધા જાણી તરફ દોડતા જતા
હતા. હજારો પિશ્ચાએ તેમની પછવાડે ઉભાં હોય એમ તેમને જણાતું
હતું ! અર્થાત્ પછવાડે જેવાથી ભૂતના પંઝામાં સપડાઈ જઈશું એમ
માની કાંઈએ પણ પછવાડે જેવાની હિમ્મત કરી નહિ ! !

મકરણ ૯ મું.

આદર્શાહી હુકમ.

મરિયમ જોગમતા મહેલવાળી હકીકત આખા લશ્કરમાં ફેલાતાં
 ચાર લાગી નહિ. એક મ્હોડેથી બીજો મ્હોડો એમ મીઠું મરચું
 બહારાવી વાતનો રસ નવલકથાની માફક શ્રાવણીય બની ગયો. ખુદ
 સેનાપતિ સાહેબ જ નહાસી આવ્યા, તો પછી બીજાની શી ગતિ !
 આદર્શાહના હાથે શિરચ્છેદ થાય તો ઉત્તમ; પરંતુ ભૂતના હાથે મરવું
 તે દોષખમાં જવા બરાબર છે એમ તેઓ માનતા હતા. એક એક
 સિપાહી ભૂત-પિયાયની વાતોમાં જ મશગુલ બની ગયો હતો. કોઈ
 કોઈ તો કહેતા હતા, કે અમે પોતે ભૂત જોયેલું છે ! અર્થાત્ એકે
 માણસ શહેરમાં રહેવાને માટે કમૂલ થતો નહોતો. મરવું પડે તો હર-
 કત નહિ, પણ આ શહેરમાં બિલકુલ રહેવું નહિ એમ દરેક જણે
 પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. આખા સૈન્યમાં તે વિષેની જ ચર્ચા થતી હતી.
 ધોળે દહાડે જો આવા ચમત્કારો બને છે, તો પછી રાતે કેવા
 ભયંકર બનાવો બનતા હશે તેની કલ્પનાથી જ દરેકનાં અંતઃકરણ
 ચરચર કંપતાં હતાં !!

સેનાપતિ મહમદ થોડો વખત વિશ્રાંતિ લેવા માટે પોતાના તં-
 ખૂમાં જઈને એક ખાટલા ઉપર પડ્યો. તે કોઈની સાથે બોલ્યો નહિ.
 કારણ કે, પોતાના હાથ નીચેના માણસો સમક્ષ હાસ્તાર્પદ વર્તન કર-
 વાથી તે પોતાના ઉપર જ વધારે ગુસ્સે બની ગયો હતો ! પરંતુ
 તેમાં કોઈનો શો ઉપાય ? નિર્જન ગૃહમાં સતારવાદન અને નિર્જન

પ્રદેશમાં હજારો લોકોના રક્ષાનો તથા હસવાનો અવાજ સાંભળ્યા પછી—
 તે મનુષ્યશક્તિની બહારની વાત છે એમ માની તે પિશાચલીલા
 જ હોવી જોઈએ, એમ તેની ખાતરી થઈ ગઈ હતી. ખાટલાપર
 પડ્યો પડ્યો તે વિચાર કરતો હતો કે:—“આ ભૂતચેષ્ટા રાત દિવસ
 અહીં ચાલુ રહે છે, છતાં મૌલવી તથા સલાબતખાને તે વાતનો કેમ
 ઇનકાર કર્યો હશે? તેઓનો છળ આ દુષ્ટ પ્રેતાત્માઓએ કોઈ દિવસ
 નહિ કર્યો હોય કે? આદ્યાહનાં માણસો તરફ જ તેઓની કેમ આટલી
 બધી બક્ષા મરણ છે? આદ્યાહને આ વાતના માહિતગાર કંઈ તો
 હસવા લાગશે અને હિલટા મૂકે જ મૂખ અને બીકણ કહેશે! બેગમ-
 સાહેબા પણ મૂકે પોતાનો વિશ્વાસુ માણસ સમજે છે. મહારાજના મર્દ-
 પાણું જોઈ તેઓ મહારાજ તરફ તિરસ્કારની દૃષ્ટિએ જોશે અને કદા-
 ચિત્ તેમના ક્રોધાગ્નિમાં પ્રાણનું બળિદાન પણ—” આટલો વિચાર
 મનમાં આવતાં જ મહમદ તકીનું અંતઃકરણ ભયથી ધડકવા લાગ્યું:
 એટલામાં એક પહેરેગીર તેના તંબૂમાં દાખલ થયો અને સલામ ભરી
 તેણે કહ્યું—“બહાર બીજા વિભાગના સેનાપતિ સાહેબ આવ્યા છે
 અને આપને મળવા ઇચ્છે છે.”

મહમદ તકીએ કહ્યું:—“તેમને અંદર બોલાવી લાવ.” પછી તે
 મનમાં બોલવા લાગ્યો—“આ બાગમાં તેમનો મત લઈ લેવાની જરૂર
 છે; કારણ કે આ વાત કોઈ પણ રીતે ગુપ્ત રહી શકે એમ નથી!”

ત્રણ ચાર વિશ્વાસુ અને ચતુર સૈનિકોને સેનાપતિ પદ આપી શ-
 હરની ચારે બાજુનો રક્ષણનો ભાર તેમને માથે નાખવામાં આવ્યો
 હતો. હુકમ મુજબ તેઓએ પોતપોતાનું સૈન્ય લઈ ચારે બાજુએ તં-
 બૂઓ ઠોક્યા હતા. મહમદ તકીની મુઠાકાતે હમણાં જ સેનાપતિ
 આવ્યા હતા, તે બીજા વિભાગના લશ્કરના સેનાપતિ હતા. સૈનિકોની

ગરબ સાંભળી તેઓ મુખ્ય સેનાપતિને મળવા માટે આવ્યા હતા. હજી સૂધી તેઓ પણ અન્ન ભેગા નહોતા થયા !

ભૂતની વાત સિવાય તેઓને બીજું કાંઈ સૂઝતું નહોતું—તેઓની ભૂખ તરસ પણ મરી ગઈ હતી !

મુખ્ય સેનાપતિએ બધાને આદરપૂર્વક બેસવાનું કહ્યું અને પછી પૂછ્યું:—“ કેમ, કાંઈ નવીન બાતમી મળી છે ? ”

“ નાહ, શહેરની ચારે બાજુએ કડક પહેરો રાખવામાં આવ્યો છે. શહેરમાંથી કોઈ બહાર આવતું નથી, તેમ કોઈ અંદર પણ જતું નથી ! ”

“ તો પછી અહીં આવા કવખતે શા માટે આવ્યા છો ? ”

“ હુજૂર ! સૈનિકો મારફત જે ભયંકર બાતમીઓ પ્રસરી રહી છે, તેથી એક પણ સિપાહી અહીં રહેવાને કબૂલ થતો નથી. ”

“ કેમ ? ”

“ ભૂતના ડરથી આપ પણ— ”

“ હા, હું ડરી ગયો એમ કહેતો નથી; પણ આશ્ચર્યચકિત બની ગયો છું. ઘણો વિચાર કરી નેયો પણ હું કોઈ જાતના નિર્ણયપર આવી શક્યો નથી. ”

પછી સેનાપતિએ પોતે જે કાંઈ જોયું હતું તેનું સવિસ્તર વર્ણન કરતાં કહ્યું:—“ ઘોળે દહાડે બનેલા બનાવમાં હું ભૂલતો હોઉં, એમ કેમ કહી શકાય ? ”

“ ઘણી આશ્ચર્યકારક વાત છે એમાં કોઈ જાતનો સંશય નથી. એક વાર અમારી પણ એ મહેલ જોવાની ઇચ્છા છે. ”

“ તમે ત્યાં સહજ જઈ શકશો. જુઓ, તે મહેલનું નામ ‘ મરિયમ મહેલ છે. ”

“ એકાએક અમે તે મહેલને ઓળખી શકીશું નહિ.” એમ કહી તેઓ ખીજા સિપાહીઓને હાંક મારી બોલાવવા જતા હતા એટલામાં મહમદ તકીએ જ ઉઠીને ઉભા થઈ કહ્યું:—“ ચાલો, હું જ તમોને તે મહેલ બતાવવા આવું છું.”

પાંચે જણા પાછા ફરીથી તે શહેરમાં દાખલ થયા—સૂર્યના પ્રખર તાપમાં તેઓનાં શરીર પસીનાથી ભીંજાઈ ગયાં. ક્યાંયથી એક પણ શબ્દ સાંભળવામાં આવતો નહોતો. છાત્રણીમાંના સૈનિકોનો કોલાહલ શાંત થઈ ગયો હતો, કારણ કે, તેઓ ભયભીત થયેલા હોવાથી પરસ્પરમાં ઘણી જ આસ્તે વાતચિત કરતા હતા. મ્હોટેથી બોલવાની કોઈની હિમ્મત ચાલતી નહોતી. યુદ્ધભૂમિ પર જેઓના દિલમાં એક તલ માત્ર જેટલો ભય જણાતો નહિ, તેવા વીર પુરૂષો આજે ભૂતની વાત સાંભળતાં જ ભયથી થરથર કંપતા હતા !

રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં મહમદ તકી બોલવા લાગ્યો:—“ આખા શહેરના એકેએક ઘેર હું રખડ્યો-ખૂણેખૂણો જોયો-ગુપ્ત રસ્તાઓ તપાસ્યા છતાં મનુષ્ય વસ્તીનું એક પણ ચિહ્ન મ્હારા જોવામાં આવ્યું નહિ ! વળી જે અપૂર્વ બનાવ બન્યો છે તેથી તો રહી રહીને મ્હારા મનમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે ! ”

ખીજા સેનાપતિએ કહ્યું:—“ હા, અજબબ થવા જેવી તો વાત છે ખરી ! ”

થોડા વખતમાં જ તેઓ મરિયમ મહેલ પાસે આવી પહોંચ્યા; તોડવામાં આવેલું બારણું એમનું એમ ઉઘાડું પડ્યું હતું. બારણા પાસે આવતાં જ મહમદનું હૃદય ધગકયા વિના રહ્યું નહિ. તે ત્યાંજ વિચાર કરતો ઉભો રહ્યો. ચારે બાજુએ નિસ્તબ્ધતા પ્રસરી રહી હતી. એવામાં એક જણ બોલી ઉઠ્યો:—“ અરે ! અમે તો કાંઈ સાંભળતા જ નથી ! ”

મહમદ બોલ્યો:—“ ઘણા જ આશ્ચર્યની વાત છે !”

પાંચે જણા થોડો વખત ત્યાં ઉભા રહ્યા. કાંઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ. પણ આખરે એક જણ મૂકવૃત્તિથી કંટાળીને બોલ્યો:—“ ચાલો, અંદર જઈને જોઈએ તો ખરા કે શું છે અને શું નહિ ?”

એક પછી એક એમ પાંચે જણ મહેલમાં દાખલ થયા. તેઓ પહેલા માળપર આવીને જુએ છે તો સાફસુફ કરી સઘળી વસ્તુઓ યથાસ્થિત રીતે ગોઠવેલી તેમના જોવામાં આવી; તો પણ માણસનો એક પણ શબ્દ તેઓના સાંભળવામાં નહિ આવતાં બીજા સેનાપતિએ કહ્યું:—“ હાલની અહીંની સ્થિતિ જોતાં એટલી તો કલ્પના કરી શકાય છે કે, અહીં કાંઈ રહેતું હોવું જોઈએ.”

મહમદ તકીએ કહ્યું:—“ હું પણ એમ જ ધારું છું; પરંતુ આખા શહેરમાં મનુષ્ય વસ્તી હોવી જોઈએ એમ મહેને જણાતું નથી.”

“ મૌલવી સાહેબ શું કહે છે ?”

“ તેઓ તો કહે છે કે, વૃદ્ધ ઉમરાવ અને તેમનાં દાસ-દાસી સિવાય બીજું કાંઈ આ શહેરમાં રહેતું નથી.”

“ ઘણું અજાણ્ય થવા જેવું છે, એમાં કાંઈ જાતની શંકા નથી.”

આવી રીતે શક્યાશક્યતાનો વિચાર કરતા કરતા તેઓ ઘણા વખત સૂધી ત્યાં ઉભા રહ્યા, પણ કાંઈ જાતનો ખ્યાલ તેમના સાંભળવામાં આવ્યો નહિ. તે જોઈ એક સેનાપતિ બોલ્યો:—“ આપણે આમાં ભૂલતા તો નહિ હોઈએ ?”

મહમદ તકીએ કહ્યું:—“હું અહીં એકલો આવ્યો હોત તો કદાચિત એમ પણ ધારી શકાય કે હું ભૂલતો હોઈશ ! પરંતુ મહારી સાથે ત્રગભગ એક સો સિપાહીઓ હતા. તેઓએ પણ તે સ્પષ્ટ રીતે સાંભળ્યું છે તો પછી ભૂલતા કેમ હોઈએ ?”

“તે પણ બરાબર છે.”

કાંઈ પણ સાંભળવામાં નહિ આવવાથી સારાંકમને તેઓ મહેલ-માંથી બહાર આવ્યા પછી મહમદ તકીએ પૂછ્યું:—“કહો, હવે કેવી રીતે વર્તવાનો તમારો વિચાર છે?”

“અમારા લશ્કર માંહેનો એક પણ સિપાઈ અહીં રહેવા માટે ખુસી નથી.”

“અફસોસ ! બાદશાહના હુકમ સિવાય આપણે એક પણ પગલું અહીંથી બરી શકીએ એમ નથી.”

“વળી, શાહજહાં ખરેખર અહીં છુપાઈ રહ્યો છે કે નહિ, તેનો આપણે હજી સૂધી નિશ્ચય કરી શક્યા નથી !”

“જ્યાં સૂધી અત્રે શોધ કરી છે, ત્યાં સૂધી તો હું ખાત્રીપૂર્વક કહી શકું છું કે, આ શહેરમાં મનુષ્ય-વસ્તી બિલકુલ નથી.”

“બાદશાહને તો આપણી આ વાત હાસ્યકારક જણાશે !”

“હાસ્તો—” બીજાએ કહ્યું.

એટલામાં તેઓ સિંહદાર પાસે આવતાં જ આશ્ચર્યચકિત બની ગયા. જુએ છે તો સૈનિકો તંબૂઓ ઉખાડી નાખતા હતા. સંઘનો સામાન ખંચેરોપર લાદવામાં આવતો હતો. ઘોડાઓને જીત ચઢાવી તૈયાર કરવામાં આવતા હતા; અર્થાત્ જ્યાં ત્યાં એક સરખી ગડબડ થઈ રહી હતી. એક ઠેકાણેથી ધાવણી ઉઠાવી બીજે ઠેકાણે લઈ જતી વખતે જે તૈયારીઓ કરવામાં આવતી તેવી જ રીતની તૈયારી આ વખતે ચાલી રહી હતી. મુખ્ય સેનાપતિ અને તેની સાથવાળા સેનાપતિઓ આશ્ચર્યથી દિંગમુઠ જેવા બની ગયા. તેઓના મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ. આખરે થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી મહમદ તકી બોલ્યો—“આ લોકો હુકમ વિના જ નહાસી જતા હોવા બોધાયે !”

ખીજ સેનાપતિએ કહ્યું:—“ અશક્ય ”

તેઓ આમ વાતચિત કરે છે, એટલામાં એક ઘોડેસ્વાર દોડતો દોડતો તેમની પાસે આવી સલામ કરીને ઉભો રહ્યો. તે ઘોડાને પૂર જોશમાં દોડાવતો આવ્યો હોવો જોઈએ, એમ તેના ઘોડાની શોચનીય સ્થિતિ જોઈ અનુમાન થતું હતું. તેનું મોઢું લાલ બની ગયું હતું. મોઢામાંથી શીશુ નીકળતું હતું, તથા શરીરપરથી પરસેવાનાં ટીપાં ટપકતાં હતાં. ઘોડેસ્વારે પોતાના અંગરખાના ખીસામાંથી એક પત્ર બહાર કહાડ્યો અને સેનાપતિના હાથમાં મૂક્યો. તે પત્ર બાદશાહ તરફથી આવ્યો હતો.

સેનાપતિએ તરતજ પત્ર ઉઘાડી વાંચવા માંડ્યો. તેમાં નીચે પ્રમાણે મજકૂર લખેલો હતો:—

“ દસહજારી મનસખદાર મહમદ તકી સાહેબ, બાદશાહની સલામ સાથે વિશેષ જણાવવાનું કે, શાહજાદા પરવેઝનો પરાભવ થયો છે અને મહબ્બતખાન તથા ભીમસિંહ આગ્રાપર ચહાઈ લઈ આવે છે, માટે આ પત્ર મળતાં જ વિના વિલંબે તમે રાજપૂતાના તરફ દૂર કરો. આજે સહાંજ પહેલાં હું ફતેહપુરમાં આવીને હાજર થઈશું. ”

ઘોડેસ્વારને હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે, તેણે છાવણીમાં પહોંચતાં જ છાવણી ઉઠાવવાનો હુકમ આપવો. તે હુકમ તેણે અક્ષરશઃ પાળ્યો. સૈનિકોને પણ ભાવતું હતું અને વૈદે બતાવ્યું ! અર્થાત્ હુકમ મળતાંજ તેઓએ ધણા ઉત્સાહથી ત્યાંથી છાવણી ઉઠાવવાની તજવીજ કરવા માંડી. મનમાં ને મનમાં તેઓ અલ્લામિયાનો આભાર માનવા લાગ્યા. આ પિશાચપૂરીમાં તેઓ એક રાત વધારે રહ્યા હોત તો તેઓમાંથી ભયને લીધે જ અડધા તો મરી ગયા હોત!

સેનાપતિઓ કાંઈ નહિ બોલતાં ગુપ્તગુપ્ત પોતપોતાના તંબૂઓ પાસે ગયા. મહમદ તકી સહવારથી ભૂખ્યો હતો; છતાં તે વાતની દરકાર તેણે કરી નહિ. તરતજ તેણે ઘોડાપર જીન ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો. એક ક્ષણ પણ નકામી ગુમાવવી એ યોગ્ય નથી, એમ તેના મનને ખાત્રી થઈ હતી. એક નિમિષ માત્રમાં હિંદુસ્થાનનું દૈવ ફરી જાય-જાયં કર પરિવર્તન થઈ જાય-મોગલ સામ્રાજ્યનો નાશ, તથા હિન્દુરાજ્યની સ્થાપના પણ થઈ જાય-એવાં ચિન્હો જણાતાં હતાં. સૈનિકોએ આટલી બધી તપાસ કરવા છતાં શાહજહો ખુરમ ક્યાં હતો ? એ પણ એક ભેદજ હતો ! કોઈને બોલવાની કિંવા પૂછવાની સગવડ મળી નહિ. કલાક અર્ધા કલાકમાં તો નિર્મનુષ્ય ફત્તેહપુર પુનઃ શાંત-જનશૂન્ય બની ગયું !

ખાંડ ૨ જો.

પ્રકરણ ૧ લું.

રણભૂમિ.

હજારો વર્ષથી દિલ્હીના સિંહાસન માટે જોડલાં યુદ્ધાં, ખૂનો, મારામારીઓ, બળવાઓ અને રહસ્યમય ઘટનાઓ બની છે, તેટલી બીજા કોઈ સિંહાસન માટે બનવા પામી નહિ હોય. પ્રસ્તુત કથાનકના વખતમાં પણ તેવી જ સ્થિતિ હતી. કારસ્થાનો, અત્યાચારો તેમજ ગુપ્ત રક્તપાતથી દિલ્હીનું તખ્ત સુરક્ષિત નહોતું. આર્યોવર્તના હજારો લોકો દુષ્કાળ, અશાંતિ અને કોલેરા જેવા રોગોથી પ્રાણ છોડી જતા હતા. તેમનામાંથી જેઓ જીવતા રહેતા, તેઓ ધાડપાકુઓના અસહ્ય છળથી વ્યાકુળ બની જતા હતા. અંધારામાં પૂરું હોય તેમ તેવા વખતમાં યુદ્ધના ભણકારથી-સૈનિકોની લૂટાલૂટથી પ્રજા એટલી તો હયરાન બની ગઈ હતી કે, આવા રાજ્યમાં જીવવા કરતાં મરવું બહેતર ઢાંગતું હતું.

અંદરબાનેથી જોતાં જો કે તે વખતે દેશની-પ્રજાની આવી સ્થિતિ હતી; તો પણ દિલ્હી, આગ્રા વગેરે બાદશાહી શહેરો તે વખતે સુંદર તથા શોભાયમાન દેખાતાં હતાં. સુંદર મહેલો, મનોહર બાગ-બગીચા, અનેક પુષ્પવાટિકાઓ વગેરેથી શહેરની શોભામાં આર વધારો થયો હતો. શ્રેષ્ઠતા માટે પરસ્પર સ્પર્ધા ચાલી રહી છે કે શું એવો ભાસ ત્યાંની દરેક વસ્તુ, સ્થળ અને વૈભવસંપન્નતા જોઈ થ-

તો હતો. બાહ્યદષ્ટિએ જોતાં આ બન્ને શહેરો હૃદયંગમ સૌંદર્યથી પરિપૂર્ણ જણાતાં હતાં, તો પણ આંતરદષ્ટિથી જોતાં હજારો ગુમ વધો, ખૂનો, અસંખ્ય સ્ત્રીઓનાં પાતિવ્રત્યનો ભંગ તેમજ શ્રીમંતોના અમાનુષિક અત્યાચારથી કંગાલ માણસો અસ્થિર થઈ રહ્યાં હતાં. ઉપર ટપેકથી જોનારને તો દિલ્લી તેમજ આગ્રા બાગેબિહિસ્ત જણાતાં હતાં. દરબારના અમીર ઉમરાવોની વિકાસપ્રિયતા, નાયરંગ અત્તરોનો મધમઘાટ તેમજ સુન્દરીઓના નુપૂર અણકાર સાંભળી આ જ સ્વર્ગપૂરીઓ છે કે શું એવો ભાસ થતો હતો !

જહાંગીર હમેશાં વિલાસસાગરમાં લુબ્ધ રહેતો હોવાથી રાજ્યનો બધો કારભાર નૂરજહાનના તંત્રથી ચાલતો હતો. ઔરત અને વળી હાથમાં રાજસત્તા ! પછી બાકી શું રહે ? તેની અવિચારી અને ઉચ્છૃંખલ વર્તણૂકથી અનેક દરબારીઓ તથા સેનાપતિઓનાં દિલ તેના તરફ ખાટાં થઈ ગયાં હતાં; પરંતુ અજબજબ જેવું તો એ હતું કે, સૌ પોતપોતાના મનનો અસંતોષ મનમાં ને મનમાં ધ્રુપાવી રાખતા હતા. માત્ર અપવાદ હાખલ એ સેનાપતિઓજ ખરેખરા ધીર-વીર અને બહાદુર હતા કે, જેઓનો ઉલ્લેખ અમે પાછળ કરી ગયા છીએ. તેઓએ કોઈનો પણ ડર નહિ રાખતાં ખુલ્લી રીતે મોગલ સામ્રાજ્ય સામે બંડ ઉઠાવ્યું હતું. બાદશાહની અવિતા-વસ્થામાં જ તેને પદ્મશ્રેણી કરી તેના પુત્ર ખુર્દમને ગાદીએ બેસાડવા માટે તેઓએ ભયંકર પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. તેઓમાંથી એકને દરબાર-માંથી દૂર કરવા માટે નૂરજહાને એક યુક્તિ રચી. બીમસિંહની તેણે ગુજરાતના સુબા તરીકે નીમણુંક કરી અને તરતજ આગ્રા છોડીને ગુજરાતમાં ઉપડી જવાનો તેણે હુકમ કર્યો. આ બાબુ બીમસિંહ રાજપૂત થોદો હતો. નૂરજહાનનો છળપ્રપંચ તે જાણી ગયો. શાહજહા

પુર્રમનો તે દીલોખન મિત્ર હોવાથી નૂરજહાનના હુકમને અમાન્ય ગણી તેણે ગુજરાત તરફ નહિ જતાં આગ્રા છોડી બાદશાહ સામે ખુલ્લેખુલ્લી રીતે ખંડ ઉઠાવ્યું. મોગલ સેનાપતિ મહમ્મતખાન પણ તરતજ તેને મળી ગયો અને તેથી ખંડનું સ્વરૂપ ધાણુંજ ભયંકર થઈ પડ્યું. નૂરજહાને યુક્તિ પ્રયુક્તિથી શાહજહાં પુર્રમને એક પ્રકારની નજરકેદમાં રાખ્યો હતો; પરન્તુ તેમાં તે ફાવી નહિ. એક દિવસે એકએક શાહજહાં પુર્રમ ગૂમ થઈ ગયો. તે ક્યાં ગયો તેની કાંઈને ખબર પડી નહિ. માત્ર નૂરજહાનની એટલી ખાત્રી હતી કે તે બીમસિંહ તથા મહમ્મતખાનની ઊવણીમાં નથી.

જહાંગીરનો બીજો વિલાસપ્રિય-બ્હીકણ પુત્ર પરવેઝ યુદ્ધનું નામ સાંભળતાં જ થરથર કંપતો હતો; પરન્તુ ભવિષ્યમાં તે બાદશાહ થનાર હોવાથી તેનાજ હાથે સિંહાસનનું રક્ષણ થવું જોઈએ એમ માની નૂરજહાને તેને જખરદસ્તીથી લગાઈ ઉપર મોકલ્યો હતો. તે અનિચ્છાએ લગાઈપર ગયેલો હોવાથી પોતાની સાથે સુરાપાન અને વિલાસિનીઓનું લશ્કર લઈ જવામાં તેણે કાંઈ બાકી રાખ્યું નહોતું !

પરવેઝ કેટલો બુદ્ધિમાન અને બહાદુર હતો એ નૂરજહાન સારી પેઠે જાણતી હતી અને તેથી તેણે તેની સાથે પોતાના વિશ્વાસુ સેનાપતિઓને પણ મોકલ્યા હતા. અંદરખાને ચાલતાં ભયંકર કારસ્તાનથી આ સેનાપતિઓ અચ્ચાત હતા. શાહજહાં પરવેઝ પોતાની પ્રચંડ સેના લઈ રાજપૂતાનાની સીમા સૂધી આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં તેણે ઊવણી ઠોકી. પરવેઝની ઊવણીથી કેટલેક દૂર બીમસિંહ અને મહમ્મતખાનની ઊવણી આવેલી હતી. મોમલ દરબારના એક સૈનિકાએ અને નૂરજહાનના વિશ્વાસુ નિમકહલાલ સેનાપતિઓએ

પોતપોતાના તંબૂઓ પરવેઝના તંબૂની આસપાસમાં ઠોક્યા. તેમ કરવામાં તેઓનો હેતુ એવો હતો કે, એકાએક શાહજહાં દુશ્મનના હાથમાં સપડાઈ જાય નહિ.

મોગલ સમ્રાટે અંબર અને મારવાડના રાજાઓને પણ પરવેઝની મદદમાં મોકલ્યા હતા; પરંતુ તેઓએ મોગલ સૈન્ય સાથે મળી નહિ જતાં તેઓથી ઘણે દૂર પોતાની સ્વતાંત્ર છાવણી ઠોકી તેઓની આવી વર્તણૂકથી તેઓ ક્રોધ પામી પક્ષને નહિ મળતાં તટસ્થ રીતે મોગલોની લાઝવણીમાં સામર્થ્ય અજમાવવા માટે દૂર ઉભા હોય કે શું એવી કલ્પના થઈ શકતી હતી. તેઓનો ખરો ઉદ્દેશ શો હતો, તેની કાંઈને ખબર પડતી નહોતી!

શાહજહાંનો કીનખાપનો તંબૂ ધણીજ ઉત્તમ રીતે શણગારેલો હતો. મોતીની ઝાલરો અને સુવાસિત ફૂલોની માળાઓ ખૂલ્યા કરતી હતી. અત્તરના સુગંધિત દીપકો તંબૂમાં પ્રકાશિત થતા હતા. શાહજહાં તુર્ક રમણીઓ તથા સેંકડો પરીઓના વિલાસમાં લુબ્ધ બની ગયો હતો. નર્તકીઓના નાચ તથા ગાયનો ચાલૂ હતાં. બીજે દિવસે જો કે ભયંકર યુદ્ધની શરૂઆત થવાની હતી; તો પણ તેની દરકાર નહિ કરતાં શાહજહાં આજે ટપ્પા-દુમરી અને ગઝલો સાંભળતો તથા ક્ષણે ક્ષણે મદ્યના ધુંટડા પીતો મૃદુ સ્વરૂપ પર આડો થઈને પડ્યો હતો.

બીજા તંબૂઓમાં આમાંનું કાંઈ જ નહોતું. ધણીખરા રાજપૂતો પર્વતની તળેટીમાં ઝાડ સાથે ઘોડાઓ બાંધી વિશ્રાંતિ લેતા હતા. તે ઠેકાણે અત્તર, ગુલાબ કિંવા યુવાન વિલાસિનીઓનો નાચ-રંગ બિલકુલ નહોતો. ચણા અને અડધી કાચીપાટી વાસી રોટલી સિવાય ખાવાનું કાંઈ જ નહોતું.

માત્ર મહાજ્ઞાતજ્ઞાનની છાવણી કલ્પના કરતાં વિશેષ સુંદર—સુશો-
ભિત દેખાતી હતી. તેની નસોમાં રાજપૂતોનું લોહી વસ્યા કરતું હતું.
તે માત્ર નામનો જ મુસલમાન હતો. મોગલોના અયશઆરામને તે
અંતઃકરણથી ધિક્કારતો હતો. તે વીરપુરુષ હોવાથી ભોગવિશ્વાસ કિંવા
નૃત્ય ગાયન માટે તેને અવકાશ જ નહોતો મળતો.

કેટલેક દૂર મારવાડ અને અંબરની છાવણી પડેલી હતી. રાજ-
પૂત યોદ્ધાઓ ક્યે વખતે શું કરશે અને શું નહિ તે નિશ્ચિત નહિ
હોવાને લીધે શાહજહાની છાવણીના સેનાપતિઓ* યોગીસે કલાક યુદ્ધ
માટે સજ્જ થઈને તૈયાર રહેતા હતા. મારવાડનો રાજા ગજસિંહ મોગલ
સમ્રાટનો જમણો હાથ હતો, તેથી તેની યોગ્યતા તથા માન મહાજ્ઞા-
તજ્ઞાનના જેટલાં જ માનવામાં આવતાં હતાં. માનસિંહના મૃત્યુ પછી
તેની જગ્યાએ ગજસિંહને નીમવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ આ યુદ્ધમાં
તે કેવી રીતે વર્તશે, તેનું કાંઈ અનુમાન કરી શકતું નહોતું અને તેથી
મોગલ સેનાપતિઓ તેના તરફ શંકાશીલ નજરે જોતા હતા. પ્રતિરુપ્ધી
મહાજ્ઞાતજ્ઞાન અને ભીમસિંહનું સૈન્ય દસહજાર કરતાં વિશેષ નહોતું.
મોગલ સૈન્ય લગભગ પચાસ હજાર જેટલું હતું અને તેઓની સાથે
ગજસિંહ અને અંબરના રાજપૂતો મળી જાય તો, શાહજહા પુર્રમને
જય મળે એવી આશા રાખી શકાતી નહોતી. ભીમસિંહ અને મહાજ્ઞા-
તજ્ઞાન પોતાને યુદ્ધમાં જય મળશે એમ ખાત્રીપૂર્વક કહી શકતા
નહોતા; તો પણ પરાક્રમી વીર ભીમસિંહ આવા વિકટ પ્રસંગે ગતધૈર્ય
થયો નહિ. કારણ કે તેના રાજપૂત વીરો તેને માટે પ્રાણ આપવાને
તૈયાર હતા.

રાતનો વખત હતો. મહારાણો ગજસિંહ પોતાના તંજુમાં બેસી
કાંઈ ગહન વિચારમાં મગ્ન થઈ ગયો હતો. રાત્રિની શાંતિને લીધે

વિચાર કરવા માટે આ વખત અનુકૂળ હતો. “યુદ્ધનું કેવું પરિણામ આવશે? મોગલ સામ્રાજ્યનો નાશ થઈ તેઓને શું ન્હાસી જવું પડશે? શું દિલ્લીનો આદશાહ પુરંમ થશે? પણ તે જીવતોજ ક્યાં છે? ત્યારે શું ઉદયપૂરનો કર્ણસિંહ ભારતવર્ષનો મહાપરાક્રમી હિન્દુ રાજા થશે?” આવી રીતે અનેક મહન વિચારો તે સુઝ મુત્સદીના મનમાં આવ્યા કરતા હતા.

એકાએક એક રાજપૂત યોદ્ધો તેના તંબૂમાં દાખલ થયો અને પ્રણામ કરી બોલ્યો:—“મહારાજ! મેવાડના રાજકુમાર આપના તંબૂ પાસે આવ્યા છે.”

“કાણુ? મેવાડના રાજકુમાર? અહીં શા માટે આવે!” ગજ-સિંહને પોતાના નોકરના બોલવામાં વિશ્વાસ જણાયો નહિ. વિસ્મય પામી તે તેના ચહેરા તરફ જોઈ રહ્યો. રાજપૂત યોદ્ધાએ પુનઃ નમ્ર-સ્વરે જવાબ આપ્યો:—“મેવાડના રાજકુમાર બીમસિંહ આપને મળવા માટે આવ્યા છે.”

બીમસિંહ પોતાની મુલાકાતે આવશે, એમ ગજસિંહે ક્યારેય ધાર્યું નહોતું. ગમે તેમ હોય પણ તે વખતે આખા રાજપૂતાનામાં મેવાડનો રાજવંશ અગ્રસ્થાને હોવાથી તેનું કોઈ અપમાન કરી શકતું નહિ. ગજસિંહ તરતજ ઉઠ્યો અને વ્યગ્રતાથી બોલ્યો:—“જા, તેમને અહીં જલ્દી લઈ આવ.”

કેટલાક વખત પછી બીમસિંહ ગજસિંહના તંબૂમાં આવી પહોંચ્યો. પ્રૌઢ વયના ગજસિંહ આગળ બીમસિંહ ઉજ્જવલ યુવાન જેવો દેખાતો હતો. તંબૂમાં આવતાં જ તે આશ્ચર્યચકિત થયો. શું કરવું અને શું બોલવું તેની તેને સમજણ પડી નહિ. મનમાં ને મનમાં તે મુઝાવા લાગ્યો.

ભીમસિંહને જોતાં જ ગજસિંહ ઉડ્યો અને સામે લેવા જઈ તેને આદરપૂર્વક પોતાની બાજુમાં બેસાડતાં પૂછ્યું:—“રાજકુમાર ! આપ શા ઉદ્દેશથી અહીં આવ્યા છો ? મ્હને યોગ્ય લાગશે અને સાધ્ય હશે તો આપની સેવા હું જરૂર બળવીશ.”

ભીમસિંહે કહ્યું:—“મહારાજ ! આપ આ યુદ્ધમાં કયો પક્ષ સ્વીકારનાર છો એ જાણવા માટે હું આપની મુલાકાતે આવ્યો છું !”

પ્રકરણ ૨ જી.

વૈરની વસુલાત.

ગજસિંહે થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી જવાબ આપ્યો:—
“બાદશાહને મદદ કરવાનું વચન હું આપી ચુક્યો છું. રાજકુમાર, તમે જાણો છો કે, રાજપૂતો ગ્રાણી જાય તો બહેતર પણ વચનો લાંગ તો કદાપિ કરતા જ નથી !”

“ત્યારે શું આપ આ યુદ્ધમાં ભોગલોને મદદ કરશો ?” ભીમસિંહે જીજ્ઞાસાપૂર્વક પૂછ્યું.

“રાજકુમાર, હજી સૂધી હું એક પણ પક્ષમાં મળી ગયો નથી, એ આપ જાણો છો.”

“કોઈ પણ પક્ષમાં મળી જવું એવો જો તમે નિશ્ચય કર્યો છે તો પછી શામાટે રાહ જોઈને બેસી રહ્યા છો ? દાસત્વની શૃંગબલા પહેરી ખરેખરી સ્વામિભક્તિ બતાવો કિંવા રાજ્યથી અલિપ્ત થઈ ખરી દેશભક્તિ બતાવો.”

સુર ગજસિંહ બીમસિંહના છેવટના અવિચારી વાક્યને અટકાવી તે તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં ગંભીરપણે બોલ્યો:—“રાજકુમાર ! તેનાં પણ કેટલાંક કારણો છે. આ યુદ્ધ બાદશાહના કોઈ શત્રુ સાથે થનાર હોત, તો ક્યારનોયે હું તેમના પક્ષમાં મળી ગયો હોત; પરંતુ અહીં તો વસ્તુસ્થિતિ જૂદી જ છે. આ તો બાદશાહના પુત્રોમાં અંદર અંદર ગાદી મેળવવાની ખટખટ માટેનું યુદ્ધ છે! અર્થાત્ આવી સ્થિતિમાં કોને મળવું યોગ્ય યા અયોગ્ય છે, તેનો હું કોઈ જાતનો નિશ્ચય કરી શક્યો નથી.”

બીમસિંહમાં યુવાનીનું લોહી વલ્લા કરતું હતું. તેનાથી આટલી બધી શાંતિ કેવી રીતે રાખી શકાય ? તે ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો:—“ત્યારે સૈન્યને લઈ અહીં સૂધી આવવાની શા માટે તકલીફ ઉઠાવી ?”

“બાદશાહના હુકમથી.”

“નહિ, નૂરજહાનના હુકમથી !”

“તમે જેમ માનો તેમ !”

“માનીયે શું ? આ ઉપરથી તો ખુલ્લે ખુલ્લું જણાઈ આવે છે કે, આપ નીચ અને સ્વાર્થથી અંધ થયેલી સ્ત્રીની ગુલામગિરી કરવા માટે તૈયાર થયા છો ! વળી તેવી સ્પષ્ટ રીતે કમૂલત આપવામાં પણ આપને સંકોચ થતો નથી ! શું આપના આ કૃત્યથી સ્વાતંત્ર્યપ્રિય રાજપૂતના નામને ડાઘ નથી લાગતો ?”

ગજસિંહનો મ્હેરો ઉતરી ગયો. થોડા વખત સૂધી દિગ્મુદ્ધ જેવી સ્થિતિમાં તે બેસી રહ્યો. પછી બોલ્યો:—“ત્યારે હું શું કરું એમ આપ મ્હેં છો ?”

“જેમ્હે તો મોગલોની ગુલામગિરી પકડી તેમના તરફથી યુદ્ધમાં સામેલ થાવ અને નહિ તો—”

“બોલો, બોલો, નહિ તો શું કરું ?”

“અહીંથી ચાલ્યા જાઓ.”

“રાજકુમાર, યુદ્ધભૂમિનો ત્યાગ કરી નહારી જવું, એ શું રાજપૂતોનો ધર્મ છે ?

“તો પછી યુદ્ધને માટે તૈયારી કરો.”

“આપની ઇચ્છા હશે તો તેમ પણ બનશે.”

ક્રોધથી થરથર કંપતો ભીમસિંહ તરતજ ત્યાંથી ઉઠીને ચાલ્યો ગયો. મહાપરાક્રમી અને અભિમાની ગજસિંહ, ભીમસિંહે પોતાનું અપમાન કર્યું એમ માની સંતપ્ત બની ત્યાંથી ઉઠ્યો અને પોતાની જાવણી ત્યાંથી ઉઠાવી મોગલ જાવણીમાં મળી જવાનો હુકમ કર્યો. મોગલોને ગજસિંહ પોતાના પક્ષમાં મળતાં જે આનંદ થયો, તે અવર્ણનીય હતો.

પરોઢિયે ચાર વાગ્યે યુદ્ધની શરૂઆત થઈ. મોગલ સૈન્ય બહેરામખાનના અધિપતિત્વ નીચે એકઠું થયું હતું અને રાજપૂત સૈન્ય ગજસિંહે એકઠું કર્યું હતું. થોડી રાત પાકી રહેતાંજ તેઓએ પ્રતિપક્ષી રાજપૂતોની જાવણીપર આક્રમણ કર્યું. આ જાણુ ભીમસિંહે પોતાના તંત્રીમાં પાછા આવતાં જ મહાખતખાનને બધી હકીકતથી વાકેફ કર્યો અને તરતજ પોતાના સૈન્યને યુદ્ધ માટે તૈયાર થવાનો હુકમ કર્યો. મોગલ સૈન્ય બહાર પડ્યું કે તરત જ તેઓને રાજપૂતોના સ્થામા હુલાથી અસંખ્ય મોગલોનો ભોગ આપવો પડ્યો. મહાયુદ્ધની શરૂઆત થઈ ગઈ. બન્ને પક્ષો જીવપર ઉદાર થઈને લડવા લાગ્યા. યુદ્ધભૂમિ રક્તથી લાલ બની ગઈ. લોહીની નદીઓ વહેવા લાગી. જખમી અને મરણોન્મુખ સૈનિકોના આર્તસ્વર, યોદ્ધાઓના ‘હરહર મહાદેવ’ અને ‘અક્ષાહો અકબર’ના ઘોષો, ઘોડાઓના હણહણાટ, હાથીઓની લયંકર ગર્જનાઓ, ઉંટોનો બીણુ

ચિત્કાર અને શ્લોકોના ખડખડાટથી આખું રણક્ષેત્ર ગાજી રહ્યું. એક બાજુ આવી રીતે મહાપ્રલયકારી બીષણ લડાઈ ચાલી રહી હતી, ત્યારે બીજી બાજુ લડાઈથી થોડે દૂર આવેલા શાહજહાના તંબૂમાં જાણે કે હજી પણ પરાદિયું ન થયું હોય તેમ રાગરાગિણીઓના આલાપ ચાલતા હતા. વિલાસિનીઓનાં નૃત્યમાં જ યુદ્ધનું રહસ્ય સમાધાનનું હોય તેમના શાહજહાને એક યુવાન લલનાના ગળામાં હાથ નાખી સુરાપાનમાં મગ્ન થઈ ગયો હતો ! આ વિલાસપ્રિય મંડળી પોતાના વ્યવસાયમાં એટલી બધી લુબ્ધ થઈ ગઈ હતી કે, થોડે દૂર ચાલતા યુદ્ધની ગર્જના પણ તેમને સંભળાતી નહોતી !

મઘ વધારે પીવાને લીધે શાહજહાને ઉન્મત્તાવસ્થામાંજ સહજ ઉંઘી ગયો હતો; પરંતુ તે ખરી ઉંઘ નહોતી. એ તો એક પ્રકારની બેશુદ્ધિજ હતી ! નેત્રો ઉઘાડવાનું તેનામાં સામર્થ્ય નહોતું—ઉંઘવાની શક્તિ નહોતી. આ વખતે અચાનક નાય અને ગાયન બંધ થઈ ગયાં. વિલાસિની સ્ત્રીઓ વ્યાકુળ દૃષ્ટિએ અને નિસ્તેજ ચહેરાએ એક બીજાના તરફ જોવા લાગી. પછી દરેક બિંબાનાપર પડેલા શાહજહા તરફ નજર ફેરવી. આ વખતે તેના શરીરની બિલકુલ હાલચાલ થતી નહોતી. તેઓને જણાયું કે, શાહજહાને હમેશની શાંત નિદ્રામાંજ મગ્ન હોવો જોઈએ. કારણ કે તેનો શ્વાસપ્રશ્વાસ પણ સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકાતો નહોતો.

યુદ્ધનો ભયંકર કોલાહલ આસ્તે આસ્તે નજીક આવવા લાગ્યો. આ વખતે ચારે બાજુએ જે જે ખનાવો ખનતા હતા, તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. મનુષ્યો વનપશુઓ કરતાં પણ વિશેષ—સહસ્રગણા હિંસક બની જ્યારે એક બીજાંઓને ઠાર-મારવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે, ત્યારે તેઓ પોતાનું મનુષ્યત્વ બૂલી જાય છે; તેઓની હિંસક

વૃત્તિનું જેમને અવલોકન કરવું હોય તેમણે યુદ્ધક્ષેત્રપર જ જઈને જોવું. તે સિવાય ખરો ખિયાલ આવી શકે એમ નથી. ચીંચોડામાં સપડાયેલ શેરડી જેમ પિષ્ટપેષણ થઈને નીકળે છે તેમજ સત્તળ માણસ કમળેર માણસના સમરાંગણમાં ચૂરેચૂરા ઉડાવી દે છે ! અહા ! કેવું ભયંકર યુદ્ધ !!

આવા સંકટના વખતે મનમાં કંઈ પણ નહિ લાવતાં નર્તકીઓ, વિલાસિનીઓ, ગાયિકાઓ તેમજ દાસીઓ વગેરે એક પછી એક ધીમા પગલે તે સુશોભિત સ્વર્ગીય સુખસાગરમાંથી—કાશ્મિરી શાલના તંબૂમાંથી—બહાર નહાસી ગઈ. ત્યાં રહેવાની એકની પણ હિમ્મત ચાલી નહિ. માત્ર તેવા અણીના વખતે એક જ વ્યક્તિ ત્યાં ઉભી રહી. બધી વિલાસિની લલનાઓ ત્યાંથી ચાલી ગઈ; છતાં તે વ્યક્તિ ત્યાંજ ઉભી રહી. તે એક સામાન્ય દાસી હતી. અહીં ઉભા રહેવામાં તેનો શા ઉદ્દેશ હશે ?

કૂર મુદ્રાએ હોઠ ચાવતી તે શાહજાદાના બિછાના તરફ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિએ જોવા લાગી. તેનાં બન્ને નેત્રોમાંથી જાણે કે અગ્નિકણાં જ બહાર પડતા હોય એમ જણાતું હતું. તે સ્ત્રી યુવાન અને સુંદર હોવાથી તે સામાન્ય દાસી હશે કે કોઈ ઉચ્ચ પદ્ધિની સ્ત્રી હશે, એમ કાંઈનાથી ઓળખી શકાય એમ નહોતું.

પરવેઝ તરફ કેટલીક વખત સૂધી તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી જોયા પછી તે દાસીએ પોતાની ઓઢણીમાંથી કાંઈક બહાર કહાડ્યું અને તે સ્વર્ણ-નિર્મિત સુરાપાત્રમાં નાખ્યું. પછી તે કાલી નાગણની માફક કુંદાડા કરતી બોલી:—“ આટલા દિવસ સૂધી રાહ જોતાં જોતાં ઇશ્વરે મહને આજે સારી તક મેળવી આપી. મહારી ઇચ્છાની સાથે નૂરજહાનની

આશા પણ સફળ થઇ અને મહારા હૃદયમાં પ્રજ્વલિત રહેલા અગ્નિની પણ શાંતિ થઇ.”

એક વાર ફરીથી તેણે આસપાસ નીરખીને જોયું, અને કાંઈ આવે: છે કે કેમ તે વિષે તપાસ કરી જોઇ. પછી તે ખીજાયલી સિંહણ માફક શાહજહાં પરવેઝ પાસે ગઇ અને તેના માથાના વાળ પોતાના હાથમાં મળખૂત પકડી તેને બિછાનાપરથી નીચે જમીનપર ખેંચી કહાડ્યો. વેદના થવાથી શાહજહાં એકદમ શુદ્ધિમાં આવ્યો અને બોલ્યો: “દિવોળન, આમ શું કરે છે? આવી મસ્કરી કરવાની હોય? પ્યારી, એક પ્યાલો—એક—ભરી દે.”

શાહજહાંએ પાછી આંખો મીંચી દીધી. તેવીજ સ્થિતિમાં તે દાસીએ વિષમિશ્રિત પ્યાલો તેના મ્હોડા આગળ ધર્યો. મદ્યપાત્ર મ્હોડાને લાગતાંજ પરવેઝ ગટગટાટ પી ગયો. પીતાં પીતાં તે બોલ્યો:— “હાય, ગળામાં બળતરા થાય છે. દિવરૂઆ ! પાણી—પાણી—”

થોડા વખતમાંજ તેનો મ્હોરો કૃષ્ણવર્ણ બની ગયો. આંખો ઉંડી ઉતરી ગઇ. કાંઈ પણ હીલચાલ નહિ કરતાં નિશ્ચલ દ્રષ્ટિએ તે પોતાની સામે ઉભેલી સ્ત્રી તરફ જોઇ રહ્યો.

દાસી બોલી:— “પરવેઝ, હું કોણ છું, એ તમે હજી સૂંધી ઓળખી શક્યા નથી? ક્યાંથી ઓળખી શકો? મહારા પતિને ઠાર મારી તમે મ્હને બળાત્કારથી અહીં લઇ આવ્યા; એટલુંજ નહિ પણ મહારા સંસ્કૃતિનો નાશ કરી મ્હને એક કૂતરાની માફક લાત મારી દૂર ફેંકી દીધી. કેમ હવે યાદ આવે છે?”

ભયંકર કાલકૂટ વિષ પેટમાં જવાને લીધે શાહજહાંનો મ્હોરો આસ્તે આસ્તે જડ થવા લાગ્યો. એક બે વખત બોલવાનો તેણે પ્રયત્ન કરી જોયો; પણ તેની જીભ અશક્ત થઈ ગઇ હોવાથી તે

ખોલી શક્યો નહિ. મ્હોડું શીલુથી ભરાઈ ગયું અને તેવીજ નિઃશ્વાસ સ્થિતિમાં સ્થિર દ્રષ્ટિએ તે લયંકર રમણીમૂર્તિ તરફ જોઈ રહ્યો.

રમણી બોલવા લાગી:— “હા, હવે તમે મ્હને ઓળખી શક્યા હો, એમ જણાય છે. તમે મહાન્ મોગલ સામ્રાજ્યના શાહખદા છો અને હું—હું એક સામાન્ય ગરીબ માણસની સ્ત્રી છું; છતાં પણ મ્હારા શત્રુને હું વિસરી શકી નથી. સાખી પતિવ્રતા શું પોતાના સ્વામીની હત્યાને વિસરી શકે એમ છે ? નહિ. તે પોતાના સર્વસ્વનો—જીવનનો પ્રાણનો નાશ કરનારને ભૂલી શકે નહિ અને હું પણ ભૂલી શકી નથી.”

શાહખદો બિલકુલ હાલચાલ નહિ કરતાં નિશ્ચેષ્ટ સ્થિતિમાં પડ્યો હતો. તે સ્ત્રી “ખુન !” બોલવા લાગી,—“પતિનું ખૂન કરનારને યોગ્ય શિક્ષા આપવા માટેજ હું આ નરકપૂરીમાં નાંખવાને દાસી થઈને રહી હતી. લગભગ એક વર્ષ થયાં મ્હારા વૈરની વસુક્ષાત લેવા માટે યોગ્ય તકની હું રાહ જોયા કરતી હતી, અને ઇશ્વર કૃપાએ આજે મ્હને તેવી સંધી મળી ગઈ. પાપિષ્ઠ ! તું આદર્શાલ થયો હોત તો કેટલીએ અખળાઓનાં પાતિવ્રત્યને નષ્ટ કરી તેઓને ત્હેં રક્તી કરી દીધી હોત; પરંતુ ઇશ્વરના ધરનો ન્યાય કાંઈક જુદોજ છે. તેની પણ મને આ જગતમાં હવે વધારે વખત રહેવા દેવાની ઇચ્છા નથી એમ જણાઈ આવે છે. જો, મ્હારા જોવી અનાથ અખળાઓનું સંકટ ટળે એટલા માટેજ મ્હેં તને આજે ઝેર આપ્યું છે. ઝેર ઘણુંજ લયંકર હોવાથી હવે તું ગયી શકે તેમ નથી. મ્હારા હૃદયમાં સળગી રહેલો અગ્નિ આજે શાંત થયો છે. જા, હવે તું સુખેથી હમેશને માટે નિદ્રાના ઓળામાં સૂઈ જા અને યમના દરબારમાં જઈને ત્હારો હિસાબ ચુકવ !”

એટલું બોલી તે દાસી તંબૂની બહાર જવા લાગી. તંબૂનો

પડદો ખોલી તેમાંથી બહાર જતાં પહેલાં શાહજાદા તરફ ફરીને તે ખોલી—“શાહજાદા સાહેબ! એટલું તો પાનમાં રાખજો કે, બચકર કારસ્થાનમાં—નુરજહાનના હાથે મરવા કરતાં—આવી રીતે મરવું ઘણુંજ સારું છે ! !”

આ વખતે તંબૂની આસપાસ ગડબડ થતી સાંભળવામાં આવી. તે દાસીથી ત્યાં વધારે વખત ઉભી રહી શકાયું નહિ. તરતજ તે ત્યાંથી બહાર નીકળી અને એક ક્ષણમાં અદ્રશ્ય થઇ ગઇ.

બહાર બચકર યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. જેના લીધે આટલો બધો રક્તપાત ચાલી રહ્યો હતો, તેની અવસ્થા કેવી થઇ હતી તેની કાંઈને ખબર પડી નહોતી. પરવેઝ યા ખુર્દમ—બેમાંથી એક સમ્રાટ અને તેના માટે હિન્દુ—મુસલમાનોમાં—રજપૂતોમાં અને શત્રુ—મિત્રોમાં બચકર યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું.

હજી સૂંચી એક પણ પક્ષનું પગલું પાછળ પડ્યું નહોતું. જેમ જેમ દિવસ વધતો ગયો—અપોર થતા ગયા તેમ તેમ યુદ્ધે પણ પોતાનું બીજાણુ સ્વરૂપ ધારણ કરવા માંડ્યું. સૈનિકો પોતાનું દેહબાન વિસરી ગયા. પ્રતિપક્ષ સિવાય તેઓની નજર સામે કાંઈ દેખાતું નહોતું, અને મનમાં બીજી જાતના વિચારો પણ આવતા નહોતા. તેવા વખતમાં ગજસિંહે બહેરામખાન પાસે આવીને કહ્યું:—“શાહજાદાને એકદમ અંખાડીમાં બેસાડી અહીં લાવો; નહિ તો જયની આશા રાખવી ફેકટ છે. તેની ગેરહાજરીમાં અમારા રજપૂત સૈનિકો નિઃસાહી બની ગયા છે.”

બહેરામખાને કહ્યું:—“મહારાજ, આપે ખરાબર કહ્યું. અમારા સિપાહીઓ પણ શાહજાદાને માટે આમતેમ જોતા હતા.”

“જાઓ, શાહજાદાને એકદમ અંબાડીમાં બેસવાનું કહો—નહિ તો આપણો પરાલવ થવામાં બિનકુશ વાર નહિ લાગે.”

“મહારાજ, હું પોતે જ જઈને તેમને લઈ આવું છું.”

એમ કહી બહેરામખાન શાહજાદાના તંબૂ તરફ જવા લાગ્યો. જે વખતની અમે આ વાર્તા લખીએ છીએ, તે વખતે હાલની મારક લડવાની પદ્ધતિ નહોતી. તે વખતે સેનાપતિ, નબ્વાબ, બાદશાહ યા જે કાંઈ મુખ્ય માણસ હોય તેને આખું સૈન્ય જોઈ શકે તેવી જગ્યાએ ઉભા રહેવું પડતું હતું. તેના મ્હોડેથી પ્રોત્સાહનયુક્ત શબ્દો સાંભળ્યા સિવાય તેઓને શરાતન આવતું નહોતું. મુખ્ય માણસ માર્યો જતો કેવા નહાસી જતો તો તરત જ સંઘળું સૈન્ય નાહિમ્મત બની ચારે બાજુએ નહાસી છૂટતું અર્થાત્ પછી જયની આશા તો રહેતી જ નહિ. આવી રીતે પરાલવ પામેલાઓનાં અનેક ઉદાહરણો ભારતના ઇતિહાસમાંથી મળી શકે એમ છે.

શાહજાદો પરવેઝ સમરાંગણમાં આવીને હાજર ન થાય તો ચાલૂ યુદ્ધમાં જય નહિ મળી શકે, એમ ગર્જસિંહને ખાતરી થઈ ગઈ હતી. બીમસિંહ અને મહમ્મદખાન ધણા શૌર્યથી લડતા હતા. બાદશાહનું સૈન્ય તેમના સૈન્ય કરતાં ઘણું મોટું હતું, છતાં તેઓ રજપૂતો સામે ટકી શકતા નહોતા.

બહેરામખાન દોડતો દોડતો શાહજાદાના તંબૂ પાસે આવી પહોંચ્યો; પણ ત્યાંની બીષણ શાંતિ જોઈ તે અગમ્ય થઈ ગયો. સર્વત્ર સુમસામ હતું. મનુષ્ય વસ્તીનું નામોનિશાન નહોતું. આ વખતે શાહજાદાના તંબૂમાં જવા માટે પરવાનગી મેળવવાની કાંઈ જરૂરત નથી એમ ધારી તે તંબૂમાં દાખલ થયો અને બનેલો ભયંકર બનાવ જોતાં જ આશ્ચર્યથી સ્તંભિત થઈ જડવત ઉભો રહ્યો!

પ્રકરણ ૩ જી.

લીમસિંહ અને મહુબતખાન.

કેવો ભયંકર દેખાવ ! કિનખાપના તકિયાઓ તથા મખમલની સુંદર શય્યાઓ અસ્તવ્યસ્ત થઇ પડેલી હતી. ફૂલો અને પુષ્પમાલાઓ જ્યાં ત્યાં વિખરાઈને પડેલી હતી. અતર અને ગુલાબજળનાં સુવર્ણ-પાત્રો તેમ જ ગાયનવાદનનાં યંત્રો અબ્યવસ્થિત રીતે પડેલાં હતાં. મઘની ઉમ્ર વાસથી આખો તંબૂ મઘમઘી રહ્યો હતો. આવો દેખાવ જોતાં જ બહેરામખાન અભયમ થાય તો તેમાં કાંઈ નવાઇ જોવું નથી. શાહનદા સિવાય ત્યાં ખીજી કોઇ નહોતું. શાહનદો અર્ધશાયિ-તાવસ્થામાં તકીયાને અઢેલીને પડેલો હતો. તેનો ચહેરો દ્રિકાશ મારી ગયો હતો. શરીર અક્રુડ બની ગયું હતું. અને શ્વાસ બિલકુલ ચાલતો નહોતો. આવી સ્થિતિ જોતાં જ બહેરામખાને ધાર્યું કે, પોતાના આવવા પહેલાં જ શાહનદો મરી ગયો હોવો જોઇએ !

બહેરામખાને આવો દેખાવ તેની જીંદગીમાં એક પણ દિવસે જોયો નહોતો; તેથી આ દેખાવ જોતાં જ તેના શરીરનાં રુવાં ઉભાં થઇ ગયાં. કાષ્ટપ્રતિમાની માફક કેટલાક વખત સૂંધી તે જડવત ઉભો રહ્યો. હવે શું કરવું તેનો તે નિશ્ચય કરી શક્યો નહિ. કારણ કે, “શાહનદો મરી ગયો છે !” એવી ખાતમી જો પ્રસિદ્ધ થાય તો મોગલ સૈન્ય લડયા વિના નહાસી ગયા સિવાય રહેશે નહિ એમ તેને ખાતરી હતી. ત્યારે શું આ ભયંકર ખાતમી ગુપ્ત રહી શકે એમ હતું ? શાહનદો કેવી રીતે મરી ગયો હોવો જોઇએ, એ સમજવાને

ખાનને બિલકુલ વાર લાગી નહિ. વિષપાન સિવાય શરીરની આવી બીજાવાસ્થા થાય નહિ, એવી તેને ખબર હતી. શાહજહાનું શરીર આ વખતે લાકડા જેવું કઠણ અને કેળના ગર્ભ જેવું ઠંડુ બની ગયું હતું. આ ખૂન કાણે કર્યું હોવું જોઈએ ? આવો સપ્ત પહેરો છતાં શત્રુ અહીં કેવી રીતે આવ્યો હોવો જોઈએ ? વગેરે અનેક વિચારો તેના મનમાં આવવા લાગ્યા. પરંતુ વિચાર કરવાનો હમણાં વખત નહોતો. એક નિમિષ માત્રમાં નક્કી વિચાર ન થાય તો રાજપૂતોના હાથે મોગલ સૈન્યનો ધ્વંસ થવા સાથે દિલ્હિના સિંહાસનની કેવી અવસ્થા થાય, તે નક્કી કહી શકાય એમ નહોતું.

બહાર થતા કાલાહલને લીધે બહેરામખાન એકાએક શુદ્ધિમાં આવ્યો. “ નહાસો—નહાસો—શાહજહાન ખૂન થયું છે ” એમ મ્હોટેથી ખૂમો મારતી એક સ્ત્રીનો અવાજ તેના કાને આવ્યો.

હવે જો એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કરવામાં આવશે, તો મોગલ સૈન્ય હતવીર્ય બની પાછું હઠશે, કિંવા ઘેરાઈ જશે, એવો વિચાર મનમાં આવતાં જ બહેરામખાન તંબૂની બહાર આવ્યો અને પોતાના ઘોડાપર બેસી “ ડરશો નહિ—શાહજહાન આવે છે ! ” એવી રીતે ખૂમ મારતો અને આશ્વાસન આપતો સૈન્યની અંદર ચર્ચને દોડવા લાગ્યો. તેના ઉત્તેજનયુક્ત શબ્દો સાંભળતાં પાછું ફરેલું અને થાકી ગયેલું સૈન્ય પુનઃ રાજપૂતો ઉપર બમણા જોરથી હલ્લો લઈ ગયું.

પેલી દાસી તો ખૂમો પાડ્યા જ કરતી હતી. તેનું કરુણારસિક રડવું અને “ નહાસો—નહાસો ” ની ધ્રુમરાણ ચાલૂ જ હતી. જે વખતે હારેલા સૈન્યને જયની આશા જણાવા લાગી, ગજસિંહ મહાબળતપ્તાનના સૈન્યને તેનો સંહાર કરી નહસાડવા લાગ્યો, બીમસિંહ જખમી

થઈને પોતાની છાવણી તરફ જવા લાગ્યો અને રાજપૂતોનાં પગલાં પાછાં પડવા લાગ્યાં, તે વખતે એકાએક શાહજહાનું ખૂન થવાની વાત મોગલ સૈન્યમાં પ્રસરી રહી. તેઓ હતવીર્ય—નાહિમ્મત બની ગયા. હવે કોના માટે લડવું? એવો વિચાર તેઓના મગજમાં આવતાં જ તેઓની તલવારોનું જોર થિથિલ થઈ ગયું, અને મહબ્બતખાન ખીજાયેલા વાઘની માફક તેઓની ઉપર તૂટી પડ્યો. મોગલોને ન્હાસી જતા જોતાં જ ગજસિંહ ક્રોધથી લાલ લાલ બની ગયો. પોતાની બધી મહેનતપર પાણી ફરી વળેલું તેણે જોયું. તરત જ પોતાના સૈન્યને એકઠું કરી ઘણા જ દુઃખિત અંતઃકરણે હાથ-પગ પછાડતો તે પોતાના સૈન્યસહ યુદ્ધક્ષેત્રપરથી એક બાજુએ થઈ ગયો.

જે યુદ્ધમાં હજારો યોદ્ધાઓએ પોતાના અમૂલ્ય પ્રાણનું બળિદાન આપ્યું હતું, જે યુદ્ધ આખો દિવસ એક સરખું ચાલ્યું હતું અને જેમાં આખર વિજયમાળા મોગલોના હૃદયપર ખિરાજમાન થવાની હતી, તે યુદ્ધની બાજુ એક સામાન્ય ઘસીના બે ત્રણ શબ્દોથી જ પલટાઈ ગઈ. મોગલ સૈન્ય જેને જેમ ફાવ્યું તેમ ન્હાસવા મંડ્યું. કેટલાક વખત પહેલાં જે છાવણી વિલાસલવન જેવી શોભા આપી રહી હતી, તે જ છાવણી હમણાં સ્મશાન સમાન લયંકર દેખાવા લાગી. કોણ ક્યાં ગયું અને શું થયું તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. ન્હાસી છૂટતા મોગલો અને જયોત્સાહથી ઉન્મત્ત બનેલા રાજપૂતો મન માને તેવી રીતે મોગલ છાવણી લૂંટવા લાગ્યા.

બહેરામખાન પોતાના કેટલાક વિશ્વાસુ યોદ્ધાઓને સાથે લઈ, જેમ તેમ પ્રાચુરક્ષણ કરી આગ્રા શહેર તરફ દોડવા લાગ્યો. આ બાજુ મહબ્બતખાને શાહજહાની છાવણી પોતાના કબજામાં લીધી. રાજપૂતોનો આ લડાઈમાં જે કે જય થયો હતો, તો પણ તેમાં

તેઓને આનંદ જણાતો નહોતો. કારણ કે, ભીમસિંહ ધણીજ ભયંકર રીતે જખ્ખી થયો હતો. તે બચી શકશે નહિ એવી દરેકના મનમાં શંકા ઉદ્ભવી હતી. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે, જેના માટે ભયંકર યુદ્ધ થયું તે શાહજહાં પુરંમ આ વખતે ક્યાં હતો ? તે કાંઈ પણ તંબૂમાં દેખાતો નહોતો. પરવેઝ જેવી તો તેની અવસ્થા નહિ થઈ હોય ? ત્યાં જોઈએ ત્યાં રહસ્યપૂર્ણ વિચિત્રતા જ જોવામાં આવતી હતી !

મહાજ્વલતપાન શાહજહાંના તંબૂમાં દાખલ થયો ત્યારે શાહજહાંનું વિદ્રુપ શય ત્યાં પડેલું હતું; તંબૂમાંનો મૂલ્યવાન સામાન કાંઈ લુંટી ગયું હતું; પરંતુ શાહજહાંના શરીરને કાંઈએ આંગળી સરખી પણ લગાડી નહોતી. તેના ગળા માંહેલો કિમતી હાર જેમનો તેમ ચમકી રહ્યો હતો. હાથમાંની હીરાની વિંટીઓ પણ તેવી જ સ્થિતિમાં હતી. તેના શરીરને સ્પર્શ કરવાનું સાહસ કાંઈનાથી થઈ શક્યું નહોતું.

ચતુર અને કાર્યદક્ષ મહાજ્વલતપાન કેટલાક વખત સૂધી એકટસે પરવેઝના મ્હોડા તરફ જોઈ રહ્યો. પછી ધીમા સ્વરે સ્વગત બોલવા લાગ્યો:—“ અહા ! આવું ભયંકર વિષ ! આવું નીચ કામ શય-
તાનની સહચરી દુરજહાન સિવાય બીજું કાંઈ કરે નહિ ! પરવેઝ અને પુરંમનાં ખૂન કરવાનો હુકમ તેણે ધણી દહાડા પહેલાં કહાડ્યો હોવો જોઈએ. પુરંમ જો નહાસી ગયો ન હોત તો તેની પણ આજે પરવેઝના જેવી જ દશા થાત. હવે પોતે નિષ્કંટક બની પોતાના જમાઈ શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવાની તજવીજ કરશે; પણ તે તો પરવેઝ કરતાં પણ મહામૂર્ખ છે ! ! ”

મહાજ્વલતપાને શાહજહાંના મૃત્યુની ખાતમી પોતાના સૈન્યને આપવામાં વિલંબ લગાડ્યો નહિ. “ દુરજહાંને પોતાના ગુપ્ત બસસ-

દ્વારા વિષ પાષને પરવેઝનું ખૂન કર્યું. ” એવી મહાખતખાને કહેલી ખાતમી ન્યાં ત્યાં પ્રસરવા લાગી. દરેક જણુ નૂરજહાનને ધિક્કારવા લાગ્યા; પરન્તુ હતભાગી પરવેઝ ખરી રીતે જોતાં કોના હાથે માર્યો ગયો, તે કોઈ જણી શક્યું નહિ. પરવેઝને ઠાર કરવાની નૂરજહાનની ઇચ્છા હતી કે કેમ, તેની તો ઈશ્વરને ખબર; પરન્તુ હમણાં તો તેનું જ નામ જગખત્રીશીએ ઝહડ્યું હતું. ખરી રીતે જોતાં તો જે સ્ત્રીએ તેનું ખૂન કર્યું હતું તેને નૂરજહાને મોકલી નહોતી; પરન્તુ તેનું ખૂન કરવામાં નૂરજહાનનો જ હાથ હતો એમ દરેક જણુ ધારતું હતું.

મહાખતખાને ધણા જ પરિશ્રમપૂર્વક દફનાવવાની ક્રિયાનું સાહિત્ય એકઠું કર્યું અને પછી પરવેઝના શરીરને એક નમૂનેદાર મુંદર નકશી કામવાળી પેટીમાં આગ્રા તરફ રવાના કરી દીધું.

હાવણીમાંનો બાકી રહેલો બધો માલ તેણે જપ્ત કરી લીધો. ઉંટો, હાથીઓ, ઘોડાઓ તેમજ ખાધા ખોરાકોનો પુષ્કળ જથ્થો તેના હાથમાં આવ્યો. તરત તે પોતાના મિત્ર બીમસિંહની મુલાકાતે ગયો. આ વખતે બીમસિંહની દશા કોઈ જૂદા જ પ્રકારની હતી. જખ્મોની વેદનાનું દુઃખ અનુભવતો તે મહાપરાક્રમી વીર પોતાના તંબૂમાં મૃત્યુશય્યાપર પડેલો હતો. મિત્રકાર્ય માટે પોતાના બ્રાણનું બળિદાન અપાતું જોઈ પોતે ધણા જ આનંદિત થતો હતો. ખરેખર, બીમસિંહ અને શાહજહાન ખુર્શીના દેડો જૂદા હતા; પરન્તુ તેઓનો આત્મા તો એક જ હતો. જગતમાં આવા મિત્રો કેટલા મળી શકે એમ છે ?

મહાખતખાનને પોતાની પાસે આવેલો જોતાં જ બીમસિંહ સહજ હસ્યો; પરન્તુ તે હાસ્ય વિષાદપૂર્ણ હતું. તેણે પૂછ્યું:—“ખિરાદર, આપણો જય થયો એ વાત ખરી છે ? ”

“હા, રાજકુમાર, આપણને જ જય મળ્યો છે.”

“તો પછી આપનો મહેરો પ્રકૃતિલક્ષ્મી કેમ દેખાતો નથી?”

“રાજકુમાર, આપની લયંકર સ્થિતિ જોતાં મહેરો કેવી રીતે આનંદ થાય?”

વીર મહાજ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં નેત્રો આર્દ્ર બની ગયાં. તે જોઈ ભીમસિંહ સહજ હસીને બોલ્યો:—“ક્ષત્રીઓને યુદ્ધભૂમિપર મરવા કરતાં વિશેષ આનંદદાયક બીજું શું હોઈ શકે? મહારા માટે તમે ચિંતા કરશો નહિ. મહારો મિત્ર પુરંમ બાદશાહ થયો છે, એટલું જ જોઈ સાંભળું તો મહારો પ્રાણ ગતે જશે. પરંતુ હાય! હું તો ચાલ્યો. મહાજ્ઞાનપ્રાપ્તિ, માત્ર તમે હવે એકલા જ તેના આધારસ્તંભ જેવા રહ્યા છો. મહેં આરંભેલું કામ તમે છેવટ સુધી લઈ જશો, એવી મહેને ખાત્રી છે. ગમે તેવી ખટપટ કરો, લડાઈ કરો, પણ પુરંમ બાદશાહ થવો જ જોઈએ. તેના સિયાય બીજો કોઈ સિંહાસન ઉપર ન બેસે તે વિશે ધ્યાન રાખશો.”

“રાજનિયમ પ્રમાણે જોતાં પુરંમ જ બાદશાહ થશે!”

“કેવી રીતે? પરવેઝ અને નૂરજહાનનો પરાજય કરવાનું કામ સહેલું નથી!”

“પરવેઝ આ દુનિયા છોડી ચાલ્યો ગયો છે.”

“શું તમે ખરું કહો છો?” એમ કહી ભીમસિંહે પિછાનામાંથી ઉઠવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેનાથી તેમ થઈ શક્યું નહિ. માત્ર તેટલી હાલચાલથી તેના જખ્ખોમાંથી રક્તપ્રવાહ શરૂ થયો. નાઈલાજે તેણે એક દીર્ઘનિઃશ્વાસ મૂક્યો અને પછી બોલ્યો:—“મહાજ્ઞાનપ્રાપ્તિ, મહેને બધી વાત સ્પષ્ટ રીતે કહો.”

મહાબળતપાને અથથી છતિ સૂધી જે હકીકત બની હતી, તે બીમસિંહને કહી સંભળાવી. કેટલાક વખત સૂધી વિચાર કર્યા પછી બીમસિંહ બોલ્યો:—“તેમ થયું હોય, તો પછી ગાદી શહેરિયારને જ મળશે. કારણ કે નૂરજહાન શાંત બેસી રહે એવી નથી. હું તો જાઉં છું, પણ તમે પ્રયત્ન કરવામાં કાંઈ બાકી રાખતા નહિ. ખુર્મ સિંહાસન પર નહિ બેસે તો મ્હારો આત્મા સ્વર્ગમાં જશે નહિ. દિલ્લીનું તાજ આર્યકન્યાના પુત્રને જ મળવું જોઈએ.”

“બીમસિંહ, તમે નિશ્ચિંત રહો. મ્હારો પ્રાણ છે ત્યાં સૂધી હું ખુર્મને છોડીશ નહિ અને આપને ભવિષ્ય કહી સંભળાવું છું કે, જહાંગીર પછી ખુર્મ જ બાદશાહ થશે. માત્ર જહાંગીર ન્યાં સૂધી જીવે છે ત્યાં સૂધી તેને જ સિંહાસનનો ઉપબોગ લેવા દેવાનું હું પસંદ કરું છું. તેને દૂર કરી ખુર્મને—”

બીમસિંહ તેને આગળ બોલતો અટકાવી એકદમ બોલી ઉઠ્યો:—“ત્યારે ત્યાં સૂધી ખુર્મ બાદશાહ થાય એવી આશા રાખી શકાય નહિ?”

“રાજકુમાર, આપ થોડો વખત વિશ્રાંતિ લ્યો. આપને થયા પછી આપણે તે વિષે વિચાર કરીશું.”

એમ કહી મહાબળતપાન તેની પાસેથી ઉઠ્યો. તેને જતો જોઈ બીમસિંહ બોલ્યો:—“શાહજહાને આ બધી હકીકતથી વાકેફગાર કરજો કારણ કે, તેમનો જીવ હમણાં ધણા જ જોખમમાં છે.”

“તેમના સંરક્ષણનો બધો ભાર હું મ્હારે માથે ઉઠાવી લઉં છું. ન્યાં સૂધી મ્હારા દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સૂધી તેમનો વાળ વાંકો કરનાર આ દુનિયામાં કાંઈ નથી.”

“વારૂ, તે તો હું જાણું છું. પણ સર્વસુન્દરી ક્યાં છે ?

“તેની મ્હને ખેરાખર ખખર નથી.”

ભીમસિંહ સહજ હસીને બોલ્યો:—“ખરેખર, તે એક દેવી જેવી છે. તેની સહાય વિના આપણે કંઈ પણ કરી શકીએ એમ નથી.”

“રાજકુમાર ! તમારી તે દેવીમાં મોગલ સામ્રાજ્યને ઉથલાવી અપાર નાખવાનું વિલક્ષણ સામર્થ્ય સમાયેલું છે. તેના અપાર સામર્થ્યને લીધે જ આપણે આટલો બધો વખત ટકી શક્યા છીએ.”

“છતાં તેનો ઉદ્દેશ શું છે તે હું હજી સંધી, સમજી શક્યો નથી.”

“કદાચિત્ તે ખીજી નુરજહાન થવાની ઇચ્છા કરતી હોય !”

“નાહિ—નાહિ, ખુર્રમ તરફ તે માતા જેટલો પ્યાર ધરાવે છે અને ખુર્રમ પણ તેને તેટલા બહાલથી ચહાય છે. ગમે તેમ હોય પણ હું તો જાઉં છું—આપણી અધૂરી ઇમારતનું કામ તમને સોંપી જાઉં છું !”

પ્રકરણ ૪ થું.

જહાંગીર.

પરવેઝ—શાહજહાદ પરવેઝનું ખૂન થવાની વાત થોડા વખતમાં જ દિલ્લી—આગ્રા વગેરે સ્થળોએ પહોંચી ગઇ. આ બચકર ખાતમી સાંભળી ફતેહપૂરમાં અને બાદશાહી ઊવણીમાં પણ ખૂબ ગડબડ મચી ગઇ. આ ખાતમી આપનાર કોણ હતું, તેની કોઇને ખબર નહોતી; તો પણ બાદશાહની ઊવણી માંહેલા દરેક જણ આ વાત સાંભળી ગભરાઇ ગયા હતા. સામાન્ય દાસ-દાસીઓથી તે ઠેક જનાનખાનાની બેગમો સૂધી આ બીબણ હકીકત પહોંચ્યા વિના રહી નહિ. આ ખાતમી કોણ લાવ્યું તેનો કોઇ નિશ્ચય કરી શક્યું નહિ અને પ્રસિદ્ધ થયેલી લોકવાયકા ખરી છે કે ખોટી તેની કોઇને સમજણ પડી નહિ. આખી ઊવણીમાં ધાંધલ અને ગડબડ મચી રહી. નૂરજહાનને ચિંતા-ગ્રસ્ત કરવાની કોઇનામાં શક્તિ કિંવા હિમ્મત નહોતી, છતાં આજે દરેક જણે જોયું કે, તે ઘણી જ ગભરાઇ ગયેલી દેખાતી હતી. તેની મુખમુદ્રા જો કે જરા ગંભીર દેખાતી હતી; તો પણ તેની દૃષ્ટિ ચંચળ બની ગઇ હતી અને એક ઠેકાણે સ્થિર નહોતી રહી શકતી. પોતાના કિમતી—ખુબમૂલ્ય તંબૂમાં તે તરફડીયાં મારતી પડી હતી.

જહાંગીરના જેવા આનંદપ્રિય માણસો આ દુનિયામાં ઘણા જ થોડા હોય છે. તેના જેવી ઉચ્ચ ઉદારતા કવચિત્ જ કોઇ માણસના હૃદયમાં જોવામાં આવે છે. ગમે તેવા ખૌફનાક કામમાં પણ તે પોતાની પ્રજ્ઞતા છોડી ગંભીરતા ધારણ કરતો નહિ. નૂરજહાન એકાદ મહત્વના

રાજકાર્ય માટે તેને કાંઈ પૂછવા આવતી તો હસતાં હસતાં તે જવાબ આપતો કે, “તું હોવા છતાં મ્હારે શા માટે આવડો બધો ત્રાસ ભોગવવો જોઈએ ?”

આવા વિચારનો જહાંગીર આજે ચિંતાગ્રસ્ત બની ગંભીર વિચારોમાં નિમગ્ન બની ગયો હતો. હમેશને માટે પ્રકૃષ્ટિત રહેનારી તેની મુખમુદ્રા આજે વિષપ્લુતાથી નિસ્તેજ બની ગઈ હતી. પોતાના પ્રિય સુરાપાત્રને તેણે આજે દૂર ફેંકી દીધું હતું !

બાદશાહે આસફખાનને બોલાવવા માટે એક મીણસ મોકલ્યો હતો. આસફખાને આવતાં વેંત જ જહાંગીરને કુર્નિસ બજાવી અને તે એક તરફ ઉભો રહ્યો. જહાંગીરે તેને પૂછ્યું:—“આસફખાન, આવડી બધી શેની ગડબડ થઈ રહી છે ? શું ખરેખર પરવેઝ મરી ગયો ?”

આસફખાને વિનિતસ્વરે જવાબ આપ્યો:—“જહાંપનાહ ! યુદ્ધક્ષેત્ર પરથી હજી સૂધી એક પણ ચોક્કસ ખાતમી આવી નથી.”

બાદશાહે બ્રકુટી વક્ર કરતાં પૂછ્યું:—“ત્યારે આ ખાતમી કાણ લાવ્યું ?”

“ચોક્કસ રીતે કાંઈ કહી શકાય નહિ. છતાં મ્હેં તપાસ કરી જોઈ તો મ્હને જણાયું કે, આ વાત પહેલવહેલી બેગમસાહેબના તંબૂમાંથી જ બહાર પડેલી હોવી જોઈએ. હું ધારું છું કે, એકદમ યુગલખોર દાસીનું આ કામ હોવું જોઈએ.”

“કયી દાસી ? જાઓ, હમણાં ને હમણાં તેને મ્હારી સમક્ષ હાજર કરો.”

“ખુદાવિંદ ! તે કયી દાસી હોવી જોઈએ તેની મ્હેં ઘણી તપાસ કરી જોઈ, પણ હજી સૂધી તેનો પત્તો લાગ્યો નથી. પ્રત્યેક દાસીને

મહેં પૂછી જોયું; પરન્તુ કોઇ કમૂલ થતી નથી, તેઓ તો કહે છે કે, અમે આ બાબતમાં કોઇ જ જાણતી નથી. ”

જહાંગીરની મુખમુદ્રા વિશેષ ગંભીર દેખાવા લાગી. બોલ્યા ચાલ્યા વિના કેટલાક વખત સૂધી તે શાંત બેસી રહ્યો. બધા જાણતા હતા કે, જહાંગીર તેના વડીલ પુત્ર તરફ ધણો જ આર ધરાવતો હતો અને તેથી જ તે આજે આટલો બધો દિલગીર બની ગયો હતો; છતાં તેનો ખરો મનોભાવ કોઇ સમજી શકતું નહોતું.

આખી દુનિયામાં જહાંગીરનું જો કોઇ વિશ્વાસપાત્ર હોય—તો તે માત્ર નૂરજહાન જ હતી. એક દિવસ નહિ, એક નિમિષ માત્ર માટે પણ તેના મનમાં નૂરજહાન વિષે સંદેહ ઉત્પન્ન થતો નહિ. જહાંગીર જાણતો હતો કે, મહારી ઇચ્છા—તે જ તેની ઇચ્છા હોવી જોઇએ. તેમાં બિલકુલ ભેદ હોવો જોઇએ નહિ. શહેરિયાર વિષેની તેને કાને ધણી વાતો આવી હતી. નૂરજહાન પોતાના જમાઇને યથેચ્છ રીતે વર્તવા દે છે, તેના તરફ પ્રેમ ધરાવે છે, ગુપચુપ—ચોરી છૂપીથી તેને લાખો અશરશીઓ હિઝાવવા આપે છે વગેરે અનેક વાતોથી તે માહિતગાર હતો; પરન્તુ પોતાની પછવાડે દિલ્લીના સિંહાસનપર શહેરિયારને બેસાડવા માટે તે ગુપ્ત પ્રયત્નો કરી રહી છે, તેની જાહેર જાંદગી જોતાં એમજ જણાઈ આવતું હતું કે, તે પરવેઝને જ ગાદી મળે તે માટે ખટપટો કર્યા કરે છે ! બીમસિંહ અને મહમ્મતખાનના કારસ્તાનથી તે સૌની પહેલાં વાકેફ થઇ ગઇ હતી અને તેથી જ તેણે સારા સારા યોદ્ધાઓને મદદમાં આપી પરવેઝને સમરભૂમિપર મોકલી દીધો હતો. વળી મારવાડ અને અંબરના રાજાને પણ તેણે જ શાહજહાની મદદે મોકલાવ્યા હતા. બીમસિંહ અને મહમ્મતખાનના કારસ્તાનનો ખંસ કરી પોતાની ફત્તેહ ક્યારે ચાલે તેની તેને ચોવીસે

કલાક તાલાવેલી લાગી રહી હતી. ખુર્શમની તપાસ કરવા માટે તેણે જ અજીતસિંહને ફતેહપુરમાં મોકલ્યો હતો અને વળી શહેરીયાર તથા બાદશાહને સાથે લઇ પોતે પણ ફતેહપુર આવવા માટે નીકળી હતી. આ બધું પરવેઝને સિંહાસન મેળવી આવવા માટે જ થાય છે એમ જહાંગીર માનતો હતો; પરંતુ એકાએક પરવેઝના મૃત્યુની ખાતમી આવતાં જ તેના મનમાં નૂરજહાન માટે શંકા ઉત્પન્ન થઇ. વળી તેવી રીતે તેના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થવાને બીજું પણ એક કારણ હતું. નૂરજહાનને બે પહેલેથી જ આ વાતની ખબર ન હોય તો તેના જ તંબૂમાંથી આ વાત કેવી રીતે બહાર પડે? યુદ્ધક્ષેત્રમાંથી તો કોઇ ચોક્કસ ખાતમી આવી જ નહોતી, તો પછી સૈનિકોમાં આ વાત એકાએક કેમ પ્રસરી ગઇ?

જહાંગીર ધણો જ બુદ્ધિમાન બાદશાહ હતો. આ બાબતના ગહન વિચારોમાં તે મગ્ન થઇ ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો:—“ વખતો વખત જે જે વાતો મહારા કાને આવતી અને જેનો હું વિશ્વાસ ધરાવતો નહિ તે વાતો જ શું ખરી હોવી જોઇએ? શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવા માટે નૂરજહાન ગુપ્ત કારસ્તાનો કેમ કરતી નહિ હોય? અને તેટલા માટે જ તેણે ખુર્શમને પણ કોઈ સ્થળે કેમ છુપાવી રાખ્યો નહિ હોય? હા, હવે મ્હને સમજાય છે. તેના ગુપ્ત કારસ્તાનોનો જ પરવેઝ ભોગ થઇ પડ્યો હોવો જોઇએ. ” આટલો વિચાર આવતાં જ તેનાં રોમાંચ ઉભાં થઇ ગયાં. કારણ કે, તે વિચાર તેની કલ્પના-સૃષ્ટિથી પણ દૂરના હતા. કેટલાક વખત પછી તે સ્વસ્થ થઇને બોલ્યો:—“ નહિ! નૂરજહાન મહારી સૌન્દર્યદેવી—એટલી બધી દૂર નથી ! ”

આત્મગત વિચારોને લીધે તેના ગંભીર અહેસાસ ઉજળતા વિવિધ તરંગો બેઠા આસફખાનથી ત્યાંથી હાલીચાલી શકાયું નહિ. અધોવદને તે બાદશાહની સામે ઉભો રહ્યો.

પરંતુ એકએક જહાંગીરે તેને પ્રશ્ન કર્યો:—“ ખરી બાતમી મેળવવા માટે લડાઈ ઉપર બહેરામખાન પાસે તમે માણસ મોકલ્યો છે ? ”

“ હા હુજૂર, ક્યારનોયે મોકલાવ્યો છે. ”

એટલામાં એક થોડો ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને સલામ કરી બોલ્યો:—“ ખુદાવિંદ, સમરંગણપરથી મનસુરઅલી આવેલા છે અને આપને મળવા માંગે છે. ”

બાદશાહે વ્યત્રતાથી કહ્યું:—“ જા, તેને એકદમ અહીં લઈ આવ. ”

ખીજી જ પળે મનસુરઅલી કુર્નિસ બગલવતો બાદશાહની સામે આવીને ઉભો રહ્યો. તેનું આખું શરીર ધૂળથી ભરાય ગયેલું હતું તેથી તે ઘણે દૂરથી આવ્યો હોવો બેઠાએ એમ અનુમાન થતું હતું. રસ્તામાં તેણે ક્યાંય પણ વિશ્રાંતિ લીધી નહોતી. તેના અહોડામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ. જડવત તે બાદશાહની સામે ઉભો રહ્યો.

તેની આવી વર્તણૂક બેઠા જહાંગીર તિરસ્કારયુક્ત સ્વરે બોલ્યો:—“ કેમ, શું છે ? ”

બાદશાહનો પ્રશ્ન સાંભળતાં જ તે શુદ્ધિમાં આવ્યો. રણક્ષેત્ર પર બનેલી બધી હકીકત તેણે સમ્રાટને કહી સંભળાવી; પરંતુ નૂર-જહાન વિષે સૈનિકામાં જે ભયાનક વાત પ્રસરી રહી તેનો તેણે ઉલ્લેખ કર્યો નહિ.

તેની બધી વાત સાંભળી લીધા પછી જહાંગીર બીષણુ ગંભીર-
તાથી બોલ્યો:—“ યા ખુદા ! દુનિયામાં રાજાઓને-મ્હોટા મ્હોટા
સમ્રાટોને પણ ક્યાં સુખ છે ? અંચ ગુકુરો રહીમ ! આવો પ્રસંગ
કાઠના પર પણ આવવા દેતો નહિ. ” એટલું બોલતાં જ તેણે એક
ખિદમતગાર તરફ નજર ફેરવી. તરત જ તેણે મઘથી બરેલું સ્વર્ણ-
પાત્ર તેના હાથમાં મૂક્યું. બાદશાહે મઘપાન કરી પાછો ફરીથી તે
ખાલો નોકરના હાથમાં આપ્યો. તેની આવી તીવ્રતા જોઈ ત્યાં ઉભેલા
બધા માણસો થરથર કંપવા લાગ્યા. બાદશાહનું ખરું સ્વરૂપ આજ સૂ-
ધીમાં કાઠની નજરે પડ્યું નહોતું. આજે જ જહાંગીરની પહેલાંની
ખરી મુદ્રા તેઓના જોવામાં આવી. રાજસ વિચારોથી તેનું આખું
અંગ પરિપૂર્ણ ગભરાઈ ગયું. તેનાં નેત્રોમાં એક પ્રકારનું અપૂર્વ તેજ
ઝળકવા લાગ્યું. જનાનખાનામાં હોય ત્યારે નરજહાનના આગમન
સિવાય તે એક પણ હુકમ આપી શકતો નહિ; પરંતુ આજે તેની
નિર્બળતા હુમ થયેલી દરેક જોઈ. તે ગંભીરતાથી બોલ્યો:—“ આ-
સફખાન ! હમણાં તે હમણાં ફતેહપુરમાં એક સ્વારને રવાના કરો
અને સસૈન્ય બહેરાખાનને મળવા માટે મહમદ તકીને હુકમ
કરો, જાઓ જલ્દી મોકલો અને—”

જહાંગીર થોડો વખત સ્તબ્ધ રહ્યા પછી બોલ્યો:—અને શું ?—
હું પોતે ફતેહપૂરમાં આવું છું—ચાલો. ”

જહાંગીરનો હુકમ થતાં જ બધા ત્યાંથી બહાર પડ્યા અને
જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. તેઓના જવા પછી જહાંગીરે મનસુર
અક્લીને પૂછ્યું—“ મનસુર, શાહજહાનનું ખૂન થયું ત્યારે તેની સાથેની
વિલાસીનીઓ ક્યાં હતી ? ”

મનસુર વિનીત ભાવે બોલ્યો:-ખુદાવંદ, મોગલ સૈન્ય પાછળ હટે છે, એ વાતની ખબર પડતાં જ તેઓ એક પછી એક ગૂમ થઇ ગઇ.”

જહાંગીરે બ્રહ્મી વક્ર કરી કહ્યું:-“ક્યાં ગૂમ થઇ જાય? હવામાં તો નહિ મળી ગઇ હોય! જા, તું હમણાં જ અહીંથી જઇને બહેરામ-ખાનને મ્હારો હુકમ જણાવ કે, જે જે સ્ત્રીઓ ન્હાસી ગઇ હોય તેમને પકડી ગિરફતાર કરે અને ખની શકે તેટલી ત્વરાથી તેઓને મ્હારી ઓવણી જ્યાં હોય ત્યાં મોકલાવી આપે.”

મનસુર થરથર કંપવા લાગ્યો. આવા ગુસ્સાતા આવેશમાં તેણે જહાંગીરને ક્યારેય જોયો નહોતો. હુકમ થતાં જ ગુપ્તગુપ્ત તે તંત્રીમાંથી બહાર નીકળ્યો.

જહાંગીર પોતાની જગ્યાએ ધણી વખત સૂંધી શાંત બેસી રહ્યો. પુત્રશોક દરેક માણસને થાય છે; પરન્તુ હતભાગી પરવેઝનું જે સ્થિતિમાં મૃત્યુ થયું તે સ્થિતિ માટે જહાંગીરને અસહ્ય દુઃખ થાય તો તેમાં કાંઇ અન્યથા થવા જેવું નથી. જહાંગીરનું અંતઃકરણ પુત્ર-શોકથી વ્યથિત થતું હતું. તે મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો:-“હાય! મ્હેં પોતે જ બે મ્હારો રાજ્યાધિકાર બરાબર તપાસ્યો હોત-તે પ્રમાણે વર્તવાને મ્હેં પ્રયત્ન કર્યો હોત તો મ્હારા પુત્રનું આવી ભયંકર રીતે મૃત્યુ થયું ન હોત. ખુદા તેના દેહને શાંતિ આપે. ગમે તે હોય. બન્યું તે બન્યું-પણ જહાંગીર! હવે ત્હારે જાગ્રત થવાની જરૂર છે. નહિ તો પરવેઝના હાલ તેવા ત્હારા પણ હાલ સમજવા!”

આવી રીતે વિચાર કર્યા પછી તેણે ઓવણીના સેનાપતિને બોલાવી લાવવાનો હુકમ કર્યો. સેનાપતિ આવતાંજ તેણે તેને હુકમ કર્યો:-“હમણાં ને હમણાં અહિંથી ઓવણી ઉઠાવો. મ્હારે ફતેહપુરમાં

જવું છે. માટે બિલકુલ વિલંબ થવો ન જોઈએ. ”

આ વાત નૂરજહાન પાસે પણ જલ્દી પહોંચી ગઈ. તે સાંભળતાં જ તેના પગની આગ માથા સુધી પહોંચી ગઈ. આજ સૂધી-માં એવું એક પણ કૃત્ય જહાંગીરે કર્યું નહિ હોય કે જેમાં તેણે નૂરજહાનની સલાહ ચા મદદ લીધી નહિ હોય; પરંતુ આજે તે સ્વતંત્ર હુકમ કરતો હતો. નૂરજહાન સમજી ગઈ કે હવે તે પવનને પીડ આપવામાં જ સાર છે—ભવિષ્યની ચિંતામાં તે વ્યગ્ર બની ગઈ !

પ્રકરણ ૫ મું.

મુદ્રાપ્રતાપ.

બાદશાહનો હુકમ છાવણીમાં પહોંચતાં જ જ્યાં ત્યાં ગડબડ થઈ રહી. થું થશે અને થું નહિ તેની કાંઈને ખબર પડી નહિ. ચારે બાજુએ ધાધલ અને દોડાદોડી થઈ રહી. લગભગ એક બે ગામ જેટલી વિસ્તૃત જગ્યામાં પડેલી છાવણીને જ્યારે એકદમ ઊઠાવવાનો હુકમ થયો ત્યારે ત્યાં જે એક પ્રકારની ગડબડ મચી રહી તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

બાદશાહે કાંઈની રાહ જોઈ નહિ, તેમજ નૂરજહાનની પણ તેણે મુલાકાત લીધી નહિ. પોતાના પસંદગીના ‘શુલામ મહમ્મદ’ નામના હાથીને તૈયાર કરવાનો તેણે હુકમ કર્યો.

અડધા કલાકમાં જ મોતીની સેરોથી અને સોનેરી અંબાડીથી શૃંગારેલો હાથી તંબૂનાં પારણાં પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. જહાંગીરે ખુદ પોતે પોતાના હાથે લશ્કરી પોષાક પહેરવા માંડ્યો. ઘણાં વર્ષે આજ તેણે તેવો પોષાક પહેર્યો હતો. હાથી આવતાં જ નિમિષ માત્રમાં તે હાથી ઉપર ચઢી બેઠો. એક હજાર સંરક્ષકો તેની આસપાસ ચાલવા લાગ્યા. પછી આસફખાનને પોતાની પાસે બોલાવી તેણે હુકમ કર્યો “ જુઓ, અહીં એક પળને માટે પણ રોકાતા નહિ— એકદમ ફત્તેહપુરમાં આવો. ”

જહાંગીર હાથીપર બેસી ચાલ્યો ગયો. સેનાપતિઓ અને શક્તી ત્વરાએ તંબૂઓ ઉમેડી નાખી સામાન સુમાન બાંધી તેની પછવાડે ચાલવા લાગ્યા. નૂરજહાનની પરવાનગીની કાઠએ રાહ બેધ નહિ. નૂરજહાન ઘણી ખીન્નઈ ગઈ. અત્યારે તે નાઈલાજ હતી. ગુપચુપ તે પોતાના મિયાનામાં જઈને બેઠી.

તેની અનુમતિ સિવાય આજ સૂધી કાઠએ એક પણ કાર્ય કર્યું નહોતું; પરંતુ આજે તેનો ભાવ પણ નહિ પૂછતાં એકાએક છાવણી ઉઠાવી લઈ બધા ફત્તેહપુર તરફ જવા લાગ્યા. જહાંગીર પણ તેના આખા જીવનમાં આજે જ પહેલીવાર તેને પછવાડે મૂકીને ચાલ્યો ગયો હતો. જનાનખાનામાં આવ્યા પછી નૂરજહાનનું આવું અપમાન ક્યારેય થયું નહોતું. ક્રોધ, લાજ, દુઃખ અને અપમાનને લીધે તેની આજે મૃત્યુ કરતાં વિશેષ હીન દશા થઈ ગઈ હતી.

પોતાના તંબૂમાંથી બહાર પડી થોડે દૂર જતાં જ તેણે શહેરિયારના તંબૂ તરફ પોતાના મિયાનાને લઈ જવાનો બોધ્યોને હુકમ કર્યો. તેના હુકમને નાકરમાન થવાની કાઠનામાં હિમ્મત નહોતી. બોધ્યો તેના મિયાનાને શહેરિયારના તંબૂ પાસે લઈ ગયા. શહેરિયારના

તંબૂમાં પણ ધાંધલ અને ગડબડ ચાલી રહી હતી. આનંદપ્રિય શહેરિયાર મહામહેનતે પોતાનો રાજભવન છોડી કટકાયક લડાઈપર આવ્યો હતો; તો પણ કાંઈ ને કાંઈ અડચણો—ખડાનાં ખતાવી આ મુસાફરીમાં પણ તે આનંદોત્સાહમાં શૃંગારવિલાસમાં લુબ્ધ ખતી ગયો હતો. પરન્તુ એકાએક સાંભળવામાં આવેલી ભયંકર વાતથી તેનાં બધાં કાર્યો એમનાં એમજ રહ્યાં. કાંઈને ખાવા મળ્યું નહિ તો કાંઈને બોલવાની પણ દુરસદ મળી નહિ. જેને જેમ ફાવ્યું તેમ પોતાનો સામાન બાંધી લઈ કુચ કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. બાદશાહના હુકમ પ્રમાણે છાવણી ઉઠાવવી પડે એમ હતું. એકાએક કુચ કરવાનો હુકમ મળવાથી શહેરિયાર ગુસ્સે થઈ ગયો હતો; પરન્તુ તેનો કાંઈ ઈલાજ નહોતો. ગુપચુપ મનમાં ધુંધવાતો તે પણ ત્યાંથી ઉપડવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો; એટલામાં નૂરજહાનનો મિયાનો લઈને ભોઈઓ તેના તંબૂ પાસે આવી પહોંચ્યા.

તેની મલેકા—અધિષ્ઠાત્રી—દેવી જે કહો તે નૂરજહાન જ હતી. તેનો મિયાનો જેતાં જ તે ઉડીને ઉભો થયો. નૂરજહાને મિયાનાનો પડદો ખસેડી જોયું તો શહેરિયારને પોતાના તરફ આશ્ચર્યજનક મુદ્રાએ નિરખતાં જોયો. તેણે ગંભીરતાથી પૂછ્યું:—“કેમ, કાંઈ નવી આતમી મળી ?”

“નહિ.” શહેરિયારે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો. છાવણીનાં માણસોને જેટલી ખબર પડી હતી, તેટલી પણ આ શાહજહાને મોગલતખ્તના ભવિષ્યના બાદશાહને ખબર નહોતી ! દૈવયોગે યદા કદચિત્ તે હમણાંથી જ બાદશાહ થઈ ગયો હોત તો ભારતવર્ષના અદૃષ્ટાકાશમાં કાંઈ નવીન ઘટનાનો જ ઉદય થયો હોત અને જગદિ-ખ્યાત તાજમહેલ પણ તૈયાર થયો ન હોત ! ઔરંગઝેબના

જન્મ વિષે પણ શંકા રહેત અને ભારતવર્ષમાં યવનપદ બાદશાહીનો વિશ્વંસ થવા સાથે હિન્દુઓના રાજ્યની સ્થાપના થઇ હોત ! પરંતુ તેમ લખવાનું હમણું કોઇ પ્રયોજન નથી, કારણ કે, તેમ લખીએ તો પછી ‘ફાઇને મૂઝ હોત તો કાકો કહેત’ એ સૂત્રને યાદ કરવું પડે !

શાહજહાનો નકારાત્મક ઉત્તર સાંભળતાં જ દૂરજહાને તિર-સ્કારયુક્ત મુદ્રા કરતાં ધીર-ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—“ શહેરિયાર, હું હમણું કેટલાંક જરૂરી રાજકાર્ય માટે ફતેહપુર જઈ છું. ત્હારાથી મ્હારી સાથે આવી શકાય એમ નથી. તું હમણું ને હમણું અહીંથી આગ્રે ચાલ્યો જ. ”

‘ મનને ભાવતું હતું અને વૈદે કહ્યું ’ એવો ન્યાય શાહજહાની બાળ્યતમાં બન્યો. દૂરજહાનનો હુકમ સાંભળતાં જ તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તે બોલ્યો:—“ અમ્મા ! હવે હું બચ્ચો ખરો ! ખરેખર, આ દુનિયામાં તું જ મ્હારો ખુદા છે ! ”

દૂરજહાને પોતાની દૃષ્ટિ બોધઓ તરફ વાળી અને કહ્યું:—
“ ચાલો, મિયાનો ઉઠાવો. ”

આ વખતે લગભગ અર્ધું સૈન્ય ફતેહપૂરના રસ્તે કુચ કરતું સડ થઇ ગયું હતું. દૂરજહાનનો મિયાનો લઇ બોધઓ તેમની પછવાડે ચાલતા હતા. બાદશાહ ધણો જ આગળ નીકળી ગયો હતો. શહેરિયાર સાની પછવાડે રહ્યો અને પોતાનાં માણસો તથા નાયરંગના તાયફાને લઇ તે આગ્રા તરફ વળ્યો.

બાદશાહની પછવાડે આસફખાન અને બીજા મુખ્ય મુખ્ય સેના-પતિઓ ચાલતા હતા. શાહજહા આગ્રે ગયો છે, એવી કોઈને ખબર નહોતી. તેઓને જો તે વાતની ખબર પડી હોત તો ભયંકર ઘોરાળા

થઈ જવાનો સંભવ હતો. પરવેઝતું ખૂન થયું હતું, અને ખુર્મનો પત્તો લાગતો નહોતો. ખુદ બાદશાહ આગ્રામાં નહોતો. તેની સ્થિતિમાં શહેરિયાર ત્યાં જઈ નૂરજહાનના અધિકાર નીચે સિંહાસનારૂઢ થયો હોત તો તેને અટકાવે એમ ત્યાં કોણ હતું ?

આ બાબૂ મહમદ તકીને બાદશાહનો પૈગામ મળતાં જ તેણે સસૈન્ય રાજપૂતાના તરફ જવા માંડ્યું. બાદશાહે તેને બહુરખાનને મળવાનો હુકમ ફરમાવ્યો હતો. આ વખતે જેઓને સલાખતખાન, હમિદા અને મહમદખાનને બાદશાહ પાસે લઈ જવાનો હુકમ થયો હતો, તેઓ મહોટી પંચાતમાં આવી પડ્યા. મહમદ તકી એટલો તો જલ્દી ત્યાંથી નીકળી ગયો કે તેને તેઓ વિષે હુકમ કરવાનું યાદ જ રહ્યું નહિ. સુબેદાર કાસમખાન પચાસ ઘોડેસ્વારો સાથે પછવાડે રહ્યો હતો. તેણે ત્રણે જણને પોતાના કબજામાં લીધાં.

તેઓને પોતાની પાસે રાખવાં કે બાદશાહ પાસે મોકલી દેવાં તેનો તે નિશ્ચય કરી શક્યો નહિ. કારણ કે, બાદશાહ ફત્તેહપુર આવવા માટે નીકળી ચુક્યો હતો; અર્થાત્ તેઓને અહીંથી સામે લઈ જવા કરતાં બાદશાહ આવે ત્યારે જ સ્વાધીન કરી દેવાં એ જ સાફ એમ તેણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો, એટલામાં તેના હ'થ નીચેનો એક સિપાહી આગળ આવીને બોલ્યો:—“ સુબેદાર સાહેબ ! આ ગુલામ અને દાસીને ઠાર કરવાનું સેનાપતિ સાહેબ તમોને ફરમાવી ગયા છે, એ શું આપ ભૂલી ગયા ? મહેં તો તેવું મહારા કાને સ્પષ્ટ રીતે સાંભળેલું છે. તો પછી આવી નકામી પંચાતમાં શા માટે પડો છો ? ”

સુબેદારે વ્યગ્ર સ્વરે કહ્યું:—“ હા, તું બરાબર કહે છે, મહને પણ હવે યાદ આવે છે; પરંતુ આ બધાની બાબતમાં તેમ બની શકે એમ નથી ! ”

“આપણું શું જાય છે ? તેઓ માટે વધારે વિચાર કરવાની કાંઈ જરૂરત નથી. કામ કરીને આપણે આત્મા જાળવું.”

“અને પછવાડેથી તેની તપાસ થશે તો ?”

“અરે મહારા સાહેબ ! હાલના ધાંધલના અને ગડબડ ગોટાળાના વખતમાં કાણુ કોની દાદ-ફરિયાદ લે એમ છે ?”

સુબેદારે તેની સલાહનો ઇન્કાર કરતાં કહ્યું:—“ નહિ, તેમ બનવું મુશ્કેલ છે. અધિકારીઓને માટે કેટલી બધી જોખમદારી હોય છે તેની ત્હારા જેવા યઃકશ્ચિત્ સિપાહીને ક્યાંથી ખબર હોય ? હુલ્લક જણાતી બાબત પણ કોઈ કોઈ વખત મહાલયંકર સ્વરૂપ ધારણુ કરે છે. તેમાંય વળી રાજદારી બાબતોનું તો કાંઈ કહી શકાય જ નહિ. તે ત્રણે જણુને બાદશાહે શા માટે ગિરફતાર કર્યાં છે, તેની પણ કોઈને ખબર નથી.”

“હું તે વાતથી પૂરેપૂરો માહિતગાર છું !” એમ તે આગળ આવનાર સિપાહી પોતાના મનમાં બડબડાવે. વાંચકો સંશયમાં ન પડે એમ ધારી અમે અહીં તેનો સહજ ખુલાસો કરીએ છીએ. તે સિપાહી બીજો કોઈ નહિ પણ આપણી પૂર્વપરિચિત ગૌહરખાન જ હતી ! બાદશાહના હુકમ મુજબ બધા જેમ અને તેમ જલ્દી ફત્તેહપુર છોડીને ચાલ્યા ગયા પણ તે તો ફત્તેહપુર છોડી બહાર નીકળ્યો નહિ. સલાબતખાન અને તેનાં દાસ-દાસીનો આ જગતમાંથી નાશ કરવા માટે તેનો જીવ તલપાપડ થઈ રહ્યો હતો. તેઓ વિષે તેણે ઘણી માહિતી એકઠી કરી હતી, પરંતુ સુબેદાર તે વાતથી અજાત હતો તેથી તે તેને ખુલા શબ્દોમાં જણાવી શકતો નહોતો. પોતાનો પાસો અવળો પડેલો જોઈ તેણે કહ્યું:—“ તો પછી તેમને બાદશાહની ઓળખીમાં લઈ ચાલો.”

આ વખતે સુખેદારના મ્હોડામાંથી એકાએક આશ્ચર્યજનક ઉદ્-
ગારો નીકળી પડ્યા:—“ અરે ! આ કાણુ આવે છે ? ”

થોડા વખતમાં જ એક પૂર જોસમાં ઘોડાને દોડાવતો ઘોડેસ્વાર
ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી તેણે પૂછ્યું:—“ સા-
હેબ, કાસમખાન સુખેદાર કાણુ છે ? ”

“ હું છું; કેમ, તમારે શું કહેવું છે ? ”

“ હુજૂર, આપ આ મુદ્રિકા ઓળખો છો ? ”

ઘોડેસ્વારના હાથમાં નૂરજહાનની મુદ્રિકા જોતાં જ કાસમખાન
બોલ્યો:—“ કહો, બેગમસાહેબાનો હુકમ સાંભળવાને આ ગુલામ તૈયાર છે.”

ઘોડેસ્વારે ગંભીરસ્વરે કહ્યું:—“ જુઓ, બેગમસાહેબે કહ્યું છે
છે કે, તમારે વૃદ્ધ સલામતખાન અને તેનાં દાસ દાસીને છોડી દેવાં—”

વેષધારી ગૌહરખાને તેને આગળ બોલતો અટકાવી કહ્યું:—“ બોલી
વાત. બેગમસાહેબ આવો હુકમ કાંઈ પણ દિવસ કરે નહિ.”

ઘોડેસ્વાર તેના બોલવા તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં આગળ બો-
લવા લાગ્યો:—“ સાહેબ, આ વચમાં પટપટારો કરનાર માણસનું નામ
ગૌહરખાન હોવું જોઈએ. અહીં તે પોતાનો વેષ બદલીને આવ્યો છે
માટે તેનાથી તમે ચેતતા રહેજો. બેગમસાહેબનો હુકમ તમારે માન્ય
કરવો જ પડશે અને હમણાં ને હમણાં કેદ કરી તેને રાજવાનીમાં
મોકલાવી દો. કારણ કે તેણે રાજસાની આડે આવવાનો પ્રયત્ન
કર્યો છે. શાહજહા સાહેબ આત્રા તરફ ગયા છે અને થોડા વખતમાં
જ બેગમ સાહેબ પણ ત્યાં જશે—

વેષધારી ગૌહરખાને જવાબ આપ્યો:—“ સુખેદાર સાહેબ, આ
બધું ખોટું કહે છે.”

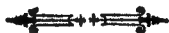
ધોડેસ્વાર બોલ્યો:—“ બેગમ સાહેબની હુકમ માનવામાં જો તમે જરા પણ આનાકાની યા ગફલત કરશો, તો તેનાં કડવાં ફળ તમોને જ ચાખવાં પડશે. જુઓ, વળી તેમણે કહ્યું છે કે, શાહજહાં અસંખ્ય સૈન્ય લઈ અહીં આવવા માટે નીકળ્યો છે; માટે તમારે અહીં પલ વાર પણ ખોટી થવું નહિ. કારણ કે, જો તેમ થશે, તો તમે પકડાઈ જશો.”

ગૌહરજાને કહ્યું:—“ હું જાણું છું કે, આ મુદ્રિકા બેગમસાહેબની છે અને ઘણો વખત થયાં તે ખોવાઈ હતી. પહેલાં તે શત્રુ પક્ષમાં મળી ગયેલી બાંદી જુલેખાના હાથપર હતી—”

ધોડેસ્વારે હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું:—“ સુબેદાર સાહેબ ! આનું કહ્યું જો તમે માનશો તો નકામા જૂઝથાપમાં પડી તમારું પણ ખુરં કરી લેશો. માટે તમને હું છેવટ કહું છું કે, બેગમસાહેબના હુકમ પ્રમાણે તમે વર્તો છો કે નહિ ? તમારાથી તેમ બની શકતું ન હોય તો મ્હને જલ્દી ખુલાસો કરો એટલે—”

કાસમખાન મ્હોટા વિચારમાં પડી ગયો. આજૂઆજૂ જોઈ માથું ખંજવાળતાં ગંભીરપણે તેણે જવાબ આપ્યો:—“ બેગમ સાહેબનો હુકમ તોડવાની ડાનામાં હિમ્મત છે ?”

“ તો પછી તેઓને હમણાં ને હમણાં છોડી દો. આ દગાખાજ સિદ્ધાંતને પકડી કેદ કરી આગ્રામાં લઈ ચાલો. અહીં વધારે વખત રહેશે તો શાહજહાં ખુરંમના હાથે માર્યા જશે. કારણ કે તેની વિરુદ્ધમાં જે જે લોકોએ પ્રયત્નો કર્યા છે, તેઓનો શિરચ્છેદ કર્યા વિના તે રહેશે નહિ !

પ્રકરણ ૬ હું.

વિમલસિંહ.

ગૌહરજનને કાસમખાનને પુજ્જળ ભય દર્શાવ્યો—ત્રાંચ રૂસ્વત આ-
પવાનું જણાવ્યું—વિનાંતિ કરી પણ તે એકનો બે થયો નહિ. નૂરજ-
હાનની મુદ્રિકા આગળ તે લાચાર હતો. તેણે તેનું કાંઈ પણ માન્યું
નહિ. એટલું જ નહિ પણ તેણે ગૌહરજનને દોરડાથી મજબૂત બાંધી
પોતાના ઘોડાની પીડપર બેસાર્યો અને તેણે રાજધાનીનો રસ્તો લીધો.
ઘોડેસ્વાર, સલાખતખાન, હમિદા અને મહમદજન એ ચારે જણાં ત્યાં
હિભાં રહી જોવા લાગ્યાં. તેઓ દષ્ટિપથમાંથી દૂર થતાં જ તે બધાં
ખડખડ હસવા લાગ્યાં. તેઓથી હસવું રોકી શકાયું નહિ. આખરે
વૃદ્ધ સલાખતખાને કહ્યું:—“ હજી હસવાનો વખત નથી—ખરો વખત તો
પછવાડે આવે છે ! ”

ઘોડેસ્વારે કહ્યું:—“ મહેરખાન, મહેને તો બેગમસાહેબાના ગુપ્ત
જસૂસ—ચતુર ગૌહરજનની દીનાવસ્થા જોઈને હસવું આવે છે ! આવો
અનુભવ તેણે પોતાની આખી જીંદગીમાં ક્યારેય જોયો નહિ હોય. કાસ-
મખાનને તેણે ગમે તેટલું કહ્યું હોત, તો પણ તેનું કહેવું તેણે માન્યું
ન હોત. વાર, હવે હું પણ મહારા આ બનાવટી બાલને રજા આપું
છું.” એમ કહી તેણે પોતાના મહોડે લગાડેલી બનાવટી દાઢી
બેંચી કહાડી.

સલાખતખાને કહ્યું:—“ રાજકુમાર ! તમે વેષ તો બરાબર ભજવ્યો !
હું પણ તમને ઓળખી શક્યો નહિ ! ”

વિમલસિંહ હસતાં હસતાં બોલ્યો:—“આપના ખિહારીચરણના હાથ નીચે તાલીમ લીધેલો માણસ કોઈના સપાટામાં આવે જ નહિ કેમ, ખિહારીચરણ ખરું કે નહિ ?”

મહમદગન (ખિહારીચરણે) કહ્યું:—“હુજૂર, હમણાં તો હું ઉમરાવસાહેબનો વૃદ્ધ ગુલામ મહમદગન છું !”

કુમાર પુનઃ હસીને બોલ્યો:—“તમારા જેવો માણસ તો આખી દુનિયામાં મળી શકે એમ નથી. સેનાપતિને તમે જે બીતિપ્રદ ગીત ગાઇ સંભળાવ્યું તે પોતાના આ જન્મમાં તો બૂલી શકશે નહિ. ધધ્વર જે સારા દિવસ દેખાડશે તો તમારા ગુણો—અતુલ સામર્થ્યની વાત આખા ભારતવર્ષમાં એક વખતે તો ગાજી રહેશે જ !”

મહમદગને નમ્રતાથી કહ્યું:—“હુજૂરની મહેરબાની હશે તો બધું થઈ રહેશે.”

સલામતખાન:—જુઓ, આપણે વાતોમાં નકામો વખત ગુમાવવાની જરૂર નથી. બાદશાહ અહીં જલ્દી આવી પહોંચે એવો સંભવ છે, માટે શું કરવું એનો વિચાર પહેલેથી કરી રાખીએ તો ઠીક.

વિમલસિંહ હસીને બોલ્યો:—“ઉમરાવસાહેબ, તે માટે આપ નિશ્ચિંત રહો. જ્યાં મૂઘી ખિહારીચરણ છે, ત્યાં સૂઘી કોઈ જાતનો વિચાર કરવાની જરૂર નથી.”

સલામતખાન:—હેલાં તો આપણે આપણો હાલનો પોપાક બદલી નાખવો જોઈએ. બાદશાહનો કોઈ માણસ આપણને ઓળખી જશે, તો પાછા ફરીથી સંકટમાં સપડાવું પડશે.”

મહમદગન:—તે વિષે ચિંતા કરવાની કોઈ જરૂર નથી. બધું જોખમ હું મ્હારે માથે ઉપાડી લઉં છું.

એકએક વિમલસિંહ એ પગલાં પાછળ હડી બોલી ઉઠ્યો:—

“અરે ! આ શું ?”

એક વાંદરી ફૂટકા મારી તેના પગ આગળ આવીને ઉભી રહી. કેટલાક વખત સૂધી તેના તરફ નીરખીને જોયા પછી વિમલસિંહ બોલ્યો:—“ઓહો ! આ તો બિહારીચરણની લીલા !”

વાંદરીએ ઉઠીને ઉભા થઈ કહ્યું:—“મહારાજ ! હું તો આપની આજ્ઞાધારિણી દાસી છું.”

રાજકુમાર આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો:—“અહાં ! આ તો યુવાન સ્ત્રી છે !”

આ વખતે સલાબતખાન અચાનક ગભરાઈને બોલ્યો:—“કુમાર-સાહેબ ! જુઓ—જુઓ ! બાદશાહની સ્વારી આવી પહોંચી.

વિમલસિંહે સામે ઉડતી ધૂળ તરફ જોયું. એક નિમિષ માત્રમાં તેનો ચહેરો નિસ્તેજ બની ગયો, પણ બીજી જ પળે આત્મસંયમન કરી તે બોલ્યો:—“જે જગ્યાએ આપ જેવા મહારા રક્ષક છે, ત્યાં મ્હને ડરવાની શું જરૂર છે ?”

“રાજકુમાર ! મહારામાં પ્રાણ છે ત્યાં સૂધી તમારો વાંકો વાળ થવા દબશ નહિ. ચાલો, અહીં ઉભા રહેવામાં હવે સાર નથી. કાંઈ કહેવા જેવી બાતમી મળશે તો હું આ દુલાલી સાથે તમને કહેવડાવીશ; તમે ધણી હોશિયારીથી રહેજો.”

વિમલસિંહ તે વાંદરી તરફ એક તીક્ષ્ણ નજર ફેંકીને બોલ્યો:—
“તેમ હોય તો પછી દુલાલી મહારી જ થઈ કહેવાય !”

“દુલાલીના મટોડીથી ભરેલા ગાલો ખુશાલીથી લાલ લાલ બની ગયા. તેની નસેનસમાં વિઘ્નત્રવાહ વહેવા લાગ્યો. તેને દશે દિશાએ અંધકાર જણાવા લાગ્યો—કાંઈ જ દેખાયું નહિ. આંખો અંધ

કરતાં જ તે પોતાના મન સાથે વિચાર કરવા લાગી. તેમાં તેને એક પ્રકારનું અપૂર્વ સુખ જણાવા લાગ્યું. ઘણા વખત પછી તેણે પોતાનાં નેત્રો ઉઘાડ્યાં પણ વિમલસિંહ પુનઃ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો નહિ.

લશ્કરની દોડધામથી ઉડતી ધૂળ શહેરની પાસે આવવા લાગી. કલાક અડધા કલાકમાં તો બાદશાહની સ્વારી આવી પહોંચી શે માટે અહીં રહેવું યોગ્ય નથી એમ ધારી સલામતખાન અને હમિદા દૂર આવેલા એક ન્હાના ગામડામાં ચાલ્યાં ગયાં. વાંદરી-નહિ નહિ દુલાલી-નજીકમાં આવેલાં એક ખંડિયેરમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. મહમદ-જન પણ એક ઘરમાં ભરાઈ ગયો. પાએક કલાક ગયો પણ મહમદ-જન કાંઈ બહાર આવ્યો નહિ; પરંતુ થોડા વખત પછી એક વૃદ્ધ મૌલવી મસ્જિદમાંથી બહાર આવ્યો અને બોલ્યો:—“બાદશાહની સ્વારી નજીકમાં જ આવી પહોંચી હોય એમ જણાય છે !”

વિમલસિંહે શહેરમાં દાખલ થઈ પહેલાં સલામતખાનના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો ખાનના ઘરનું બારણું ઉઘાડું હતું અને ઘરમાં કોઈ નહોતું. વિમલસિંહ એક વખત ચોરડા અને દિવાનખાનાંઓમાં થઈ ઘરના પ-છવાડેના ભાગમાં આવ્યો. એટલામાં બીતિચસ્ત લુલિયા કંપતી કંપતી તેની પાસે ક્યાંયથી નીકળી આવી અને દીનવાણીથી બોલી:—“વડિલ-

વિમલસિંહ સહજ હસીને બોલ્યો:—“લુલી, શા માટે ગભરાય છે ? મારા વડિલના વાળને પણ હાથ લગાડવાનું કાનામાં સામર્થ્ય છે ?”

“અને-અને-હમિદા, મહમદજન ?”

“મોગલોએ તેમને છોડી દીધાં છે અને તે પણ ઘણી ગમ્મતથી”

“ગમ્મત ? મહને નહિ કહો ?”

વિમલસિંહે હસતાં હસતાં ગૌહરજનની દુર્દશાની બધી હકીકત તેને કહી સંભળાવી. તે સાંભળી લુલિયાને પણ અપાર આનંદ થયો.

તે બોલી:—“ અહા ! ત્યારે તો હવે આપણને અહીં હયરાન કરવાને કાંઈ આવી શકશે નહિ ! ”

“ જો સપ્તસ એક વાર અહીં આવી ગયો, તે ફરીને આ પિશાચલીલાથી ભરેલા શહેરમાં પગ મૂકી શકશે નહિ ! ”

લુલિયા એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકતાં બોલી:—“ જો થયું તે સારું થયું. અહા ! અમને કેવાં ભયંકર રીતે હયરાન કરવામાં આવતાં હતાં ? ”

“ અને આવી હેરાનગતી ભોગવવાના સુખ માટે જ હું અહીં છુપાઈને રહ્યો છું; નહિ તો ક્યારનોયે ક્યાંય ચાલ્યો ગયો હોત. ”

“ એટલે ? શું તમે જવા માગો છો ? નહિ તમોને અહીં કાંઈ શોધી શકે એમ નથી. ”

“ ત્યારે શું હમેશને માટે તમને હયરાન કરતો હું અહીં પડી રહું ? ”

“ તેમાં હેરાનગતી શેની ? ”

વિમલસિંહ લુલિયાનો હાથ પકડી તેને પોતાની તરફ ખેંચી બોલ્યો:—“ લુલી-લુલી, અહીંથી હું ચાલ્યો જઈ તો શું તને દુઃખ થશે ? ”

લુલિયા-તે સરળ બાલિકાનાં તેજસ્વી નેત્રો અશ્રુ જળથી ભરાઈ ગયાં. ગદગદ કંઠે તે બોલી:—“ પ્રાણનાથ—”

વિમલસિંહે તેને આગળ બોલવા દીધી નહિ. તેને પોતાની છાતી સાથે દબાવી એક સરખો ચુંબન લેવા લાગ્યો. લુલિયા સ્વર્ગીય સુખ અનુભવતી નેત્રો મીચી તેની બાથમાં પડી રહી.

માનસિક આવેશ ઓછો થતાં તે બોલ્યો:—“ ઇશ્વર જો મને સારા દિવસ દેખાડે તો મહારા તરફના ત્હારા નિર્મળ પ્રેમનું સ્મારક

હું સંસારમાં રાખી છોડી જઈશ. તે પ્રેમચિન્હની તુલના આખી દુનિયામાં કોઈનાથી પણ થઈ શકશે નહિ ! ”

વિમલસિંહ શું બોલ્યો તેની લુલિયાને ખબર પડી નહિ. તે તો પોતાનું દેહબાન વિસરી ગઈ હતી. થોડા વખત પછી શુદ્ધિમાં આવી તે બોલી:—“ પ્રાણુનાથ ! મ્હને છોડીને ક્યાં જશો નહિ.”

વિમલસિંહનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તે બોલ્યો:—“ લુલી, આપણાં એકરૂપ થયેલાં હૃદયોને જગતની કોઈ પણ શક્તિ વિભિન્ન કરી શકે એમ નથી.”

થોડા વખત સૂધી બન્ને જણાં શાંત ઉભાં રહ્યાં. બન્ને જણાં એક બીજાંપર પ્રેમ કરવામાં નિમગ્ન બની ગયાં હતાં. પ્રેમ એ અનિવચનીય વસ્તુ છે. તેનો તો જોણે અનુભવ લીધો હોય તે જ ખરું રહસ્ય સમજી શકે. તેનો બધો વ્યવહાર મૂકલાષામાં જ ચાલે છે. આવા સ્વર્ગીય પ્રેમનું વર્ણન કોણ કરી શકે એમ છે ?

કેટલાક વખત પછી લુલિયા બોલી:—“ અહા ! તેમ થાય તો પછી આ લોકો અમને નકામા દુઃખી કરી શકશે નહિ. તેઓ અહીં આવી શા માટે અમને દુઃખી કરે છે ? બાદશાહનું અમે શું બગાડ્યું છે ? ”

“ લુલી, આવી રાજનીતિની વાતો સાંભળવાથી તને શું ફાયદો થાય એમ છે ? તેથી ઉલટું ત્હારું મગજ બગડી જશે. છળપ્રપંચથી ભરપૂર રાજકીય વાતો તને નિરૂપયોગી છે. તે બાબતનો વિચાર કરવાને ત્હારા વડિલ ક્યાં સમર્થ નથી ? ”

“ હું તો ધારું છું કે, હવે તેઓ પિતાશ્રીને હયરાન કરવા માટે આવશે નહિ તેમ અમને પણ ચોરની માફક છુપાઈને રહેવું પડશે નહિ. જુઓને, તેઓના જીભને લીધે તેમને કોઈ કોઈ વખત

ખાવા પણ નથી મળતું અને રાતની રાતો ઉજ્જગરા કરીને પસાર કરવી પડે છે.”

વિમલસિંહ અર્ધનિઃશ્વાસ મૂકી બોલ્યો:—“લુલી, હજી ગૃહદશા ફરી નથી. હવે તો ખુદ બાદશાહ અહીં આવનાર છે !”

“શું ? કાણ બાદશાહ જહાંગીર અહીં આવનાર છે ? શા માટે ?”

“તેની મ્હને ખબર નથી. તેના મનમાં શું છે તે હું કવી રીતે કહી શકું ?”

લુલિયા મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગી—“બાદશાહ આવે છે પણ અહીં શું કામ હશે ? પિતાશ્રીને પકડાવી કાર મારવાનો તો તેનો ઇરાદો નહિ હોય ?—”

આવી કલ્પના તેના મગજમાં આવતાંજ તેનાં બન્ને નેત્રામાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. તે સલાબતખાનને ઘણા જ પ્યારથી ચહાતી હતી. તેને રડતી જોઇ વિમલસિંહે પુનઃ છાતી સાથે દબાવી અને માથાપર હાથ ફેરવતાં કહ્યું:—“લુલિયા, તારા વડિલ માટે બિલકુલ ચિંતા કરીશ નહિ. વખત પડશે તો મદારા પ્રાણ આપીને પણ હું તેમનું રક્ષણ કરીશ.”

લુલિયા કંપિતસ્વરે બોલી:—“તે શું હું જાણતી નથી ?”

શહેરની નજીકમાંજ કાલાહલ થતો વિમલસિંહના સાંભળવામાં આવ્યો. તે સહજ હસીને બોલ્યો:—“લુલી, બાદશાહની સ્વારી આવી પહોંચી હોય એમ જણાય છે. ચાલ, આપણે અગાશીમાં જઈને જોઈએ.”

લુલિયા સાશંક વૃત્તિએ બોલી:—“આપણને કાંઈ જોઈ જશે તો ?

“કાંઈ હરકત નહિ. બિહારીચરણની અદ્ભુત વિદ્યાને લીધે આપણે હવામાં પણ મળી જઈશું !”

લુભિયા સહજ હસીને બોલી:—“બાદશાહને મહેં કાંઈ પણ દિવસ જોયાં નથી. ચાલો, આપણે જોઈએ તો ખરાં ?”

વિમલસિંહે હસતાં હસતાં કહ્યું:—“અરે, એમાં શું જોવાનું હતું ? જોવો હું તેવો તે !”

લુભિયા સત્વજતાથી નીચું જોઈ બોલી:—“વાહ ! આપ પણ જોમ આવે તેમ જોલો છો ! શું આપ બાદશાહ છો ? !”

પ્રકરણ ૭ મું.

ભયાનક સંવાદ.

બાદશાહે શહેરના મુખ્ય દરવાજાની સામે જ જાવણી નાખી અને મુખ્ય સેનાપતિને હુકમ કર્યો કે, “શહેરને ઘેરા ધાલી કાઢી માણસને અંદર જવા દેશો નહિ તેમજ કાંઈને અંદરથી બહાર આવવા દેશો નહિ.”

એક બીજો સેનાપતિ વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યો:—“જહાંપનાહ ! બેગમસાહેબ !—”

જહાંગીરના કપાળે કરચલીઓ વળી ગઈ. તે ગંભીર સ્વરે બોલ્યો:—“તેનો હુકમ પણ તમારે માનવો જોઈએ.”

સેનાપતિને વધારે બોલવાની હિમ્મત થઈ નહિ. બાદશાહની આજ્ઞા મુજબ વ્યવસ્થા કરવા તે ત્યાંથી તરત જ ચાલ્યો ગયો. ચારે

ખાનૂએ તંબૂમાં ઠોકવાતું કામ ચાલી રહ્યું હતું. ખાદશાહનો તંબૂ તૈયાર થતાં તે તંબૂમાં ગયો અને એક નોકરને મઘપાત્ર લાવવાનો હુકમ કર્યો. સ્વર્ણચપકની અંદર મઘ રેડી પીતાં પીતાં તે બોલ્યો:—
“બેગમસાહેબાને કહી આવો કે, થોડો વખત આરામ લીધા પછી તે મ્હારી પાસે આવે.”

ખીદમતગાર—નૂરજહાનને હુકમ સંભળાવવા ચાલ્યો ગયો. ખાદશાહની જાવણીમાં ઈંદ્રજાળની માફક કામ ચાલતું હતું. બે વણ કલાકમાં જનશ્ચય, વૃક્ષશ્ચય ક્ષતેહપુર સીક્રીની સીમા એકાદ મ્હોટા શહેરની માફક શોભા આપવા લાગી. ઉત્તમોત્તમ તંબૂઓની હારોમાં વિસ્તૃત રસ્તાઓ પાડેલા હોવાથી જાવણીનો દમામ કાંઈક ઓરજ દેખાવા લાગ્યો. બીસી થોડો રસ્તાપર ગુલાબજળ છાંટવા લાગ્યા. ચારે ખાનૂએ સુગંધિત શીતળ સમીર વહેવા લાગ્યો. બીજણ અવાજનાં રણુવાદો, અને કર્ણકટુ ઘોંઘાટ શાંત થઈ ગયો તથા સુંદર સારંગીના મધુર તરંગો ચારે ખાનૂએ નિનાદિત થવા લાગ્યા. સુંદર દાસીઓ અને લાવણ્યવતી યુવાન વિદ્વાસી લલનાઓ એક તંબૂમાંથી બીજા તંબૂમાં એમ કામ નિમિત્તે અહીં તહીં ફરવા લાગી.

જહાંગીરે મઘથી ભરેલો એક પ્યાલો હોઠે લગાડેલો હતો. એ-
ટલામાં એક ખિદમતગાર આવીને સલામ ભરી બોલ્યો:—“ખુદાવંદ! શહેરના મૌલવી સાહેબને તેડી લાવવામાં આવ્યા છે અને તેઓ દર-વાજપર ઉભા છે.”

જહાંગીર આ વખતે અર્ધશાયિતાવસ્થામાં તટ્ટીયાને અટકીને બેઠો હતો, પણ મૌલવી સાહેબનું નામ સાંભળતાંજ તે ટટ્ટાર થઈને બેઠો અને બોલ્યો:—“જી, તેમને તેડી આવ. અને બીજા કાંઈને અહીં આવવા દેતો નહિ.”

મૌલવી, મુઘાં, ફકીર વગેરે ધર્મગુરુઓ પર જહાંગીરને વધારે શ્રદ્ધા નહોતી. કારણ કે, યવનધર્મની દિક્ષા તે લગભગ ભૂલી ગયો હતો. વળી ધર્મ વિરુદ્ધ ગણાતું સુરાપાન પણ તે યથેચ્છ કરતો હતો તેથી ધર્મગુરુઓ તેમજ ધાર્મિક જનસમૂહમાં ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે તેની આદર્શાહની નિંદા થતી હતી. જહાંગીર તે વાતથી માહિતગાર હતો અને તેટલા માટે જ તે તેઓના તરફ વધારે શ્રદ્ધા રાખતો નહોતો.

ફતેહપુર સિક્રીના મૌલવીને તે સારી પેઠે ઓળખતો હતો. કારણ કે, તે કોઈ કોઈ વખત આગ્રે રાજદરબારમાં જઈ ફતેહપૂર સિક્રીની નવાજૂની જણાવતો હતો, તેમજ પોતાનો પગાર પણ લઈ આવતો હતો. આ પરિત્યક્ત શહેરની લગભગ ઘણીખરી મસ્જિદો તથા કબરોની વ્યવસ્થા તે રાખતો હતો. જહાંગીર આદર્શાહ થયો તે પહેલાંનો તે આ શહેરમાં આવીને રહેલો હતો; પરંતુ તે ત્યાં ક્યારે આવ્યો અને બધી વ્યવસ્થા કરવાનું કામ તેને કાણે સોંપ્યું તેની કોઈને ખબર નહોતી. આદર્શાહ પણ તે વાતથી બિનમાહિતગાર હતો. ફતેહપુરમાં એક વૃદ્ધ મૌલવી રહે છે, એટલી જ બધાને ખબર હતી. તે સિવાય કોઈ કોઈ જાણતું નહોતું.

વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાખતખાને પોતાની જાંઘીનો આખરનો વખત ધર્મચિંતનમાં ગાળવાનો નિશ્ચય કરવાથી ફતેહપુર સિક્રીનાં એકાદ ખંડિયેરમાં રહેવાની રજા આપવા માટે તેણે આદર્શાહને યાચના કરી હતી. આદર્શાહે તેવી પરવાનગી આપતાં જ તે ત્યાં આવીને રહ્યો હતો. દરબારમાં કોઈ વખત તેને કોઈ કામ પડતું તો તે મૌલવી દ્વારા જ કરાવી લેતો હતો. પોતે દરબારમાં ક્યારેય જતો નહિ. લગભગ ઘણાં વર્ષ થયાં શહેરમાંથી બહાર નીકળનાં તેને કોઈએ જોયો નહોતો.

જહાંગીર જે કે પ્રત્યક્ષ રીતે રાજકારભાર જોતો નહોતો,

તો પણ તેને એટલી તો ખબર પડી હતી કે, ફતેહપુરમાં માત્ર મૌલવી અને સલામતખાન સિવાય બીજું કાંઈ રહેતું નથી; પરંતુ પહેલ વહેલું નરજહાનદારા જ તેના સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે, “શાહ-ખાનદો પુરૂંમ આગ્રામાંથી નહાસી જઈ ત્યાં ભરાઈ રહ્યો છે અને તે વાત ખરી છે કે ખોટી તે જાણવા માટે તેણે કાંઈને પણ ખબર નહિ પડે તેમ અંખરના અજીતસિંહને તપાસ કરવા ફતેહપૂરમાં મોક-લાવ્યો હતો.”

નરજહાનની ઉપરોક્ત ખાતમી વખતે જહાંગીરે કહ્યું હતું કે, “તે જ કાંઈ કયું છે, તે ઉત્તમ જ છે. કારણ કે, મોગલોની રાજ્ય-લક્ષ્મી બીજી કોણ થઈ શકે એમ છે ?”

ખરી રીતે જોતાં પુરૂંમના નહાસી જવા વિષે સંપૂર્ણ તપાસ કરવી એમ જહાંગીરના મનમાં આવતું નહોતું. આવી રીતે નહાસી જવું એ યૌવનસુલભ ચંચળતા જ છે એમ તે માનતો હતો; પરંતુ ધીમેધીમે તેના તે વિચારો બદલાવા લાગ્યા. તેના ધ્યાનમાં આવવા લાગ્યું કે, દિલ્હીના સિંહાસન માટે એક મહા ભયંકર કારસ્તાન ચાલી રહ્યું છે. પહેલાં તે એમ માનતો હતો કે, “ઉદ્ધત બીમસિંહ અને ચતુર મહાજતખાનની આ કપટજળ હોવી જોઈએ.” પણ આજે તેના પ્રિય પુત્ર પરવેઝના મૃત્યુની ખબર સાંભળતાં જ તેના વિચારો બદલાવા લાગ્યા. “શું આમાં નરજહાનનો તો હાથ નહિ હોય ? આ બધાં કારસ્તાનની દોરીઓ તે અપ્રત્યક્ષ રહીને તો નહિ ચલાવતી હોય ? અવશ્ય તેમજ હોવું જોઈએ. શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવા માટેજ તે આટલા બધા જળપ્રપંચો કરતી હોવી જોઈએ.” આવી રીતે અનેક પરસ્પર વિરોધી વિચારોથી તેનું મગજ ઘેરાઈ ગયું હતું; એટલામાં જૂદા મૌલવી આવી પહોંચ્યો.

મૌલવીએ ત્યાં આવી અભિવંદન કરતાં જ બાદશાહે તેને સન્માનપૂર્વક પોતાની સામે બેસવાની વિનંતિ કરી. લાંબી સફેદ દાઢીવાળો વૃદ્ધ મૌલવી બાદશાહના કહેવા મુજબ ધીમેથી બતાવેલા આસનપર જઈને બેઠો અને કહ્યું:—“જહાંપનાહ ! આજે એકલો જ હું આ શહેરમાં પહેરાપર રહ્યો છું—”

જહાંગીરે તેને આગળ બોલતો અટકાવીને પૂછ્યું:—“સલામત-ખાન ક્યાં છે ?”

મૌલવીએ નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો:—“આજ રહવાર સૂધી તેઓ આ શહેરમાં હતા. ત્યાર પછી સેનાપતિ મહમ્મદ તકીએ તેમને અને તેમના નોકરને કેદ કરી—”

“શું, કેદ ક્યાં ? કોના હુકમથી ?”

“ખુદાવંદ, તેની મ્હને ખબર નથી.”

“તેઓ હમણાં ક્યાં છે ?”

“ક્યાં છે તેની પણ મ્હને ખબર નથી. હું ધારું છું કે, મહમ્મદ તકી તેમને સાથે લઈ ગયો હોવો જોઈએ.”

“નહિ, કેદી માણસને સાથે લઈ તે, લડાઈ પર જાય નહિ.”

“તો પછી તેમનો શિરચ્છેદ થયો હોવો જોઈએ !”

“શિરચ્છેદ ? વૃદ્ધ સલામતખાનનો શિરચ્છેદ ? કોના હુકમથી આ બધું બને છે ? મ્હને તો કાંઈ સમજણ પડતી નથી !”

“હુજૂર, તે વિષે હું વધારે જાણતો નથી. આપનું આગમન થયું ત્યાં સૂધી હું સિંહદ્વારપર ઉભો રહી આપની રાહ જોયા કરતો હતો. હવે આ પતિત અને ખંડિયેર જેવા શહેરમાં મહારા દિવસો જતા નથી માટે બીજા કોઈ હોશિયાર માણસને અહીંનું કામ સોંપી આ સેવકને રજા આપશો તો હું આપનો ધણો આભાર માનીશ.”

જહાંગીર વિચારમાં પડી ગયો. વિચારને લીધે કદાચિત આ વિસ્તૃત ભાષણ પણ તેણે સાંભળ્યું નહિ હોય ! થોડા વખત પછી તેણે એક નોકરને ઝૂમ પાડી અને પૂછ્યું:—“આસફખાન આવી પહોંચ્યો છે ?

“હા, હુજૂર.”

“જા, તેને અહીં જલ્દી લઇ આવ.”

ત્યાર પછી આસ્તે આસ્તે બાદશાહે પોતાની દૃષ્ટિ મૌત્રવી તરફ વાળી અને કેટલાક વખત સૂંચી તેના તરફ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી જોયા પછી કહ્યું:—“મૌત્રવી માહેજ ! આપ મહારા સહાયક છો અને વિશ્વાસુ તેમજ મોગજોનું કન્યાણુ ઇચ્છનારા—”

મૌત્રવીએ માથું નીચું નમાવી કહ્યું:—“આપની મહારા તરફ આટલી બધી મહેરબાની—”

બાદશાહે તેને આગળ બોલતો અટકાવી સહજ કઠોર સ્વરે કહ્યું:—“તેમજ આપ અનુભવી, વૃદ્ધ, ધર્મપરાયણ, કદા મુસત્રમાન અને સદાચારી ફરીર છો.”

“હુજૂર, એ બધો આપનો જ પ્રતાપ છે !”

“હું જાણું છું કે, આપ મહારી પાસે ક્યારેય ખોટું બોલતા નથી.”

“ખુદાવંદ ! ખોટો શબ્દ નીકળતાં પહેલાં જ આ જીભ હું તોડીને ફૂતરાંને ફેંકી દઉં એવો છું.”

“વાર, ત્યારે ખરેખર કહેજો, સલાખતખાન સિવાય અહીં બીજું કાંઈ રહેતું નથી ?”

“હુજૂર, મહારા જોવામાં બીજું કાંઈ આવ્યું નથી. કદાચિત તેમ હોય તો મહારા જાણ્યામાં તે વાત આવ્યા સિવાય રહે જ નહિ.

સલાખતખાન પોતાની એક પણ વાત મ્હારાથી ગુમ રાખતા નથી. તેમને જે ખબર હોત કે અહીં બીજું કાંઈ છુપાઈને રહ્યું છે તે વાત તેઓ મ્હને કહ્યા વિના રહ્યા ન હોત. ”

જહાંગીર સહજ હસીને બોલ્યો:—“ ફકીર સાહેબ ! આપ ધર્માત્મા છો. આપનું હૃદય સરળ છે તેથી બધામાં આપ વિશ્વાસ રાખો છો તેમજ ધાર્મિક કાર્યોમાં હમેશાં નિમગ્ન રહો છો; પરન્તુ સલાખતખાનની સ્થિતિ કાંઈ તેવી નથી. તે વૃદ્ધ થયેલ છે એટલે કાંઈ મૌલવી કે ફકીર કહી શકાય નહિ, તેમજ રાજકાર્યમાં પણ પોતાનો હાથ નાખે નહિ એમ પણ કહી શકાય નહિ. તે જે એકાદ પ્રપંચમાં સામેલ હોય તો તમને તે વાતથી એ વાકેફ કરે જ નહિ. ”

“ જહાંપનાહ ! આપ કહો છો તે કદાચિત્ ખરું પણ હોય ! ”

“ પરન્તુ તમે તો તે વાતમાં કાંઈ જાણુતા નથી ને ? તમે નહિ જાણો તેમ એકાદ માણસને તે અહીં લાવીને છુપાવી રાખે તો તમે શું જાણી શકો એમ છો ? ”

વૃદ્ધ મૌલવી પોતાની સંકેદ દાઢી ખંજવાળતો ખંજવાળતો બોલ્યો:—“ હુજૂર, આપ કહો છો, તે ખરું છે. હું તો હમેશાં ધાર્મિક કાર્યોમાં નિમગ્ન રહું છું એટલે અન્ય વિષયોમાં ધ્યાન આપવાનું ક્યાંથી બની શકે ? ”

“ અહીંની પિશ્તાય લીલા માટે તમે શું જાણો છો ? ”

“ હુજૂર, તે બધું ખોટું છે. ”

જહાંગીર સહજ હસીને બોલ્યો:—“ મૌલવી સાહેબ ! ત્યારે આ વાતની તમને કેમ ખબર પડી ? ”

“ મહેરબાન, જે ઠેકાણે સલીમ સાહેબની કબર છે-જે ઠેકાણે મક્કાની મસ્જિદો જેવી મસ્જિદો છે-જે સ્થળે દરરોજ પાંચ વખત નમાઝ પઢવામાં આવે છે-તે સ્થળે જૂનો રહી શકે જ નહિ ! ”

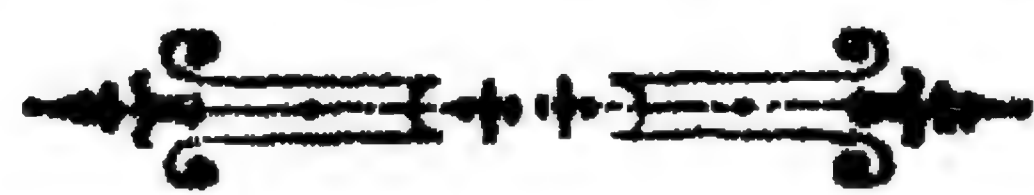

“ ઠીક છે. આજે તમને ઘણો વખત રોકી રાખ્યા. જુઓ, આજે રાત્રે મહેં પોતેજ તમારા આ ભૂતાવળવાળા શહેરમાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. જોઈં છું કે, ભૂત દેખાય છે કે માણસ ?”

એમ કહી બાદશાહે મઘપાત્ર તરફ આંગળી કરી બતાવી; મૌત્રી બન્ને કાનપર હાથ દઇ બોલ્યો:—“ તૌઆ ! તૌઆ ! ”

જહાંગીર મ્હોટથી હસીને બોલ્યો:—“ જાઓ, તમારી મુલાકાતથી આજે મહેને ઘણો આનંદ થયો છે.”

મૌત્રી કુર્નિસ બાજીને લાંથી બહાર પડ્યો. બાદશાહે મઘથી ભરેલો પ્યાલો મ્હોડે લગાડ્યો. પરન્તુ તે વખતે એકાએક છાત્રીમાં થતી ગડબડ બંધ થઇ ગઇ. બધું શાંત થઇ ગયું. કોઈ પણ વિપરિત બનાવ બન્યા સિવાય આમ બંને નહિ એમ બાદશાહે ધાર્યું અને તેથી આશ્ચર્યજનક મુખમુદ્રાથી તે આસપાસ જોવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ધોર પરિવર્તન.

બાદશાહની જાવણી ઘણી વિસ્તૃત હોવાને લીધે સૈનિકાની સહજ વાતચિત પણ ઘણા કાલાહનનો ભાસ આપતી હતી ! હજારો સૈનિકા, નોકર ચાકરો, હાથી, ઘોડા અને હજારો યુવાન લલનાઓના હાસ્યવિનોદનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. આવી રીતની ગડબડ એકાએક બંધ થતાં જ બાદશાહ ચોંક્યો અને વિસ્મયતાથી આસપાસ જોવા લાગ્યો; પરન્તુ બીજા પળે પાછી એવા તો જોર-શોરથી ગડબડ થવા લાગી કે, આકાશ તૂટી પડે છે કે શું, એવો ભાસ થવા લાગ્યો. કોઈ પણ

અપૂર્વ બનાવ બન્યો હોવો જોઈએ એમ શંકા થતી હતી. શત્રુઓએ અચાનક છાવણી પર છાપો તો નહિ માર્યો હોય? એા રીતે એક પળની અંદર હજારો વિચાર તેના મગજમાંથી પસાર થઈ ગયા; છતાં તે કાંઈ જાતના વિશ્વાસ પર આબો નહિ. એટલામાં આસફખાન તેની સામે આવીને ઉભો રહ્યો.

પોતાની અસ્વસ્થ અને લજ્જાસ્પદ સ્થિતિ હાતીકર્તા છે, એમ માની તેણે આત્મસંયમન કર્યું. પછી એક તડાપા સાથે ખદેરી ગંભીર મુદ્રાએ તે બોલ્યો:—“આસફખાન ! છાવણીમાં શાની ગડગડ આવી રહી છે ?”

“હુજૂર !—” એમ કહી આસફખાન માથું ખંજવાળવા લાગ્યો. તેની આવી વર્તણૂંક જોતાંજ બાદશાહ ચીકાકા ગયા અને તીવ્રસ્વરે બોલ્યો:—“કેમ, મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળતો નથી? છાવણીમાં શું થયું છે ?”

બાદશાહની આવી કર્તવ્યતત્પરતા આસફખાનના જોવામાં ક્યારેય આવી નહોતી. ઉત્તર આપવામાં વિલંબ થશે તો શું થશે અને શું નહિ, એવો વિચાર તેના મનમાં આવતાં જ તેણે વિનીત સ્વરે જવાબ આપ્યો:—“જહાંપનાહ ! ઘણીજ બચકારક અને દુઃખદાયક વાત બધાના સાંભળવામાં આવી છે !”

“એટલે, તું શું કહેવા માગે છે ? શું હું ઔરત છું કે, ત્હારી વાતથી ડરી જઈશ ?”

“ખુદાવંદ !—”

જહાંગીર એકાએક ઉભો થઈ ગયો અને ગુસ્સાથી જમીન સાથે પગ પછાડી બોલ્યો:—“ખુદાવંદ ખુદાવંદ, કાંઈ નહિ. શું થયું છે, તે મ્હને જલ્દી કહે ?”

આસફખાન અડપટ કંપિત સ્વરે બોલ્યો:—“ હુન્નૂર ! શાહનશા સાહેબ મરણ પામ્યા છે !”

“તે વાતની મ્હને ખબર છે. તમને શું હમણાંજ ખબર પડી?”

આસફખાન ગભરાઈ ગયો. તેના મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ. જહાંગીરનો ક્રોધ આસ્તે આસ્તે તીવ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરતો ગયો. ગુસ્સાથી તેનો મ્હોરો લાલ બની ગયો. તે ગર્જના કરતો બોલ્યો:—“જા, આ બાતમી સિવાય ત્હારે બીજું કંઈ કહેવાતું ન હોય તો અહીંથી તું એકદમ ચાલ્યો જા.”

આસફખાન હાથ જોડી નમ્ર સ્વરે બોલ્યો:—“ હું શાહનશા વિષે બોલતો નથી. ”

જહાંગીરે વિસ્મયતાથી પોતાનાં નેત્ર વિસ્તૃત કરી પૂછ્યું :—
“ ત્યારે કોના માટે બોલે છે ? ”

“ શાહનશા ખુર્મ—”

જહાંગીર ૧૧ પગ થરથર ધ્રુજવા લાગ્યા. તેના કપાળપરથી પ્રસ્વેદ-મિંદુઓ ટપકવા લાગ્યાં. આસ્તે આસ્તે તે નીચે બેસી ગયો અને શાંત સ્વરે બોલ્યો:—“ શાહનશા ખુર્મ—ખુર્મ ! આ હું શું સાંભળું છું ? આસફખાન, કહે—કહે તેને શું થયું ? ”

“ શાહનશા ખુર્મ મરણ પામ્યા છે. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ દિલ્લીના દરવાજામાં—ગયા મંગળવારે તેમનો નગ્નદેહ બધાના જોવામાં આવ્યો. ”

“ તને કાણે કહ્યું ? ”

“ દિલ્લીના સુબેદારે તે સમાચાર લખને એક ઘોડેસ્વારને મોકલાવ્યો છે અને તે હમણાં જ અહીં આવી પહોંચ્યો છે. ”

“વારૂ, પછી ?”

“તેણે શાહજાદાના દેહને દફનાવવા માટે આંત્રામાં મોકલાવેલો છે.”

“જાઓ, બન્ને શાહજાદાઓને એક ઠેકાણે દફનાવવાનો હુકમ કરો.”

આસફખાન એક પણ શબ્દ બોલી શક્યો નહિ. બોલવાની તેની હિમ્મત ચાલી નહિ. જહાંગીરની આવી લયાનક મૃત્તિ તેણે ક્યારેય જોઈ નહોતી અને તેથી તેનો હુકમ સાંભળતાંજ તેજ પળે તે ત્યાંથી વિદાય થયો.

જહાંગીરે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી દાર્તો ખાસો મંગાવ્યો. ત્યાર પછી તે સ્વગત વિચાર કરવા લાગ્યો:—“આમાં કોનો વાંક ? મહારો પોતાનોજ—ખીજ કાઢતો નહિ. એકજ દિવસમાં બે પુત્રોનો મૃત્યુશોક ? ખુદા આવો દિવસ દુશ્મનને પણ ન બતાવે !”

એટલામાં તે એકો હતો તેની પછવાડેથી અગ્રાજ આગ્યો:—
“આવેલી બન્ને બાતમીઓપર મહારો વિશ્વાસ નથી.”

આદશાહે ચમકીને પાછળ જોયું તો અનુપમેય સ્વરૂપા તૂર-જાદાન ત્યાં ઉભી હતી. તેના મહેરાપર મન્દ હાસ્યની લપર પ્રકાશી રહી હતી. અતુલનીય હૃદયનો કેવો અતુલનીય ભાવ ? અનેક રીતે તેણે તેના દેહને શણગારેલો હોવાથી તેના આગમનથી ચારે આંજૂએ વિમળ જ્યોત્સ્ના પ્રસરી રહી ! આ ભાવ, બુદ્ધિ અને સ્વરૂપ ન હોત તો ભારત-વર્ષની અધિષ્ઠાત્રી—સામ્રાજ્યેશ્વરી શું તે થઈ શકી હોત ?

જહાંગીર પોતાની પછવાડે ઉભેલી સૌંદર્યલતિકાને એટલા ટૂંકે જોઈ રહ્યો. થોડા વખત પડેલાં તેના હૃદયમાં તેના માટે જે ક્રોધ અને સંશય ઉત્પન્ન થયો હતો, તે એક ક્ષણ માત્રમાં લુપ્ત થઈ ગયો. વિપ્લવજ્વલાથી તે બોલી ઉઠ્યો:—“અરે ! તું પણ સાંભળી ગઈ ?”

પગનો જરા પણ સણસારો થવા નહિ દેતાં નૂરજહાન તંબૂના પાછળના દરવાજેથી અંદર આવી હતી અને તેના લાઇ આસફખાન તથા બાદશાહ વચ્ચે થયેલી દરેક વાતચિત તેણે સાંભળી હતી. બાદશાહનો પ્રશ્ન સાંભળતાં જ તે જરાક નજીકમાં આવી અને બોલી :—
“ તે વાતમાં હું બિલકુલ વિશ્વાસ ધરાવી શકતી નથી. ”

જહાંગીર પુનઃ નૂરજહાનના ચહેરા તરફ એકી દસે જોવા લાગ્યો. નૂરજહાન તેની બાજુમાં બેઠી અને એક પ્યાલાની અંદર દારૂ રેડી તેના મ્હોડા આગળ ધરતાં બોલી :—“ હુન્નૂર, દાસીના હાથની આ મુખારકખાદી લ્યો. ચિંતા કરો નહિ. બન્નેમાંથી એક પણ શાહબદો મરણ પામ્યો નથી ! ”

જહાંગીર કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. તે દિંગ્મૂઠ બની ગયો હતો. થોડા વખત પછી શુદ્ધિમાં આવતાં તે બોલ્યો :—“ નૂરજહાન—નૂરજહાન—શું તું બધી વાત સાંભળી ગઈ ? ”

“ હા, મ્હેં તમારી બધી વાત સાંભળી છે અને તેટલા માટે હું આ વાતમાં વિશ્વાસ ધરાવી શકતી નથી. ”

જહાંગીર પુનઃ ચકિત બની જઈ તેના તરફ જોવા લાગ્યો. કારણ કે તેની ખાત્રી હતી કે, નૂરજહાન ખરી બાતમી મેળવવામાં જેટલી કાર્યબાજ અને હોશિયાર હતી તેનો સોમો ભાગ પણ પોતાનામાં શક્તિ નથી ! વળી તે જાણતો હતો કે, નૂરજહાનના જેવી ચતુરાઈ તેમજ મુત્સદ્દીપણું દરબારમાંના એક પણ માણસમાં નથી ! તેથી નૂરજહાનની વાત સાંભળી તે પહેલાં તો જરા અજ્ઞયમ થયો; પરંતુ સાંભળે વિચાર કરી જોતાં તેને તેમાં કાંઈક તથ્યાંશ જણાયો. એકજ દિવસે બન્ને પુત્રોના મરણની વાત સાંભળી તેના હૃદયમાં આઘાત લાગ્યો હતો; પરંતુ નૂરજહાનની વાત સાંભળ્યા પછી તેના મનમાં

જરા શાન્તિ આવી. દુઃખની વાતપર એકાએક ક્રોધનો પણ વિશ્વાસ એસી શકતો નથી. આશાનું એકાદ કિરણ તો મનુષ્ય માત્રના હૃદયમાં ચમકતું હોય છે અને તેમાં જો સહજ સુખની-આનંદની વાત કહેવામાં આવે છે તો મનુષ્યસ્વભાવ પાછો પલટાઈને મૂળ સ્વરૂપ ઉપર આવે છે. જહાંગીરની પણ તેવીજ અવસ્થા થઈ. તે બોલ્યો:—“નૂર-નજર ! શાહજહાં પરવેઝ અને ખુર્મ મરણ પામ્યા નથી એવી તને પક્કી ખાત્રી છે ?”

“ખાત્રીપૂર્વક તો હું કહી શકતી નથી, તો પણ હું એમ અનુમાન કરું છું અને મ્હારું અનુમાન ઘણીખરી વખત ખરુંજ પડે છે.”

“તું કેવી રીતે આવા અનુમાનપર આવી છે ? કાંઈ જાતની સાતીતી મળી છે ?”

“પ્રાણનાથ ! આ વાતનો ખુલાસો કરવાની મ્હારા મનમાં કેટલાયે દિવસ થયાં ઉત્કંઠા હતી; પરંતુ તેવો વખત આવ્યો નહોતો; આજે વખત આવ્યો છે મારે કહું છું. જહાંપનાહ ! આ ભેદ આપને જાણવાની ઇચ્છા હોત તો મ્હેં આપને ક્યારનોયે તેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો હોત કારણ કે આપ મ્હારા સ્વભાવથી માહિતગાર—”

“હા, હું જાણું છું.”

“જુઓ, મ્હારા ગુપ્ત જામૂસો હમેશાં ચારે બાજુએ ફર્યા કરે છે.—”

“તેની પણ મ્હને ખબર છે.”

“તેથી મ્હને જે જે ખાતરીઓ મળી છે તે ઉપરથીજ હું આમ કહું છું.”

બાદશાહ કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. થોડો વખત થોભ્યા પછી નૂરજહાંને જુલેખાં સંબંધી અથથી તે ઇતિ સૂધીની દરેક વાતથી

બાદશાહને માહિતગાર કર્યો. જુલેખાં અને પાનવાળા વચ્ચે ગુપ્ત સંબંધ હતો. એ વાત કહેવાને પણ તે ભૂલી નહિ. જુલેખાં અને ગંગીયા બીમસિંહ તેમજ મહાબળતપાનની સહાયતાથી શાહજાદા ખુર્રમને દિલ્હીના સિંહાસનપર બેસાડવાના પ્રયત્નો કરે છે એ હકીકત પણ તેણે કહી સંભળાવી. જહાંગીર ગુપચુપ તેની વાત સાંભળ્યા કરતો હતો. વચમાં તે એક પણ શબ્દ બોલ્યો નહિ. દુરજહાનની વાત બંધ થતાંજ તે વિષાદયુક્ત હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“હું એમ ધારતો હતો, તારા જેવી ચતુર બેલાડી સ્ત્રી આખી દુનિયામાં ક્યાંય નહિ હોય; પરંતુ આ તો શેરને માથે સવાશેર નીકળી !”

દુરજહાનનો રહેરો જરા રક્ષ દેખાવા લાગ્યો. તે બોલી:—જુલેખાંની ખટપટથી જો કે હું થોડોક પરાભવ પામી છું, તો પણ આ બુદ્ધિયુક્તનું પરિણામ કેવું આવે છે, તે તરફજ આપે જોવાનું છે.”

જહાંગીર હસીને બોલ્યો:—“આખરે તો તારોજ જય થશે, એમ હું માનું છું. તારે જુલેખાં મરી ગઈ નથી, એવી તો તને ખાતરીજ છે ને ? જહાદ પાસે તેની ગરદન તું છુંદાવી નાખે તે પહેલાંજ તારી આંખમાં ધૂળ ફેંકી અને જહર પી જઈ મુઠા માફક પડી ગઈ. તહે પણ ધાર્યું કે, ખરેખર તે આપઘાત કરીને મરી ગઈ હોવી જોઈએ. પરંતુ તે જહરથી મરી ગઈ નહોતી; એક જાતની તે બેહોશી જ હતી—”

દુરજહાન વિષણુતાથી બોલી:—“હા, હવે હું પણ તેમજ ધારું છું.”

“તારા જેવી બુદ્ધિમાન સ્ત્રીએ પહેલેથીજ સમજતું જોઈતું હતું કે, જુલેખાં પોતાની સ્વેચ્છાથી આટલી ત્વરાથી જહર ખાય છે, તો તેમાં કાંઈ પણ બેદ સમાયેલો હોવો જોઈએ !”

“પણ, તે દગાબાજ છે એવું મહારા મનમાં ક્યારેય આવ્યું નહોતું.”

“નૂરજહાન—નૂરજહાન—આર્ય સ્ત્રીઓના હૃદયની હજી સૂધી નને ખખર નથી. તે એક હિન્દુ સ્ત્રી હોઇ પોતાના પતિ તથા પુત્રીથી વંચિત બની તે ત્હારી દાસી બનીને રહી હતી. આર્ય સ્ત્રીઓને પતિ સિવાય બીજી એક પાત્ર સ્ત્રીજ પ્રિય હોતી નથી—તે તેના પ્રાણ હોય છે અને તેના પ્રાણનો તો ત્હેં નાશ કરી દીધો છે. આવી સ્થિતિ હોવા છતાં ત્હેં તેના પર કેમ વિશ્વાસ મૂક્યો એ હું સમજી શકતો નથી.”

“મહારી” જૂલ થઇ ગઈ, પરંતુ હવે તો મ્હને બધું દીવા જેવું સાચું સમજાય છે ! ”

“વાર, તેના પર તને સંશય આવ્યો, તે નમકહરામ થયેલી જણાઇ છતાં ખરેખર તે શ્રુત્ય પામી છે કે નહિ તેની ત્હેં ચિકિત્સા પણ કરી નહિ ? ! ”

“હુજૂર, તે વખતે મહારી મતિ મન્દ બની ગઈ હતી. ”

“ત્યારે, જુલેખાં મરી ગઈ નથી, એમ તો તને પકી ખાતરી છે ને ? ”

“પ્રત્યક્ષપ્રમાણો હજી સૂધી મ્હને મળ્યાં નથી, તેથી મશરૂરના એક વિશ્વાસુ જનસૂસ ગૌહરજનનને મ્હેં આ તપાસ માટે રોક્યો છે.”

“મશરૂર અને ગૌહરજનનને તું કેવી રીતે વિશ્વાસુ બાની શકે છે ? ”

“તેઓમાં અવિશ્વાસ રાખવાનું કોઈ કારણ જણાતું નથી.”

“નૂરજહાન, એકના ઉપર વિશ્વાસ મૂકી તું બેદરકાર રહી અને તેના બદલામાં તે તને ધોળે દહાડે તારા બતાવી છટકી ગઈ અને હવે આ બીજાનો પણ—”

ખાદશાહની ચતુરાઇ આગળ આજે નૂરજહાન પહેલવહેલીજ નિસ્તેજ દેખાવા લાગી. કારણ કે ડગલે ડગલે તેને કોઇ પરાજિત કરતું હતું; છતાં તેના પ્રતિકાર તે કરી શકતી નહોતી. જુલેખાએજ તેના ઘણાખરા પરાભવ કર્યો હતો. આજ સૂધીમાં નૂરજહાનના પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે કોઇ બહાર આવ્યું નહોતું અને તેને કોઇ પરાજિત પણ કરી શક્યું નહોતું; પરંતુ જુલેખા તેના માથાની મળી. કહેવત છે કે શેરને માથે પણ સવાશેર હોય છે તેમ તે નૂરજહાનને પણ કાય-તાળી આપી સવાઇ નૂરજહાન બની ગઇ હતી.

જહાંગીરે પૂછેલા પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તર નહિ આપતાં તે નીચું બેઠાને વદને ઉઠી રહ્યો. આજની માફક ખાદશાહે ક્યારેય પણ તેની સાથે આવી રાજખટપટની વાર્તા કરી નહોતી. તેના મનને ખાતરી થઇ કે, ખાદશાહની બુદ્ધિમાં-વર્તનમાં એક પ્રકારનું ઘોર પરિવર્તન થયું છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

જહાંગીર અને નૂરજહાન.

કેટલાક વખત સૂધી સ્તબ્ધ રહ્યા પછી જહાંગીર દૃઢસ્વરે ખાદશાહ સાથે:—“નૂરજહાન ! તને હું મારા પ્રાણ કરતાં પણ વિશેષ ચાહું છું અને તે આજથી જ નહિ પરંતુ જે વખતે તું નૂરમહાલ હતી અને હું ખાદશાહ થયો નહોતો તે વખતથી જ તને ચાહું છું. તું જાણે છે કે, હું કાંઇ એટલો બધો હોશિયાર કે ચતુર નથી, હું તો માત્ર એક સાદો માણસ છું. જોઇએ તો તું દીવાનો કહે તોયજી

કાંઈ હરકત નથી. પરન્તુ જ્યારે મહેં જોયું કે, તું અદ્વિતીય બુદ્ધિ-મતી હોવા સાથે દિલ્હીની અધિશ્વરી થવાને લાયક છે, ત્યારે જ મહેં મહારા માથાપરથી રાજકારભારનો બધો ભાર ઉતારી ત્હારાપર મૂક્યો અને રાજખટપટના કોલાહલથી દૂર હું થઈ આનંદમાં રહેવા લાગ્યો કેમ ખરું કે નહિ ?”

જહાંગીરને આવી રીતે લાપણ કરતો નૂરજહાને ક્યારેય સાંભળ્યો નહોતો. આશ્ચર્યયુક્ત મુદ્રાથી તે તેના મહોડા તરફ બેઠી રહી. તે કાંઈ પણ બેસી નહિ. પુનઃ જહાંગીર બોલવા લાગ્યો:—“ ખુદાની મહેરબાનીથી મહારી પરીક્ષા ખરી કરી. પરીક્ષા કરવામાં હું ભૂલ્યો નથી એમ જણાયું. આટલા દિવસ મહારા કરતાં પણ ઉત્તમ રીતે ત્હેં રાજકારભાર વાળાઓ અને મહને એક શબ્દ પણ કહેવાની જરૂર પડી નહિ; તેમજ આજ સુધીમાં સામ્રાજ્યમાં કોઈ જનની ગડબડ પણ થઈ નહિ. પરન્તુ આજે-આજે તે અથાગ શાન્તિનો ભંગ થઈ ગયો છે !”

જહાંગીરને આગળ બોલતો અટકાવી નૂરજહાન અર્ધસ્પષ્ટ સ્વરે બોલી:—“ જહાંપનાહ ! આમ કેમ કહો છો ? ”

“ આટલા દિવસ સુધી તને ત્હારો પોતાનો કાર્જ જનનો સ્વાર્થ સાધવાનો નહોતો. મહારો લાભ તેજ ત્હારો લાભ એવી તારી સ્થિતિ હતી અને તેથી સામ્રાજ્ય સુચંત્રતાથી ચાલતું હતું; કોઈ પણ જનની ગડબડ થતી નહોતી; પરન્તુ જ્યારથી ત્હારો સ્વાર્થ સાધવાની યોજના પાર પાડવાના પ્રયત્નો તું કરવા લાગી ત્યારથીજ મહારા સામ્રાજ્યમાં અશાંતિ અને ઘોઠાળાના પ્રસંગો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા છે. કેમ ક્યૂન છે કે નહિ ?”

“ ખુદાવંદ ! હું કેમ ક્યૂન કરી શકું ? ”

“ એમ કે ? તારે-તો સાંભળ. આ વખતે મહારો સ્વાર્થ તેજ

તહારો સ્વાર્થ એવી સ્થિતિ નથી. આ વખતે તહારો વિચાર તહારી પુત્રીને ફાયદો કરવાનો છે. તહારી માફક તહારી પુત્રીને પણ તું ખીજી નૂરજહાન કરવાના વિચારમાં છે અને તેથી ગમે તેવાં કારસ્થાનો કરી તું શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવાના પ્રયત્નો કરે છે. બહાલી નૂરજહાન, શું હું આ બોલું કહું છું ?”

નૂરજહાનનો મ્હેરો લાલ બની ગયો. તેણે બધું કે, બાદશાહને બધી ખબર પડી ગઈ છે એટલે નાકબૂલ થવું બર્થ છે ! તે કંઈ પણ બોલી નહિ, માત્ર ખીજી બાબૂ મ્હોડું ફેરવી ઉભી રહી.

જહાંગીર તો બોલ્યાજ કરતો હતો:—“અને તેટલા માટે શહેરિયાર સાથે તહારી પુત્રીનાં લગ્ન થાય એ મ્હને પસંદ નહોતું. માત્ર તારા આગ્રહથી જ હું કબૂલ થયો હતો અને તે વખતે તે સોગંદ પણ ખાધા હતા કે, શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવાના હું કંઈ પણ જાતના પ્રયત્નો કરીશ નહિ. કેમ આ બધું યાદ છે કે નહિ ?”

નૂરજહાન સ્તબ્ધ બની ગઈ. જહાંગીરના હૃદયમાં આજે પૂર્વ-ચયનું અસીમ સામર્થ્ય એકઠું થયું હતું. આજે તે મહાપરાક્રમી સક્ષીમ બની ગયો હતો. એક વખત એવો પણ હતો કે આખા ભારતવર્ષમાં બેવાડના ચિરવિભવશાહી મહારાણા પ્રતાપ સિવાય બીજો કોઈ પણ મહાવીર તેનો હાથ પકડી શકે તેમ નહોતું. માત્ર મહારાણા પ્રતાપ સામેજ તેનું કંઈ ચાલતું નહોતું. તે આગળ બોલવા માગ્યો:—“શહેરિયારને ગાદી મેળવી આપવાની ત્હેં ખટપટ કરી ન હોત તો પુરુષ ક્યારેય પણ પોતાના વડિલ બાઈને દૂર કરી સિંહાસન મેળવવા માટે બચ્ચ બન્યો ન હોત. તે એટલા બધા નીચ સ્વભાવનો નથી. શહેરિયાર તદ્દન મૂર્ખ છે ! અને તહારા લાડથી તે વધારે બમડવા લાગ્યો છે. તેના અધઃપાતનો આરંભ થઈ ચૂક્યો છે. પરવેઝ આગસુ છે.

માટે બાદશાહ ચવાને જો કાઢી લાંચક હોય તો માત્ર પુર્રમ જ છે. તે આપસ્વાર્થી નથી. તે ઉદારચિત વીર હોવાથી વડિલ ભાઇની આગામાં રહી સામ્રાજ્ય ચલાવી શક્યો હોત. ક્યારેય પણ સિંહાસન મેળવવા માટે ખટખટ કરી ન હોત. ”

જહાંગીર એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકી થોડા વખત સૂધી શાંત બેસી રહ્યો. પછી પાછો આસ્તે આસ્તે બોલવા લાગ્યો:—“નૂરજહાન ! શહેરિયારને માદીએ બેસાડી ત્હારી લાલિયાને સામ્રાજ્યેશ્વરી બનાવવાની ખટખટ ત્હે” કરી ન હોત તો મહોબ્બતખાન જેવો વીર થોડો પુર્રમને ગાદીએ બેસાડવા માટે પ્રયત્નો ન કરત. મહારા દરબારના એક દરબારીઓએ જોયું કે તું મૂર્ખ શહેરિયારને સિંહાસનપર બેસાડવાની ખટખટ કર્યા કરે છે અને તેથી મોગલ સામ્રાજ્યનું ભયંકર નુકસાન થવાનો સંભવ છે, તેથી તરતજ તેઓ ત્હારી વિરુદ્ધમાં કારસ્થાનો ઉભાં કરવા લાગ્યા. પુર્રમને ગાદીએ બેસાડવા માટે આજે ભયંકર કારસ્થાનો ચાલી રહ્યાં છે અને વળી એટલું પણ હું બવિખ્ય લાખીને કહી શકું છું કે, ખુદ ત્હારો ભાઇ આસફખાન પણ આગળ જતાં તેઓને મળી જશે. તેઓનો પક્ષ જ તેને પસંદ પડશે. ”

આસફખાનનું નામ સાંભળતાં જ નૂરજહાન ચોંકી તે બોલી:—“જહાંપનાહ ! ગમે તેમ હોય, તો પણ હું એક સ્ત્રીજાત છું—મ્હને ડરવાની શી જરૂર છે ? પુરુષ સ્ત્રીનો પરાભવ કરે એમાં નવાઇ પામવા જેવું શું છે ? ”

જહાંગીર વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“ત્હારી આવી કબૂલાતથી મ્હને ઘણો જ આનંદ થાય છે. કારણ કે, મોગલ સામ્રાજ્યમાં મત્સરાગ્નિની ફોગી સળગાવનાર તો તું જ છે ! મ્હને જેટલી આત્મીયતા મળી છે, તે ઉપરથી હું છાતી ડોકીને કહું છું કે, ત્હારી દાસી

ડગલે ડગલે તને પરાજિત કરતી હતી ! અર્થાત્ આ મત્સરાગ્નિ નિર્વાચિત્ કરવાનું સામર્થ્ય હવે ત્હારામાં રહ્યું નથી, અને તેટલા માટેજ મ્હારું પ્રિય સુરાપાત્ર દૂર ફેંકી હું રાજકારભાર પાછો મ્હારા પોતાના હાથમાં લેવાને તૈયાર થયો છું. પરન્તુ એટલા ઉપરથી તું મનમાં લય પામીશ નહિ. બધું શાંત થતાં જ હું પાછો પૂર્વવત્ મ્હારે કામે લાગીશ, અને ત્હારો અધિકાર ત્હને મળી જશે. પછી જોઇએ તેવો અધિકાર ચલાવજે પણ હમણાં તો ચાલ, આપણે બન્ને જણ મળી આ મહા ભયંકર દાવાનજને શાંત કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ. ”

એમ કહી જહાંગીરે નૂરજહાનને પોતાના હૃદય સાથે દુઆવી દેવદુર્લભ એવા પ્રવાસતુલ્ય ખિંખાધરનું ચુંબન લીધું. નૂરજહાન પ્રેમાવેશમાં આવી બોલવા લાગી:—“ સરતાજ, આ દાસી હમેશને માટે આપની ગુલામ છે. ”

જહાંગીરે પોતાના હાથેજ મધપાત્ર ઉંચક્યું અને તેમાંથી એક પ્યાલામાં મધ રેડી પીતાં પીતાં સહજ હસીને તે બોલ્યો:—“ અય દિલરબા ! ત્હારા માટેજ મ્હેં પુર્રમને દેશત્યાગી બનાવ્યો છે. છતાં એટલું તો તું યાદ રાખજે કે, મ્હારા મૃત્યુ પછી દિલ્હીનો બાદશાહ તેજ થશે. શહેરિયારનો પક્ષ કાઢ પણ લેશે નહિ. ”

નૂરજહાન વ્યગ્રસ્વરે બોલી:—“ ત્યારે શું આપને ખાતરી છે કે, શાહજહાં મરણ પામ્યો નથી ? ”

“ હા. આજે ત્હારા મ્હોડેથી જીલેખાંની જે હકીકત સાંભળી તે જીલેખાંજ પુર્રમને જીવના જોખમે સંભાળે છે. તેના પગમાં એક કાંટો પણ તે પેસવા દેશે નહિ, અને તેટલા માટેજ હું કહું છું કે, તે મરણ પામ્યો નથી. દિલ્હીમાંથી તેના મૃત્યુ વિષેની જે ખાતરી

આવી છે, તેમાં જીલેખાનોજ હાથ હોવો જોઈએ. એકદ નવા કારસ્થાનની તૈયારી માટે જ તેણે આ વાત ફેલાવી હોવી જોઈએ. "

"વારૂ, પણ પરવેઝ વિષે તમે શું ધારો છો ? "

"તેનું રક્ષણ કરવા માટે જીલેખા જેવી ખીજ કાંઈ સ્તુર સ્ત્રી તેની પાસે નથી; અર્થાત્ હતભાગી પરવેઝ મરણ પામ્યો હોવો જોઈએ. તેનું અનુચિત થાય એ સંભવિત છે ! "

એકાએક જહાંગીરનાં બન્ને નેત્રા અશ્રુથી ભરાઈ ગયાં. જહાંગીરનું હૃદય ધણું જ સ્નિગ્ધ અને કામળ હતું. અધા છોકરાઓ કરતાં પરવેઝને વિશેષ તે ચહાતો હતો.

આ વખતે નૂરજહાનના મનમાં કેવા વિચારો ઘોળાતા હતા એ કહેવું અશક્ય છે. આદેશહના મ્હોડા તરફ તે જોઈ શકતી નહિ. અધોવદને તે ખેંસી રહી હતી. નૂરજહાનની જીંદગીમાં આજે જે કાંઈ બનવા પામ્યું તેવું ક્યારેય બન્યું નહોતું.

જહાંગીરે પુનઃ મણપાન કર્યું. ધ્યાનપૂર્વક જોતાં કાંઈ પણ સમજી શકે એમ હતું કે, તે પોતાના મન સાથે યુદ્ધ કરતો હોવો જોઈએ; તેનું પહેલાંનું તેજ હજી વિલુપ્ત થયું નહોતું. તરતજ તેણે આત્મ-સંયમન કરી કહ્યું:— "કલ્પના કરી જોતાં મ્હને એમ જણાય છે કે, ત્હારી જીલેખાએ પોતાની ગુમ મંડળી સાથે અહીં આ ખંડેર જેવા શહેરમાં પડાવ નાખ્યો હોવો જોઈએ. તેમજ પુરંમ પણ અહીં હોય એવો સંભવ છે કારણ કે, છુપાઈ રહેવા માટે આ કરતાં વિશેષ ઉત્તમ કયું સ્થાન છે ? "

નૂરજહાન વ્યમતાથી બોલી:— "મ્હને પણ એમજ જણાય છે. "

"જો, આજે આ શહેરમાં રાત્રિ ગાળવાનો મ્હેં નિશ્ચય કર્યો

છે. જૂત હોય યા પ્રેત હોય, દાનવ હોય યા દેવ હોય આજે તો હું તેની જરૂર મુલાકાત લઈશ.”

નૂરજહાન બીતિયુક્તસ્વરે બોલી:—“ ખુદાવંદ ! જૂત હોય યા ન હોય, કમઅખત જુલેખાં યા તેના સાથીદારો અહીં છુપાઈ રહ્યા હોય યા નહિ, ગમે તે હોય, પણ આપને તો હું આ શહેરમાં એકલા રહેવા દઈશ નહિ. શત્રુઓએ કેવાં કેવાં કારસ્થાનો કરવા માંડ્યા છે. તે આપ જોતા નથી ? ”

“ નૂરેનજર ! કરવાની કોઈ જરૂરત નથી. આજે હું વૃદ્ધ જહાંગીર નથી, પણ ત્હારો બાદશાહ અને શહેનશાહ અકબરનો વીર પુત્ર છું. ”

“ હુજૂરને હું એકલા રહેવા દઈશ નહિ. જોઈએ તો હું આપની સાથે આવીશ. ”

“ ત્હારો મ્હારાપર કેટલો બધો પ્રેમ છે એ હું જાણું છું. પરન્તુ આજે હું બાદશાહ છું અને તું બેગમ છે. હું પતિ છું અને તું મ્હારી આગાધારિણી પત્ની છે. આજે તને મ્હારો હુકમ સાંભળવો જ પડશે. ”

“ હુજૂરનો હુકમ આ દાસીએ ક્યારે અમાન્ય કર્યો છે ? ”

“ નહિ, તેમ હું કહેતો નથી; પરન્તુ પરવેઝ અને ખુર્રમની કેવી હાલત થઈ છે તે જોવાની મ્હને જરૂર છે. સંદેહ સિવાય વિશેષ કષ્ટકારક ખીજું શું હોઈ શકે ? ”

તરતજ તેણે એક ખાંદીને હાક મારી બોલાવી અને આસફ-ખાનને એકદમ બોલાવી લાવવાનું કહ્યું. દાસી પવન વેગે આંધી ચાલી ગઈ.

જહાંગીર સ્તબ્ધ બની કેટલાક વખત સૂંધી વિચાર કરતો પડી

ત્રણો. નૂરજહાને વચમાં જ પ્રશ્ન કરી તેને ત્રાસ આપ્યો નહિ. તેની પાસે બેસી સ્વર્ણઆમરથી તે પવન નાખવા લાગી.

થોડા વખતમાં આસફખાન ત્યાં આવીને ક્ષિપ્રો રહ્યો. તેને જોતાં જ આદશાહે કહ્યું:—“હમણાં ને હમણાં આમા શહેરમાં એક માણસને મોકલો અને બન્ને સાહજદારોના મૃતદેહને અહીં લાવવાનું કહો. મહારી દેખરેખ નીચે જ હું તેમને દફનાવવાની ક્રિયા કરીશ. બન્નેના દેહને તેલમાં રાખી લઈ આવો. તેમાં જરા પણ ગફલત થશે તો તેની બધી જોખમદારી તમારા માથે રહેશે.”

હુકમ સાંભળતાં જ આસફખાન શુપચુપ જવા લાગ્યો, એટલામાં જહાંગીરે તેને પાછો બોલાવ્યો અને કહ્યું:—“આસફખાન, મહારે તમને થોડાક પ્રશ્નો પૂછવા છે. કહો, અંખરનો અજીતસિંહ હાલમાં ક્યાં છે?”

આને યાંત્રિક પુતળાંની માફક પાછા ફરતાં કહ્યું:—“ખુદાવંદ! આપના હુકમ પ્રમાણે તે મુલક્ષેત્રપર ગયો છે.”

“તારુ, તેણે આ શહેરમાં જૂત જોશું હતું; તે જગ્યા ક્યાં છે તેની તમને ખબર છે?”

“ખુદ તેણે કાંઈ એટલું બધું જોયું નહોતું; પરંતુ તેના સેનાપતિ સુધવીરસિંહે સ્પષ્ટ રીતે જૂત જોશું હતું.”

“કયો સ્થળ?”

“મરિયમહાલમાં.”

“ઠીક છે. આજે રાત્રે હું ત્યાં જ રહીશ. મારે દરેક રીતનો અદોષસ્ત કરવો જાયો.”

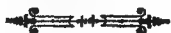
આસફખાનના જવા પછી જહાંગીર નૂરજહાનની તરફ ફર્યો અને બોલ્યો:—“નૂરજહાન! મહારા મારે તું એટલી બધી ચિંતા

કરીશ નહિ. આ બનાવોમાં શો બેદ સમાયેલો છે, તે બજારવાની મ્હારી ઈચ્છા છે; માટે ગયા સિવાય મ્હારો છટકો જ નથી. ”

“ હુજૂર દાસીને પણ સાથે—”

જહાંગીર તેને આગળ બોલતાં અટકાવી બોલ્યો:—“ નહિ નહિ; આજે તારી માગણી માન્ય કરી શકાય એમ નથી. ”

નૂરજહાનનો મ્હેરો નિસ્તેજ બની ગયો. તે વધારે બોલી નહિ તેણે એક સ્વર્ણપાત્રમાં મધ રેડી જહાંગીરના હોઠ આગળ ધર્યું. પાત્ર ખલાસ થતાંજ બાદશાહને આલિંગન આપી અમૃતમય સ્નિગ્ધ કટાક્ષ ફેંકી તેણે તેને મરિયમમહાલમાં જવાની રજા આપી.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પુનઃ બેગમમહાલમાં.

આજે બાદશાહ મરિયમ બેગમના મહાલમાં રાત્રિ ગાળનાર છે એવી વાત સાંભળતાંજ જ્યાં ત્યાં ગડબડ મચી ગઈ. તે મહાલને બાદશાહને માટે રહેવા યોગ્ય કરવા માટે કેટલાંક માણસોને શહેરમાં મોકલવામાં આવ્યાં. મહાલની આસપાસ આવેલો બગીચો સ્વચ્છ થવા લાગ્યો. મહાલના પહેલા મળલાપર એક પુષ્પશય્યા બનાવવામાં આવી. ધણી સાંખા વખતે આજે તે મહાલ દીપકમાલાથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યો અને બેગમસાહેબને રહેવા માટે યોગ્ય દેખાવા લાગ્યો.

આસપાસને પોતાની સાથે કેટલાંક માણસો લીધાં અને તેઓની મદદથી તેણે આખા શહેરનો ખૂણે ખૂણો તેમજ દરેક ખૂણે તથા

મહાલો તપાસી જોયા; પરન્તુ એક પણ માણસ કિંવા મનુષ્યવસ્તીનું ચિહ્ન તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. માત્ર સલીમની દરગાહા વૃદ્ધ મૌલવી રહેતો હતો; તે સિવાય શહેરમાં બીજું કાંઈ નથી, એમ તેના મનની પકી ખાત્રી થઈ. ત્યારે શું અજીતસિંહે જોયું તે સ્વપ્ન હોવું જોઈએ કે પિશાચ લીલા હોવી જોઈએ ? ”

બધી તૈયારી થઈ રહ્યા પછી આસફખાને બાદશાહ પાસે જઈ સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા થઈ જવાનું જણાવ્યું. બાદશાહ કાંઈ વધારે બોલ્યો નહિ. તેણે માત્ર એટલું જ કહ્યું કે, ખાણું લીધા પછી રાતના સૂવા માટે તે ત્યાં આવનાર છે.

આસફખાન નમ્રસ્વરે બોલ્યો:—“ હજૂર ! સૈનિકો તેમજ કેટલાંક માણસો—”

બાદશાહ તેને વચમાં જ અટકાવીને બોલ્યો:—“ નહિ, અંદર તો હું અને મ્હારો વિશ્વાસુ બોળે આલમ જ રહેનાર છીએ. માત્ર તમે આખા મહાલને ફરતો સૈનિકોનો પહેરો રાખજો અને તેઓને આખી રાત જાગ્રત રહેવાનું કહેજો. વળી કાંઈ અગ્નિપ્રયો માણસ તેઓને દેખાય તો તેને તાબડતોબ ગિરફતાર કરવાનો પણ હુકમ ફરમાવજો.”

આસફખાન પુનઃ નમ્ર સ્વરે બોલ્યો:—“ ખુદાવંદ ! આપે ત્યાં એકલા રહેવું એ—”

જહાંગીર એકાએક બોલી ઉઠ્યો:—“ આસફખાન ! શું તું મ્હને નામદ સમજે છે ? ”

આસફખાન વધારે બોલી શક્યો નહિ. આસ્તે આસ્તે તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

લગભગ રાત્રિના નવ વાગ્યા પછી જમી લઈ જહાંગીર પોતાના નિમકહલ્લ બોળે આલમને સાથે લઈ મરિયમમહાલ તરફ જવા

લાગ્યો. બીમભૂતિ આલમ આપાદમસ્તક, અસ્ત્ર શસ્ત્રથી સન્નિજત થઈ તેની પછવાડે ચાલતો હતો. શસ્ત્રોની તેને વધારે જરૂર પડે એમ નહોતું કરણ કે તેના દેહમાં સામર્થ્ય હતું; તે જ તેનું તેમજ અન્યનું રક્ષણ કરવાને બસ હતું. વિશેષતઃ બધા એ નામથી તે બેખબરજ હતો.

બાદશાહે જતાં જતાં જોયું કે, સિંહદ્વારથી રસ્તાની બન્ને બાજુએ હાથમાં મશાલો લઈને સૈનિકો હારબંધ ઉભા છે. આવી રીતે ઠેઠ મરિયમમહાલ સૂધી એક સરખી મશાલો સળગતી હતી. અને મશાલથી સૈનિકો પથ્થરનાં પુતળાંની આફક સ્તંભ ઉભા હતા, તેમજ શસ્ત્રધારી પહેરો ભરનારાઓ નિશ્ચિત જગ્યાએ પહેરો ભરતા હતા.

આસફખાનને જોતાં જ બાદશાહ સહજ મૃદુ હાસ્ય કરીને બોલ્યો:—“ આસફખાન ! તમે ઘણો સરસ બદોબસ્ત કીધો હોય એમ જણાય છે. હું ધારું છું કે, જૂતનો બાપ પણ અહીં આવી શકશે નહિ. વધારે શું કહું, પણ યદા કદાચિત્ત જો કોઈ અહીં છુપાઈ રહ્યું હશે, તો તેને વધારે ઉંડા ગારમાં છુપાયા સિવાય છુટકો જ નથી ! ”

આસફખાન પોતાના અનુયાયીઓસહ બોલ્યો:—“ જહાંપનાહ ! મહેં ઘણી તપાસ કરી જોઈ: પરન્તુ મ્હારા જોવામાં કોઈ આવ્યું નહિ.”

બાદશાહે હસતાં હસતાં કહ્યું:—“ ત્યારે મ્હારા જોવામાં પણ કોઈ આવશે નહિ, એમ જણાય છે ! જાઓ, હવે તમે અહીં શા માટે ખોટી થઈ રહ્યા છો ? મ્હારા સંરક્ષણ માટે તમે જે બદોબસ્ત કર્યો છે, તે બસ છે. તમારા તંબૂમાં જઈને સૂઈ જાઓ.”

આસફખાન માથું ખંજવાળતાં બોલ્યો:—“ જોગમસાહેબનો કુકમ છે કે—”

“કેવો હુકમ ?”

“જ્યાં સુધી આપ અહીં રહો ત્યાં સુધી અહીંથી એક પગલું પણ દૂર ખસવાનો મહેને હુકમ નથી.”

જહાંગીર હસીને બોલ્યો:—“હીક છે. ત્યારે તમારી મરજીમાં આવે તેમ કરો.”

ખાદશાહ વધારે કાંઈ નહિ બોલતાં એકદમ મહાલમાં ચાલ્યો ગયો. બીમભૂતિ આલમ હાથમાં નખ તલવાર લઈ તેની પછવાડે ચાલતો હતો. જતાં જતાં જહાંગીર વિચારવા લાગ્યો:—“ખરેખર, નૂરજહાન મારા તરફ અદ્ભૂત પ્રેમ ધરાવે છે, એમાં કાંઈ જાતનો શંક નથી.”

જહાંગીર મહાલમાં દાખલ થયો. પહેલો માળ દિપકોના ચક્ર-ચક્રાટથી પ્રકાશિત બની ગયો હતો. ખાદશાહના ફરમાન મુજબ બધી બારીઓ અને દરવાજાઓ અંદરથી કિતમ રીતે બંધ કરવામાં આવ્યા હતા. ખાદશાહ અંદર જતાં જ બોલ્યો:—“આલમ! મહાલમાં દાખલ થવાનો આ દરવાજો બરાબર અંદરથી બંધ કરી દે !”

તરત જ આલમે તે દરવાજો બંધ કર્યો. પછી જહાંગીરે પ્રત્યેક બીંત તેમજ ન્હાનાં મોટાં બારી-બારણાં વગેરે તપાસી જોયાં અને પછી કહ્યું:—“હવે બહારથી એક ન્હાનું પક્ષી પણ અંદર આવી શકે એમ નથી.”

આલમ કુર્નિસ બળવતાં બોલ્યાં:—“હજૂરનું કહેવું બરાબર છે.”

ખાદશાહ દાદરનાં પગથીયાં ચડવા લાગ્યો. ઉપરનો માળ પણ નીચેથી માર્ક પ્રકાશિત હતો. દરવાજા, બારી, બારણાં વગેરે બંધ કરવામાં આવ્યાં હતાં. બીંતો, દરવાજા વગેરે તપાસી રહ્યા પછી જ-

હાંનીર બોલ્યો:—“અહીં પણ બહારથી કોઈ માણસ આવી શકે એમ નથી.”

આલમ બોલ્યો:—“પ્રુદાવંદ ! આપ બરાબર કહે છે.”

બાદશાહ પુષ્પાચ્છાદિત પદ્મંગપર જઈને બેઠો. તરત જ આલમે મણિમાણિક્યજડિત એક હુકકો તેની પાસે લાવીને મૂક્યો. તેમજ મલ્લપાત્ર પણ નજીકમાં લાવીને મૂક્યું. પછી જહાંગીર બોલ્યો:—“આલમ ! અહીંનો દરવાજો ઉઘાડો રાખી તું ઘરની નીચે આવેલા દિવાનખાનામાં જઈને પહેરો ભર. જો, સૂઈ જઈશ નહિ; કદાચિત મ્હને નિદ્રા આવી જાય એવો સંભવ છે.”

આલમ અભિવાદન કરી કાંઈ નહિ બોલતાં નીચે ચાલ્યો ગયો. બાદશાહ તકીયાને અટ્ટેલી હુકકાની નળી મ્હોડામાં લઈ તે પીતાં પીતાં વિવિધ વિચાર કરવા લાગ્યો.—આ વખતે દશે દિશાઓ શાંત-નિસ્ત-બંધ હતી. બાદશાહની નિદ્રાનો ભંગ ન થાય માટે પહેરો ભરનારા સિપાહીઓ ગુપ્તગુપ્ત ઉભા હતા. ક્યાંયથી પણ કોઈ જાતનો અવાજ આવતો નહોતો; પરંતુ બાદશાહને આ શાંતતા પસંદ નહોતી. તેને તો આ વખતે ચારે બાજુએ ગડગડ ધોંધાટ થતો હોય એ પસંદ હતું ! પણ અચાનકે તે નાઇલાજ હતો. એક ખ્યાલામાં તેણે થોડું મલ્લ રેડ્યું અને તે પી જઈ પદ્મંગમાં આજોટવા લાગ્યો. તેના મનમાં એવી ઇચ્છા હતી કે, નિદ્રા નહિ લેતાં આખી રાત્રિ જાગ્રદવસ્થામાં જ કહાડવી; પરંતુ તેનાથી તેમ બની શક્યું નહિ. આસ્તે આસ્તે તેની આંખો ધેરાવા લાગી. આખરે તે મંબીર નિદ્રામાં નિમગ્ન બની ગયો !

કેટલા વખત સૂઈ તેણે નિદ્રા લીધી, તેની તેને ખબર પડી નહિ; પણ એકાએક તેની નિદ્રાનો ભંગ થયો અને જુએ છે તો

તેનું આખું શરીર પસીનાથી ભીંજાઈ ગયું હતું ! જાણે એકદમ બચકર સ્વપ્ન આવ્યું હોય એમ તેને જણાવા લાગ્યું ! મનમાંના ભય દૂર કરવાની ઇચ્છાથી તે બોલવા લાગ્યો:—“ અહા ! કેવો આશ્ચર્યજનક બનાવ ! હું ધારૂં છું કે, મહેં સ્વપ્ન જ જોયું હોવું જોઈએ. મહેને ખાત્રી હતી કે, મહારામાં પહેલાંના જેવું જ સામર્થ્ય હશે, પરંતુ હમણાં જોઈં છું તો તે મહારી સમજણ બોટી ઠરે છે. કાંઈ નહિ, એક ખાલો પીતાં જ બધી હોશિયારી આવી જશે. ”

એટલું બોલી તે બિજાનામાંથી ઉઠવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો; પણ તે વખતે તેને જણાઈ આવ્યું કે, પોતાને પલંગની સાથે એક મજબૂત દોરીથી બાંધી લેવામાં આવ્યો છે ! મહા પરાક્રમી સામર્થ્યવાન જહાંગીર અત્યારે નાઇલાજ બની ગયો. તેનાથી બિલકુલ હિંમતચાલ થઈ શકી નહિ ! વાંચકોને માલૂમ છે કે, એક વખત અજીતસિંહની પણ આવી જ સ્થિતિ થઈ હતી.

જહાંગીરના પમ ભયથી થરથર કંપવા લાગ્યા. આ કાંઈ પિશાચ્યલીલા હોવી ન જોઈએ. આટલો બધો બંદોબસ્ત રાખ્યો છતાં કેદી બદમાશો મહાલમાં દાખલ થયા છે એવો વિચાર તેના મગજમાં આવતાં જ આલમને તે મ્હોટેથી હાંક મારવા લાગ્યો; પરંતુ તેના મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ. એકએક સામે એક અજૂત પૂર્વ દૃશ્ય તેના જોવામાં આવ્યું !

એક વખત અજીતસિંહે પણ આવો દેખાવ જોયો હતો. પૂર્વનો જ મહાલ, તે જ દિવાનખાનું, સુંદર લલનાઓનું નૃત્ય ગાયન વગેરે પૂર્વવત ચાલુ હતું ! સુંદર વિદ્યાસી યુવાનનું સ્વર્ગની અપ્સરા તરીકે મનાતી મનોમુગ્ધ સુંદરીના હાથથી મધપાન અને આખરે મૃત્યુ ! અહા ! કેવું ભયંકર દૃશ્ય ! ! વળી અનન્ય થવા જેવું તો એ હતું

કે, અજીતસિંહે મેવાડના મહારાજા કર્ણસિંહનો મૃતદેહ જોયો હતો, ત્યારે આજે ૨૫૪૮ રીતે જહાંગીરના જોવામાં આવ્યું કે, શાહજહાંદો ખુર્શિદ એક સુંદર વિદ્યાસિનીના હાથથી વિષમિશ્રિત મદ્યપાન કરી આ ક્ષાત્રી દુનિયા છોડી ચાલ્યો ગયો છે ! આ દેખાવ જોતાં જ તેનાં ગાત્રો ગળી ગયાં. ખૂબ પાડવાના તેણે ધણું પ્રયત્નો કરી જોયા; પરન્તુ તેનાથી તેમ થઈ શક્યું નહિ. પોતાની અત્યાર સૂધીની જીંદગીમાં તેણે આવું ભયંકરક દશ્ય ક્યારેય જોયું નહોતું.

એકાએક તેનાં નેત્રો સામે અંધકાર દેખાવા લાગ્યો. જાણે કે આ બધો દેખાવ તેણે સ્વપ્નમાં જ જોયો હોય તેમ તે હવામાં બળી જતો તેને દેખાયો. જહાંગીર અચેતન બની પડી રહ્યો, પણ એકાએક સંરસર થતો અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. તેના શરીરની આસપાસ આંધેલી દોરી ક્યાંય ચાલી ગઈ. પુનઃ મહાલ પ્રકાશિત થઈ ગયો, પરન્તુ ત્યાં એક પણ વ્યક્તિ તેના જોવામાં આવી નહિ ! આ સ્વપ્ન કે ખરો બનાવ એવી વિવંચનામાં તે પડી ગયો.

થોડા વખતમાં ચારે બાજુથી ભયંકર આર્તનાદ સાંભળાવા લાગ્યો. તરત જ હાથમાં નગ્ન તલવાર લઈ તે નીચેના માળ તરફ દોડવા લાગ્યો. જહાંગીરની જીંદગીમાં આ પહેલ વહેલું જ નામદર્શન-પણાતું કૃત્ય હતું ! આવી રીતે ભય પામી નહાસી જતાં તેને ક્યારેય કાંઈએ જોયો નહોતો, પણ આજે તો તે ભયથી જીવ લઈને નહાસતો હતો !

નીચેના માળપર પણ ધોર અંધકાર છવાઈ ગયો હતો અને આલમ સૂતો હતો તે દિવાનખાનામાંથી બીજા યીચીઆરીઓ—આર્તનાદ સાંભળવામાં આવતો હતો. એકાએક સામેનું પારણું કાંઈએ

ઉઘાડી નાખ્યું અને તેથી બહારની મશાલોનું અજવાળું અંદર આવવા લાગ્યું. તે પ્રકાશમાં બાદશાહે જોયું તો ઉન્મત્ત માણસની માફક આલમને તેણે દોડી જતાં જોયો. તેનાથી પણ ત્યાં ઉભા રહી શકાયું નહિ. તેની પછવાડે તે પણ દોડવા લાગ્યો !

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પિશાચલીલા કે માનવલીલા ?

લીમમૂર્તિ આલમ બળદની માફક ધૂમખરાડા પાડતો પાડતો દોડતો હતો. એટલામાં દરવાજાના ઉંખરામાં જ ઠોકર વાગવાથી તે ગુલાંટ ખાઈને જમીન ઉપર પડી ગયો. તેની પછવાડે બાદશાહ પણ ભયવિચ્છિન્ન વદને ફૂદકા મારતો મારતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આસફખાન પોતાના માણસો સાથે દરવાજાની બહાર પહેરો ભરતો ઉભો હતો. બાદશાહની આવી સ્થિતિ જોતાં તરતજ તે દોડી આવ્યો. પરંતુ તેજ વખતે ત્યાં એક વિપરીત પ્રસંગ બનવા પામ્યો. મરિયમમલહામાંથી એક પ્રકારની ભયંકર રકારોળ સાંભળવામાં આવી અને તે સાંભળતાંજ બધા સ્તબ્ધ બની નિરર્થક ઉભા રહી ગયા. એક વખત મોગલ સેનાપતિ મહમ્મદ તકીના સાંભળવામાં પણ આવું બીષણ આકંઠ આવ્યું હતું.

એકાએક કાંઈ માણસ મરી જાય તે વખતે તેનાં આપ્તેષ્ઠ તેમજ માતા-પિતા જે પ્રમાણે બ્યાકૂળ બનીને રહે છે, તેવી જ રીતે હમણું રકવાન્ન કંઈજાનનક અવાજ આવતો હતો. રાત્રિનો વખત અને સર્વત્ર

ગંભીર નિસ્તબ્ધતા હોવાથી તે કરણાજનક બૂમો ધણી લયંકર જણાતા લાગી. બધાનાં મુખમંડળ નિસ્તેજ બની ગયાં. કેટલાકોનો તો લયથી શ્વાસ પણ રૂંધાઇ જવા લાગ્યો. કષ્ટપ્રતિભાની માફક દરેક જણ જડવત્ બનીને બિભા રહ્યા.

પરંતુ અભયજન જેવું તો એ બન્યું કે, જેની રીતે તે રડવાનો અવાજ અકસ્માત સાંભળવામાં આવ્યો, તેવીજ રીતે એકદમ બંધ થઇ ગયો ! અને તેથી લયંકરપણું હજારગણું વધારે લાગવા માંડ્યું. જહાંગીર બ્યાકુળ બની આસફખાનના મ્હોઝા તરફ જોવા લાગ્યો. તેની મુખમુદ્રા મ્હાન બની ગઇ. તેનું આખું શરીર ચરચર ધ્રુજવા લાગ્યું !

જહાંગીરે બનતા પ્રયત્ને આત્મસંયમન કરવા માંડ્યું. કારણ કે, ભારતસમ્રાટ આવી રીતે લય પામે એ ધણું જ લજ્જાસ્પદ હતું.

આલમ હજી સૂધી જમીન ઉપર પડ્યો. હતો તેની તરફ જોઈ સૈનિકોને ઉદ્દેશીને બાદશાહે કહ્યું:—“આને ઉઠાડો. એને મુર્છા આવી ગઇ હોય એમ જણાય છે.”

આલમ જેવા જૂતોને પણ ગળી જાય એવા મહાવીર પરાક્રમી માણસની જ્યારે આવી દશા થાય, તો પછી ખીજનની તો વાતજ શી કહેવી ! અને તેટલા માટેજ દરેક અરધા મરેલા જેવાજ થઇ ગયા હતા ! બાદશાહનો હુકમ સાંભળતાં જ બે ચાર સિપાહીઓએ તેને ઉંચકીને ઘેડો કર્યો. આ વખતે આલમને જો કે મુર્છા આવી નહોતી; તો પણ લયથી તેના મ્હેરો વિદ્રુપ બની ગયો હતો. બાદશાહે થોડુંક પાણી મંગાવી તેના મ્હોઝા પર છાંટ્યું ત્યારે તે સહજ શુદ્ધિમાં આવ્યો. તરત જ જહાંગીરે આસફખાનને હુકમ કર્યો:—“જાઓ, હમણાં હમણાં દારૂ મંગાવીને થોડો તેના મ્હોઝામાં નાંખો.”

બાદશાહનો હુકમ થતાં જ બે ચાર સિપાહીઓ ત્યાંથી દોડી ગયા અને પાંચ મિનિટમાં જ તેમણે ક્યાંયથી દારૂ લાવી આલમને પાથો. મલ્કનો એક ન્હાનો પ્યાલો પેટમાં જતાં જ આલમને ઉઠીને ઉભો થયેલો જોઇ જહાંગીરે ગંભીરપણે પ્રશ્ન પૂછ્યો:—“આલમ ! તારી આવી સ્થિતિ કેમ થઇ ગઇ ?”

ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો આલમે જે ઉત્તર આપ્યો, તેવો જ ઉત્તર રઘુવીરસિંહે અજીતસિંહને આપ્યો હતો. આલમે પણ તેવો જ સ્વયંપ્રદ દેખાવ બતાવ્યો હતો અને તેથી હજી પણ તેનો દેહ રઘુવીર-સિંહની માફક થર થર કંપતો હતો.

આલમનો ઉત્તર સાંભળી બાદશાહની મુખમુદ્રા વિશેષ ગંભીર દેખાવા લાગી. થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી તે બોલ્યો:—“આસ-ફમાન ! તારા, મહારી સાથે આવ અને બીજા દશબાર સિપાહીઓને મજાલો સાથે લઇ આવવાનું કહે. મ્હારે ફરીથી આખો મહાલ તપાસવો છે.”

બાદશાહ થોડાક સિપાહીઓ તથા આલમને પોતાની સાથે લઇ પુનઃ મહાલમાં દાખલ થયો. આ વખતે નીચે બધા દીવાઓ ઓલવાઈ ગયા હતા. બધા દરવાજા તેમજ બારી-બારણાં બંધ હતાં ! બહારથી કોઇ અંદર આવે એ અવકાશ હતું. કારણ કે બહાર આખા મહાલને ફરતો ચોકીદારોએ પહેરો રાખ્યો હતો. બાદશાહ પૂર્વવત્ દાદર મ્હડી ઉપરના માળપર આવ્યો. ત્યાં પહેલાંની માફક દીવાઓ ઝળઝળ બળતા હતા. ત્યાં કોઈ આવ્યું હોય એમ જણાતું નહોતું. આખરે આખો મહેલ ફરી વળ્યા પછી બાદશાહે કહ્યું:—“આજની રાત નકામી ગઇ. કોઇ પણ જાતની બરાબર શોધ થઈ નહિ. માત્ર શરીરને નકામું દુઃખ વેડવું પડ્યું, પણ તેની હરકત નહિ. પહેરો જેમ

છે, તેમજ રહેવા છો. મ્હારા હુકમ સિવાય કોઈએ એક પગલું પણ અહીંથી ખસવું નહિ.”

એટલું કહી બાદશાહ મિયાનામાં જઈને બેઠો. મોઢાઓ મિયાનો હિંચકી ચાલવા માટે એટલામાં તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે:—“જહાંગીર, નૂરજહાનની મોહિની માયામાં સપડાઈ તું ત્હારા પુત્રોને અન્યાય કરે છે, માટે યાદ રાખજો કે—”

જહાંગીરના પગ ઢીલા થઈ ગયા. તરતજ તેણે મિયાનો નીચે મૂકવાનું કહ્યું અને મિયાનામાંથી બહાર નીકળી તેણે સિપાહીઓને હુકમ કર્યો:—“જઓ, હમણાં ને હમણાં તપાસ કરો. અહીં કોઈ છુપાઈ રહ્યું હોય એમ જણાય છે; તેને એકદમ શોધી કહાડો.”

શરીરસંરક્ષક સૈનિકોએ આખા મહેલનો ખૂણેખૂણે તપાસી જોયો; પરન્તુ કોઈ છુપાઈ રહ્યું હોય એમ તેમને જણાયું નહિ. બાદશાહનો મ્હેરો વિશેષ ગંભીર બની ગયો. તેણે બધો વિચાર કરી જોયો; પરન્તુ કોઈ જાતના નિશ્ચય યા ખુલાસા પર તે આવી શક્યો નહિ. આખરે નાઇલાજ બની તે પુનઃ મિયાનામાં બેઠો અને મોઢાઓને મિયાનો હિંચકવાની આજ્ઞા કરી.

મિયાનો પુનઃ તંબૂ તરફ જવા લાગ્યો. બાદશાહ મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો:—“ખરેખર, સ્વપ્ન નહિ પણ પિશ્ચાચલીલા જ જણાય છે!”

જહાંગીર પોતાના તંબૂમાં જઈને બેઠો, પણ તેને બિલકુલ હિંચ આવી નહિ. તેણે જે કંઈ જોયું, તે સ્વપ્ન નહિ પણ ખરેખરે બનાવ હતો એવી તેના મનને ખાત્રી થઈ ગઈ હતી. વળી તે કૃત્ય માણસનું હોવું જોઈએ નહિ એમ તે માનતો હતો. કારણ કે, તે કાર્ય મનુષ્યશક્તિની બહારનું હતું. ચારે બાજુએ સિપાહીઓનો સમૂહ

પહેરો હતો. સમ્રાજા ઓરડાઓના દરવાજાઓ તેમજ બારી-બારણાં બંધ હતા. આવી સ્થિતિમાં મહેલની અંદર કોણ પ્રવેશ કરી શકે એમ હતું? કોઈ નહિ. અર્થાત્ આ મનુષ્યકૃત ચમત્કાર નહોતો એમ બાદશાહના મનને ખાત્રી થઈ ગઈ હતી. ત્યારે જો આ બધું ખરૂં માનવામાં આવે તો જૂતો સિવાય આમ કોનાથી બની શકે એમ હતું? આલમશાહ બાદશાહનો કાયમનો વિશ્વાસુ અને બળવાન અંગરક્ષક હતો. જૂત-પિશાચ કિંવા ભયકારક દેખાવથી તે ડરી બચ એવો નહોતો; છતાં આજે તેની સ્થિતિ પણ વિચિત્ર બની ગઈ હતી. જહાંગીર મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો:—“ખરેખર, આવા પરિત્યક્ત ખંડિયેર જેવા શહેરમાં પિશાચલીલા નજરે પડે, એ સંભવિત છે. ત્યારે પ્રશ્ન એ રહે છે કે, આ જૂતો મ્હારાં માણસોની દષ્ટિ-એજ શા માટે પડે છે? વૃદ્ધ મૌલવી અને સલાબતખાન આ શહેરમાં ઘણાં વર્ષથી રહે છે. આવા જૂતોના ચાળા અને ભયાનક દેખાવ તેઓની નજરે પડ્યા હોત તો તેઓ અહીં રહી શક્યા ન હોત. ત્યારે મ્હારી બાબતમાંજ આમ કેમ બંને છે? મોગલરાજ્યમાં ભયંકર પરિવર્તન થવાનાં આ ચિહ્ન તો નહિ હોય?”

ત્રણ વખત સુધી જહાંગીર સ્તબ્ધ બની જઈ મનમાં ને મનમાં ઉપરોક્ત વિચારો કર્યા કરતો હતો; પણ એકાએક ભયથી ગભરાઈ તે ઉભો થઈ ગયો. તેણે પોતાની સામે જોયું તો જૂતને બદલે બેગમ નૂરજહાન ઉભેલી જણાઈ !

નૂરજહાનને આખી રાત ઊંઘ આવી નહોતી. બિછાનાની અંદર તે તરફડતી પડી રહી હતી. બાદશાહ પાછો તંબૂમાં આવેલો છે એવી વાતની તેને ખબર પડતાંજ પરચાનગી લીધા વિના તે બાદશાહની સામે આવીને ઉભી રહી. આજે તે જોટલી ચંચળ બની ગઈ હતી તેટલી તે પૂર્વે કદાપિ બની નહોતી.

બાદશાહ પોતાને જોતાંજ આશ્ચર્યચકિત બની ગયો છે, એમ જાણતાં જ તે સન્માનપૂર્વક બોલી:—“ હુજૂર ! મહારા મનને કાંઈ પણ રીતે શાંતિ વળતી નહોતી, માટે પરવાનગી સિવાય હું આપની મુલાકાતે આવી છું; મહેને ક્ષમા કરશો.”

જહાંગીરે આંગળીની ધસારતથી તેને એસવાનું કહ્યું. તેના કપાળ પર પ્રસ્વેદાંદુ મોતીની માફક ચમકતાં હતાં. નૂરજહાને ઘણીજ સફાઈથી પોતાના સુગંધિપૂર્ણ રૂમાલથી તે બિંદુઓ લુછી નાખતાં પૂછ્યું:—“ હુજૂર, આપના જોવામાં કાંઈ આવ્યું ?”

જહાંગીરે જે કાંઈ જોયું હતું—અનુભવ્યું હતું—તે બધું અથવા ધીરે સૂધી નૂરજહાનને કહી સંભળાવ્યું. નૂરજહાન સમ્રાટ જહાંગીરને પવન નાખતી નાખતી ગુપચુપ બધું સાંભળ્યા કરતી હતી. વચમાં તે એક પણ શબ્દ બોલી નહિ. બાદશાહનું બોલવું બલાસ ચતાંજ તેણે પૂછ્યું:—“ ત્યારે આ બધી પિશાચલીલા હોવી જોઈએ એમજ આપ માનો છો ને ?”

જહાંગીરે મન્દસ્વરે જવાબ આપ્યો:—“ તે વિના બીજું કંઈ હોઈ શકે ?”

“ હુજૂર, આપ જે કાંઈ માનો, તે વિરૂદ્ધ બોલવું એ ઉદ્ધતાઈ ભરેલું છે; છતાં મહારા મનને એવી ખાત્રી છે કે, આપણા વિરૂદ્ધનું આ એક પ્રકારનું કારસ્થાન છે. કાંઈ બનાવટી કળા—કૌશલ્યથી તેઓએ આ બધું બતાવ્યું હોવું જોઈએ.”

“ નૂરજહાન, મહેને ત્યારે બોલવું બરાબર લાગતું નથી. ગમે તેવો બદલો હોય, પણ તેના હાથેથી આવા બનાવો બનવા અસંભવિત—અશક્ય છે. ક્યારેય મહેં જૂતોમાં વિશ્વાસ રાખ્યો નથી; પરંતુ હવે મહેને મહારી માન્યતામાં ફેરફાર કરવો પડે છે.”

“ મહારાં મત મુજબ તો—”

“ ત્યારો મત ? કહે, શું છે ?”

“ આ શહેરને પાડીને જમીનદોસ્ત કરવું જોઈએ, એટલે જૂત હોય ત્યાં મનુષ્ય હોય—તેમ કરવાથી પુનઃ આ શહેરમાં આશ્રય લેવાનું તેને સ્થાન રહેશે નહિ. ”

“ તે બધું ખરું; પણ અફસોસ કે મહારા વડિલોની કાર્તિનો હું નાશ કરી શકતો નથી. ”

“ ત્યારે પછી આપ કંઈ જાતના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા છો ?”

“ મહેને લાગે છે કે, આ બધી પિસાયલીલા કાંઈ પણ કારણ સિવાય નહિ બનતી હોવી જોઈએ. વળી એવા સંભવો જણાય છે કે, મોગલ સામ્રાજ્યમાં કાંઈ વિશેષ દુષ્ટતાના પણ બનવા પામશે. ”

“ હુજૂર, આપના જેવા વીર—”

“ દરજહાન, તું જાણે છે કે, કુલ્લક બાબતમાં હું મહારાજ જાહેર એવો નથી. ગમે તેમ હોય, મોગલ સામ્રાજ્ય ત્યારો દોષથી ત્યાં મહારા દોષથી—અધોગતિના માર્ગે જાય છે; એમાં શંકા જેવું કંઈ નથી. ”

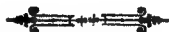
દરજહાનનું મુખમંડળ ગુસ્સાથી લાલ બની ગયું; પણ બાદશાહની વિરુદ્ધમાં તે એક પણ શબ્દ બોલી નહિ. બાદશાહ પુનઃ બોલવા લાગ્યો:—“ મહેને લાગે છે કે, હું બન્ને પુત્રોથી વંચિત બન્યો છું. કદાચિત મૂર્ખ પરવેઝ હજી સધી જીવતો હશે, તો પણ થોડા વખતમાંજ તેની જીંદગીનો નાશ થઈ જશે અને તેમ બન્નું એટલે મહાપ્રતાપી બાબરના વંશનો હું છેલ્લો પુરુષ રહીશ. મોગલ સામ્રાજ્યનો આવી રીતે વિનાશ થયા પછી—”

જહાંગીરનો સ્વર આસ્તે આસ્તે વિશેષ ગંભીર બનતો ગયો. નેત્રો આર્દ્ર દેખાવા લાગ્યાં. તેની આવી સ્થિતિ જોઈ દીનવાણીએ નૂર-જહાન વચ્ચે જ બોલી:—“ હુજૂર, આટલા બધા અસ્વસ્થ થવાનું આપને યોગ્ય જણાય છે ?”

બાદશાહ વિવાદયુક્ત હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“ તો પછી હવે કાંઈ પણ જાતનો વિચાર કરવાનું કારણ નથી. જેમ થવાનું હશે તેમ થશે. ધણા દિવસ સૂધી રાજખટપટના તહે વિચારો કર્યા નથી અને હવે પણ કરીશ નહિ. જવા દે તે ખટપટીયા વિચારો ! બહાલી ! એક-એક પ્યાલો—”

નૂરજહાન તેના બોલવાનો ભાવાર્થ સમજી ગઈ. તરતજ તેણે એક સ્વર્ણપાત્રમાં દારૂ રેડી તેના મ્હોડા આગળ ધર્યો. બાદશાહ મલપાન કરી આનંદથી બોલ્યો:—“ અય દિલરૂબા ! સારંગી મ્હારા હાથમાં આપ. હું વગાડું છું અને તું ગા. ખુદાની જેવી મરજી હશે તેમ થશે. આપણને નકામી ચિંતા કરવાની શી જરૂર છે ?”

આ વખતે બાદશાહના તંબૂમાંથી સુમધુર કોકિલકંઠમાંથી નીકળતો અવાજ સાંભળાવા લાગ્યો. ગંધર્વોને પણ લગાવે તેવી મધુરતાનો દશે દિશાએ ફેલાવો થવા લાગ્યો. છાવણીમાંના સૈનિકો આજે ઉંઘી શક્યા નહોતા. બાદશાહના તંબૂમાંથી અકસ્માત આવતો ખીતવાદ્યનિ સાંભળી તેઓ આશ્ચર્યથી એક બીજાના મ્હોડા તરફ જોવા લાગ્યા. શું છે, અને શું નહિ તેનું કોઈ અનુમાન કરી શક્યું નહિ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પ્રયાણ.

આ જગતનો નિયમ છે કે, કોઈ પણ વાત ગુપ્ત રહી શકતી નથી. તે રાત્રે ફતેહપુરમાં બનેલી હકીકતથી એકેએક સૈનિક માહિતગાર થઈ ગયો. સ્હવાર પડે ન પડે એટલામાં તો છાવણીમાંના બધા સિપાહીઓ ટોળીટોળીમાં એકઠા થવા લાગ્યા અને આ પ્રેનપુરી વિષે વિચાર કરવા લાગ્યા. આલમશાહ માટે ઘણાખરાના દિલમાં લાગણી નહોતી. કારણ કે, તે બાદશાહનો પ્રીતિપાત્ર હતો એટલે તેની ફજેતી થયેલી સાંભળીને કેટલાક તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યા; પરંતુ મનમાં તો દરેક જણ બચથી કંપતા હતા ! મરિયમમહાલમાં જે સિપાહીઓને પહેરા ઉપર રાખ્યા હતા, તેઓએ ભીષણ આર્તનાદ સાંભળ્યા હતા અને તેથી તે ભીતિજનક અવાજો હજી સૂધી તેઓના માથામાં વજ્રઘાત માફક પ્રતિધ્વનિત થતા હતા. તેઓને ખાતરી થઈ હતી કે, હવે તેઓ જાંદગીમાં કોઈ પણ દિવસ સુખથી નિદ્રા લઈ શકશે નહિ.

પૂર્વાકાશમાં આસ્તે આસ્તે સૂર્યનારાયણ ઉંચે ચઢવા લાગ્યા. લગભગ બપોર થવા આવ્યા; પણ બાદશાહ હજી સૂધી નિદ્રામાંથી જાગ્રત થયો નહોતો. નૂરજહાન તેની પાસે જ હતી, એટલે તે તંબૂમાં પેસવાની કોઈએ હિમ્મત કરી નહિ; પરંતુ જેમ જેમ વખત થતો ગયો, તેમ તેમ સિપાહીઓનાં મન ઉદ્વિગ્ન થવા લાગ્યાં. રાત્રે ગમે તેટલો વખત જગરણ કર્યું હોય, તો પણ બાદશાહ બપોર

સૂધી ક્યારેય સૂઈ રહેતો નહોતો. હવે તે જાગ્રત થયો છે કે નિદ્રા લીધા કરે છે, એનો કોઈ નિશ્ચય કરી શકું નહિ. તબૂથી થોડે દૂર રહી તેઓએ તે જાણવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો, પણ તબૂમાંથી તેમને ખિલકુલ અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો નહિ.

બરાબર બાર વાગ્યા. દરેકનું મન વિશેષ ઉદ્વિગ્ન તેમજ ચિંતા-તુરં બની ગયું. હવે શું કરવું તે વિશે બધા સૈનિકો આસ્તે આસ્તે વિચાર કરવા લાગ્યા. આખરે બધાએ નક્કી કર્યું કે, હવે વિજંબ લગાડવામાં સાર નથી. આસફખાનને આ વાતથી માહિતગાર કરવો જોઈએ. કારણ કે, છાવણીનો મુખ્ય નાયક તે જ હતો.

પરંતુ આસફખાન હમણાં શહેરની અંદર હતો અને પહેરો બાદશાહના હુકમ સિવાય ઉપાડવો નહિ એવો તેને સખ્ત હુકમ હતો, એટલે તેનાથી બીજો ક્યાંય તો જઈ શકાય એમજ નહોતું. ત્યાં તેને આખી રાત જાગરણ થયું હતું એટલે પેરાલિયું થનાંજ તેણે એક મિયાનો મંગાવ્યો અને તેમાં તે થોડો વખત સૂઈ ગયો. આવી સ્થિતિમાં નિદ્રા લેવાની તેને ટેવ નહિ હોવાથી જરા આરામ લઈ સૂર્યોદય થવા પહેલાં જ તે ઉઠ્યો. બાદશાહની પરવાનગી સિવાય એક પગલું પણ તેનાથી ત્યાંથી હાલી શકાય એમ નહોતું. તેથી તે વિચાર કરતો ત્યાંજ બેસી રહ્યો. કલાક પછી કલાક જવા માંડ્યા પણ બાદશાહ તરફથી તેને કોઈ જાતનો હુકમ આવ્યો નહિ. હવે શું કરવું એવી વિવંચનામાં તે પડી ગયો.

જેમ જેમ દિવસ ચડતો ગયો તેમ તેમ તે વિસ્મિત અને ઉદ્વિગ્ન બનતો ગયો. બાદશાહના હુકમની રાહ જોઈ બેસી રહેવું કે, અન્યત્ર જવું એવો તે વિચાર કરવા લાગ્યો, એટલામાં કેટલાક સિપાહીઓ અસ્વસ્થ ચિત્તે તેની પાસે આવીને ઉભા રહ્યા અને

કહેવા લાગ્યા:—“ ઉમરાવસાહેબ ! બાદશાહ હજી સૂધી ઉઠ્યા નથી”

“ શું ? બાર વાગવા આવ્યા તો પણ હજી સૂધી ઉઠ્યા નથી ?”

“ હા, હુજૂર ! હજી સૂધી તેમણે કોઈને હાંક મારી નથી. ”

“ વાર, આલમશાહ ક્યાં છે ?”

“ રાત્રે અહીંથી જવા પછી તેને ઘણો સખ્ત તાવ આવ્યો છે. તે પણ પોતાના બિછનામાંથી હજી સૂધી ઉઠ્યો નથી !”

“ ત્યારે આ વાતથી મ્હને અત્યાર સૂધી કેમ માહિતગાર કર્યો નહિ ?”

“ સાહેબ, બેગમસાહેબ હુજૂરના તંબૂમાં છે !”

“ શું ? બેગમ—બેગમ ! ત્યાં ક્યારે આવી ?”

“ તેની અમને ખબર નથી, પણ અનુમાન થઈ શકે છે કે, બાદશાહના અહીંથી જવા પછી તે આવી હોવી જોઈએ.”

આસફખાનનો મ્હેરો આ વાત સાંભળી ગંભીર બની ગયો. થોડા વખત સૂધી તે વિચારમાં પડી ગયો. પછી આસ્તે રહીને તે દુકડીના ઉપરી તરફ ફરીને બોલ્યો:—“ જુઓ, અહીંથી તમે એક પગલું પણ ક્યાંય સરકતા નહિ. રાત્રે જે સિપાહીઓ પહેરા ઉપર હતા તેમને છાવણીમાં મોકલાવી દો અને બીજા નવા સિપાહીઓને પહેરાપર બોલાવો. હું જાઉં છું અને બાદશાહ જે કાંઈ હુકમ ફરમાવશે તે હું તરતજ તમારી પાસે મોકલાવીશ. ”

એટલું બોલી એક ક્ષણનો પણ વિલંબ નહિ લગાડતાં આસફખાન ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. વાસ્તવિક રીતે જેતાં ભાવી પ્રસંગોની તેના મનમાં બહુ ચિંતા રહ્યા કરતી હતી. બાદશાહ ક્યારેય આટલો બધો વખત સૂઈ રહેતો નહોતો. આરે બાજુએ જે મકબલ તેમજ બચકર કારસ્થાનો ચાલી રહ્યાં હતાં, તેથી બાદશાહ તેમજ તુરજહાન

માટે વધારે કાળજી રાખવાની જરૂર હતી. કારણ કે, જાવણીમાં શત્રુ કોણુ છે અને મિત્ર કોણુ છે એ સમજવું મુશ્કેલ હતું. આટલી મોટી રાત્રે નૂરજહાન બાદશાહના તંબૂમાં કેમ આવી? તે પોતાની ઇચ્છાથી જ આવી હશે કે બાદશાહે તેને બોલાવી હશે? વગેરે અનેક વિચારો તેના મનમાં ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. ચાલુ બનતા આશ્ચર્યકરક બનાવોને લીધે બન્ને જણાનાં એક જ રાત્રિએ-એક જ જગ્યાએ ખૂન થાય તો તે અશક્ય નથી! આવો વિચાર આસફખાનના મગજમાં આવતાં જ તેનાં રૂંવાં ઉભાં થઇ ગયાં.

શાહજહાં પરવેઝ મરણ પામ્યો છે. ખૂરેમતું પણ આ જગનમાં અસ્તિત્વ હોય એમ માની શકાતું નથી. આવી સ્થિતિમાં બાદશાહ અને નૂરજહાન માર્યાં જાય તો મોગલ સામ્રાજ્યનું કોઇથી રક્ષણ થઇ શકે એમ નથી. મોગલો નિર્વશ બની જશે. સમુદ્ર સંધી પ્રસરેલા મોગલ સામ્રાજ્યનો એક ક્ષણની અંદર નાશ થઇ જશે. એવો વિચાર કરી આસફખાન ઉન્મત્ત બની જઇ જાવણી તરફ દોડવા લાગ્યો.

જાવણીમાં આવતાં જ બધા સૈનિકોએ તેને સન્માનપૂર્વક સન્ધામ કરી. અસ્વસ્થ ચિત્તે તેણે તેમને પૂછ્યું:—“હુજૂર ઉડ્યા કે શું?”

આ વખતે કેટલાક સિપાહીઓ દોડી આવ્યા અને તેમણે કહ્યું:—“વજીર સાહેબ, બાદશાહ નામવર બહાર આવીને આપને બોલાવે છે.” આસફખાન કાંઈ નહિ બોલતાં બાદશાહના તંબૂ તરફ જવા લાગ્યો.

જહાંગીર પોતાના તંબૂની આસપાસ ફર્યા કરતો હતો. આસફખાને જોયું તો તેનો ચહેરો તેને ધણો જ ગંભીર દેખાયો. હમ્મેશાં પ્રફુલ્લિત રહેતી જહાંગીરની રમ્મ મુખમુદ્રા ક્યારેય વિષાદ્યુક્ત દેખાતી નહોતી. ધણા મહત્વના પ્રસંગોમાં પણ તે હમ્મેશાં પ્રફુલ્લતા

જ ધારણુ કરી રહેતો હતો; પરન્તુ આજે તેનું તેજ લુપ્ત થઇ ગયું હતું. આવો ગંભીર ભાવ ક્યારેય તેના મોઝા ઉપર જોવામાં આવ્યો નહોતો.

એકાએક આસફખાનનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેણે વિચાર્યું:—
“શું નૂરજહાન તો ગૂમ થઈ નહિ હોય?” આવો ભયંકર વિચાર મનમાં આવતાં જ તેનું આખું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું. તેના પગ જમીનપર રિથેર થઇ ગયા. શરીરમાંથી પ્રસ્વેદની ધારાઓ છૂટવા માંડી. કારણ કે તે માનતો હતો કે, નૂરજહાન અદસ્ય થતાં જ તેઓના જીવનની પણ સમાપ્તિ જ થઇ જશે. આવી ચિન્તાઓને લીધે તેના મોઢેરા નિસ્તેજ બની ગયો. ખાદશાહને જોતાં જ તેણે ડરતાં ડરતાં સલામ કરી.

જહાંગીર થોડો વખત તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી તેના તરફ જોઇ રહ્યો. પછી પૂછ્યું:—“આસફખાન! રાત્રે કાંઈ દેખાયું?”

આસફખાને કંપિત સ્વરે જવાબ આપ્યો:—“હુજૂર! વિશેષ કાંઈ જોવામાં આવ્યું નથી. મને માળપર હું એક સરખો પહેરા ભરતો હતો અને સિયાહીઓ પણ આખી રાત જાગી પહેરા ભરતા હતા. મુખ્ય દરવાજાથી એક પણ માટે પણ હું દૂર ખસ્યો નથી. છતાં અમને તો કાંઈ દેખાયું નહિ.”

“એક શબ્દ પણ સાંભળવામાં આવ્યો નહિ?!”

“નહિ, હુજૂર.”

“વારૂ, એ વિશે વધારે વિચાર કરવાની જરૂર નથી. જૂત કિંવા પ્રેત—કોઈ પણ—”

“હુજૂરનો હુકમ હોય તો હમણાંને હમણાં શહેર પાડીને જમીનદોસ્ત કરી નાખું?”

“ નહિ, મહારા પૂર્વજોની કીર્તિનો હું આવી રીતે નાશ કરવા ઇચ્છતો નથી. આસફખાન ! તમારું સૈન્ય લઇ તમે તાજડતોળ દિલ્લી તરફ રવાના થાઓ. ક્ષણનો પણ વિલંબ લગાડતા નહિ. હું મહારા રક્ષક સૈન્ય સાથે પરવેઝ અને પુરમના મૃતદેહ જોઇ એક બે દિવસમાં તમને આવીને મળું છું. જાઓ, હમણાં ને હમણાં જાવણી ઉઠાવવાનો હુકમ કરો. ”

આસફખાન નમ્રસ્વરે બોલ્યો:—“ જહાંગીર ! આપનો હુકમ મહને માન્ય છે. ”

જહાંગીર બોલ્યો:—“ જાઓ, હમણાં જ દિલ્લી તરફ પ્રયાણ કરો. મહમ્મદખાનને હિન્દુસ્તાનના બાજે છેડે હાંકી કાઢવાની મહારી ઇચ્છા છે. ચાલો, જલ્દી કરો જોઇએ. ”

આસફખાન ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પોતાની બહેનનું શું થયું, તે વિશે તે પ્રશ્ન કરી શક્યો નહિ. આટલા દિવસ સૂચી કાઢ પણ હુકમ આપવાનો હોય, તો તે નૂરજહાનદારાજ અપાવવામાં આવતો હતો; પરંતુ આજે તો તે ક્યાંય જોવામાં આવી નહિ, અને બાદશાહે પણ તેની અપેક્ષા કરી નહિ. આવો પ્રકાર જોઈ ખાન આશ્ચર્યચકિત બની ગયો !

પ્રકરણ ૧૩ મું.

મધુરમિલન.

ફતેહપુર શહેરમાં પહેલાં જેવી નિર્જનતા અને નિસ્તબ્ધતા વ્યાપી રહી હતી, તેવી જ રિથિતિ પુનઃ થવા લાગી. શહેર ઉજ્જડ

બની ગયું. માણસની વસતિનું ચિહ્ન ક્યાંય પણ દેખાવા લાગ્યું નહિ. જે સ્થળે મોગલોની ઓવણી પડેલી હતી—એક ક્ષણમાં હાનિ થઈ, પુરખ, હાથી ઘોડાઓ બગેરે એકત્ર થઈ એક મોટા શહેરના જેવી શોભા આપી રહ્યાં હતાં એ બધું એક નિમિષ માત્રની અંદર અદૃશ્ય થઈ ગયું. મોગલ બાદશાહોના હુકમમાં ક્યારેય સ્થિરતા નહોતી. આજે અહીં તો કાલે પચાસ કોસ દૂર ઓવણી ઠોકવાનો હુકમ થતો. કાલે જે ફતેહપુર શહેર હાનિ થઈ—પુરખોથી માણ રહ્યું હતું તે આજે જનશૂન્ય ઉજ્જડ જંગલ જેવું દેખાવા લાગ્યું. જ્યાં ત્યાં શાંત નિસ્તબ્ધતા વ્યાપી રહી હતી. આસપાસ બાદશાહનું અગણિત સૈન્ય લઈ દિલ્લી તરફ રવાના થઈ ગયો હતો, અને બાદશાહ પોતાના વિશ્વાસુ શરીર સંરક્ષકોસહ આત્રા તરફ જતો હતો.

લગભગ સંધ્યાકાળનો વખત થવા આવ્યો. સૂર્યદેવ ચારે દિશાઓને આરક્ત રંગથી રંગી પશ્ચિમસાગરમાં ડૂબવા લાગ્યા. ફતેહપુરની ચારે બાજુએ વિસ્તૃત મયદાન આવેલું હતું. વૃક્ષોની ઘટા કિંવા ઝાડી બિલકુલ આવેલી નહોતી એમ કહીએ તો તે કાંઈ અતિ સચોક્તિ ભરેલું નથી. સૂર્યદેવ પશ્ચિમાકાશમાં અન્તર્યામિ થતાં જ પૃથ્વીપર સહજ અંધકારની ઓળખ પ્રસરી ગઈ. આવા વખતે જ લુલ્હિયા અને વિમળસિંહની પ્રથમ મુલાકાત ફૂવાના કાંઠે થઈ હતી. તે દિવસથી લુલ્હિયાના આયુષ્યમાં એક પ્રકારનું મહત્વનું પરિવર્તન થવા માંડ્યું હતું.

ન્હાનપણની વાતો તેને યાદ આવી નહોતી. માત્ર તેને એટલીજ યાદ હતી કે, જન્મથી જ પોતે કાંઈ આ ખંડિયેર જેવા શહેરમાં રહેતી નથી; પરંતુ કાંઈ દૂર દેશમાં અને મોટા કુટુંબ કબીલામાં

રહેતી હતી. ત્યાંથી તેના વડિલ તેને અહીં તેડી લાવ્યા, પણ તે વાતને આજે ધણું વર્ષ વીતી ગયાં. તે એટલું સમજતી હતી કે, બ્યારે તે અહીં આવી ત્યારે તેની ઉમ્મર લગભગ નવ-દશ વર્ષની હોવી જાઇએ. ત્યારથી તે આજ સુધી તે પોતાના વૃદ્ધ પિતાની સાથે જ રહેતી હતી. વિમળસિંહના આવ્યા પહેલાં વૃદ્ધ પિતા, દાસી હમીદા અને વૃદ્ધ નોકર મહમ્મદજનન સિવાય ખીમ કોઇ માણસનું મ્હોકું તેણે આ શહેરમાં જોયું નહોતું.

આવી એકલપેટી જીંદગીમાં તે ક્યારેય દુઃખી નહોતી. તેના વૃદ્ધ પિતા તેનાપર ધણી મમતા રાખતા હતા. હમિદા તેને પોતાની પુત્રી કરતાં પણ વિશેષ પ્યારથી રાખતી હતી અને મહમ્મદજનનની તો તે ધણી જ લાડકી હતી.

આસ્તે આસ્તે જેમ તે મ્હોટી થતી ગઈ, તેમ તેમ અનેક નવી વાતો તેને સમજવા લાગી. તે સમજવા લાગી કે, પોતાના જીવનમાં કાંઈ પણ રહસ્ય સમાયલું છે. જાણપણમાં આવી બાબતો તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું નહોતું, અને ખરી રીતે જોવા જતાં તે વખતે તેવા વિચારો કરવાનું તેનામાં સામર્થ્ય પણ નહોતું; પરંતુ જેમ જેમ તે વિચાર કરતાં શીખતી ગઈ, તેમ તેમ સાહજિક જ તેના મનમાં નવીન વિકારો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. પોતાના રહસ્યપૂર્ણ જીવન માટે તેને આશ્ચર્ય જણાવા લાગ્યું.

તે પોતાને, વૃદ્ધ પિતાને, હમિદાને તેમજ મહમ્મદજનનને મુસલમાનજ સમજતી હતી ! કારણ કે, તેમનાં સર્વનાં નામો મુસલમાની હતાં અને મુસલમાન પોષાકમાં જ બાહ્ય જગત સાથે સંબંધો બંધાવવા ચલાવતાં હતાં. પરંતુ અજાણ્ય જેવું તો એ હતું કે, બહારથી મુસલમાન દેખાતાં આ બધાં ખરી રીતે જોવા જતાં સર્વાંશ

હિન્દુ હતાં ! તેના વૃદ્ધ પિતા હિન્દુ રીત-રિવાજ મુજબ હસ્તેશાં પૂજાપાઠ કરતા હતા. હમિદા સંન્યાસિનીના માફક રહેતી હતી અને ઘરમાં ક્યારેય અભક્ષાભક્ષ લાવતી નહોતી. લુલિયાના પિતાએ લુલિયાને અરબી, ફારસી, અને ઉર્દુ ભાષાનું સારું શિક્ષણ આપ્યું હતું અને તે સાથે થોડુંક અંગાળી અને સંસ્કૃત પણ શીખવાડ્યું હતું. વૃદ્ધ ઉમરાવે મુસલમાન કાયદા-કાનૂનથી પણ તેને સારી રીતે માહિતગાર કરી હતી. તે ઘણી ઉત્તમ રીતે ગાંધ શકતી હતી, તેમજ સીતાર બજાવી શકતી હતી. ફારસી અને ઉર્દુ ભાષામાં સુંદર કવિતાઓ પણ બનાવી શકતી હતી. તે ઘણી વખત વિચાર કરતી કે, આ નિર્જન શહેરમાં તેના ગાવા-બજાવવાનું સાંભળનાર કોણ છે ? તેની શાયરીની પ્રશંસા કરનાર અહીં કોણ છે ? કેટલીક વખત તે વિચારમાં પડી જતી કે, પિતાજીએ શા માટે મહેનત કરી મૂકે આટલું બધું શિક્ષણ આપ્યું છે ? આ શિક્ષણ તો દિલ્લીની બેગમને ઉપયોગી છે ! વૃદ્ધ પિતાજીનો વિચાર શું ચોતાને બાદશાહની બેગમ બનાવવાનો હશે ? જ્યારે જ્યારે આ વિચાર તેના મગજમાં આવતા, ત્યારે તે હસતી અને કહેતી કે, “જ્યારે હું બાદશાહની બેગમ થઈશ ત્યારે તો સૂર્ય પૂર્વમાં નહિ પણ પશ્ચિમમાં ઉગશે !”

બે ત્રણ વર્ષો થયાં. નહિ બે ત્રણ શા માટે ? તે પહેલાંથી જ લુલિયા એક નવીન બનાવ જોયા કરતી હતી. કોઇ કોઇ વખતે હમિદા ક્યાંય ચાલી જતી હતી અને દશ-પંદર દિવસ રહી પાછી આવતી હતી તથા વળી પાછી તે ચાલી જતી હતી ! મહમ્મદજન પણ વચ્ચે વચ્ચે ક્યાંય ગૂમ થઇ જતો હતો. તેઓ ક્યાં જાય છે અને શું કરે છે, તે વિષે તે કાંઇ પણ જાણી શકતી નહોતી અને તેઓ પણ તેની આગળ કશો ખુલાસો કરતાં નહોતાં. લુલિયા સ્વભાવતઃ કોઇ પણ

બાબત વિષે તેઓને પ્રશ્ન કરતી નહિ. માત્ર મનમાં ને મનમાં તે વિચાર કર્યા કરતો હતી. કારણ કે તેની એકાંત એકલવાઇ જીંદગી ગુજરવાની તેને ટેવ પડી ગઇ હતી.

લગભગ એ વર્ષ થયાં તેણે એક નવીન શિક્ષણ સંપાદન કરવાનો આરંભ કર્યો હતો. તે સુંદર ગાનારી, મધુર વાદ્ય વગાડનારી અને કાયદા-કાનૂનમાં પ્રવીણ બની ગઈ હતી. તે સમજતી કે, પોતે મહાનુ વિદુષી બની ગઈ છે. તેના તે અભિપ્રાય બરાબર હતો. તેના વૃદ્ધ પિતાએ તેને જૂદા જૂદા વિષયોમાં પારંગત બનાવી હતી. મુસલમાન ધર્મશાસ્ત્ર, હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્ર તેમજ રાજકીય કાયદાઓ એ ત્રણે વિષયોમાં તે નિપુણ બની હતી. જેમ જેમ તે વયમાં આવતી ગઈ તેમ તેમ તે વિચાર કરવા લાગી કે, “પિતાજી મહેને આટલું બધું શા માટે શીખવાડે છે ?” પરંતુ આ પ્રશ્નનો ખુલાસો તો કોઈની પાસેથી મેળવી શકતી નહોતી. કારણ કે, તે પૂછવાથી કદાચિત્ પિતાજીને દુઃખ થશે એમ માની મન વાળીને તે બેસી રહેતી હતી.

વૃદ્ધ પિતાનો ઉપદેશ તે હસતાં હસતાં શાન્તિથી સાંભળ્યા કરતી હતી. ધરતું કામકાજ તેને કરવું પડતું નહોતું; છતાં કોઈકોઈ વખત તે હમિદાને મદદ કરતી હતી. અત્યાર સૂધીમાં તો તેને આઠે પહોર એટલુંજ કામ હતું કે, પિતાજી પાસે બેસી જૂદા જૂદા વિષયોનો અભ્યાસ કરી દરેક વિદ્યામાં પારંગત થવું; પરંતુ ગયાં બે ત્રણ વર્ષ થયાં તેના અભ્યાસમાં ખલેલ પડતી હતી. કારણ કે, હમિદા અને મહમ્મદગજન કોઈ કોઈ વખત ક્યાંય બહાર ચાલ્યાં જતાં હતાં અને ઘણા દિવસ સૂધી પાછાં ફરતાં નહોતાં. તે વખતે પિતાજીને રસોઇ કરીને જમાડવાતું કામ એને માથે આવીને પડતું હતું અને તેમાં

તેને એક પ્રકારનો આનંદ જણાતો હતો. રાત્રિ દિવસ સા રીઝ મનો અભ્યાસ કરીને તે કંટાળી ગઈ હતી !

લખવા વાંચવાથી તે નિવૃત્ત થાય એટલામાં તો તે એક બીજા સંકટમાં આવીને પડી. મહમ્મદજીને તેને પોતાની વિદ્યા શિખવાડવા માંડી. તે એટલો બધો ચમત્કારિક બોલવાવાળો હશે, એમ લુલિયાને પહેલાં ખબર નહોતી. જૂદા જૂદા પોષાકો પહેરી-બહુરૂપી બની જગતની આંખમાં ધૂળ નાખનાર તેનો જેવો બીજા કોઈ ભારત-વર્ષમાં નહોતો ! તેણે પોતાની બન્ને વિદ્યાઓ જ્યારે લુલિયાને શીખવવા માંડી ત્યારે પહેલાં પહેલાં તો તેને તે વિષે કંટાળો આવવા લાગ્યો; પરંતુ જેમ જેમ તે વધારે શીખતી ગઈ તેમ તેમ તેને તેમાં વિશેષ આનંદ જણાવા લાગ્યો. ખરી રીતે જેવા જતાં હમણાં તેની યુવાવસ્થાનો આરંભ થતો હતો એટલે અવનવા વિષયોમાં તેનું મન રમતું હતું; તો પણ તેના સરળ અને કામળ હૃદયમાં એક પ્રકારનો અનિર્વચનીય ભાવ ઉત્પન્ન થતો હતો. મનની અંદર એક પ્રકારની ઇચ્છા જાગત થઈ હતી; પરંતુ તે ક્યી જાતની છે, તે વિશે એ સમજી શકતી નહોતી; અર્થાત્ તેના સુખમય સરળ હૃદયમાં આરતે આરતે વિષયજીતાની છાયા પ્રસરવા લાગી હતી અને તેટલા માટેજ ઉત્તરોત્તર તેને પ્રથમની માફક ગાવું-અગ્નિવવું, લખવું-વાંચવું તેમજ કવિતાઓ રચવી વગેરે વિષયોનો સહજ કંટાળો ઉત્પન્ન થયો હતો, અને તેથી મહમ્મદજીનના બહુરંગી શિક્ષણમાં તેનું ચંચળ મન કાંઈક આનંદ મેળવી શકતું હતું. કોઈ વખતે તે વૃદ્ધા બનતી, તો કોઈ વખત પુરુષ બનતી કોઈ વખત વાઘ બની ભયંકર ગર્જના કરતી, તો કોઈ વખત વાંદરી બની અહીં-તહીં ફેરકા મારતી હતી. આવી જ રીતે તે અનેક પ્રકારના પશુ-પક્ષીઓના અવાજ કાઢવાનું પણ

શીખી હતી. દૂતરા અને બિલાડી પ્રમાણે બોલતાં તેને ધણો આનંદ થતો હતો, તો પણ એકાંતમાં એકલી પડી જતી ત્યારે તેનું મન ઉદ્વિગ્ન બની જતું હતું. જાણે કે, પોતાને એક વસ્તુ જોઈએ છે અને તે મળતી નથી કિંવા તે મળવી સંભવિત નથી એમ તેના મનમાં આવ્યા કરતું હતું. તેના હૃદયની આવી સ્થિતિ હતી, તેટલામાં જ વિમલસિંહ તેને મળ્યો અને ચંદ્રના સ્નિગ્ધ પ્રકાશની માફક તેણે તેનું હૃદય પ્રકાશિત કરી દીધું. લુલિયા કાંઈ તે વખતે અજ્ઞાન ખાળા નહોતી, પોતાનું હૃદય તેના તરફ આકર્ષિત થયું છે અને તેની રમ્ય મૂર્તિ પોતાના હૃદયપટ પર અંકિત થઈ છે, એ તે સારી પેઠે સમજતી હતી. આ માટે તેણે પોતાના મન સાથે ધણી વેળા યુદ્ધ કરી જોયું, પણ તેના બધા પ્રયત્નો બ્યર્થ ગયા. વિમલસિંહની મુલાકાત પછી તે પોતાનું દેહબાન ભૂલી ગઈ હતી—તેના સિવાય જગતમાં તેને બીજું કાંઈ દેખાતું જ નહોતું !

વિમલસિંહ કોણ છે અને ક્યાંથી આવ્યો છે એવો પ્રશ્ન તેના મનમાં ક્યારેય ઉત્પન્ન થયો નહિ. માત્ર તેને જોઈને તે સુખી થતી હતી. તેની સાથે વાતચિત કરવાની સંધિ મળતાં જ તે અપાર આનંદસાગરમાં ડૂબી જતી હતી. વિમલસિંહ પોતાના તરફ પ્રેમ ધરાવે છે, એ તે જાણતી હતી. તે જો કે અતિશયોક્તિ ભરેલ પ્રેમચર્યા તેની સાથે કરતો નહોતો, તો પણ પ્રેમી હૃદય એક બીજના તરફના પ્રેમની તુલના કરી ગુપ્ત આનંદ લેતાં હતાં.

લુલિયા જ્યારે આવા પ્રણયરંગમાં રંગાતી જીવનનો, ઉચ્ચ આનંદ અનુભવતી હતી, તે વખતે જ તેના દુર્દૈવને લીધે અજીતસિંહે તે પરિત્યક્ત જનશૂન્ય શહેરમાં આવીને પડાવ નાંખ્યો. તે વખતથી જ તેના શાંતિપૂર્ણ જીવનમાં એક પ્રકારનું અસ્વસ્થતાનું વાદળ છવાઈ

ગયું. હમિદા હમેશાં મડબડમાં દેખાવા લાગી; મહમદજન અને સલા-
મતખાનનો પણ તેવી જ અવસ્થા બની. તે બન્ને જણા શું કરતા
હતા, તે વિષે લુલિયા બિનમાહિતગાર હતી. પોતે શા માટે આટલી
બધી ધાંધલમાં મંથ્યા રહ્યા છે, એનો લુલિયાની પાસે ખુલાસો કર-
વાનો પણ તેઓને વખત મળતો નહોતો. એક બે વખત લુલિયાએ આ
વિષે વિમલસિંહને પૂછી જોયું, પરંતુ તેણે પણ આડી અવળી વાતો
સંભળાવી તેના મનનું સમાધાન કર્યું. ખરા મુદ્દાનો ઉત્તર તેને કાંઈએ
આપ્યો નહિ !

આજ સૂધી તે પારધીએ પકડી લાવેલ હરિણીની માફક ડરતાં
ડરતાં વરતતી હતી અને હમિદા, મહમદજન અથવા તો તેના જુદા
પિતા કહેતા તે પ્રમાણે કરતી હતી; પરંતુ પોતે આ શામાટે કરે છે,
તેની તેવે બિલકુલ ખબર નહોતી. પહેલાંનું સ્વસ્થપણ અને અવિચ્છિન્ન
સ્વૈરસુખ તેમ જ નિર્જનતા અને નિસ્તબ્ધતા એ બધામાંથી એકનો
પણ તે હાલમાં ઉપભોગ લઇ શકતી નહોતી. અજીતસિંહ આવ્યો
ગયો તો તેની જગ્યાએ મહમદ તકી આવ્યો, તેની પછવાડે અસંખ્ય
મોગલ સેના આવવા લાગી. તેઓ જય ન જય એટલામાં તો ખુદ
બાદશાહની સ્વારી આવી પહોંચી ! આ બધું શા માટે બને છે અને
ક્યાં જવાથી તેનો ખુલાસો મળશે, તે વિષે તે કાંઈ જાણતી નહોતી.

પરંતુ આટલા દિવસ પછી તેને પૂર્વની નિસ્તબ્ધતા અને શાંતિ
પુનઃ મળી. ફત્તેહપુર સિક્રીને આજે પૂર્વસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું અને તે સાથે
તેના હૃદયમાં પણ એક પ્રકારનો અપૂર્વ ભાવ ઉત્પન્ન થયો. આજે
ઘણા દિવસે તે પોતાનો અંતરાત્મા શોધતી શોધતી ફૂવાને કાઢે આવીને
બેઠી. સૂર્યાસ્તની અપૂર્વ શોભા જોતાં જ તેનું હૃદય નિસ્સીમ આનં-
દથી ભરાઇ આવ્યું. ઘણા દિવસે આવું સુખ મળવાથી સૂર્યનો અસ્ત
થાય નહિ અને આવી શોભા કાયમ રહે, એમ તેને જણાવા લાગ્યું.

એકાએક તેની પછવાડેથી પગલાંનો અવાજ આવ્યો. ચમકીને પછવાડે જોતાં જ સંધ્યા સમયના સહકર કરતાં પણ મુખમંડળને વિશેષ પ્રકુલિત કરનાર પોતાના પ્રાણ પ્રિયતમને તેણે ઉભેલો જોયો. દષ્ટેદષ્ટ મળી. પરંતુ એક ક્ષણ માત્રમાં જ તેના મ્હેરા ઉપરની પ્રકુલિતા નષ્ટ થઈ ગઈ. વિમલસિંહનો મ્હેરા અત્યંત ગંભીર દેખાતો હતો. કાંઈ જાતના અયંકર દુઃખથી તેનું સુંદર વદનમંડળ નિસ્તેજ અને ગયું હતું. તેના હાંમેશાંના પ્રકુલિત મ્હેરાનો આવી રીતનો દુઃખજનક ભાવ લુલિયાએ ક્યારેય જોયો નહોતો. તે જોતાં જ તેનું હૃદય એકાએક ભરાઈ આવ્યું. ગદગદ કંઠે તે બોલી—“ શું થયું છે ? ”

વિમલસિંહે પ્રેમપૂર્વક લુલિયાનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને તેને પોતાની પાસે બેસાડી પોતાના મ્હેરા પર અને શકે તેટલી પ્રકુલિતા લાવવાનો યત્ન કરતો તે ગંભીર સ્વરે બોલ્યો:—“ પ્રિય લુલિ ! મ્હને લાગે છે કે, તને છોડીને મ્હારે અહીંથી જલ્દી જ જવું પડશે. ”

“ છોડીને ચાલ્યા જવું પડશે ! ” આ શબ્દો સાંભળતાં જ તેને સર્વત્ર અંધકાર જણાવા લાગ્યો. કારણ કે, વિમલસિંહ તેને છોડીને ચાલ્યો જશે, એમ તેને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ નહોતો. તે અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલવા લાગી:—“ ત્યારે—શું આપ મ્હને છોડીને ચાલ્યા જશો ? ”

“ લુલિયા ! કાંઈ જાતનો ઉપાય નથી. મ્હારે જવું જ જોઈએ. પણ મ્હારા જવાથી તને દુઃખ થશે કે શું ? ”

લુલિયા પોતાનું માથું ઉંચું કરી શકી નહિ. નીચી મુંડીએ તે બેસી રહી. તેનાં નેત્રામાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. માત્ર તે “ હા ” એટલો શબ્દ જ બોલી શકી.

વિમલસિંહે તેને પોતાના બાહુમાં લઈ હૃદય સાથે દબાવી અને આંખો લુછતાં લુછતાં કહ્યું;—“લુલિયા, આટલા દિવસ મ્હેં તને કાંઈ કહ્યું નથી અને કહેવાનો પ્રસંગ પણ આવ્યો નથી; પરન્તુ હવે જાઉં છું, મારે તને એટલું જ પૂછું છું કે, હું તને જે કાંઈ પૂછીશ તેનો તું મ્હને બરાબર ઉત્તર આપીશ ?”

લુલિયા દીનવદને વિમલસિંહના મ્હોડા તરફ જોવા લાગી. તે જોઈ વિમલસિંહ બોલવા લાગ્યો;—“લુલિ-લુલિ ! ઇશ્વર કરે અને આનંદનો વખત આવે ત્યારે તું-તું-મ્હારી સાથે લગ્ન કરવા ખુશી છે ?”

લગ્નનું નામ સાંભળતાં જ લુલિયાનું મુખમંડળ ખુશાલીના આવેગમાં લાલ બની ગયું—શરમથી તે કાંઈ બોલી શકી નહિ.

—:૦:—

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ભાવિ બાદશાહ !

લુલિયા અને વિમલસિંહ થોડા વખત સૂધી અવાક બેસી રહ્યાં. પછી વિમલસિંહને બોલવાની ઇચ્છા થઈ. તેણે કહ્યું;—“લુલિ ! હું અહીંથી જાઉં છું; પરન્તુ ક્યારે પાછો આવીશ, તે કહી શકાય એમ નથી !”

લુલિયાએ પોતાની ડોક ઉંચી કરી અને દીનવાણીએ કહ્યું;—
“કેમ, શા મારે ?”

વિમલસિંહ વિષાદયુક્ત સ્વરે બોલ્યો;—“તેનો બરાબર ઉત્તર

હું આપી શકું એમ નથી તેમજ તે વિષે ચર્ચા કરવાનો મહને વખત પણ નથી. તેટલા જ માટે તને પૂછું છું કે, કોઈ પણ વખતે, જ્યારે હું પાછો આવું ત્યારે તું મ્હારી સાથે લગ્ન કરીશ કે નહિ ? ”

લુલિયા બોલી;—“ પિતાજી—”

“ લુલિ ! ત્હારા પિતાની પરવાનગી લેવાની જોખમદારી હું મ્હારે માથે લઉં છું. તેટલું જાને તો ત્હારા તરફથી તો કંઈ હરકત નથી ને ? ”

“ નહિ. ”

“ વિમલસિંહે લુલિયાનું મુખ પોતાના ખન્ને હાથોમાં લીધું અને તેને ઉચું કરી તેના ગુલાબી કપોલપર ચુંબન લીધું. પોતાના આ કાર્ય વિષે ઉભયે લલા—ભુરાનો વિચાર કર્યો નહિ. લુલિયાથી તો ઘટ—અનિષ્ટ વિચારો થઈ શકે એમ નહોતું. કારણ કે, તે તો વિમલસિંહના પવિત્ર હૃદયમાં મળી ગઈ હતી, તેનો તો તે ઈશ્વર હતો. તે કહેતો હતો, તેમજ તે કરતી હતી. તેનો તે કોઈ વાતમાં અનાદર કરી શકે એમ નહોતી.

વિમલસિંહ સહજ હસીને બોલવા લાગ્યો;—“ લુલિયા ! માત્ર ત્હારા માટે જ હું મ્હારા પ્રાણનું રક્ષણ કરીશ ! મ્હારા ગામમાં પાછો ફરીથી જઈશ અને ત્હારા માટે જ હું બાદશાહ બનીશ. બાદશાહ બન્યા પછી ત્હારા માટે હું જે કંઈ કરીશ, તેવું આખી દુનિયામાં કોઈ પણ કરી શકશે નહિ. ”

લુલિયા અત્યંત વિસ્મિત અને વ્યાકુળ બાવે વિસ્ફારિત નયને તેના મોઢા સામે જોઈ રહી. તેણે શું કહ્યું તે વિષે તે બરાબર સમજી શકી નહિ.

યુવાન રાજપૂત કુમાર હાસ્યયુક્ત સ્વરે બોલ્યો;—“લુલિયા ! હું વિમલસિંહ નથી—હું ખુર્મ—શાહનદા ખુર્મ છું. કહે, તહે મહારા નામ કયારેય સાંભળ્યું છે ?”

“કાણુ, ખુર્મ ? શાહનદા ખુર્મ આપ જ છે ?”

એટલું બોલી લુલિયા ઉડીને ઉભી થઇ અને આશ્ચર્યચકિત બની બે પગલાં પાછળ હટી ગઈ. શાહનદા પ્રેમપૂર્વક તેના હાથને પોતાના હાથમાં પકડી તેને પોતાની પાસે બેસાડતાં હસતાં હસતાં બોલ્યો;—“મહારા કહેવામાં તને વિશ્વાસ આવતો ન હોય તો તારા પિતાને પૂછી જો. દયા લાવી તેમણે જો મૂને અહીં છુપાવી રાખ્યો ન હોત તો મહારી હાલત પણ મહારા લાઇ ખુશરના જેવી થઇ જાત. બધા દિવસ થયાં હું ગ્યાલિયરના કિલ્લામાં કેદ થઇ પડેલો હતો; પરન્તુ તારા વડિલ પિતાએ મહારા પર જે જે ઉપકારો કરી મૂને બચાવ્યો છે, તે હું આ જન્મમાં તો બૂલી શકું એમ નથી.”

હજી સૂધી લુલિયા એક પણ શબ્દ બોલી નહિ—બોલવાની તેનામાં હિમ્મત નહોતી. તેના હૃદયપર માથું નાખી સ્તબ્ધ બની વિચાર કરતી એ બેસી રહી હતી. “આ નહાસી આવેલ યુવાન રાજપૂત નથી, પણ ખુદ શાહનદા છે અને તેની સાથે લગ્ન કરી દિલ્હીશ્વરી કરવા માટે જ શું વૃદ્ધ પિતાએ મૂને આટલી બધી કાળજીથી ઉપયુક્ત શિક્ષણ આપ્યું ?” આવા આવા અનેક વિચારો તેના મનમાં આવવા લાગ્યા. વિચારોના તરંગો સાથે તેનું હૃદય પણ ધડકવા લાગ્યું અને તે ધમકારા સાથે જ ખુશાલીના આવેશમાં હૃદય ફાટી જશે કે શું એમ ધારી તે દબાવવા જતી હતી, એટલામાં શાહનદા જ તેના હૃદયને પોતાના હૃદય સાથે દબાવી સહજ હસીને બોલ્યો;—“લુલિયા ! હું શાહનદા છું, એ સાંભળીને તું મૂને ધિક્કારતી તો

નથી ને ? કારણ કે, બધા રાજકુમારો ઘણા જ નીચ વૃત્તિના, ફૂર અને દુરાચારી હોય છે, એમ તું કદાચિત ધારતી હોઈશ ! પરન્તુ હું કેવો છું, તે તો તું સારી પેઠે જાણે છે ! શાહજહાં તને અપરિચિત હશે, તો પણ વિમલસિંહનો તો તને પૂર્ણ અનુભવ છે ! તેને તો તું સ્હામ છે કે નહિ ? ”

એકાએક લુલિયા ખુર્મના હાથમાંથી છૂટી થઈ દૂર જઈને ઉભી રહી અને બોલી;—“ જહાંપનાહ ! દાસીના અપરાધની ક્ષમા કરો. હું આપને ઝોળખી શકી નહિ—જાણી શકી નહિ અને તેથી મ્હારાથી ઘણા અપરાધો થઈ ગયા છે ! ”

ખુર્મ અતિ વિમુગ્ધ બાવે લુલિયાના મ્હોઝા તરફ જોઈ રહ્યો. પછી આસ્તે આસ્તે તે બોલ્યો;—“ તને હું બીજી સાધારણ બેગમોની માફક રાખવાનો નથી. જનાનખાનાની અધિષ્ઠાત્રી દેવી તરીકે જ ત્હારો હું સ્વીકાર કરનાર હોવાથી કાઠની પણ દાસી થવાનો પ્રસંગ તને આવશે નહિ. માત્ર દરેક જણ ત્હારાં જ દાસાનુદાસ થઈ રહેશે. ”

લુલિયા નમ્રતાથી બોલી;—“ જહાંપનાહ ! આવું હમણાં બોલશે નહિ ! ”

“ કેમ ? શા માટે ન બોલું ? હજાર વાર બોલીશ હું તને સ્હાઉં છું પ્રાણુથી પણ અધિક સ્હાઉં છું, તો પછી કેમ ન બોલું ? ”

એટલું બોલી શાહજહાં ખુર્મને લુલિયાને પોતાની પાસે ખેંચી હૃદય સાથે દબાવી પ્રેમપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું;—“ આજથી તું મ્હારી તાજ-મહાલ બની અને ત્હારા લીધે જ હું બાદશાહ બનીશ. ”

લુલિયાએ તેના હૃદયથી દૂર ખસી જવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો; પરન્તુ તેનાથી તેમ બની શક્યું નહિ. અવસન્ન બાવે તે શાહજહાંના

હૃદયપર પડી. શાહજહાં પુનઃ બોલવા લાગ્યો;—“ હવે તને બધી વાત કહું છું, તે ધ્યાન દઇને સાંભળ. ”

હુલિયા વિસ્મિત નયને તેના તરફ જોવા લાગી. ખુર્શિદ આગળ બોલવા લાગ્યો;—“ હું ધારું છું, તને આ વાતની ખબર નહિ હોય કે, બાદશાહે મહારા બાઇ શાહજહાં પરવેઝને તખ્તનશીન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. મહારી તેમાં કોઇ જાતની હરકત નહોતી. બાદશાહ ચવાની મહેં ક્યારેય ઇચ્છા કરી નહોતી; પરંતુ અમારી બેની હરિ-દાર્ઘમાં એક ત્રીજી જ વ્યક્તિ ઉપસ્થિત થઇ. બાદશાહની મુખ્ય બેગમ નૂરજહાને પોતાના જમાઇ યાતો મહારા ન્હાના બાઇ શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવાનાં ગુપ્ત કારસ્થાનો કરવા માંડ્યાં. આ વાતની ખબર પડતાં જ મહારા પ્રાણપ્રિય મિત્ર બીમસિંહ, મહબ્બતખાન અને બીજા રાજપૂત યોદ્ધાઓએ મહેને સિંહાસનપર બેસાડવાનું નકકી કર્યું અને તેઓના આગ્રહથી હું કબૂલ પહોંચ્યો; પરંતુ અમારો આ ગુપ્ત સંકેત ગુપ્ત રહ્યો નહિ; નૂરજહાને તેની તાબડોલ ખબર પડી ગઇ અને તેથી જેમ અને તેમ જલ્દી દુનિયામાંથી મહારું નામનિશાન ના-બુદ કરવા માટે તે પ્રયત્નો કરવા લાગી—”

હુલિયા ભયથી બોલી ઉઠી;—“ કેવી ભયાનક સ્ત્રી ! ”

શાહજહાં સહજ હસીને બોલ્યો;—“ બધી બાબતમાં કાંઇ તે ભયંકર નથી ને એકાદ વખત જો તું તેને જુએ તો તે સારી અને ભણી દેખાશે. પરંતુ દિલ્લીના સિંહાસન સંબંધિની જ્યાં વાત આવી, ત્યાં દયા કિંવા માયા રાખીને તેનાથી ચલાવું નથી. ”

હુલિયાનાં રોમાંચ ખડા થઇ ગયાં. તે બોલી;—“ હુબૂર, ત્યારે તો આપ મહેને દિલ્લીમાં લઇ જશો નહિ. હું તો અહીં જ રહીશ, અને આપ મહારી સાથે રહેવાને અહીં આવજો. ”

પુરંમ હસીને બોલ્યો;—“ વાર, તેમ કરીશું. ત્હારી ઇચ્છામાં આવશે તે પ્રમાણે વર્તીશું. કારણ કે, તું મ્હારી હૃદયેશ્વરી છે. લુલિયા, ખરેખર જો હું એ ચાર દિવસ વધારે રાજમહેલમાં રહ્યો હોત તો આ દુનિયા છોડીને ક્યારનોયે આવ્યો ગયો હોત; પરંતુ નરજહાનની એક જુલેખાં નામની વિશ્વાસુ દાસી છે. તે બેગમસાહેબાની બધી વાતોથી માહિતગાર હતી. મ્હને તેણે આ બધી વાતથી વાકેફ કરીધો અને તેની સહાયતાથી ગુપચુપ કાઢીને ખર ન પડે તેમ ત્યાંથી હું અહીં ન્હાસી આવ્યો. અહીં ત્હારા પિતા પાસે આવવાની તેણે જ મ્હને સલાહ આપી. સ્ત્રી વેષ પહેરી છુપાતો છુપાતો હું અહીં આવી પહોંચ્યો તે વખતે તો ત્હેં મ્હને જોયો હતો ! ”

“ હા, તે વખતે તમને જોતાં જ હું બહુ ભય પામી હતી. ”

“ શું હું એટલો બધો કદર્યો દેખાતો હતો ? ”

“ ના, તેમ નહોતું. ”

“ જુલેખાં, મહબ્બતખાન અને ત્હારા દાદા, એ બધાં એક જ પક્ષમાં શામિલ હતાં. ત્હારા દાદા, હમિદા અને મહમદજાને તે વખતે મ્હારું રક્ષણ કર્યું ન હોત, તો હું ક્યારનોયે પકડાઈ ગયો હોત. નરજહાને અજીતસિંહને મ્હારા માટે જ અહીં મોકલાવ્યો હતો. મહમદ નકા પણ તેટલા માટે જ આવ્યો હતો અને તેઓ બન્નેજણાં ન્યારે મ્હારે પત્તો મેળવી શક્યા નહિ, ત્યારે ખુદ બાદશાહને લઈને તે અહીં આવી; પરંતુ તમારી બધાની મહેરબાનીથી મ્હારો વાળ પણ વાકે થઈ શક્યો નહિ ! ”

લુલિયાથી માત્ર હવે હસ્યા વિના રહેવાયું નહિ. તે હસતાં હસતાં બોલી;—“ હું ધારું છું કે, હવે તો કાંઈ આવશે નહિ. ”

“ હા, એમ જણાય છે ખરું. ”

“તો પછી આપ અહીંથી શા માટે જાઓ છો ?”

“અહું સાંભળી તો લે ? એક મહા ભયંકર બનાવ બનવા પામ્યો છે.”

“ભયંકર ? આપના ઉપર તો કોઈ સંકટ—”

“નહિ, તેવું કાંઈ નથી. મહાબળતપ્તાન અને ભીમસિંહ મ્હારે માટે કેટલુંક સૈન્ય એકઠું કરી અહીં આવવાની તૈયારી કરતા હતા; તે વિષે ભીમસિંહ પહેલેથી મ્હને તે ખાતરી આપી ગયો. તેઓની બધી જાતની તૈયારીઓ સંપૂર્ણ થઈ રહી. મ્હારે પણ ખુશ્લી રીતે તેઓને મળવું એવું નક્કી કર્યું; પરંતુ દૂરજહાને પહેલેથી જ શાહજહા પરવેઝને ભીમસિંહ અને મહાબળતપ્તાનની સામે મોકલી દીધો. બન્ને પક્ષનું ધનધોર યુદ્ધ થયું અને પરિણામમાં બન્ને પક્ષનો પરાભવ થયો.

“એટલે ?”

“લડાઈમાં ભીમસિંહ અને મહાબળતપ્તાનનો જય થયો અને શાહજહા પરવેઝ માર્યો ગયો.”

“કોણ, શાહજહા પરવેઝ ?”

“હા, તે કેવી રીતે મરણ પામ્યો તે હજી સૂધી નિશ્ચિત થયું નથી. માત્ર અમને જય મળ્યો તે વ્યર્થ ગયો. કારણ કે, મ્હારો પ્રિય મિત્ર અને મેવાડનો અદ્વિતીય વીર મહારથી ભીમસિંહ યુદ્ધની અંદર ઠાર થયો.”

એટલું બોલતાં બોલતાં શાહજહાનાં બન્ને નેત્રોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં. તે ગંભીર સ્વરે બોલ્યો:—“લુલિયા ! અહીં હું નામદની માફક છુપાઈને રહ્યો ન હોત અને યુદ્ધ વખતે તેની પાસે ઉભા રહેવાનો મ્હને વખત મળ્યો હોત તો મ્હારા પ્રાણપ્રિય મિત્રને મ્હેં મરવા દીધો ન હોત.”

પુરંમ સ્તબ્ધ બની ગયો. લુલિયાએ પણ તેને ઢાઢ જાતને પ્રશ્ન પૂછવાની હિમ્મત કરી નહિ. તે પોતે જ થોડા વખત પછી આત્મસંયમન કરી બોલ્યો;—“ ભીમસિંહના મૃત્યુને લીધે રાજપૂત સૈનિકા ભગ્નમતોરથ બની પોત પોતાને ગામ ચાલ્યા ગયા. આ આજુ ખુદ બાદશાહ લહડાઇપર નીકળ્યો છે, તે જોઇ નાઇલાજ મના મહાગ્નંતપાન દિલ્હી તરફ પાછો ફર્યો છે અને તેણે કહેવડાવ્યું છે કે, બનતી ત્વરાએ જો તું મહારા તંબુમાં હાજર નહિ થશે, તો બાદશાહ સાથે વિવાદ નહિ કરતાં સૈન્યને વિખેરી નાખી હું મક્કા તરફ ચાલ્યો જઇશ. ”

“ ત્યારે તેમને મક્કે જવા દો ? આપણે અહીં જ રહીશું. યુદ્ધની અંદર લડીને એક બીજાના પ્રાણ લેવામાં શો ફાયદો છે ? ”

પુરંમ વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો;—“ લુલિયા-લુલિયા ! મહારી દષ્ટિએ જો તું ન પડી હોત, તો હું શું કરત અને શું ન કરત તે કહી શકતો નથી; પરંતુ હવે તો તને દિલ્હીશ્વરી અનાવવા માટે ખુદ મહારા બાપ સામે પણ લડવામાં હું પાછી પાની કરનાર નથી. ”

“ નાથ ! આવું દુષ્ટ કર્મ મહારે લીધે કરે નહિ. મહારે દિલ્હીશ્વરી નથી થવું. ”

“ ત્હારી તેવી ઇચ્છા નથી, એ હું જાણું છું. બાદશાહ બનવાની મહને પણ ઇચ્છા નથી. આપણે અન્ને જણાં આ નિર્જન શહેરમાં આપણી જાંદગીના દિવસો સુખમાં ગુજારી શકીએ એ હું જાણું છું; છતાં—”

“ તો પછી યુદ્ધ કરવાની ખટપટમાં શા માટે પડે છે ? ”

“લુલિયા ! ત્હારા જેવા કામળ અંતઃકરણવાળીને રાજખટ-
પટનો અનુલવ ક્યાંથી હોય ! અરે, જીવ બચાવવા માટે જો કું આજે
યુદ્ધ કરવા તત્પર ન થાઉં તો પકડાઈ જાઉં અને પકડાઈ ગયો
એટલે બસ—બધું આવી રહ્યું. મનની મનમાં સમાધ જશે અને કાંઈ
એકાદ દૂરના પ્રદેશમાં કેદી તરીકે જાંદગી ગુજારવી પડશે.”

“કેમ ?”

શાહજાદો પુત્ર હસતાં બોલ્યો;—“આ બધો બાદશાહ થવા
માટે ઉપસર્ગ છે ! કાં તો બાદશાહ થાઉં છું અને નહિ તો પછી
લડાઈમાં દેહ પાડું છું. તે સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.”

લુલિયા ગંભીર દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકતાં બોલી;—“ત્યારે શું આ
કરતાં ગરીબ લોકો વધારે સુખી નથી ?”

“છે જ. તેમાં કોઈ જાતનો સંદેહ નથી !”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

સંન્યાસિની.

જે વખતે પરિત્યક્ત ફરોહપૂર સિદ્ધાના નિર્જન પ્રદેશમાં આવેલા
કુવાના કાંઠાપર એસી લુલિયા અને શાહજાદો પોતાના પ્રેમાલાપમાં
મસ્ગૂલ હતાં, તે વખતે વાયકાનાં પરિચયનાં બે માણસો સિંહદાર
પાસે ઉભાં રહી કાંઈના આવવાની રાહ જોતાં હતાં. પોતાનાથી જોઈ
શકાય એટલી લાંબી નજરે તેઓએ જોયું; પરંતુ તેઓને કાંઈ દેખાયું

નહિ. આ બે વ્યક્તિમાં એક તો આપણો પૂર્વપરિચિત બિહારીચરણ હતો અને બીજી ગંગીયા પાનવાળી હતી !

આસ્તે આસ્તે ગાઢ અંધકાર પ્રસરવા લાગ્યો. નજીકની ચીજો પણ દૃષ્ટિમર્યાદામાંથી દૂર થવા લાગી ત્યારે ઘણા મૃદુ સ્વરે ગંગીયા બોલી;—“ હવે તો કાંઈ દેખી શકાતું નથી ! ”

બિહારીચરણે કહ્યું;—“ હા, ખરી વાત. તો પણ દુલાલીને મોકલાવી છે, તે જેમ અને તેમ જલ્દી ખબર લાવ્યા વિના રહેશે નહિ. ”

“ પણ તે તો બે દિવસ પહેલાં અહીં આવવાની હતીને ? ”

“ ગંગીયા, તું જાણે છે તો ખરી કે, હાલમાં અહીં કેવી જાતની ગડબડો ચાલી રહી છે ! હું તો ધાંડે છું કે, બે દિવસ પહેલાં તે અહીં ન આવી એ તેણે સાંડે જ કર્યું છે. ”

“ તો પણ તેણે અહીં નજીકમાં જ પોતાનો મુકામ કર્યો હશે ! ”

“ હા, મહેને પણ એમ જ જણાય છે. કદાચિત તે બાદશાહની છાવણીની પણ મુલાકાત લઈ આવી હોય ! તેને અસાધ્ય એવું તો કાંઈ છે જ નહિ ! ”

એક વખત તે અહીં આવી પહોંચે એટલે પછી ચિંતા કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ”

“ હા, તે ખરાબર છે. ”

“ શાહજહાં ચાલ્યો જાય છે. કારણ કે, તે નહિ જાય તો શંકા આવી પડવાનો સંભવ છે. વળી અહીંનું કામકાજ પણ ખલાસ થયું છે. ”

“ હા. ખન્ને જણાં એક બીજાના પ્રેમપાસમાં એટલાં બધાં બંધાઈ ગયાં છે કે, શાહજહાં હવે કુલિયાને બૂલી શકે એમ નથી. ”

“ આ બધું બરાબર થયું, પણ મુખ્ય મુદ્દાના કામને બહુ રખત લાગવાનો સંભવ છે. ”

“ હા, જહાંગીર અને નૂરજહાનને કદ કરી ગાદીએ બેસવા માટે ખુર્સમ ક્યારેય તૈયાર થશે નહિ. ”

“ ત્યારે તો એમ જ બને કે, ત્યાં સુધી જહાંગીર મરે નહિ, ત્યાં સુધી લુલિયા બેગમ બની શકે નહિ; પરંતુ કાલે શું થશે, એ કોણ કહી શકે એમ છે ? ”

“ ખરી વાત. કારણ કે એ બધી વાત તો ધશ્વરના હાથમાં છે. ”

“ તો પછી આપણે આટલો બધો શ્રમ ઉઠાવી શા માટે મરીએ છીએ ? ”

“ કેમ ? શા માટે પ્રયત્ન ન કરીએ ? તું જો તો ખરી, આપણા પ્રયત્નમાં સફળ થયા એટલે પછી વૃદ્ધાવસ્થાના છેલ્લા દિવસો ગાળવા આપણે આપણા દેશમાં આલ્યાં જઈશું અને ત્યાં જઈ એક ન્હોટી જમીન ખરીદી લઈ હું જમીનદાર બનીશ અને તું મ્હારી રાણી—”

“ શું ? તમે જમીનદાર બનશો ? વાહ ! જમીનદાર બનનારનું ન્હોતું તો જુઓ ! અરે, તમારી માફક હું જો પુરૂષ હોઉં તો શાહ-જાદો ખુર્સમ બાદશાહ બની તખ્તનશીન થાય કે તરત તેના મુખ્ય વજીરની પદવી પ્રાપ્ત કરી દરેક બાબતમાં કર્તાહત્તા બની જાઉં ! ”

બિહારીચરણ વિલક્ષણ રીતે કાનપર હાથ રાખી બોલ્યો;—
“ અરે, ભગવાન ! સ્ત્રીઓમાં પણ કેટલું સાહસ મૂક્યું છે ! ગંગી, આપણું કામ પૂર્ણ થતાં જ હું કોઇને પણ અહીં આ આસ્માની મુલ્તાની જેવા રાજ્યમાં રાખવાને ખુશી નથી. કારણ કે, મોગલોના દરબારમાં ઈચ્છાપૂર્વક જો કોઈ રહે, તો તે મૂર્ખ અને કમઅક્ષલ હોવો જોઈએ ! ”

ગંગીયા હસતાં હસતાં બોલી;—“અને, તમને કોઈ આદશાહ બતાવે તો ? ”

“તે જ વખતે જહર પીને હું મરી જાઉં ! ”

“ત્યારે તમે એમ જ માનો છો કે, આદશાહના જેવો હતભાગી માણસ આ જગતમાં બીજો કોઈ હોતો નથી ? ”

“હા, એમાં નવાઈ પામવા જેવું શું છે ? ”

“વારૂ, એ બધી વાત તો ખરી, પણ મ્હારી પાનની દુકાનનું શું થશે ? ”

બિહારીચરણે મુખ વિકૃત કરી જવાબ આપ્યો;—“આગ લાગે તારાં પાનમાં અને દુકાનમાં ! હજી સુધી તને તેનો મોહ રહ્યો છે ? ગંગી—ગંગી ! શું કરે ? ત્હારાં માહકો પાન લેતી વખતે ત્હારી સાથે જે રીતે ઉદ્ધતાથી વર્તતાં હતાં તે વખતે મ્હારું કાળજી તો બળીને ખાક થઈ જતું હતું અને ગુસ્સાથી એકાદનું માથું જ ઉડાવી નાખવાના વિચારો આવ્યા કરતા હતા ! ”

એટલું બોલી બિહારીચરણે એક ભયંકર શબ્દધ્વનિ કરી દાંતો ક્યક્યાવ્યા. તે બેઠા ગંગીયા હસતાં હસતાં બોલી;—“આટલી ઉમ્મરે આવી રીસ ? ”

“રીસ ? સાળાઓનાં હું માયાં જ ભાંગી નાખીશ. ”

“સાવધાન ! બીંતને પણ કાન હોય છે. કોઈ સાંભળી જશે તો પ્રાણુ જવાનો વખત આવશે. ”

“મ—મ, પ્રાણુની હું એટલી બધી દરકાર કરતો નથી. ”

“વારૂ, પણ શાહજાદો ક્યારે જનાર છે ? ”

“આજ રાત્રે. ”

“ત્યારે વિવાહ ક્યારે થશે ? ”

“ તે પણ આજ રાત્રે ! ”

“ તમે કહો છો તો ખરા, પણ તેની તૈયારી ક્યાં થયેલી છે? ”

“ દરેક કામની તૈયારી થઈ ગયેલી છે. ”

“ વર-કન્યાને ખબર છે કે આજે રાત્રે તેમનાં લગ્ન થનાર છે ? ”

“ નહિ, તે આવ્યા પછી તેમને કહેશે. જ્યાં બન્ને જણાં રાગ છે, ત્યાં પછી કહેવાની એટલી બધી શી ઉતાવળ છે ? ”

“ જુઓ, જરા ધ્યાન રાખો. કોઈ આવતું હોય એમ જણાય છે. ”

“ હા, તે જ આવતી હોવી જોઈએ. ચાલ, આપણે જરા આગળ જઈને બોલીએ. ”

લાંબેથી કેટલાંક માણસો સહેર તરફ આવતાં હોય એવો ભાસ થતો હતો; પરંતુ સ્પષ્ટ રીતે કાંઈ દેખાયું નહિ. કોણ આવે છે, તે બરાબર જોવા માટે ગંગી અને બિહારીચરણ થોડાંક આગળ વધ્યાં.

જતા જતાં ગંગીયા બોલી;—“ મ્હારી દુકાન વિષે કાંઈ ખાતરી મળી છે ? ”

“ હા, સારી રીતે ચાલે છે. ”

“ લોકો મ્હારી શોધ કરતા હશે નહિ ? ”

“ બહુ. ”

“ લોકોને ખબર તો છે કે, કોઈ કોઈ વખત હું મ્હારી માશીને ત્યાં જતી હતી અને આ વખતે પણ તેઓએ તેમજ ધાર્યું હશે ! ”

“ તેઓ કેવી રીતે જાણી શકે કે તું બે દેહ ધારણ કરે છે ! તે તો માત્ર હું જ જાણું છું. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ કેવી રીતે ? હજી સુધી સમજી શકતી નથી ! ”

“બધું તમારું બોલવું. ન્યારે ત્યારેઆવું જબોલ્યા કરો છો!”

“બળે શા માટે? તહારું જ—”

“બંસ કરો. હજી સુધી તમારી વાંદરાએષ્ટાઓ ગઇ નહિ!”

“એમ છે કે? ત્યારે તો સાંભળી લે.”

એટલું બોલી બિહારીચરણે અબૂતપૂર્વ કચકચાટથી વાંદરાઓને શબ્દધ્વનિ કર્યો. “મહા લયંકર-લયંકર” એટલું બોલું ગંગીયા બે-ડગલાં પાછળ હઠી ગઇ. ચારે આબૂએથી વાંદરાઓને કચકચાટ સંભળાવા લાગ્યો.

એટલામાં નજીકની ઝાડીમાંથી વાંદરાંની લાખામાં કેઇ કાંઇ બોલ્યું. બિહારીચરણ પોતાના બૂમ ખરાડા પાડવા મૂકી દઇ બોલ્યો;—
“સાંભળ્યું? દુલાલી કેવો જવાબ આપે છે? ખરેખર, મહારી કૃતિને અમર રાખે તેવી શિષ્યા છે!”

“ત્યારે તેઓ પણ આવ્યાં હશે. ચાલો, આપણે ઘેર જઇ બધી નૈયારીઓ કરીએ.”

“નહિ, તેવો હુકમ નથી. અહીં આવ્યા પછી જેવો હુકમ કરશે, તે પ્રમાણે વર્તીશું.”

“અંધારું બહુ થયું છે. ઘેર જઇ એકાદ જ્ઞાનસ લઇ આવો તો ઠીક.”

“ગંગીયા, અમારાં કૃત્યોની તને શું ખબર પડે? અમોને ધણું ખરાં કામો તો અંધારામાં જ કરવાં પડે છે. ગુપ્ત જાસસનું કામ કરવાની અમારામાં જેવી ચાલાકી છે, તેવી ખીજમાં કેમ નહિ હોય? અહીં આટલામાં નૂરજહાનનો એકાદ ગુપ્તદૂત ફરતો નહિ હોય, એમ કેમ કહી શકાય? પેલી સ્ત્રીની તો તને ખબર છે. તે પુરૂષ છે કે સ્ત્રી છે, તેની પણ કાંઈને ખબર પડતી નથી. પોતાનું નામ તો ગૌહર-

જાન જણાવે છે. તે પંટ કિંવા નપુંસક—ગમે તેવો હોય તેની તો ઈશ્વરને ખબર. માત્ર એટલું તો ખરું કે, તે મહા કારસ્તાની અને દગાબાજ છે અને તેના મનમાં આપણાપર સંદેહ પણ ઉત્પન્ન થયો છે.”

ગંગીયા હસતાં હસતાં બોલી;—“ તે ગમે તેવો હોય તેથી શું થયું ? તમે તો તેને હતરીય જનાવી રાજધાનીનો રસ્તો દેખાડ્યો ને ? હું તો ધારું છું આવો અનુભવ તો તેને તેની આખી જીન્દગીમાં મળ્યો નહિ હોય ! ”

“ ગંગી, નૂરજહાનનાં બધાં કારસ્તાનોમાં તેનો મુખ્ય હાથ છે. તું ખાત્રી રાખજે કે, વખતે આવ્યે હું તેની બરાબર ખબર લઉંશ. ”

“ તે પાછી અહીં આવી હશે, એમ તમે ધારો છો ? ”

“ હા, નાક—કાન કાખ્યાં તો પણ તેને શરમ નથી ! ”

આ વખતે તેઓ જેમની રાહ જોતાં ઉભાં હતાં, તે માણસો તેમની નજીકમાં આવી પહોંચ્યાં અને તેઓમાંથી અંધારામાં જ કાઠએ પ્રશ્ન કર્યો;—“ તમે કોણ છો ? ”

“ બિહારીચરણે અવાજ ઓળખ્યો અને આનંદમાં આવી જઈ બોલી ઉઠ્યો;—“ માતા, હું છું. ”

“ કોણ, બિહારીચરણ ? ”

“ હાં, હું અને ગંગીયા બન્ને છીએ. ”

આવનાર ત્રણ માણસો હતાં, તેમાં એક જટાબૂટધારિણી સંન્યાસિની હતી. તેના એક હાથમાં સિંદૂરથી રંગેલું ભયાનક ત્રિશૂળ હતું અને બીજા હાથમાં કમંડળ હતું. માથાપરની જટાની લંટો કુમ્મર સૂધી લટકતી હતી. તેણે એક ભગવી કંથા પહેરેલી હતી. ક-

પામમાં રક્તચંદન લગાડયું હતું. ગળામાં મ્હોટી રૂદ્રાક્ષની માળા ધારણ કરેલી હતી. તેને જોતાં જ ગમે તેવા નાસ્તિકના દિલમાં પણ ભક્તિ-ભાવ ઉત્પન્ન થાય એમ હતું.

તેની બાજુમાં દુલાલી ઉભી હતી. તેણે માથાપર સામાનના બોળે હંચક્યો હતો. તેની પછગાડે એક માણસ ઉભો હતો અને તેને જોતાં જ તે બ્રાહ્મણ પંડિત હોવો જોઈએ, એમ અનુમાન થતું હતું.

સંન્યાસિનીએ કહ્યું;—“ બિહારીચરણ, અમારા આવી પહોંચવામાં વિલંબ થયો, તેથી તમને ચિંતા તો થઈ હશે ! ”

બિહારીચરણ બોલ્યો;—“ માતા ! થોડાક દિવસ થયાં અમે એટલા બધા ગડબડ ઘોટાળામાં આવી પડ્યાં હતાં કે જેથી બીજો વિચાર કરવાની પુરસદ જ મળતી નહોતી ! ”

“ કેમ ? કાણે—આદેશાહે કે નરજહાને તમને ત્રાસ આપ્યો ? ”

“ હા, તેઓએ બહુ હયરાન કર્યાં. ”

“ પછી ? ”

“ પછી શું, આવ્યાં હતાં તેવાં જ તેઓ ચાલ્યાં ગયાં ! ”

સંન્યાસિની મૃદુહાસ્ય કરતાં બોલી;—“ કહે તો ખરે, તેઓએ અહીં આવીને શું કર્યું ? ”

“ અજીતસિંહ અને મહમ્મદ તટ્ટાને અહીં મોકલવા છતાં પણ નરજહાનના મનને સંતોષ થયો નહિ એટલે બુદ્ધ આદેશાદને તેડીને તે અહીં આવી ! ”

સંન્યાસિનીએ વિસ્મય પામી પૂછ્યું;—“ પછી ? ”

“ અજીતસિંહ પ્રમાણે તેમણે પણ થોડી ધણી મઝા ભોગવી ! ”

“ તે તો હું જાણું છું, પણ કાઈ જાતનો તેઓને પત્તો તો મળ્યો નથી ને ? ”

“ નહિ—લેશ માત્ર પણ નહિ. ”

“ શાહબદો ખુશીમાં છે ? ”

“ હા, બન્ને જણાં ખુશીમાં છે. ”

“ તો પછી આપણો જ વિજય છે. પ્રત્યેક કગલે કમલે દૂરજ-હાન પરાજિત થતી જાય છે. આજે રાત્રે વ્રતનું ઉઘાપન થશે ! આટલા દિવસનો આપણો મનોરથ પૂર્ણ થશે ! બિહારીચરણ આજના વ્રતોઘાપન જેવો બીજો આનંદ કયો હોઈ શકે ? ”

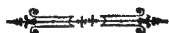
“ માતા ! જે તમારો આનંદ આપણો તેજ અમારો આનંદ છે. લુલિયાને હું પ્રાણ કરતાં પણ વિશેષ સ્કાઉં છું. તે દિલ્લીશ્વરી થશે, તે કરતાં વિશેષ આનંદ પામવા જેવું બીજું શું છે ? ”

“ ઠીક, મ્હારી લુલિયા કેમ છે ? ”

“ ઘણી ખુશીમાં છે. ”

“ ત્યારે ચાલ, અહીં ઉભા રહી વખત ગુમાવવાનું પ્રયોજન નથી—આ ખંડેર જેવા શહેરમાં આપણે જેટલી છૂટથી રહી શકીએ, તેટલી છૂટથી બીજે કયાંય રહી શકાય એમ નથી. ”

એટલું બોલી તે પાંચે જણાંએ પરિત્યક્ત શહેરમાં આસ્તે આસ્તે પ્રવેશ કર્યો.

ખંડ ૩ નો.

પ્રકરણ ૧ લું.

આશાપૂર્ણ જીવન.

ઈતિહાસ જાણનારા વાંચકોને ખબર છે કે, શાહજાદા ખુર્મને વણાં વર્ષો સુધી શિકારીના લયથી ન્હાસતા હરિણની માફક અહીં-તહીં જંગલોમાં ભટકવું પડતું હતું અને છુપાઈ રહેવું પડતું હતું. તેનો પરમ સહાયક અને અભિન્નહૃદય મિત્ર ભીમસિંહ, શાહજાદા પરવેઝની સાથે યુદ્ધ કરતાં લયંકર જખ્મના આઘાતથી માર્યો ગયો હતો. ભીમસિંહના મૃત્યુપશ્ચાત્ તેના રાજપૂત સિપાહીઓ સેનાપતિના અભાવને લીધે અને તેમાંય ખાસ કરીને શાહજાદા ખુર્મ તરફની ક્રોધ જાતની આતમી નહિ મળવાને લીધે યુદ્ધભૂમિ છોડી પોતપોતાને ગામ આલ્યા ગયા હતા. પરવેઝ યુદ્ધભૂમિપર જ મરણ પામ્યો હતો, તો પણ મહાખ્મતખાનથી નિરાશ થઈ ગયેલા સિપાહીઓને પાછા વાળી શકાય એમ નહોતું. આ બાજુ મારવાડનો ગજસિંહ તેના પર હલ્લો કરવાને તૈયાર થઈ રહ્યો હતો. મારવાડ અને અંબરનાં રાજ્યો મહાખ્મતખાન તરફ દ્રેષભાવ ધરાવતાં હતાં. વળી તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે, ગજસિંહને મળવા માટે મોગલ સેનાપતિ મહમ્મદ તકી પોતાનું સૈન્ય લઈ કુચ કરતો ચાલ્યો આવે છે; તેમજ દૂરજહાન પણ બાદશાહને લઈ અગણિત સેનાસહ ચાલી આવે છે ! દૂરજહાન મહાખ્મતખાનને

અંતઃકરણપૂર્વક ધિક્કારતી હતી-ખન્ને જણાં હાડવેરી હતાં એવી સર્વને ખબર હતી. એક વખતે મહાખ્ખતખાને લાહોરના યુદ્ધક્ષેત્રપર નૂરજહાન અને જહાંગીરને કેદ કર્યાં હતાં, એ વાત તો ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે. અર્થાત્ તેણે વિચાર્યું કે, 'આવી સ્થિતિમાં જો હું નૂરજહાનના હાથમાં સપડાઇશ, તો જીવવાની આશા રાખવી બ્યર્થ છે.' શાહજહાન ખુર્મ જો આ વખતે તેને આવીને મળ્યો હોત તો પોતાના સામાન્ય સૈન્યમાં શૂરાતન ઉત્પન્ન કરી તે બાદશાહની અગણિત સેના સામે લડ્યો હોત. જય-પરાજય, જીવન-મૃત્યુ, એ બધાનો નિકાલ યુદ્ધક્ષેત્રમાં આવી ગયો હોત; પરંતુ વારંવાર આદ્વાન કરવા છતાં શાહજહાન વખતસર આવી શક્યો નહિ. લુલિયાના સ્વર્ગીય પ્રેમમાં લુખ્ખ બની જઈ દિલ્હીના સિંહાસનથી વિચ્યુત બની ગયો ! 'આજે જઈશ, કાલે જઈશ, હમણાં જઈ' છું' એમ વિચાર કરતાં કરતાં એક પછી એક દિવસો પસાર થવા લાગ્યા; પણ શાહજહાન ફત્તેહપુરમાંથી બહાર નીકળી શક્યો નહિ. આખરે મહાખ્ખતખાને કંટાળીને વિચાર કર્યો કે, આવી સ્થિતિમાં રહેવા કરતાં યુદ્ધભૂમિનો ત્યાગ કરવો એ જ શ્રેયસ્કર છે. તરત જ તેણે પોતાના સૈનિકાને લશ્કરી નોકરીમાંથી મુક્ત કર્યા અને સર્વને પોતપોતાને ગામ જવાની રજા આપી. વળી તે પોતે પણ મક્કા જવાની ઇઝ્ઝાથી સૌરાષ્ટ્ર દેશ તરફ ચાલવા લાગ્યો.

ખુર્મ ફત્તેહપુરમાં છુપાઈ રહેવા માટે આવ્યો ત્યારે તેણે જો લુલિયાને જોઈ ન હોત તો અજીતસિંહ આવ્યો ત્યારે જ તે કોઈ પણ રીતે શહેરમાંથી નહસી છૂટ્યો હોત, અને જીવના જોખમે પણ બીમસિંહ અને મહાખ્ખતખાનને જઈને મળ્યો હોત ! વળી તેમ બન્નું હોત તો મોગલનો ઇતિહાસ જૂદો જ રીતે લખાવાના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાત, કારણ કે, આ યુદ્ધ તેના લીધે જ ઉપસ્થિત થયું હતું અને

તેમાં તે કેદ થવાને બદલે જહાંગીર અને નૂરજહાન જ કેદ થવા સાથે ઘણી સહેલાઈથી તેનાથી દિલ્હીની ગાદીપર બેસી શકાયું હોત; પરંતુ એક મુઘલા કાવણ્યવતી લલનાના પવિત્ર સૌંદર્યના સામર્થ્યે બધી આજી પલટાવી નાખી. ખુર્રમ પોતાના મન સાથે ઘણી વાર વિચાર કરી જોયો અને આત્મસંયમન કરવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યો; પરંતુ લુલિયાને તે છોડી શક્યો નહિ. વિશ્વાસ અને સુખની તેને હિણુપ નહોતી; પરંતુ લુલિયાને જોવા પછી તેના મનમાં જે અપૂર્વ પવિત્ર અને સ્વર્ગીય પ્રેમનો આનંદ થતો હતો તેવો આનંદ તેને ક્યાંય થયો નહોતો; એટલું જ નહિ, પણ બાદશાહ થવાની મહત્વાકાંક્ષા આસ્તે આસ્તે તેના હૃદયમાંથી વિદ્યુત્ત થવા લાગી હતી. તે વિચારતો કે, બાદશાહ થવું એ એક પ્રકારનું કટ વહોરી લેવા જેવું છે. બાદશાહને ક્યારેય સુખ મળતું નથી. હમ્મેશાં સાશંકૃત્તિથી રહેવું પડે છે. તેના કરતાં તો લુલિયાને લઈ ધનધોર અરણ્યમાં જઈને રહેવું વધારે ઉત્તમ છે. કારણ કે, ત્યાં પછી જગતની જંગલો નડવાની નહિ અને કોઈ જાતનું દુષ્ટ કર્મ પોતાના હાથે થવાનું નહિ ! આવી રીતે ખુર્રમ અવનવા તરંગોમાં રમતો હતો, તે વખતે બીમસિંહે તેને પોતાની પાસે આવવાનો સંદેશો મોકલ્યો; પરંતુ લુલિયાને છોડીને તેને જવાનું ગમ્યું નહિ. ‘આજે જઈશ-કાલે જઈશ’ એમ વિચાર કરતાં-કરતાં હાથમાં આવેલો મહત્વનો વખત પસાર થઈ ગયો, અને પછી હિપરા હિપરી એવા બનાવો બન્યા કે તેનાથી શહેરમાંથી બહાર નીકળી શકાયું જ નહિ ! ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરવા છતાં શાહજહાં શહેર છોડીને આવતો નથી, એ જોઈ બીમસિંહે પોતાના પ્રાણની પણ આશા બાજુએ મૂકી-માત્ર મિત્રતાને ખાતર-શત્રુની છાવણીમાં થઈને શહેરમાં દાખલ થઈ શાહજહાંની મુલાકાત લીધી. બન્નેની મુલાકાતમાં નફી

થયું કે, બીજે દિવસે શાહનદાએ વેપ બદલી શહેરમાંથી બહાર નીકળવું અને પોતાના સહાયકોને જઈને મળવું. શાહનદાએ આ વાત કબૂલ રાખી; છતાં પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક પ્યારી લુલિયાને છોડીને તે ફત્તેહપુરમાંથી નીકળી શક્યો નહિ, અને હવે તેનાથી નીકળી શકાય એમ પણ નહોતું; કારણ કે, મહમ્મદ તકીએ આખા શહેરને ઘેરા ધાલ્યો હતો. તેમાંથી પણ પસાર થઈને જવાનો વિચાર કરે છે એટલામાં બાદશાહ ત્યાં આવીને હાજર થયો એટલે પોતાની ગુપ્ત જાણેથી તેનાથી બિલકુલ હિલચાલ થઈ શકી નહિ. જે થોડાં ધણાં માણસો પોતાના પ્રાણની દરકાર કર્યા વિના તેનું રક્ષણ કરતાં હતાં, તેઓની સહાયતાથી તે શહેરમાંથી બહાર નીકળી શક્યો હોત; પરંતુ મૂળમાં જ તેના પગ ઢીલાં થઈ ગયા હતા એટલે સહજ બહાનું મળતાં જ તે છુપાઈને બેસી રહેતો હતો ! અર્થાત્ એકંદર પરિસ્થિતિને લીધે યા મનની નિર્બળતાને લીધે—શાહનદા ફત્તેહપુરમાં જ રહ્યો હતો. મહાબળતપાનના આહવાનને તેણે માન આપ્યું નહોતું.

પરંતુ જ્યારે તેણે ફત્તેહપુર શહેરનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે તેને જણાઈ આવ્યું કે, હવે તખ્તની આશા રાખવી વ્યર્થ છે અને મહાબળતપાન મક્કા તરફ રવાના થઈ ગયો છે. વળી મેવાડના મહારાણા કર્ણસિંહ જહાંગીરની સાથે ખુશી રીતે દ્વેષ કરવાને તૈયાર નહોતા; પરંતુ જો શાહનદાની જ ઇચ્છા હોત તો ઉદયપુરાધિપતિનો આશ્રય તેને મળી શક્યો હોત; કારણ કે, ઉદયપુરના રાજપૂતો પોતાનું સર્વસ્વ શાહનદાના માટે સમર્પણ કરવાને તૈયાર હતા. આવી સ્થિતિમાં બાદશાહે જો તેને કેદ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત તો આખું રાજસ્થાન તેનું રક્ષણ કરવાને એક પગે તૈયાર હતું; કારણ કે, અતિથિ—આશ્રિ

તને માટે પોતાના પ્રાણ આપવા એ તો રાજપૂતોનો સ્વભાવધર્મ હતો.

આ વખતે શાહજાદા ખુર્મને એક ગુપ્તદ્વાર મહારાણા કર્ણસિંહ તરફનો પત્ર મળ્યો. તે ઉપરથી તેણે નક્કી કર્યું કે, આ વખતે ઉદયપુરના આશ્રિત થવા સિવાય આત્મરક્ષણનો ખીજો કોઈ ઉપાય નથી. તે જાણતો હતો કે, ‘જો હું જહાંગીરના હાથમાં સપડાઈશ તો તે જીવતો મુકશે નહિ’ કારણ કે, ખુશરૂને તેણે માફી બક્ષી નહોતી. યદાકદાચિત્ પોતાની આર્જવતાથી તે ક્ષમા કરે, તો પણ નૂરજહાનની તેને સંમતિ મળે એ અશક્ય હતું. તે જો પ્રાણદંડની શિક્ષા નહિ કરે, તો ક્યાંય દુરના પ્રદેશોમાં આજન્મકેદી અવસ્થામાં તો જરૂર મોકલાવી દેશે. અર્થાત્ આવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં મેવાડના રાણાનો આશ્રય લેવા સિવાય ખીજો કોઈ ઉપાય નથી એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

મહાજ્યતપ્તાનને જીવતો પકડી તેને યોગ્ય શિક્ષા કરવા માટે જહાંગીર દિલ્હી તરફ રવાના થયો હતો. ખુર્મને એવી ખાતમી મળી કે, પરવેઝના મૃત્યુને લીધે જહાંગીર મહાજ્યતપ્તાન તરફ બહુ ઝીડાયો છે, અને તેને ઠાર કરવાની તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી છે. વળી તેણે એમ પણ સાંભળ્યું કે, બાદશાહે એવું જાહિરનામું કહાડી જણાવ્યું છે કે, “જે કોઈ વ્યક્તિ શાહજાદા ખુર્મને જીવંત યા મૃત સ્થિતિમાં મ્હારે સ્વાધીન કરશે, તેને ધણા માનપાન સાથે એક હજાર અશરારી બક્ષિસ મળશે.” વળી આ જાહિરનામા સાથે તેણે એક તાજે-કલમ બેઠી હતી, અને તેમાં સૂચના કરી હતી કે, “આ કાર્યની તપાસ કરતાં જો કોઈને ફત્તેહપુર શહેર જમીનદોસ્ત કરવાની ઇચ્છા થાય, તો તેમાં મ્હારો કોઈ જાતનો વાંધો નથી.” બાદશાહનો નિશ્ચય અને જાહિરનામું સાંભળી શાહજાદાએ વિચાર્યું કે, ‘બાદશાહ તરફથી આપ-

જુને ક્યારેય લામા મળી શકે એમ નથી' અને તેથી તે ઘણો દુઃખી થયો, તથા ત્યાંથી પલાયન કરી જવા સિવાય તેનો ખીન કાઈ રસ્તો રહ્યો નહિ.

જે વાત એક વખત ખતી ગઈ-હાથથી જતી રહી, તેની પછવાડે બીજું શોધ કિંવા વિચાર કરવો શું કામનો? પુરૂષ વિચારવા લાગ્યો:-“ તે વખતે જ જો હું બીમસિંહ અને મહાજ્યતપાનને મળ્યો હોત તો મ્હારી આવી કટંગી હાલત ન થાત. મ્હારા બુદ્ધિદોષને લીધે-નસીબની પ્રતિકૂળતાને લીધે-વા લુલિયા તરફના નિસ્સીમ પ્રેમને લીધે-દિલ્હીનું સિંહાસન હું ગુમાવી એકો ! તેને માટે હવે તથા શોધ કરીને શું કામનો ? પરંતુ, માત્ર એટલું ખરું કે, હવે મ્હારે અહીં-ફતેહપુરમાં રહેવું ન જોઈએ.”

પુરૂષ આવી રીતે વિચાર કરતો હતો; છતાં દિલ્હીનું સિંહાસન ગયું તે માટે નહિ પણ તેની પ્રિયા લુલિયાના વિયોગ માટે તેને વધારે ચિંતા થતી હતી-તેનું ચિત્ત વ્યગ્ર રહ્યા કરતું હતું. ગમે તેમ હોય પણ સ્વસંરક્ષણ માટે ફતેહપુર છોડવાની તેને જરૂર હતી.

વળી તે સ્વગત વિચાર કરતો કે, “ હું અહીં આવ્યો ત્યારે મ્હને જે સ્નેહીઓ મળ્યા તે મ્હારા માટે પ્રાણ આપવાને પણ તૈયાર છે અને તેમના કૃપાછત્ર નીચે જ હું સુખથી રહી શકું છું. તેવા સ્નેહીઓ-સંબંધીઓ કિંવા મિત્રો ખીજે સ્થળે મળવા મુશ્કેલ છે. આ લોકોનું સામર્થ્ય અને સાહસ અજબ છે ! તેઓએ મ્હને જે જગ્યાએ છુપાવ્યો તેવી જગ્યા અન્યત્ર મળી શકે એમ નથી અને ગમે તેવા આણુક્ષયી પણ શોધી શકાય એવી નથી ! તપાસ કરવા કેટલા જણ આવ્યા ! બધા હતરીય ખતી પાછા ગયા !! ખુદ બાદશાહ પણ ભૂતના બચથી અહીંથી જીવ લઈને ન્હાસી ગયા !! આવા માણસોને

છોડીને હું કેમ જાઉં? અને કદાચિત્ જાઉં તો ખીજા દિવસે જ મ્હારી કેવી દશા થાય તેની તો ઇશ્વરને જ ખબર! જુલેખાં—નર-જહાનની વિશ્વાસુ દાસીએ મ્હને અહીં શા માટે મોકલ્યો? તેની એમાં કયી જાતની મતલબ હશે? તેના પૂર્વજીવનથી હું માહિતગાર નથી, તેમ આગ્રામાં પણ કોઈ જાણતું નથી! માત્ર બધા એટલું જ જાણે છે કે, જુલેખાં—નરજહાનની જમણા હાથ જેવી—નિમકહલાલ દાસી છે. અહીં આવતાં જ મ્હારું મન જુલિયાના નિર્મળ પ્રેમમાં લુબ્ધ બની ગયું! એટલું જ નહિ પણ તેના દાદા સલાખતખાન, હમિદા તેમજ મદમ્મદખાન વગેરે મ્હારા માટે અનેક પ્રકારના જોખમો વેડી મ્હારા પ્રાણતું રક્ષણ કરે છે! તેઓના પ્રતાપથી જ અજીતસિંહ ચાલ્યો ગયો, મહમ્મદ તકી પલાયન કરી ગયો અને ખુદ બાદશાહ તેમજ બેગમ પણ વધારે વખત અહીં રહી શક્યાં નહિ! આવી સ્થિતિમાં આવા સારા માણસોની સોખત છોડી હું ન જાઉં તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે? પરંતુ હવે કોઈ જાતનો ઇલાજ રહ્યો નથી. બાદશાહે જાહિરનામું કહાડ્યું છે એટલે ફતેહપુરને જમીનદોસ્ત થતાં વાર લાગશે નહિ, અર્થાત્ હવે અહીં વધારે વાર રોકાવું લાલ-કારક નથી. દેશ, રાજ્ય અને સિંહાસન એ બધાંની આશા છોડી આજે તો હું દેશનિકાલ થયેલા જેવો છું. આ દેશમાં પણ હું પાછો ફરી શકીશ કે નહિ એ નિશ્ચિત નથી—!”

આવી રીતે શાહજહાં પોતાના મનમાં નિરાશાના ઉદ્ગારો કહાડતો; તો પણ જુલિયા સાથે લગ્ન કર્યાં સિવાય અહીંથી એક ડગલું હરવું પણ તેને અસંભવ થઈ પડતું હતું અને તેટલા માટે જ શાહ-જહાંની ચિન્તાને માન આપી વૃદ્ધ સલાખતખાને તેમનાં લગ્ન માટે સંમતિ આપી હતી. આજે તેનાં અને જુલિયાનાં લગ્ન થવાનાં હતાં

અને આવતી કાલે તો તેને આ સ્થળનો ત્યાગ કરવાનો હતો; પરંતુ આશા-આશા કોણ છોડી શકે એમ છે ? તેના પર આખા જગતનું જીવન અવલંબી રહેલું છે !

પ્રકરણ ૨ જી.

વિવાહ-સમારંભ.

પ્રિય પાકડો ! આલો આપણે પુનઃ રહસ્યમય મરિયમબેગમના મહાલય તરફ વળીએ. દિલ્હી, આગ્રા યા અકબરશાહના ફતેહપુરના રાજમહેલો વિષે જેટલું વિવેચન કરીએ તેટલું ઓછું છે. જે સમયની અમે આ વાત લખીએ છીએ, તે વખતે પ્રત્યેક રાજમહેલમાં વિવિધ જાતનાં ગુપ્તગૃહો, ચોર દરવાજાઓ અને ગુપ્તપંથો હોવાના જ. તે વખતના કુશળ કારીગરો ગુપ્ત સ્થળો નિર્માણ કરવામાં ઘણા કાબેલ હતા. તે વખતે બાદશાહથી લઈને એક સામાન્ય ગૃહસ્થ સુધી દરેકના જીવ સંપત્તિ, અને સ્ત્રી પરીવાર માટે સુખરૂપ-સુરક્ષિત માનવામાં આવતા નહોતા. આવી સ્થિતિમાં જૂદી જૂદી જાતનાં રહસ્યોથી પરિપૂર્ણ કરેલી ઇમારતો અને મહેલો નિર્માણ થાય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ? માત્ર આવી રીતના રસ્તાઓ, દરવાજા તેમજ રહસ્યમય સ્થળોની ધરના માલિક સિવાય બીજા કોઈને ખબર રહેતી નહિ. સામાન્ય માણસની જગ્યાએ આવી સ્થિતિ હતી ત્યારે રાજ્યશકટની ધુરા ચલાવનારાઓ સ્વસંરક્ષણ માટે ગુપ્ત સ્થળો

નિર્માણ કરે તેમાં નવાઈ પામવા જેવું નથી. આવી જ રીતનાં રહ-
સ્યમય સ્થળોથી અલંકૃત કરેલો એવો “મરિયમમહાલ” સમ્રાટ
અકબરશાહે બંધાવ્યો હતો. ફત્તેહપુરનાં દરેક ગુપ્ત સ્થળો વિષે અક-
બર અને તેના બનાવનાર કારીગર સિવાય બીજું કોઈ માહિતગાર ન-
હોતું. અકબર ફત્તેહપુર સિક્કી છોડી જવા પછી થોડા વખતમાં જ મરણ
પામ્યો અને તેની સાથે ફત્તેહપુરની ગુપ્ત માહિતીઓ પણ લુપ્ત થઈ.
તેણે આ પરિત્યક્ત થયેલા શહેરથી કાઢને વાંકેફ કર્યું નહિ, તો પણ
તેનો રહસ્યભેદ થયેલો જ હતો. જે કારીગરે હજારો અશરશીઓના
લોભે આ શહેરમાં ભયંકર સ્થળો નિર્માણ કર્યાં હતાં, તેનું કુદરતી
આકૃતને આ તેનાં કૃત્યોને લીધે અન્ન અને દાંતને વૈર થયું. અકબરે
આપેલી અશરશીઓ પાણીની માફક આવી અને ચાલી ગઈ. પોતાનાં
કળા-કૌશલ્યની પ્રસિદ્ધિને લીધે તેનાથી બીજા માંગી શકાઈ નહિ. તેની
જીંદગીના આવા કટાકટીના વખતે તેની અને સલાબતખાનની એક
ઘણા જ વિચિત્ર પ્રસંગે એકાએક મુલાકાત થઈ. કારીગરે પોતાની
ગરીબ સ્થિતિથી સલાબતખાનને વાંકેફ કર્યા અને દીન મુદ્રાથી તેની
ખાધાખોરાકી માટે તેમણે બંદોબસ્ત કરી આપ્યો. થોડા વખત પછી
તે કારીગર મરણ પથારીએ પડ્યો અને તે વખતે ઉપકારના બદલા
તરીકે તેણે ફત્તેહપુર સિક્કીનાં રહસ્યો સલાબતખાનને કહી સંભળાવ્યાં.
હવે સલાબતખાનના હાથમાં ફત્તેહપુરની ચાવી આવી ગઈ. તેના સિવાય
બીજા કોઈને આ ગુપ્ત રહસ્યોની ખબર નહોતી ! આ ઉપરથી એટલું તો
સિદ્ધ થાય છે કે, ખાને કાંઈ વગર કારણે અહીં આવીને પડાવ નાખ્યો
નહોતો. ઘણા લાંબા કાળથી તેની જે ઇચ્છા હતી તે પૂર્ણ કરવા
માટે આ સ્થળ ઉત્તમ છે, એમ વિચાર કરી વિના વિલંબે તેણે તે
શહેરમાં રહેવા જવા માટે આદેશાહની પરવાનગી માંગી. સલાબતખાન

કાણુ છે એ વિશે જહાંગીર કાંઈ જાણતો નહોતો. તેણે માત્ર એટલું જ સાંભળ્યું હતું કે, તે બંગાળા દેશનો રહેનાર છે અને ધાર્મિક વૃત્તિનો હોવાથી પોતાના છેવટના દિવસો ધર્મચિંતનમાં ગાળવા માટે બહુ ઉત્સુક છે અને તેટલા માટે જ તે નિર્જન પ્રદેશમાં રહેવા જવાની ઇચ્છા કરે છે. જહાંગીરને કાંઈ જાતનો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો નહિ. ઘણી ખુશીથી તેણે ખાનને ત્યાં જવાની રજા આપી. એટલું જ નહિ પણ તેણે તેને થોડુંક વર્ષાસન પણ આપી આપ્યું. તે વખતથી તે આજ સુધી સલામતખાન લુલિયા, હમિદા તેમજ મહમ્મદગ્ગન ત્યાં રહેતાં હતાં; પરન્તુ તેમના કુટુંબમાં લુલિયા નામની એક છોકરી છે એવી કાંઈને ખબર નહોતી. આદશાહ કિંવા કાઈ શાહ-બદાએ કે ઉમરાવે સર્વાંગસુંદરી લુલિયાને જોઈ હોત, તો સલામતખાન કાઈ પણ પ્રકારે તેનું રક્ષણ કરી શકત નહિ. છજકપટથી કાંઈ તેને ઉકાવી ગયું હોત કિંવા વૃદ્ધ ઉમરાવને તે માટે મહા મુશ્કેલીમાં ઉતરવું પડ્યું હોત. આવા વખતે વૃદ્ધ કાંઈને પ્રતિબંધ કરી શક્યો ન હોત; પરન્તુ ફત્તેહપૂર રહસ્યપૂર્ણ સ્થળ હોવાથી તેના લાવણ્યનો પ્રકાશ કાંઈની નજરે પડ્યો નહિ.

ત્યારે શું લુલિયાને એકાદ બાંયરામાં કેદી અવસ્થામાં રહેવું પડતું હતું એવો સાહજિક જ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે; પરન્તુ સલામતખાન તેને તેથી સ્થિતિમાં ક્યારેય રાખી નહોતી. વખતો વખત તે હમિદા અને મહમ્મદગ્ગનની સાથે આગ્રા શહેરમાં જતી. ત્યાંના લોકોમાં તે અપરિચિત નહોતી અને તેઓ તેને ક્યારેય બાળિકા સમજતાં નહોતાં.

ગમે તેમ હોય પણ વૃદ્ધ સલામતખાન નિર્વિવાદ રીતે આ

નિર્જન અને પરિત્યક્ત શહેરમાં રહેતો હતો. શાહજાદો ખુર્મ ત્યાં આવ્યો તે પહેલાં ફત્તેહપુરમાં વૃદ્ધ મૌલવી સિવાય ખીજું કોઈ રહેતું નહોતું. સલાખતખાને મૌલવીને સંપૂર્ણ રીતે તાબામાં લીધો હતો; એટલું નહિ, સેંકડો વખત મહમ્મદજન પોતેજ મૌલવી છે એમ કહી દિલ્લીમાં જઈ માસિક પગાર લઈ આવતો હતો અને શહેરમાં ખાસ કરીને આવવા માટે કોઈ પ્રસંગ ઉત્પન્ન થયો નહોતો; પરંતુ ખુર્મ આવતાંજ બધી બાજુ પલટાઈ ગઈ, તેનાં પગલાં ફત્તેહપુરમાં આવ્યાં કે તરત ધાંધળા અને ગડબડ ઘોટાળાની શરૂઆત થઈ. વૃદ્ધ ઉમરાવ આથી અસંતુષ્ટ થયો નહિ. આજે જો કે ખુર્મની બધી આશા અને ભરોસાનો નાશ થઈ ગયો હતો; પણ સલાખતખાન નિરાશ થયો નહિ. હજી સૂધી તેના મનને ખાતરી હતી કે, કાળાંતરે પણ ખુર્મ બાદશાહ થયા સિવાય રહેશે નહિ. તેને વિશેષ આનંદ પામવા જેવી વાત તો એ હતી કે, ભવિષ્યના ગાદીવારસનો અને લુલિયાનો પ્રેમ સંબંધ બંધાઈ ચુક્યો હતો. પોતાની પુત્રી ભારતેશ્વરી થાય એથી વિશેષ આનંદ ખીજો કયો હોય ? શાહજાદાએ લગ્નની વાત કહાડતાં ખાને આનંદપૂર્વક સંમતિ આપી અને તેથી આજે લુલિયા તથા ખુર્મનાં શુભલગ્ન થવાનાં હતાં.

શાહજાદાનાં—ભારતેશ્વર જહાંગીરના પુત્રનાં લગ્ન કેટલાક માઝી અને આનંદ ઉત્સાહની ધામધુમથી થવાં જોઈએ ! કાળની કેવી વિચિત્ર ગતિ છે ! પ્રતિકૂળ ભાગ્યને લીધે આજે તેને નિર્જન વનમાં અને તે પણ અત્યંત ગુસ્સે રીતે કરવાં પડે છે !

આજે મરિયમમહેલમાં લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. કારણ કે, તે મહેલ એટલો સુંદર અને કુશળતાપૂર્ણ બનાવવામાં આવ્યો

હતો કે, તેવો ખીન્ન મહેલ તે જમાનામાં અસ્તિત્વ ધરાવતો નહોતો. અફસોસની વાત એટલી છે કે, સલાબતખાનના મૃત્યુ સાથે તેનું અદ્-બૂત રહસ્યપૂર્ણ કૌશલ્ય વિલુપ્ત થઈ ગયું. આજે તે કાઠથી જાણી શકાય એમ નથી. કલ્પનાની ગમે તેવી ધમારત ચણો પણ તે જાણી શકાય એમ નથી તે નથી જ.

આ મહેલના શિખરપર એક મહોટો ધુમટ આવેલો હતો. બહારથી જોતાં તે એક કળશીયાના આકાર જેવો જણાતો હતો; પરંતુ ખરી રીતે જોતાં તે અનુપમ સુંદરતાથી શૃંગારેલો ઝોરડો હતો. ઇચ્છાનુસાર તેનાં બારી-બારણાં ઉઘાડી શકાતાં હતાં, તેમ બંધ કરી શકાતાં હતાં. વળી આશ્ચર્યકારક અને ખરી કારીગરીની વાત તો એ હતી કે, ધુમટની નીચેના માળપરનો પલંગ અનાયાસે અદ્ભૂત કુશળતાથી ઉપરના ધુમટમાં આવી શકતો હતો. આવું વિલાસગૃહ ખીજે ક્યાંય નહોતું. કાંઈ સુંદરી પલંગપર સુતી, તેને જાગ્રત થતાં પોતે મનોહર મહેલમાં આવી પહોંચી છે કે શું એમ જણાતું. મહેલના શૃંગાર અને વિલાસનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. આવા સ્વર્ગીય બેગમ-મહાલમાં કેટલી યુવાન સુંદર યુવતીઓએ સ્વર્ગીય સુખનો આસ્વાદ લીધો હશે તેની તો વિધાતાને જ ખબર !

આ રહસ્યમય ધુમટવાળા ઝોરડાની બીંતમાં થઇને એક માર્ગ ઠેક નીચે જમીન સૂધી લઇ જવામાં આવ્યો હતો. ગમે તેવા ચતુર ગુપ્તદૂતથી આ ગુપ્ત ગૃહ શોધી શકાય એમ નહોતું. આ ચોર રસ્તો ઠેક સલાબતખાન રહેતો હતો, તે જગ્યા સૂધી જતો હતો, અર્થાત્ તેના ધરમાંથી અનાયાસે મરિયમ મહેલમાં આવી શકાતું હતું. સલાબતખાનના ધરમાંથી કાઠ નહાસી જવાની ઇચ્છા કરે તો તેને કાઠ

પણ પકડી શકે એમ નહોતું અને તેથીજ હુલિયા કોષના સપાટામાં આવી શકતી નહોતી.

ભોંયરાનું ખીણું મ્હોકું કિલ્લાની નીચે થઈને ઘણે દૂર પહાડોની ખીણમાં આવેલું હતું. તેના પર એક મ્હોકું મંદિર બાંધવામાં આવેલું હતું, અને તેમાં 'શિવલિંગ' આવેલું હતું. વાચકોને યાદ હશે કે, જીલ્લા-ખાંના મૃતદેહને પહેલાં આ મંદિરમાંજ લાવવામાં આવ્યો હતો. યાંત્રિક ક્લાથી કુશળતાપૂર્વક શિવલિંગ ખસેડતાં જ ભોંયરામાંથી જ્હાર નીકળવાનો માર્ગ મળતો હતો. અર્થાત્ શહેરને લાખો સિપાહીઓએ ઘેરા ધાત્યો હોય તો પણ જેને આ ગુપ્ત રસ્તાની માહિતી હોય તેનાથી અનાયાસે જ્હાર પડી શકાય એમ હતું. આવી સગવડને લીધેજ શાહજહાને અને હુલિયાને કોઈ પકડી શકતું નહોતું.

તે બન્ને જણાં જરૂર પડે ત્યારે ધુમટવાળા ઓરડામાં જતાં, તો કોઈ વખત ગુપ્ત માર્ગે થઈ શિવમંદિરમાં જઈ જંગલની અંદર ફરતાં હતાં !

અજીતસિંહ અને ખુદ બાદશાહ પલંગ સાથે ધુમટવાળા ઓરડામાં કેવી રીતે આવી પહોંચ્યા હતા તે આ હિપરથી જણી શકાય છે. આજે તે મનોહર રમ્ય મહેલમાં હુલિયાનાં લગ્નની નૈયારી ચાલી રહી હતી.

શાહજહાં પુરંમ મહેલમાં આવ્યો અને ત્યાં ચાલી રહેલી બધી નૈયારીઓ જોતાંજ અનુલમ્બ થયો.

આજે ઘણા દિવસે તેણે બાદશાહી ઠાઠ કર્યો હતો. હીરામાણિ-કપનો ચમકારો જ્યાં ત્યાં થયા કરતો હતો. તેના માથાપર બાદશાહી શિરપેચ ચમકી રહ્યો હતો. કમરબંધ પર સ્વર્ણખિંત તલવાર લટકી રહી હતી અને ઉંચી જાતની મખમલના , અંગરખાપર અને

પગના બેડાપર પણ હીરાઓ જડેલા હોવાથી નક્કરોથી ઘેરાયેલા ચન્દ્રની માફક ખુર્મ શોભી રહ્યો હતો. કુદરતી રીતે જ તેનો મહેરા સુન્દર અને સ્વાખ્યદાર હતો. તેમાં વળી આવો અનુપમ પોષાક પહેરેલો પછી બાકી શું રહે ? આજે તેનું રાજતેજ સહસ્રગણું વૃદ્ધિગત થયું હતું.

આ અનુપમ મહેલમાં દાખલ થતાં જ તે આશ્ચર્યથી મુગ્ધ બની ઉભો રહ્યો. વિવાહની બધી તૈયારી ચાલી રહી હતી. આવો ઠાઠ તેણે ક્યારેય જોયો નહોતો. કારણ કે, ત્યાં બધી હિન્દુ પદ્ધતિ જ જોવામાં આવતી હતી ! હિન્દુઓનાં લગ્ન પ્રસંગે થતી ક્રિયાઓથી ખુર્મ અચાત હોવાને લીધે, તે કાંઈ બોલી શક્યો નહિ. સામે એક બાજુ ઉપર પુરોહિત બેઠો હતો. તેની જમણી બાજુએ હિન્દુ વેષમાં પીતાં. બર પહેરીને સલાખતખાન ઉભો હતો ! વળી એક ખૂણામાં મહમ્મદ-જન અને હમિદા પણ ઉભાં હતાં. દરેક જણે હિન્દુ પોષાક ધારણ કર્યો હતો અને નમ્રતાથી અધોમુખ બની વિનીત લાવે તેઓ ઉભાં હતાં ! આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે, લુલિયા ક્યાંય દષ્ટિએ પડતી નહોતી.

“ આ શું ? બધું જ અભયમ જેવું ” એટલા શબ્દો ખુર્મના મ્હોડામાંથી એકાએક નીકળી પડતા. પુરોહિત, સલાખતખાન તેમ જ તેમના નોકરોના મંબીર મહેરા તરફ તે આશ્ચર્યપૂર્વક જોઈ રહ્યો. વિસ્મય અને સંશયથી તેનું હૃદય ઉચે-નીચે થવા લાગ્યું. તે મનમાં ને મનમાં બોલ્યો:—“ શું આ લોકો મ્હારી મશ્કરી તો નહિ કરતા હોય ? ! ”

તે આવો વિચાર કરે છે એટલામાં દેવીતુલ્ય બે સુન્દર સ્ત્રીઓ મહેલમાં આવી પહોંચી. તેમાં એક તપસ્વિની અને બીજી સૌન્દર્ય-લતિકા દિલ્હીશ્વરી લુલિયા હતી !

લુલિયાને જોતાં જ શાહજાદાના જીવમાં જીવ આવ્યો. તે જો-
લ્યો:—“લુલિ! આ શું છે?”

પછી તેણે તપસ્વિનીના મ્હેરા તરફ જોયું અને વિસ્મયથી
જોલી ઉઠ્યો:—“કાણુ, જુલેખાં બીબી? આવા વેશમાં અહીં ક્યાંથી?
મ્હેં તો સાંભળ્યું હતું કે:—”

લુલિયાએ શાહજાદાને આગળ જોડતો અટકાવી કહ્યું:—“કુજૂર!
આ મ્હારી માતા છે!”

પુરંમ દિંગમૂઢ બની ગયો. તેની મુખમુદ્રા એવી તો વિલક્ષણ
થઈ ગઈ કે તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે! અસ્પષ્ટ સ્વરે તે જોલ્યો:—
“કાણુ જુલેખાં બીબી ત્હારી માતા?!”

પુરંમ વધારે જોલી શક્યો નહિ.

પ્રકરણ ૩ જી.

જુલેખાંની આત્મકથા.

સંન્યાસિની જુલેખાં શાહજાદાની સામે આવીને ઉભી રહી
અને મૃદુ હાસ્ય કરતાં જોલી:—“શાહજાદા સાહેબ! આપ અજ્ઞયજ્ઞ
શાઓ તેમ છો. કારણુ કે, આ દુઃખિનીના પૂર્વ વર્તતાંથી આપ તદ્દન
અજ્ઞાત છો. આ દુર્દૈવી જુલેખાં લગભગ દાસત્વ મ્હણુ કરી
યવનોની—”

જુલેખાં થોડો વખત જોલતાં અટકી ગઈ. પછી હસતાં હસતાં
જોલી:—“શાહજાદા સાહેબ! વખત વહી ગયો નથી. કારણુ કે, લગ્ન

થવાનાં હજી બાકી છે. આ દાસીની પુત્રીને ધર્મ પત્ની કરવાને ઇચ્છતા ન હો તો હમણાં ને હમણાં સ્પષ્ટ ઉત્તર આપો—”

પુર્રમ એકાએક બોલી ઉઠ્યો:—“જ્ઞાની, દાસીની પુત્રી ? બુલેખાં બીખી, આપ બૂલો છો. લુલિયા એક જલ્લાદની છોકરી હોય તો પણ શું થયું. ધણા આનંદથી હું તેનો સ્વીકાર કરીશ અને તેને મ્હારા જનાનખાનાની વડી બેગમ બનાવીશ. તેટલા માટેજ મ્હેં તેનું ‘તાજમહાલ’ નામ રાખ્યું છે.”

સંન્યાસિની સહજ હસીને ગદગદ ક’ઠે બોલી:—“ઈશ્વર આપને ચિરાયુ કરે. શાહજહા સાહેબ ! હું પણ આપને એક પદવી આપવાની છું. આજથી મ્હારી દ્રષ્ટિએ ત્હમે શાહજહા પુર્રમ નહિ પણ આ સમસ્ત જહાનના—પૃથ્વીના બાદશાહ છો અને તેથી આપને બાદશાહ શાહજહાનના નામથી હું બોલાવીશ !”

પુર્રમ વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો:—“તેવી આશા હવે રાખી શકાય એમ નથી. આવા આનંદના વખતે માત્ર એટલોજ શોક થાય છે કે, આખા જગતમાં લુલિયાને હું તાજમહાલ બનાવી શકતો નથી !”

બુલેખાં ગંભીર સ્વરે બોલી:—“પરંતુ—મ્હેં હજી આશા છોડી નથી. હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે, બીજા દશ દિવસ પછી આપ શાહજહાન બાદશાહના નામથી પ્રસિદ્ધ થશો.”

પુર્રમ હર્ષમાં આવી જઈ બોલ્યો:—“ ખુદા તમારાં વચનો સત્ય કરી બતાવે. કદાચિત તેમ થયું તો પછી મ્હારી તાજમહાલનું એવું સ્મારક કરી બતાવીશ કે જેવું આખી દુનિયામાં પોતાની પ્રિયતમા માટે કદાચે કર્યું નહિ હોય. તાજમહાલ અમર થશે ! તેની અને

મ્હારી કીર્તિ યાવદ્વચન્દ્ર દિવાકરૌ આ દુનિયામાં જળવાઈ રહેશે ! પરન્તુ તે બધું ઈશ્વર તેવો સુયોગ આપે તે ઉપર આધાર રાખે છે. જુલેખાં બીબી, તમારા બધાના પોષાકો ઉપરથી એમ જણાય છે કે, તમે બધાં હિન્દુ હોવાં જોઈએ; પરન્તુ તે વિચાર કરવાની કોઈ જરૂર નથી. લુલિયા જેમ હિન્દુ કન્યા છે, તેમ હું પણ રાજપૂત કન્યાનો પુત્ર છું. તેને મ્હારી ધર્મપત્ની બનાવવાને અંતઃકરણપૂર્વક તૈયાર છું. હવે શા માટે વિલંબ લગાડો છો ? મ્હારા ઉપર કયે વખતે કેવું સંકટ આવી પડશે, તેનો નિયમ નથી.”

“જ્યાં સુધી આપ અમારી પાસે છો, ત્યાં સુધી આપનો વાળ પણ કોઈ વાંકો કરી શકે એમ નથી.”

“તે હું જાણું છું. તેમ ન હોત તો અત્યારે મ્હારા કેવા હાલ થયા હોત તેની તો ખુદાનેજ ખબર.”

“શાહજહા સાહેબ ! લુલિયાને આપ અચ્ચાન કુશશીલા જાણી તેનું પાણિ મહણ કરો એવી અમારી ઇચ્છા નથી.”

“લુલિયા અથવા આપનો, કાંઈનો પણ ગત ઇતિહાસ જાણવા માટે હું એટલો બધો ઉત્કંઠિત નથી; છતાં આપની કહેવાનીજ ઇચ્છા હોય તો મ્હારો કાંઈ જાતનો વાંધો નથી.”

“ઠીક છે. ત્યારે નીચે બેસો. કારણ કે, તે કહી સંભળાવતાં મ્હને ઘણો વખત લાગશે.”

શાહજહા નીચે બેઠો કે તરત સર્વ તેની પાસે બેસી ગયાં. પછી વૃદ્ધ ઉમરાવ તરફ આંગળી કરી જુલેખાંબોલી:—“આ મ્હારા સંસાર થાય છે ! એક વખત તેઓ અંગાળામાં આવેલા વર્દમાન નગરના રાજા હતા. શેર અફઘાન ત્યાં આવ્યો ત્યારે તેણે અમારા પર ઘણો જુલ્મ ગુજારવા માંડ્યો. મ્હારા સ્વામીને મારી નાખી મ્હને

તેની પત્ની મહેરુનિસા—જે હાલમાં નૂરજહાનના નામથી પ્રખ્યાત છે, તેની બાંદી બનાવી. અમારા વંશનાં બધાં માણસોને તેણે વટલાવીને મુસલમાન કર્યાં. મહારા સસરાથી તેનો જુલમ ખમી શકાયો નહિ એટલે તેઓ મહારી પુત્રીને લઈને ત્યાંથી નહાસી છૂટયા અને હું નૂરજહાનની સાથે આગ્રે આવી; પરંતુ જે દિવસે શેર અફઘાને મહારા પતિને મારી નાખ્યા, તે દિવસેજ મહેં પ્રતિજ્ઞા કરી કે, આ જુલમનો હું જરૂર બદલો લઈશ. તે બદલો લેવાની ઇચ્છાથી જ હું અત્યાર સુધી જીવી શક્યાં છું, નહિ તો ક્યારનીયે મરી ગઈ હોત.

થોડા વખત સુધે ખેસી રહ્યા પછી જુલેખાં પુનઃ બોલવા લાગી:—“શેર અફઘાનને ઈશ્વરે થોડા વખતમાં બદલો આપી દીધો. કર અને જંત, એ નિયમાનુસાર મહારા સ્વામીને મારી નાખી મહને જેમ તેણે બાંદી બનાવી, તેજ પ્રમાણે થોડા વખતમાં જ એક જણે તેને મારી નાખ્યો અને તેની પત્નીને તે ઉઠાવી લઈ ગયો ! ઈશ્વરે બરાબર ન્યાય આપ્યો; છતાં મહારા વૈરની એટલાથી જ તૃપ્તિ થઈ શકે એમ નહોતું. અર્થાત્ મહારી પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે પૂર્ણ કરવી એ પ્રશ્ન બાકી રહ્યો. શેર અફઘાન મરી ગયો તે દિવસે જ મહેં મનમાં ને મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી કે, “મહારી પુત્રી—લલિતાને શોધી કહાડી તેને બીજી નૂરજહાન બનાવીશ. એટલું જ નહિ પણ એક દિવસ એવો લાવીશ કે, મહારી કન્યાની પાસે જ નૂરજહાનને પૈસા માટે બીજા માગવી પડશે—તેની મહેરબાની મેળવવા માટે ફાંફાં મારવાં પડશે ! શાહજહા સાહેબ ! લગભગ દશ વર્ષે થયાં રાતદિવસ જપ—તપ—ધ્યાન કરતી કરતી પ્રતિજ્ઞાપાલનનું કાર્ય કરી રહી હતી. તે મહાવ્રતના ઉઘાપનનો વખત આજે આવ્યો છે. મહારી લલિતા આજે તાજમહાલ બનશે અને દશ દિન બાદ—સતિનું વાક્ય જુહું ન પડતું હોય તો—

આપ શાહજહાન ખાદશાહ થશે અને તેમ બન્યું એટલે નૂરજહાન કૃપાભિલાષી થયા વિના રહેશે નહિ ! પોતાના વાર્ષિક ખર્ચ માટે તેને લલિતાની પાસે જ આર્જવતાથી વિનંતિ કરવી પડશે ! ”

જુલેખાના મ્હોડાના છેલ્લા શબ્દો સાંભળતાં જ જુલિયા એકદમ ખોલી ઉઠી;—“ મા-મા ! એવું હું ક્યારેય કરીશ નહિ. હું તો તેની સેવા કરીશ. મ્હારી સેવાથી તે આનંદિત થશે. એટલું જ નહિ, પણ અમારામાં માતા-પુત્રીનો ભાવ કાયમ રહેશે. ”

પુરંમ ઉત્સાહયુક્ત સ્વરે ખોલ્યો:—“ તાજમહાલ ! ત્હારા ઉદાર અંતઃકરણને લીધે ત્હેં ખરું કહ્યું. દિલ્હીશ્વરી હલકા દિલની અને કુત્સિત મનની છે, એમ કોઈ ન કહે એટલે બસ. ”

જુલેખાં ત્રિષાદ્યુક્ત સ્વરે ખોલી:—“ બેટા, આજે હું નવે રાજનીતિ શીખડાવવા આવી નથી. મ્હેં જે વેષ ધારણ કર્યો છે—જેતું હું ધ્યાન ધર્યાં કરું છું તે વેષમાં અને ધ્યાનમાં હું મ્હારી ભાવી જીંદગી ગુજરનાર છું ! બેટા, તું કહે છે તેજ ખરું છે. હું બૂઝી છું. નૂરજહાનની સાથે મ્હને કોઈ જાતનો દ્વેષ નથી. મ્હારી સાથે તે સગી જ્હેનની માફક વર્તતી હતી, તેની બધાને ખબર છે. માત્ર ગુસ્સાના આવેશમાં મ્હેં જે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી, તેના પાલન માટે જ મ્હેં તેના પ્રેમનો ત્યાગ કર્યો. નહિ તો આવો અવિચાર હું મ્હારા મનમાં ક્યારેય લાવત નહિ. લલિતા, જે વખતે તું આશ્રમાં તાજ-મહાલ ખેગમ તરીકે દાખલ થઈશ, તે વખતે તને મગવા અને આશીર્વાદ આપવા માટે હું ત્યાં આવીશ અને તે દિવસે નૂરજહાન પાસે પણ ક્ષમા માગીશ. માત્ર આરંભેલા વ્રતતું આજે ઉઘાપન થતું જોઈ મ્હને પારાવાર દર્પ થાય છે. મ્હારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે—હવે મ્હારે માટે એક પણ કામ બાકી રહ્યું નથી ! ”

જુલેખાને પૂર્વધતિહાસ સાંભળતાં બધાં શ્રાંત બેસી રહ્યાં. આખરે શાહજહો મૌનનો ભંગ કરી બોલ્યો:—“ માતા, આપના જેવી વીર કન્યા વીરપત્નીની પ્રતિજ્ઞા ખંડિત કેમ થાય ? આપની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે અને આશીર્વાદ આપે છે, આપની કન્યા તાજમહાલ તરીકે સમસ્ત જગતમાં પ્રખ્યાત થાય. ”

“ ખુર્મ ! યાદ રાખજો કે, સતીનું વાક્ય ક્યારેય વૃથા જતું નથી. ”

શાહજહો બોલ્યો:—“ માતા, અત્યાર સુધી આ બધા બેદ-ભરમોથી ભરેલી હકીકત સાંભળવાની મ્હારી ઇચ્છા નહોતી; પરંતુ હવે તો બધી હકીકત જાણવાની ઇચ્છા થાય છે. આ હમિદા—”

“ આજથી તે હમિદા નથી. એક વખત તે ગંગીયા પાનવાળીના નામથી આખા આગ્રા શહેરમાં પ્રખ્યાત હતી; પરંતુ ખરી રીતે જોતાં તે મ્હારી નીમકહલાલ દાસી અને લલિતાની પાળકમાતા છે. મ્હારી ગેરહાજરીમાં અત્યાર સુધી તેણે જ લલિતાનું પાલન-પોષણ કર્યું છે. તેનું ખરૂં નામ તો સ્યામા છે. ”

શાહજહો બોલ્યો:—“ વખત થઈ ગયો છે. હમિદાને—”

“ હમિદા નહિ, પણ સ્યામા—”

“ વારૂં સ્યામા. ત્યારે આ મહમ્મદજન કોણ છે ? ”

“ તેનું ખરૂં નામ બિહારીચરણ છે અને સ્યામાનો તે સ્વામી છે. ઘણા લાંબા વખતથી તે અમારે ત્યાં નોકરી કરે છે; પરંતુ તેને નોકર કોણ કહી શકે એમ છે. અમારો તે જમણો હાથ છે. તે ન હોત તો લલિતાને તાજમહાલ બનાવી શકાત નહિ. તેની મદદથી જ મ્હારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. ”

ખુર્મ સહજ હસીને બોલ્યો:—“ મહમ્મદજન એજ બિહારી.

ચરણ છે, એવી મ્હને ખબર નહોતી, તો પણ મ્હેં મનમાં નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો કે, જો હું બાદશાહ થઈશ તો તેને વિદુષકની જગ્યા આપીશ. પરંતુ હવે તો મ્હારા વિચાર બદલાયા છે અને તેને હું મ્હારો મુખ્ય વજર બનાવીશ. ”

ખિહારીચરણે એ હાથ જોડી દીનવાણીથી બોલ્યો:—“હુજૂર ! આપને મ્હારા સોગંદ છે ! એવું પગલું બરથો નહિ. આપની મેહે-રખાની હશે, તો હરતરેહની નકલો તથા બોલીઓ કરી તથા બોલી બતાવી આપને ખુશ કરીશ; પરંતુ આપનું વજરપદ મ્હારે જોઇતું નથી.”

ખિહારીચરણનું બાપણ સાંભળી ખર્ધા ખડખડ હસવા લાગ્યાં. વૃદ્ધ સલાબતખાન હજી સુધી કાંઈ બોલ્યો નહોતો. તે ગુપચુપ બેઠો હતો. વખત વીતી જતો જોઇ તે બોલ્યો:—“વાતો કરવાને માટે ઘણા દિવસો છે. વિવાહનું સુદર્ત ચાલ્યું જાય છે, માટે કાર્યનો આરંભ કરો. બોલવા જેવી વાતો ઘણી છે. પરંતુ તેની અવકાશ વાત. ”

સલાબતખાનને કોઇએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ. લગ્નકાર્યની શરૂઆત થઇ. થોડા વખતમાં યથાવિધિ હિન્દુ પદ્ધતિ મુજબ ખુરમ અને લુલિયાનાં લગ્ન થઇ ગયાં. છેવટે વૃદ્ધ સલાબતખાન શાહજહાને ઉદ્દેશીને બોલ્યો:—“શાહજહા સાહેબ ! અમારા સંતોષને માટે અમે આપનાં લગ્ન હિન્દુવિધિ મુજબ કર્યા અને તેનો આપે લેશ માત્ર પણ પ્રતિકાર નહિ કરતાં આનંદથી સ્વીકાર કર્યો, તે માટે અમોને અપાર આનંદ થાય છે. મ્હારી પ્રિય પુત્રી લલિતા હવે દિલ્હીશ્વરી તાજમહાલ થઇ છે. છતાં આપના કેટલાક શત્રુઓ કહેશે કે, તેઓનાં ખરેખરાં લગ્ન થયાં નથી. તેટલા માટે યવન ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે શાદી કરવાની પણ મ્હેં તૈયારી કરી રાખેલી છે. ”

શાહજાદો નમ્રપણે બોલ્યો:—“ વાહ ! કેવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા ! ! મ્હને જાહેર નહિ કરતાં આપે જે આટલાથી જ વિવાહવિધિ પૂર્ણ કરી હોત તો આ બાબત તમારી નજરે લાવવાની મ્હને જરૂર પડત. કારણ કે, લવિષ્યમાં જે હું તખ્તાધિપતિ થાઉં તો આ બાબતમાં બહુ જ લાંબગડ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે; પરંતુ હવે કોઈ જાતની હરકત નથી. કારણ કે, આ ઉપરથી જેઈ શકાય છે કે, તમે જે કાંઈ કરો છો, તે મ્હારા લાભનું જ કરો છો, એવી મ્હને ખાત્રી થાય છે.”

મસ્જીદ માંહેલો મૌલવી પોતાના સાહિત્ય સાથે ત્યાં હાજર હતો. આખરે લલિતાનો—લુલિયાનો—તાજમહાલનો એ રીતે વિવાહ થયો. મૌલવીએ પોતાના ધર્મશાસ્ત્ર મુજબ પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કર્યું. લુલિયા ખુર્મની પત્ની થઈ અને તે બન્ને જણાંએ શાહજાદાન અને તાજમહાલના નામની પહેલવહેલી સહી કરી. અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, હજી સુધી આ કાગળ પૃથિવીપર વિદ્યમાન છે !

વખત નકામો ગુમાવાય તેમ નહોતું. રાતોરાત ફત્તેહપુર છોડી જવાની જરૂર હતી. આખરે વિચાર કરતાં નક્કી કર્યું કે, બિહારીયરણે લુલિયા અને ખુર્મને ઉદયપુરના રાજ્યમાં સહિસલામત પહોંચાડી દેવાં અને પછી ગિરનાર તરફ વળવું. એટલામાં સર્વસુન્દરી, વૃદ્ધ રાજા અને શ્યામા પણ ત્યાં આવી પહોંચશે. જ્યાં સુધી બિહારીયરણ તેઓને સુખરૂપ મેવાડમાં પહોંચાડી પાછો આવે નહિ, ત્યાં સુધી તેઓના જીવને એન પડશે નહિ. માટે હરમ્યત્ને તેણે કામ બદલાસ કરી બનતી ત્વરાએ સૌરાષ્ટ્રમાં આવવું.

રાતોરાત ફત્તેહપુર છોડવા માટે સર્વ તૈયારી કરવા લાગ્યાં.

હુલિયાસહ શાહજીદો મેવાડમાં સુખરૂપ પહોંચે એવી ઠાકને ખાત્રી નહોતી. સામે અનેક સંકટો ઉભાં હતાં; પરંતુ તેઓના આત્મરક્ષણ માટે ખીજી ઠાક જગ્યા નહોતી તે માટે ત્યાં ગયા સિવાય છુટકો નહોતો. આખરે સઘળાં બે ટોળાંમાં વિભક્ત થઈ જૂદી જૂદી દિશાએ ચાલી નીકળ્યાં.

પ્રકરણ ૪ થું.

તપસ્વી અને તપસ્વિની !

અરવલ્લીનાં ગગનચુંપિત શિખરો સુંદર વૃક્ષલતાઓથી સુશોભિત બની દૂરથી જોનારને આનંદ આપી રહ્યાં છે, ત્યારે નીચેની વાલુકામય ભૂમિ મૃગજળનો ભાસ કરાવતી અગ્નિકુંડની માફક તપી રહી છે. અહીંથી વિખ્યાત રાજપૂતાના દેશની શરૂઆત થાય છે અને ત્યાંથી થોડે દૂર ગયા બાદ જગતવિખ્યાત વીરપ્રસવિની મેવાડ-ભૂમિની શરૂઆત થાય છે.

એક ન્હાના પણ સુંદર ટેકરાની બાજુએથી ખળખળ અવાજ કરતો ન્હાનો ઝરો વહ્યા કરતો હતો. તે સિવાય ખીજે ક્યાંય પાણીનું નામ પણ જણાતું નહોતું. આસપાસના પ્રદેશમાં આવેલાં ગામડાંનાં લોકો આ નિર્મળ-કંડા અને મધુર ઝરાતું પાણી લેવા માટે હમ્મેશાં તે ટેકરી પાસે આવતાં હતાં. માથાપર પાણીનાં બેડાં લઈ મજબૂત શરીરની રાજપૂત સ્ત્રીઓ જ્યાં ત્યાં જતી આવતી હમ્મેશાં જોવામાં આવતી હતી; પરંતુ આજે તો ઝરાના કિનારે સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષોના

ગિદ્દી વિશેષ જામી રહી હતી. રાજપૂત ખેડૂતો, ગોવાળીયાઓ અને પાણી ભરવા આવેલી સ્ત્રીઓ પોતપોતાનું કામ છોડી દઈ એક ઠેકાણે એકઠાં થયાં હતાં. ઝરાના કાંઠાપર આવેલા એક વૃક્ષ નીચે એક સુંદર તપસ્વી અને તપસ્વિનીએ પોતાનો મુકામ કર્યો હતો. આવી રીતનાં તપસ્વી અને તપસ્વિનીને ક્રોધએ ક્યારેય જોયાં નહોતાં; તેથી જેમ જેમ ગામડાંમાં વાત પ્રસરતી ગઈ, તેમ તેમ આખાલ, વૃક્ષ, સ્ત્રી, પુરૂષ વગેરે એક પછી એક તેમનાં દર્શનાર્થે આવવા લાગ્યાં.

તપસ્વીની ઉંમર છઠ્ઠીસ-સત્તાવીસ વર્ષ કરતાં વધારે નહોતી. તેનું સર્વાંગ જે કે ભસ્માચ્છાદિત હતું, તો પણ અંદર મેઘાવૃત પૂર્ણચન્દ્રની માફક અતુલનીય સૌંદર્ય ઝળકતું હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાતું હતું. આણું સ્વર્ગીય સૌંદર્ય જોવાનો પ્રસંગ ગામડાંના લોકોને વારંવાર આવતો નથી, યુવાન વર્ગમાં તપસ્વિનીની ચર્ચા થવા લાગી અને વૃક્ષ પુરૂષો તો “અહા ! કેવું અલૌકિક તેજ !” એમ કહેતા મુગ્ધ બની ગયા. બધાઓ અંદર અંદર જોલવા લાગ્યા કે, “આજે રાજસ્થાનનો ભાગ્યોદય થયો છે કે, ઇશ્વર-પાર્વતી કૈલાસનો ત્યાગ કરી પૃથ્વીપર અવતીર્ણ થયાં છે !”

સામે અગ્નિકુંડ સજાગ્યો કરતો હતો. વ્યાઘ્રચર્મ પરિધાન કરેલ તપસ્વી અને તપસ્વિની પવિત્ર મૃગચર્મ પર બેઠેલાં હતાં. વળી એક કૌંપીનધારી ગાંજે પીનારો વૃક્ષ એલો અગ્નિકુંડપર રસોઈ કરતો હતો. ચીપીઓ, ત્રિશૂળ, કમંડળ વગેરે સમયોચિત અને આવશ્યક વસ્તુઓ નજીકમાંજ પડી હતી. રાજસ્થાનના લોકોએ આવો દેખાવ ક્યારેય જોયો નહોતો તેથી તેમને ખુદ ઇશ્વરજી અવતાર લઈને આવ્યા હોય એમ જણાવા લાગ્યું.

સર્વેએ પાસે આવી પવિત્ર દંપતિને સાષ્ટાંગ પ્રણિપાત કર્યા.

એક પછી એક દૂરના પ્રદેશોમાંથી પણ માણસો આવવા લાગ્યાં અને નમ્રતાથી તેઓના તરફ જોતા હિભા રહ્યા. વૃદ્ધાઓ તેમની પાસે ઔષધો માગવા લાગી, યુવાન સ્ત્રીઓ પુત્રપ્રાપ્તિના ઉપાય પૂછવા લાગી ત્યારે કેટલાક અર્થલોભી ધનના દાસો વિપુલ સંપત્તિ કેવી રીતે મળે તે વિશે પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા; પરંતુ તેઓ તો ધ્યાનમાં નિમગ્ન હતાં. અને નેત્ર મીચેલાં હતાં તેથી અત્યાર મુઘોમાં એક પણ શબ્દ તેમના મ્હોઠામાંથી કાઢ્યે સાંભળ્યો નહોતો.

રસોઇ તૈયાર થતાંજ વૃદ્ધ ચેલાએ એકઠા થયેલા લોકોને હાથની ઇશારત કરી દૂર જવાને કહ્યું અને મ્હોડા તરફ હાથ કરી તેઓને જણાવ્યું કે, હવે બોજન કરવાનો વખત થયો છે, માટે તમે ચાલ્યાં જાઓ. બણાંખરાં તેની ઇશારત સમજી ગયાં એટલે તેમણે ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું ત્યારે કેટલાંક માણસો ત્યાં બેસી રહ્યાં. તેઓને જોતાંજ ચેલાએ એક જમૈયો ઉચ્છેડ્યો અને તે લઈ લોકોનાં ટોળાં તરફ તે દોડ્યો. તેને જોતાંજ દરેક જણુ લયથી ખૂમ મારતાં મારતાં ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં.

ટોળું દૂર થતાંજ તપસ્વીઓએ આંખો ઉઘાડી અને હસતાં હસતાં કહ્યું:—“અહા! બાદશાહ થવાનું કામ કાંઈ સહેલું નથી. કેટલી બધી ખટપટ-કપટ અને વેષાંતર!!

તપસ્વિની બોલી:—“નાથ! આપણે એક વાર ઉદયપુર પહોંચી જઈએ, એટલે પછી કાંઈ જાતની હરકત નથી.

શાહજાદો એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકતાં બોલ્યો:—“મમતાજીમહાલ—”

લુલિયા બોલી:—“સ્વામિનું! આપ મ્હને લુલિયાના નામથી બોલાવો એવી જ મ્હારી ઇચ્છા છે.”

બિહારીચરણ રસોઇ પીરસતાં પીરસતાં બોલ્યો:—“નાહિ, હું તો નાલાલિ કહીનેજ બોલાવીશ.”

પુરંમ સહજ હસીને બોલ્યો:—“લુલિયા ! ત્હારા માટેજ મ્હેં બાદશાહ થવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. જો મ્હેં તને જોઈ ન હોત તો હું આજે ફકીર બનીને ક્યાંય પણ ભટકતો ફરતો હોત.”

લુલિયા દુઃખિત સ્વરે બોલી:—“હુજૂર ! આપ ઉદાસ કેમ છો ?”

પુરંમ હસીને બોલ્યો:—“હવે હું હુજૂર નથી હું ભૈરવ છું અને તું કાલભૈરવી છે ! ખરી રીતે જોતાં લોકોને ઠગવા માટે જ આપણે તપસ્વી બન્યાં છીએ ! ખરેખર, મ્હને તો આ સ્થિતિમાં જ ખરું સુખ જણાય છે. નકલમાં જો આટલું સુખ છે તો પછી અસલમાં કેટલું સુખ હશે તેની કલ્પના તો જોએ ખરા તપસ્વી હશે તેમને જ થઈ શકે એમ છે. તેમાં વળી જો ત્હારા જેવી પાર્વતી પાસે હોય તો પછી દિલ્હીના સિંહાસનને શું સળગાવવું છે ?”

“નાથ ! દિલ્હીના સિંહાસન માટે મ્હેં ક્યારે ઇચ્છા દર્શાવી છે ? હું તો આપને જોઈને જ સુખી છું. આપ જો ઠેકાણે રહેશો તે ઠેકાણે હું પણ આપની છાયાની માફક રહીશ.”

એક રોટલીનો ટુકડો હાથમાં લેતાં પુરંમ બોલ્યો:—“લુલિ ! આ જો, આવો જડો રોટલો તને ખાવા આપતાં મ્હારું હૃદય ફાટી જાય છે.”

લુલિયા નમ્રસ્વરે બોલી:—“પ્રાણનાથ ! આપના સુંદર દેહમાં મેવાડનું રાજરક્ત વહે છે. સ્વામિન્ ! આપ મહારાણા પ્રતાપસિંહને યાદ કરો—તેની રાણીના છેવટના શબ્દો ખ્યાનમાં લાવો—આપના દાદા સ્વર્ગીય અકબરશાહે તેમને શું લખ્યું હતું તેનું સ્મરણ કરો—મ્હારી નજરમાં તો આ જ ઉત્તમ રાજબોમ છે !”

લોકલજ્ઞનો લાય મૂકી દઈ તે ખુલ્લી જગ્યામાં જ શાહબદાએ

લુલિયાને પોતાના હૃદય પાસે ખેંચી અને તેના પરમ પત્નિ અધ-
રોષપર ચુંબન લીધું. આ વખતે બિહારીચરણે પોતાની આંખો
બંધ કરી દીધી. પુરુષ બોલ્યો:—“લુલિયા ! ત્હેં ખરું કહ્યું. તું દિલ્હીની
મલેકા નહિ પણ પૃથ્વીની મલેકા થવાને લાયક છે.”

ત્યાર પછી બન્ને જણાંએ એકઠાં બેસી જમવા માંડ્યું.

બિહારીચરણની અદ્ભુત વેષપરિવર્તન કરવાની વિદ્યાની
મદદથી શાહજહાં અને લુલિયા ફતેહપુર છોડીને મેવાડની ભૂમિપર
દાખલ થઇ ગયાં હતાં, તો પણ તેમનું મન નિઃશંક બન્યું નહોતું.
કારણ કે, હજી સુધી દરેક પળ તેમના જીવના જોખમનીજ જતી
હતી. તેઓને શંકા આવતી હતી કે, બાદશાહનો કિંવા નૂરજહાનનો
કોઇ ગુપ્ત જસૂસ તેમની પછવાડે આવતો હોવો જોઇએ. જ્યાં સુધી
મેવાડમાં જઇ પહોંચીએ નહિ, ત્યાં સુધી ધારતી છે, એમ તેઓને
જણાતું હતું. જુલેખાંએ કર્ણસિંહને ખાતમી પહોંચાડવી અને પછી
ગિરનાર તરફ જવું એમ પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરેલું હોવાથી બિહારી-
ચરણને ખાતરી હતી કે, મહારાણા કર્ણસિંહ જો નહિ આવી શકે તો
પોતાનાં વિશ્વાસુ માણસોને તો જરૂર આપણને લેવા માટે સીમા સુધી
મોકલાવ્યા વિના રહેશે નહિ. એક વખત મેવાડની હદમાં પગ મૂક્યો
એટલે મહારાણાના મહેમાન ગણાઇ ચૂક્યા. ઉદારચિત રાજપૂતોને
આવી રીતે બાંધી લીધા એટલે પછી આપણા સંરક્ષણની ચિંતા
કરવાની કાંઇ જરૂરત નથી. રાજપૂતો પ્રાણની પણ દરકાર નહિ કરતાં
આશ્રિતોનું સંરક્ષણ કરે છે. અર્થાત્ એક બે કલાક વધારે ચાલવાથી
ધારેલો હેતુ સિદ્ધ થાય એમ હતું; પરન્તુ લુલિયા એટલી બધી
ચાકી ગઇ હતી કે, તેનાથી એક કમલું પણ આગળ બરી શકાયું નહિ.
નિરૂપાયે બિહારીચરણને ઝરાને કાંઠે જ મુકામ કરવો પડ્યો.

લુક્મિયા જમતાં જમતાં બોલી:—“ખિહારિ ! બાદશાહનો કાષ ગુમ જમસ આપણી નજીકમાં જ હોય એવો ભાસ મ્હને કેમ થતો હતો ?”

ખિહારીચરણ લાલ નેત્રો કરી બોલ્યો:—“એક બે જણ આવશે તો હું પૂરો પડીશ. ગમે તેમ પણ હું ક્ષત્રિય છું—કુંભાર નથી. માતા કાળિકાના પ્રતાપથી હજી મ્હારામાં એટલું બધું સામર્થ્ય રહેલું છે કે આ ખિહારીચરણ—”

એટલું બોલી તૌબા—તૌબા કરી તેણે પોતાના બન્ને હાથ ગાલ-પર માર્યા અને પછી બોલ્યો:—“અરે ! હું તો મહમ્મદગ્ગન—મુસ-લમાન છું. યવનને વળી કાળિકામાતા ક્યાંથી હોય ?”

પુરૂષ હસીને બોલ્યો:—“ખિહારીચરણ ! માતૃકુળ તરફ જતાં હું હમેશને માટે હિન્દુ છું. મ્હારી માતા હિન્દુ હતી અને દાદી પણ હિન્દુ હતી ! માત્ર પિતાનો કયો ધર્મ છે, તેની ખબર પડતી નથી. બાકી મ્હારા દાદા અકબરશાહે તો લગભગ મુસલમાન ધર્મનો ત્યાગ જ કર્યો હતો. આવી સ્થિતિમાં ત્હારાં કાળિકા માતા મ્હને પણ કેમ સહાય નહિ કરે ?”

ખિહારીચરણ વિનીતભાવે બોલ્યો:—“વાહ ! ત્યારે તો આપ મ્હોટા ધર્માત્મા જણાઓ છો !”

“કેમ ?”

“હિન્દુધર્મનાં મુખ્ય તત્ત્વો હિન્દુઓના રામેરામમાં પ્રસરી રહેલાં હોય છે. સમતા અને પરધર્મસહિષ્ણુતા એ તેઓનો મુખ્ય ગુણ છે; તેવોજ ગુણ અત્યારે તમારામાં દષ્ટિએ પડે છે એટલે ધ્વિર કરે ને—”

“અરે, ઈશ્વરની મેહેરખાનીથી જો હું ખાદશાહ થયો તો તને ત્હારી આ ધર્મનિષ્ઠા માટે યોગ્ય બંક્સિસ આપીશ.”

ખિહારીચરણ વચ્ચમાંજ હાથ જોડીને બોલ્યો:—“હુબૂર ! ગરીબીમાંથી શ્રીમંતી પ્રાપ્ત થતાં બધા માણસોને પોતાની ગરીબાવસ્થામાં કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓ યાદ રહેતી નથી તેમજ શ્રીમંતોને હતભાંગી ગરીબોની કર્મકહાણીઓ—”

એકાએક ખિહારીચરણ સ્તબ્ધ બની ગયો. કાન દધને તે કાંઈ સાંભળવા લાગ્યો અને પછી એકદમ ઉઠીને બોલ્યો:—“લલિતા ! હમણાં ત્હેં કહ્યું તે બરાબર છે. કોઈ પણ જાસૂસ આવ્યો હોય એમ જણાય છે ! ”

હાથમાંના રોટલાનો ટુકડો નીચે મૂકી ખુરેમ અને લુલિયા બંધ પામેલ હરણની માફક બ્યાકુળદષ્ટિથી આસપાસ જોતાં ઉઠીને ઉભાં થયાં. લુલિયા ચરચર કંપતી બોલી:—“કાણુ, ખાદશાહનો જાસૂસ ?”

ખિહારીચરણ બોલ્યો:—“બહેન, ગભરા નહિ, જો આ સાંભળ.”

પ્રકરણ ૫ મું.

ફેસાયાં અને બચ્ચાં.

બન્ને જણાં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યાં તો ત્યાંથી થોડે દૂર કોઈ બોલતું હોય એમ તેમને જણાયું. વળી તપસ્વીઓનાં દર્શનાર્થે આવેલાં કેટલાંક માણસો પણ ટેકરીની બાજુએ બેસી રહી તેઓના જમી રહેવાની રાહ જોતાં પોતપોતામાં વાતો કરતાં બેઠાં હતાં.

લુલિયા બોલી:—“ બિહારી ! ક્યાંથી અવાજ આવે છે ? ”

બિહારીચરણ બોલ્યો:—“ જો, ફરીથી સાંભળ. ” બન્ને જણાંએ જાણ્યું કે, કોઇ ગુપ્ત નિશાની સમજવાને લીધેજ એકાદ ગુપ્ત જાસના અહીં આવવાનો તેને સંશય આવ્યો હોવો જોઇએ. હવે શું કરવું ? એવો પ્રશ્ન તેઓની નજર આગળ આવીને ઉભો રહ્યો. દૂર બેઠેલા લોકાના ગણગણવાના અવાજ સિવાય બીજું કંઇ હજી તેમના સાંભળવામાં આવ્યું નહિ.

પરંતુ એટલામાં તે ગણગણાટમાંથી ઉચ્ચ સ્વરે કોઇ બોલતું હોય એવો અવાજ આવ્યો:—“ દિલાય દે રામ, તેરી કૃપાસે—દિલાય દે રામ ! ”

તેના ઉત્તરમાં કોઇ બોલ્યું:—“ બેતમિજ—બેવફૂદ ! ”

શાહજાદા અને લુલિયાએ વિસ્મિત અને કૌતુહલપૂર્ણ બાવથી બિહારીચરણના મ્હોડા તરફ જોયું. તે બોલ્યો:—“ અહા ! એ તો દુલાલી ! ”

લુલિયા લયભીત સ્વરે બોલી ઉઠી:—“ કોણ, દુલાલી ? હવે શો ઉપાય ? ”

પુરૂષ બોલ્યો:—“ અરે ! એ તો આપણા પક્ષની છે. તેનાથી ડરવાની જરૂર નથી. ”

બિહારીચરણ કંઇ બોલ્યો નહિ. કાન ધધને તે બરાબર સાંભળવા લાગ્યો.

લુલિયા બોલી:—“ લલિતાને આપણી પછવાડે રહેવાનીજ મ્હારી માતાએ આજ્ઞા કરી છે. કારણ કે, ખાદશાહનો કોઇ ગુપ્તદૂત આપણી તપાસ કરે છે કે કેમ તેની ખબર તેને રાખવાની છે. તેને કોઇ ખાતમીનો યા દૂતનો પત્તો લાગ્યો. હશે; નહિ તો અહીં શા માટે આવે ? ”

આ સમયે બિહારીચરણ એકાએક બોલી ઉઠ્યો:—“ગોહરજન !”

ધુરંમે પૂછ્યું:—“તે કાણ છે?”

“શાહજહા સાહેબ ! હમણાં બધી વાત કહેવાનો વખત નથી. દૂરજહાનનો તે ગુમફૂત છે !”

“તે એકલો હોય તો ડરવાની જરૂર નથી. આ બાહુમાં હજી બરપૂર બળ છે.”

“હુજૂર ! ગોહરજન એકલો આવે એવો નથી ! આપણો પત્તો કાઢને પણ મળશે નહિ, એમ હું ધારતો હતો; પરંતુ એ બદમાશ તો આપણી નજીકમાં આવી પહોંચ્યો છે !”

“દશ-પંદર માણસ લઇને આવે તો પણ બહીવાની જરૂર નથી.”

“હુજૂર ! એટલાં માણસ લઇને આવે તેવો એ મૂર્ખ નથી ! હું તો એમ ચિંતા કરું છું કે, બાદશાહના સૈન્યે આપણને ઘેરી કેમ નહિ લીધાં હોય ?”

હુલિયા બચ પામી બોલી:—“બિહારી, હવે શું કરશું ?”

બિહારીચરણ થોડો બચબીત બન્યો હતો, પણ તાબડતોબ શાંત બની જઇ તે બોલ્યો:—“ડરવાની જરૂર નથી. હું ઉપાય કરું છું; એટલો વખત તમે અહીં સ્વસ્થ બેસો.”

નજીકમાંજ દુલાલી બોલતી હતી:—“અરે ભક્તજનો ! તમે કાણ હિન્દુ છો ? રાજપૂત છો ? જોઇ શું રહ્યાં છો. ત્યાં આપણા ભગવાન શંકર-પાર્વતી ભોજન કરતાં બેઠાં છે, તે સ્થળે આ ફકીર ચાલ્યો; જામ છે છતાં તમે તેને અટકાવતાં નથી ! તેનું મ્હોડું જોતાંજ ભગવાનથી જમી શકાશે નહિ; માટે તેને ત્યાં જતો અટકાવો. ઊંડો, રાજપૂતાનામાંથી શું હવે શ્રાતન-ધર્મઝનૂન ચાલ્યું ગયું ?”

દુલાલીના ચબ્દો સાંભળતાંજ ટેકરીની નજીકમાં બેઠેલાં માણુ-
સોએ એક ફકીરને તપસ્વીઓ જમતાં હતા તે બાબુએ જતાં જોયા.
તેઓમાંથી એક જણ બોલી ઉઠ્યો:—“ ફકીરસાહેબ ! માફ કરો, તે
બાબુ જશો નહિ. રસ્તો આ બાબુ છે. ”

ફકીર અતીશય ગુસ્સામાં આવી જઇ બોલ્યો:—“ ચલ કાફર !
હું તો અહીંથીજ જઇશ. હું કોણ છું, તેની તને ખબર છે ! ”

દુલાલી વચ્ચમાં જ બોલી:—“ તમે ગમે તે હો, પણ મુસલમાન
છો, એટલું તો ખરું. ”

બધાં એકદમ બોલી ઉઠ્યા:—“ ખરી વાત ખરી વાત. અમે તમને
હવે તે બાબુ જવા દઇશું નહિ. ”

કેટલીક સ્ત્રીઓ જે ત્યાં બેઠી હતી તે પણ બોલી:—“ અરે,
એના કપાળમાં ગાગર મારો ! ”

સ્ત્રીઓ તરફનું અનુમોદન મળતાં જ કેટલાંક જણ “ મારો-
મારો. ” એમ શુભ પાડવાં લાગ્યાં.

દુલાલી ખૂબ પાડી બોલી:—“ બોમ-બોમ-મહાદેવ ! ”

આ બાબુ બિહારીયરણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકતાં કહ્યું:—
“ હવે ભય નથી. ગૌહરજનનની ખબર બધાં માણુસો લીધા વિના
રહેશે નહિ. બેટા ફકીર થઇને આવ્યો હતો ! હવે વિલંબ લગાડ-
વામાં સાર નથી. અહીંથી બે કલાક ચાલીએ એટલે મેવાડ અને ત્યાં
પહોંચીએ એટલે રાજા ! !

બિહારીયરણ આટલું બોલે છે એટલામાં આસપાસની ટેકરીઓ-
માંથી રણવાદનો ધ્વનિ આવવા લાગ્યો. અટલાંહો અકબરની ગર્જનાથી
આખો પ્રદેશ ગાંજી રહ્યો.

તપસ્વીના વેષમાં સજ્જ થયેલા ખુર્રમે ઉપરોક્ત રણુખ્વનિ સાંભળ્યો કે તરત તેની નસેનસમાં લોહી ચઢી આંખું અને મિયા-નમાંથી તલવાર બહાર કઢાડી તે ઉભો રહ્યો. તેની આવી તૈયારી જોતાંજ નિમિષ માત્રમાં હાથમાં જમૈયો લેતાં લુલિયાએ કહ્યું:—“જનાબ ! શસ્ત્ર ચલાવવાની મ્હને ખબર છે. દાદાજીએ જ મ્હને આ વિદ્યા શીખડાવી છે.”

ખુર્રમ લુલિયાનો આરક્તપૂર્ણ ચહેરો જોતાંજ અજાયબ થઈ ગયો. આવી સ્થિતિમાં તેણે તેને ક્યારેય જોઈ નહોતી.

તેણે કહ્યું:—“લુલિયા ! યુદ્ધની અંદર તને આગળ કરી હું જીવવા માગતો નથી. હું જ આત્મસમર્પણ કરીશ—કેદી થઈશ. મ્હારા લીધે તને શ્રમ પડવા દઉં તો તો જગતમાં મ્હારી નિર્જળતાજ જાહિર કરવા જેવું થાય !”

નવયુવતી લુલિયા સિંહણની માફક છાતી આગળ કરી ક્રોધદર્શક સ્વરે બોલી:—“સ્વામિન્ ! મ્હારી સાથે આપ આટલો બધો વખત રહ્યા; પરન્તુ મ્હને ઓળખી શક્યા નથી એમ જણાય છે. મ્હારા માટે જો હું તમને ગૂમારી બેસું તો પછી મ્હારું આ પ્રેતવત જીવન મ્હને શું કામનું છે ? મ્હને બાદશાહી નથી જોઈતી—શાહજહાન જોઈએ છે. ચાલો, લડાઈમાં બન્ને જણ મરી જઈએ અને અનંતકાળ સુધી સ્વર્ગસુખનો ઉપભોગ લઈએ. ત્યાં આવી જાતની નીચ રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષા નથી.”

ખુર્રમ તેની નજીકમાં ગયો અને હાથ પકડી નમ્રતાથી બોલ્યો:—“લુલિયા ! આવ મ્હારી પછવાડે ઉભી રહે.”

લુલિયા દૃઢસ્વરે બોલી:—“નહિ, હું પછવાડે ઉભી રહીશ નહિ. હું આપની અર્ધાંગના છું.”

આ વખતે મોગલ સેના પર્વતની ખીણોમાં ઉભરાઇ જવા લાગી. તેઓ ટેકરીને ઘેરા ધાલવાના ઉદ્દેશથી આગળ આવવા લાગ્યા. સુન્દર તપસ્વી અને તેજસ્વી તપસ્વિનીને હાથમાં ચક્રચક્રિત શસ્ત્ર ધારણ કરી ઉભેલાં જોતાંજ બધા સિપાહીઓ દિગ્મૂઢ બની ગયા. આવો દેખાવ તેઓએ ક્યારેય જોયો નહોતો. બન્નેનાં નેત્રોમાં સ્વર્ગીય તેજ ચમકતું હતું. તેમના ચરણમાં જ એક ભસ્મભૂષિત વ્યક્તિ હાથમાં ત્રિશૂળ લઈ પોતાના ગુરુદેવનું સંરક્ષણ કરવા તૈયારી કરીને બેઠી હતી. અહા ! કેવો સુન્દર-ભીષણ અને આશ્ચર્યકારક દેખાવ ! મોગલ સિપાહીઓ પોતાના ઘોડાની લગામો ખેંચી જ્યાંના ત્યાં સ્તંભી ગયા. તેઓના મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ-તેઓની આંખની પાંપણ હાલી નહિ.

ટેકરીની ખીણ બાજુએ ફકીરનો વેષ ધારણ કરેલ ગૌહરનન એક ઘોડાપર બેસીને ઉભી હતી. આવું દ્રશ્ય જોતાં તેની પણ આગળ આવવાની હિમ્મત ચાલી નહિ. સ્તંભિત, ભયભીત અને વિસ્મિત બની તે ત્યાં ઉભી રહી. એટલામાં બિહારીચરણ બોલી ઉઠ્યો:-
“ ચાલો, હવે ભય પામવાની જરૂર નથી. ”

બિહારીચરણની શ્રવણશક્તિ ધણી પ્રખર હતી. આટલા બધામાંથી કોઇના સાંભળવામાં કંઈ નહિ આવ્યું, તે તેણે સાંભળ્યું. તે બોલ્યો,—“ શાહજહા સાહેબ ! રાજપૂતાનું અસંખ્ય સૈન્ય ચાલ્યું આવે છે. હવે કોઇ જાતની બ્હીક નથી. જુઓ, ઘોડાઓની ખરીઓનો અવાજ મ્હારા સાંભળવામાં આવે છે. ” એટલું બોલી બિહારીચરણે એક વિલક્ષણ પ્રકારની ખૂમ મારી અને તે સાંભળતાંજ મોગલ સેના ડરી ગઇ. બિહારીચરણ લગભગ સો માણસનો એકત્રિત અવાજ કહાડી શકતો હતો, કે જેનો અનુભવ બાદશાહે તેમજ અજીતસિંહે

‘મરિયમમહાલ’માં લીધો હતો ! તેવાજ ગમનભેદી અવાજથી તે બોલ્યો:—

“બોલો, શાહજહાન બાદશાહકી જય !”

તેના આવા ભયાનક શબ્દશ્વનિથી પહાડો કંપી ઊઠ્યા—તે શબ્દોનો પુનઃ પ્રતિશ્વન થવા લાગ્યો. આ શબ્દ વાતાવરણમાં મળી જાય ન જાય એટલામાં તો “રાજસ્થાનકી જય” એવા શબ્દોથી આકાશ નિનાદિત બની ગયું. આ શબ્દશ્વનિ બંધ થાય એટલામાં તો અસંખ્ય રાજપૂત સ્વારો ઘોડાને પૂરપાટ દોડાવતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને ખુર્મ, લુલિયા તેમજ બિહારોચરણને ઘેરીને ઊભા રહ્યા. આ ઘેરો તોડી શાહજહાન પાસે આવવાની એક પણ મોગલ સૈનિકમાં તાકાત નહોતી. રાજપૂત સૈનિકોમાંના એકે મ્હોટેથી મોગલ સેના તરફ ફરીને પૂછ્યું:—“તમારો સેનાપતિ ક્યા છે ? કોના તાબામાં આ સૈન્ય છે ?”

મોગલ સૈન્યમાંથી એક જણે જવાબ આપ્યો:—“મહમ્મદ તકી.”
રાજપૂત યોદ્ધો બોલ્યો:—“કાણુ, મહમ્મદ તકી ? શું આપ મ્હને ઝાળખી શકો છો ?”

“હા, આપ મહારાણા કર્ણસિંહ છો !”

“ત્યારે એટલું યાદ રાખજો કે, હવેથી શાહજહાન મ્હારો—નહિ, આખા રાજસ્થાનનો અતિથિ છે. રાજપૂતોનો અતિથિ અવશ્ય હોય છે; એની આપને ખબર હશે !”

“મહારાણા સાહેબ ! બાદશાહનો હુકમ છે કે, શાહજહાનને પકડીને તેમની સામે હાજર કરવો.”

“હવે તે તમને મળી શકશે નહિ અને વધારે હિલચાલ કરશે

તો નકમો રક્તપાત થશે. હું એકલોજ અહીં આવ્યો છું, એમ સમજતા નહિ; પરન્તુ મ્હારી પછવાડે ગજસિંહ અને અંબરનો અજીતસિંહ પણ આવે છે. થોડા વખતમાં આખું રાજસ્થાન જામત થશે. વળી બધા રાજરજવાડાઓની સલાહ લીધા પછીજ મ્હેં શાહજહાને અહીં બોલાવ્યો છે; અર્થાત્ તે મ્હારો નિમંત્રિત મિત્ર, શરણાગત આશ્રિત અને બધા રજવાડાનો અતિથિ છે. માટે જાઓ, તમે આવ્યા તેવાજ પાછા ફરો. બાદશાહને જે કાંઈ સમજવું હશે, તે સમજશે. તેણે ઇચ્છાપૂર્વક પોતાના પુત્ર માટે જે આ સમરકુંડ પ્રસ્થાપિત કર્યો છે, તેની લયંકર અગ્નિજ્વાળામાં તેનુંજ સિંહાસન દગ્ધ થઈ જશે. માટે પાછા ફરી બાદશાહને કહો કે કર્ણસિંહે કહેવરાવ્યું છે કે, નિરર્થક રક્તપાત કરવાથી શો ફાયદો છે ? વળી એટલું પણ કહેજો કે, જ્યાં સૂધી બાદશાહ હયાતી ભોગવે છે, ત્યાં સૂધી શાહજહા તેમના વિરુદ્ધમાં બિલકુલ જશે નહિ; પરન્તુ બાદશાહના મૃત્યુ બાદ શાહજહા પુર્રમજ શાહજહાન નામ ધારણ કરી દિલ્હીના તખ્ત પર બેસશે.” એટલું બોલી કર્ણસિંહે “શાહજહાનકી જય.” એવો શબ્દધ્વનિ કર્યો અને તરતજ બધા રાજપૂત વીરો જયઘોષ કરી પર્વતમય પ્રદેશને ગજવવા લાગ્યા !

પ્રકરણ ૬ કું.

અપૂર્વ બ્રાતૃભાવ.

મહામ્મદ તકી મૂર્ખ નહોતો. તે લગભગ પાંચસો માણસોને પોતાની સાથે લઈ શાહજાદાને પકડવા આવ્યો હતો. શાહજાદો ગુપ્ત-વેષમાં એકલોજ મેવાડ તરફ જાય છે, એવી તેને ખાતરી મળી હતી. અર્થાત્ તેને એક સપાટાની અંદર પકડી પાડીશ, એવી તેની ધારણા હતી; પરંતુ માણસ ધારે છે શું અને ઈશ્વર કરે છે શું, એ ન્યાયે આટલો બધો ઘોરાળો થશે એવો તેને સ્વપ્નમાં પણ ખિયાલ નહોતો. વળી તેને બાદશાહનો એવો ખાસ હુકમ હતો કે, શાહજાદો ગુપ્ત-વેષમાં મારવાડ તરફ જતો પકડાય કે તરતજ તેને પોતાની પાસે હાજર કરવો ! ” પરંતુ આ બાબુ તો પાંચ હજાર રાજપૂત યોદ્ધાઓને લઈ કર્ણસિંહ પોતેજ તેનું રક્ષણ કરવા આવ્યો હતો. અર્થાત્ આવી સ્થિતિમાં યુદ્ધ કરવું એ પોતાના હાથેજ પગપર કુહાડો મારી લેવા જેવું છે, એમ વિચારી કાંઈ નહિ બોલતાં તેણે પોતાના ઘોડાનું મ્હોડું ફેરવ્યું અને ક્ષણ માત્રમાં મોગલ સેના અદૃશ્ય થઈ ગઈ. એક પણ રક્તખિંદુ પૃથિવીપર નહિ પડતાં શાહજાદાપર આવી પડેલું ભયંકર વાદળ વીખરાઈ ગયું.

મોગલ સેના ત્યાંથી નીકળી જવા પછી કર્ણસિંહ ઘોડાપરથી નીચે ઉતર્યો. શાહજાદો તેના તરફ સજ્જનનેત્રે જોઈ રહ્યો હતો. પ્રેમગદ્ગદ કંઠે તે બોલ્યો:—“આપ મહારા ખરા મિત્ર છો. આપનો બંધુ બીમસિંહ મહારો જીવનન દોસ્ત હતો. મહારા લીધેજ તેણે

પોતાના પ્રાણનું બળિદાન આપ્યું. કર્ણસિંહ ! તે હૃદયભેદી દુઃખ તો હું આ જન્મમાં વિસરીશ નહિ. મિત્રને માટે પ્રાણ આપનારા આ જગતમાં કેટલા હોય છે ? તેનો નિષ્કામ પ્રેમ જૂલી શકાય એમ નથી. હવે તો તેની યાદગીરી એજ બદલો, બીજું શું ? લુલિયા, મહારી પાધડી લઈ આવ.”

કર્ણસિંહ હસીને બોલ્યો:—“ ખુર્મ ! આપને આ વેષ ધણો સુંદર લાગે છે. આની આગળ રાજપોષાક તુચ્છ છે ! ”

શાહજહાનો પોષાક તથા પાધડી બિહારીચરણની પોટલીમાં હતાં. લુલિયા દોડતી ગઈ અને તેમાંથી પાધડી લઈ આવી, તે તેણે ખુર્મના હાથમાં આપી. શાહજહાને તે હાથમાં લેતાં કર્ણસિંહ તરફ ફરીને બોલ્યો:—“ મહારાજ, હિંદુષ પરિવર્તન એજ આત્મબંધનનું અને તેના દૃઢત્વનું ખરું ચિન્હ માનવામાં આવે છે. આપ મહેને તેવો બાઅશાળી બનાવશો ? ”

કર્ણસિંહે તરતજ પોતાના માથાપરની પાધડી શાહજહાના માથાપર મૂકી અને શાહજહાને પોતાની પાધડી કર્ણસિંહના મસ્તક પર મૂકી. પછી બંને ગાઠ પ્રેમાલિંગનથી બદ્ધ થઈ ગયા.

આ દેખાવ જોતાંજ રાજપૂતોનાં મન હર્ષથી પ્રકુલિત બની ગયાં અને તેઓએ ‘ મહારાણાકી જય ’ એવી ગર્જના કરી. તે સાથે કર્ણસિંહ પોતાના સૈનિકો તરફ ફરીને બોલ્યો:—“ બોલો, શાહજહાન બાદશાહકી જય ! રાજસ્થાનકી જય ! ”

લગભગ પાંચ હજાર રાજપૂતોના કંઠમાંથી ઉપરોક્ત જયજય-કાર ધ્વનિ નીકળતાંજ આખો પ્રદેશ ગાળ રહ્યો. ખરેખર, અકબરે હિન્દુઓનાં અંતઃકરણ ઓળખ્યાં હતાં. હિન્દુ હૃદય કેટલું પવિત્ર-પ્રેમાળ અને રાજનિષ્ઠાપૂર્ણ હોય છે, તેની તો માત્ર તેનેજ ખબર હતી. સંશય અને કપટનો હમ્મેશાં હિન્દુઓને તિરસ્કાર હોય છે.

ઔરંગઝેબ ને આ તત્વ સમજ્યો હોત તો મોગલ સિંહાસનના મૂળમાં સડો પેસવા પામત નહિ અને આજે હિન્દુ—મુસલમાન ‘ભાઈ ભાઈ’ બની ગયા હોત; પરંતુ ભાવિની ગતિ કાણુ કળી શકે એમ છે ?

વાંચકો ! આ સંસ્મરણીય મુલાકાત વખતની ખુર્મની પાઘડી આજે પણ ઉદયપુરમાં આવેલા આરસપહાણના મહેલમાં સુરક્ષિત રીતે રાખવામાં આવેલી છે. ઉદયપુરના મહારાણા દેવતા પ્રમાણે તેનું પૂજન કરે છે; પરંતુ અકસોસની વાત એટલીજ છે કે, મહારાણાએ ખુર્મને અર્પણ કરેલી પાઘડી આજે અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી; નહિ તો આજે તેની પણ પૂજ થતી હોત !

મહારાણાએ અત્યાર સૂધી લુલિયાને જોઈ નહોતી; પરંતુ અકસ્માત તેની નજર લુલિયા ઉપર પડી, તેથી અન્યથા બની પૂછ્યું:—
“ શાહનુદા સાહેબ ! આ દેવી કાણુ છે ? ”

ખુર્મના લગ્નની વાતની હજી સૂધી કાંઈને ખબર નહોતી. લુલિયાનો હાથ આદરપૂર્વક પોતાના હાથમાં લેતાં તેણે કહ્યું:—“ આ મ્હારી બેગમ છે ! તેનું નામ મમતાજીમહાલ છે ! ”

કર્ણસિંહ આશ્ચર્યથી લુલિયાના મ્હોડા તરફ જોઈ રહ્યો. પછી મૃદુસ્વરે બોલ્યો:—“ ખરેખર તાજમહાલ છે, પણ—”

“ પણ—પણ શું ? ”

કર્ણસિંહ આસપાસ જોતાં બોલ્યો:—“ પણ મ્હને ખબર નહોતી કે, બેગમસાહેબ આપની સાથે હશે ! પહેલાં ખાતમી મળી હોત તો તેમના માટે એક મિયાનો લઈ આવત. ”

લુલિયા સ્મિતહાસ્ય કરતાં બોલી:—“ મહારાજ, હું ઘોડાપર બેસી શકું છું. ”

લુલિયાનું અપૂર્વ સૌન્દર્ય તેમજ નિર્મળ લાવ જોતાં રાણો દિગ્મુહ બની ગયો. તે માત્ર એટલુંજ બોલ્યો કે:—“ ખરેખર, તે વાત મહારા ખ્યાનમાં આવી નહિ ! ”

પુરૂષ બોલ્યો:—“ હું ધારું છું કે, હવે આપણને અહીં ખોટી થવામાં કાંઈ ફાયદો નથી. ”

“ નહિ, હવે વિલંબ કરવાની જરૂર નથી. ” એટલું બોલી તેણે સૈનિકને બોલાવ્યો અને બે ઉત્તમ ઘોડાઓને સજ્જ કરી લાવવાનો હુકમ કર્યો.

શાહજાદાએ આસપાસ નજર કરી તો બિહારીચરણ તેના જોવામાં આવ્યો નહિ, તે જોઈ તેણે ખૂબ મારી:—“ બિહારીચરણ ? ”

લુલિયા બોલી:—અરે ! ક્યાંય જોવામાં આવતો નથી.”

તરતજ ચારે બાજુએ તપાસ કરવાને માણસો દોડાવ્યાં; પણ તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ ત્યારે લુલિયાએ કહ્યું:—“ કદાચિત્ તે દુલાલીને શોધવા ગયેલો હશે ! ”

શાહજાદાએ બિહારીચરણ, દુલાલી તેમજ ફકીર વિષેની દરેક હકીકતથી કર્ણુસિંહને માહિતગાર કર્યો. તરતજ સેંકડો રાજપૂત વીરો એમને શોધવા માટે નીકળી પડ્યા; પણ ત્રણમાંથી કોઈ હાથ આવ્યું નહિ. હવે નિરર્થક વખત ગૂમાવવામાં સાર નથી એમ જોઈ લુલિયા બોલી:—“ બિહારીચરણ માટે વિચાર કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તે આપણા જ કોઈ અગત્યના કામ માટે ગયો હશે; માટે ચાલો, આપણે જઈએ. ”

આટલું થતાંજ સર્વ મેવાડ તરફ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા એટલે શાહજાદાએ હસીને કહ્યું:—“ મહારાણા સાહેબ ! હવે આ વેષની શી જરૂર છે ? અમારી સાથે બીજો પોષાક છે, તે

પહેરી લઇએ. ”

કર્ણસિંહ બોલ્યો:—“ નહિ; નહિ, અમે આ વેષમાંજ આપને મેવાડમાં લઇ જઇશું. કારણ કે, પ્રભએ જાણવું જોઇએ કે, કર્ણસિંહ શાહજહાને મેવાડમાં તપસ્વીના વેષમાં લાવ્યો હતો, અને જતી વખતે બાદશાહી ઠાઠમાઠથી મોકલ્યા ! વળી રાજસ્થાનના લોકો આ માતૃભૂમિનાં ક્યારે દર્શન કરશે ? આપ બાદશાહ થશે પછી તાજમહાલ ક્યાં દેખાઇ શકાય એમ છે ? ”

પુરૂષ બોલ્યો:—“ પ્રિય બંધુઓ ! ત્યારે આપની ઇચ્છા પ્રમાણે થવા દો. હું તો પ્રેમભાવનો બૂખ્યો છું. મહારી ઇચ્છા જ્યારે પૂરુ થઇ છે ત્યારે તમારી ઇચ્છાની આડે હું શા માટે આવું ? ચાલો, આ વેષમાંજ હું મેવાડમાં આવું છું.”

ખરેખર, દશ વર્ષ પછી તેમ જ બન્યું. પુરૂષ અને લુલિયા મેવાડમાં તપસ્વીના વેષમાં આવ્યાં હતાં; પરંતુ દશ વર્ષ પછી ઉદયપુરના રાજ્યમાંથી તેમને શાહજહાન અને તાજમહાલ બની બાદશાહી વેષમાં દિલ્હી તરફ જવું પડ્યું હતું.

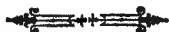
રાજસ્થાનના પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસલેખક ટૉડ સાહેબ લખે છે કે:—

“ સુન્દર સંગેમરમરના પથ્થરના મહેલમાં પુરૂષના દિવસો શાંત રીતે સુખરૂપ જવા લાગ્યા. મહાબળતપ્તાન પણ તેના આશ્રયમાં આવ્યો અને તેની સાથે રહેવા લાગ્યો. વળી શાહજહાનના ખીજા મુસલમાન મિત્રો પણ તેની પાસે આવીને રહેવા લાગ્યા. આસ્તે આસ્તે ત્યાં વિસ્તૃત રાજમહેલ જેવું બની ગયું એટલે તેના મિત્રોએ તે મહેલપર ચવન ધર્મના મુખ્ય ચિહ્નવાળી અંધ અન્દ્રાકિત પતાકા ચડાવી. રાજપૂતોએ તે કામમાં સંમતિ દર્શાવી આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો.

મહારાણાએ બાદશાહી ઠાઠથી રહેવા માટે ધણે કીમતી સામાન ત્યાં મોકલાવ્યો અને આખા મહેલને તેમજ પ્રત્યેક દિવાનખાનાઓને ઉત્તમ રીતે શૃંગાર્યો. શાહજહાના માનની ખાતર તેના મિત્રોએ તેને બેસવાને માટે એક સુંદર સંગેમરમરના પથ્થરનું પુતળીઓવાળું સિંહાસન બનાવ્યું. વળી મહેલની સામે આંગણુમાં મદર નામના ફકીરના નામનું એક સમાધિમંદિર બાંધ્યું. આવી રીતના અનુપમ રાજમહેલમાં શાહજહાને ધણું વર્ષ સુધી સુખચેનમાં રહ્યો. તેના પિતા જહાંગીરના મરણ પહેલાં એવી કિંવદંતિ પ્રસરી રહી હતી કે, શાહજહાને હવે ધરાન કિંવા કંદહાર જવાનો છે; પરંતુ જહાંગીરના મરણની વાત સાંભળતાં જ તે ઉદયપુરમાં આવ્યો. શાહજહાન બાદશાહ તરીકે જ્ય-લ્લખ બોલાવતો બોલાવતો દિલ્હી તરફ રવાના થયો.

મોગલ, પઠાણ, મરાઠા વગેરે અનેક શત્રુઓએ મેવાડને ઘણી વખત લૂટ્યું તેમજ ત્યાં ઘણા અનાચાર તથા અત્યાચાર કર્યા; પરંતુ ખુર્દમે આપેલા શિરપેય—બ્રાતૃમંધનના ચિહ્નનું હજી પણ ત્યાં ઘણા આદર સાથે સંરક્ષણ કરવામાં આવે છે. જે સ્થિતિમાં તે યવનના મસ્તકપરથી રાજપૂતના મસ્તકપર આવ્યો તેજ સ્થિતિમાં હજી પણ છે, અને જ્યાં સુધી મેવાડનો રાજવંશ યાવચ્ચન્દ્ર દિવાકર અસ્તિત્વમાં રહેશે ત્યાં સુધી મદરના સમાધિમંદિરમાં પણ હમ્મેશાં દિવો પ્રકાશિત રહ્યા કરશે.

આવો અપૂર્વ બ્રાતૃભાવ જગતમાં ક્યાંય જોવામાં આવ્યો છે ?

પ્રકરણ ૭ મું.

રસ્તામાં.

મહારાણા કર્ણસિંહે કાંઈ મહત્ત્વ તદ્દની નકામો દમ માર્યો, નહોતો. મોગલ સામ્રાજ્યના આધારસ્તંભ તરીકે મનાતા મારવાડ અને અંબરના રાજાઓ પણ શાહજહાના સંરક્ષણ માટે વચનબદ્ધ થઈ સૈન્ય લઈને આવતા હતા.

અકબરના વખતથી રાજસ્થાન યવન પાદશાહીનું એક પ્રધાન અંગ બન્યું હતું. તે વખતે રાજપૂતોની સલાહ વિના એક પણ મહત્વનું કામ બનતું નહોતું. અંબરના માનસિંહ અકબરના જમણા હાથ જેવો હતો અને ત્યાર પછી પણ તેના વંશવારસોનું તેટલુંજ માન હતું. જહાંગીરના વખતમાં પણ મોગલ સામ્રાજ્યનું મુખ્ય સામર્થ્ય અંબર અને મારવાડના રાજાઓના હાથમાંજ હતું. ત્યાર પછી મેવાડનો રાજકુમાર બીમસિંહ પણ મોગલ દરબારમાં મહા પ્રબળ-પ્રતાપશાળી થઈ પડેલો હતો. મહત્ત્વતપ્પાન માટે તો જેટલું કહીએ એટલું થોડુંજ છે. તે માત્ર નામનોજ મુસલમાન હતો. ખરી રીતે જેવા જતાં તેને મેવાડનો રાજકુમાર-રાજપૂત વીર કહીએ તો તેમાં કાંઈ અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી. અર્થાત્ વખત એવો હતો કે, પાદશાહથી રાજપૂતો વિરુદ્ધ ચૂં કે ચાં થઈ શકે તેમ નહોતું.

અમે પહેલાંજ જણાવી ગયા છીએ કે, ન્યાયી જહાંગીરને પોતાનો વડિલ પુત્ર ગાદીને લાયક નથી એવી ખબર હતી, તો પણ વડિલ પુત્રનેજ રાજગાદી મળવી જોઈએ એવો નિયમ

હોવાથી પોતાની પછવાડે તેજ બાદશાહ થશે એમ તેણે જાહિર કર્યું હતું. પરવેઝ બે ગાદીએ બેસે અને રાજપૂતોની તેના તરફ લાગણી ન હોય તો ત્રણ દિવસ પછી તે રાજ્ય કરી શકશે નહિ એમ જહાંગીર જણાવતો હતો. તેથી તેણે ક્ષત્રિય વીરોને બોલાવી તેઓને પરવેઝના પક્ષમાં મેળવી લીધા. અંબર અને મારવાડના રાજાઓ પરવેઝના પક્ષમાં મળ્યા; પરંતુ મેવાડનો બીમસિંહ અને મહાબતખાન કબૂલ થયા નહિ તેથી જે જે બનાવો બનવા પામ્યા, તે તો આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ; અર્થાત્ ખરી રીતે બેવા જતાં જહાંગીરના અંતઃકરણની લાગણી પુર્રમ તરફ વિશેષ હતી. તે બહાદુર હતો, સાહસિક હતો અને બાદશાહી પદને લાયક હતો. જે કાર્ય શહેનશાહ અકબર કરી શક્યો નહોતો તે કાર્ય તેણે પૂર્ણ કર્યું હતું. મેવાડને યવન સિંહાસન આગળ નમાવનાર તેજ હતો; એટલુંજ નહિ પણ જગદિષ્યાત અદ્વિતીય મહારાણા પ્રતાપના પુત્ર અમરસિંહનું મોગલ દરબારમાં નીચું માથું કરાવનાર તેજ હતો. જહાંગીરે પોતાના હાથેજ લખેલા “શાહનામા” નામક ગ્રંથમાં આ બાબતનો નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કરેલો છે:—

“હું શહેનશાહ બન્યા પછી સાત વર્ષ સુધી મેવાડપર બિજય મેળવી શક્યો નહિ. રાણા અમરસિંહ તેમજ તેના વીરપુત્ર કર્ણસિંહે મહારા અજીત ગણાતા અસંખ્ય સૈન્યનો નાશ કરી નાખ્યો.

“હિજરી ૧૦૨૨ ની સાલ એ મહારી કારકીર્દીનું આઠમું વર્ષ હતું. આ વર્ષમાં મહેં અજમેર જવાનો વિચાર કર્યો અને મહારા પ્રિય પુત્ર પુર્રમને મહેં ત્યાં પહેલો રવાના કર્યો. જતી વખતે તેની સાથે ઘણા મૂલ્યવાન અલંકારો, હાથી, ઘોડા, ઢાલ, તલવારો વગેરે પુષ્કળ આયુધો આપ્યાં. તેની સાથે સૈન્ય તો હતુંજ; પરંતુ સેના-

પતિ તરીકે આસફખાનને ખાર હજાર માણસો લઈ તેની સાથે મોકલ્યો. બધાને ધનામો આપી મહેં રાજી કર્યા હતા.

“ મહારી રાજકીય કારકીર્દીના નવમા વર્ષમાં હું એક દિવસ રાજ્યકારભાર જોવા માટે સિંહાસનપર બેઠેલો હતો, એટલામાં મહારા પ્રિય પુત્ર તરફથી રાજાનો પ્રખ્યાત “ આલમ ગુલામ ” નામક હાથી તથા તેની સાથેના બીજા એક હજાર હાથીઓ મહારા તરફ મોકલવાના ખખર આવ્યા. થોડા વખતમાં તે હાથીઓને મહારી સમક્ષ હાજર કરવામાં આવ્યા. બીજા દિવસે તો હું આલમ ગુલામના ઉપર બેસી આખા શહેરમાં ફર્યો અને તેની ખુશાલીમાં પુષ્કળ ખેરાત કરી.

“ કેટલાક દિવસ પછી સમાચાર આવ્યા કે, ખુર્મી અભિમાની રાજાનો સંપૂર્ણ પરાભવ કર્યો છે. રાજાનો અમરસિંહ મહારી પાસે આવી મહારે માંડલિકત્વ કબૂલ કરનાર છે. ખુર્મી રાજાના જૂદા જૂદા કિલ્લાઓ ઉપર આપણું મોગલ સૈન્ય રાખવાને શક્તિવાન થયો છે, અને આખા મેવાડને અમારા રાજ્ય સાથે જોડી સામ્રાજ્યની સીમા વધારી છે; પરંતુ આ પ્રદેશ જળશૂન્ય-રૂઝ હોવાને લીધે અમારા રાજ્ય સાથે જોડવામાં કાલ નથી, એમ જણાય છે. અમારાં સૈન્યો ચારંવાર તે દેશને ઉદ્ધેસ્ત કરે તે સાહેં નહિ દેખાવાથી જ રાજાએ અમારે માંડલિકત્વ કબૂલ કર્યું. જો તેણે વધારે વખત યુદ્ધ આણુ રાખ્યું હોત તો મહારો શરવીર પુત્ર ખુર્મી તેને પકડીને મહારી પાસે લાવ્યો હોત, કિંવા તેને દેશ છોડીને ન્દાસી જવું પડ્યું પડ્યું હોત અને તે સાથે તેના દેશનો પણ સર્વથા નાશ થઈ ગત. આ બધી બાબતનો વિચાર કરીને રાજાએ પોતાના બે વિશ્વાસુ અમાત્યોને મહારા પુત્ર પાસે મોકલ્યા અને કહેવડાવ્યું કે, શાહજહા સાહેબ જો મહને ક્ષમા કરી મહારી સાથે મૈત્રી બાંધવા મુજબતા હોય તો હું

ગોતે આવીને તેમને રાજસંમાનથી ભૂષિત કરે અને બીજા રાજપુ-
ત્રાની માફક મહારા વડિલ પુત્ર કર્ણસિંહને દરબારમાં મોકલાવી
આપું. માત્ર હું વયોવૃદ્ધ છું, એટલે મહારાથી આવી શકાશે નહિ
માટે માફ કરશો ! છતાંદિ અનેક વિષયોનું વિસ્તૃત વિવરણ તથા
રાજકીય બાતમીઓ સકુરઉલ્લા અફઘુલઅલીની મારફત પુરંમે મહારી
પાસે મોકલાવી. ”

આવી રીતે ઘણાં વર્ષો વીત્યા પશ્ચાત્ શાહનવાહ પુરંમે દ્વારા જ
મેવાડની સ્વતંત્રતાનો નાશ થયો; પરન્તુ કુદરતનો કાનૂન જુઓ કે,
એ જ મેવાડે પુરંમને તેની અસહાય સ્થિતિમાં અત્યારે આશ્રય આપ્યો,
તેજ મેવાડે તેને દિલ્લીના સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યો અર્થાત્ મેવા-
ડનો પરાજય, તે પરાજય નહિ પણ વિજય જ થયો એમ કહીએ
તો કાંઈ ખાટું નથી. મેવાડાધિપતિથી જો કે દિલ્લીશ્વર થઈ શકાયું
નહિ, તો પણ દિલ્લીશ્વરને તો તેણે જ નિર્માણ કર્યો એમાં કાંઈ
બલતનો શક નથી.

એક વખત જે રાજપૂતોને પુરંમે હીન દશામાં જંગલો અને
પહાડોની અંદર રખડાવ્યા હતા—કર્ણસિંહ સાથે મહા યુદ્ધ કરી તેના
દુર્દમનીય સૈન્યને છેદી બેદી નાખ્યું હતું—તેજ પુરંમને—જંગલો અને
ઉજ્જડ વયરાનોમાં ભટકનારા રાજકાર્યને પાત્ર બનેલા તપસ્વી વેષ-
ધારી શાહનવાહને—મેવાડનો કર્ણસિંહ ઘણા આદરમાન સહિત ઉદયપુર
તરફ લઈ જવા લાગ્યો. અહા ! કાળની કેવી વિચિત્ર ગતિ છે ! અ-
પકારને બદલે ઉપકારનો બદલો રાજપૂતોના ઇતિહાસ સિવાય બીજા
કયા જાતિના ઇતિહાસમાંથી મળી શકે એમ છે ?

જેણે એક દિવસ રાત્રિ દિવસનો વિચાર નહિ કરતાં ધનધોર યુદ્ધ
કરી મેવાડની ભૂમિને રક્તાચ્છાદિત કરી દીધી હતી, તેણે જ આજે

આતુઅન્ધન માટે શિરપેચનું પરિવર્તન કરી મૈત્રી બાંધી ! આવી રીતે આતુઅન્ધનના અન્ધનથી અંધાયલા કર્ણસિંહ અને પુરૂષ ઉદયપુર તરફ ચાલવા લાગ્યા.

ગજસિંહ અને અજીતસિંહ પર્વતોની ખીણમાં મોટી ઝાવણી નાખીને પડેલા હતા. કર્ણસિંહ શાહજહાને અને બેગમને લઇને ત્યાં આવ્યો. ગજસિંહ અને અજીતસિંહ ધણા પ્રેમથી શાહજહાને બેઠી પડ્યા. પરવેઝ જીવતો નહિ હોવાથી બાદશાહને આપેલું વચન હવે તેઓને પાળવાની જરૂર નહોતી; અર્થાત્ તેઓ પુરૂષના સહકારી થાય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. નૂરજહાન વિષે તેઓ ઘણો ખરાબ મત ધરાવતા હતા. તેઓને ખબર પડી હતી કે, નૂરજહાન પરવેઝના મૃત્યુ બાદ પોતાના જમાઇ શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવાના પ્રયત્નો તથા ખટપટો કર્યા કરે છે. આ બાતમી મળતાંજ તેઓએ પુરૂષના પક્ષમાં મળી જવાનું નક્કી કર્યું અને તે મુજબ આજે પુરૂષનું રક્ષણ કરવાને પોતાની સેનાઓ લઇને તેઓ આવ્યા હતા. શાહજહાને તેઓનું માન રાખવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, “જ્યાં સુધી બાદશાહ જીવતો હશે, ત્યાં સુધી તેની વિરૂદ્ધમાં શુભ કિંવા બહિર રીતે કોઈ જાતનું કારસ્થાન અગર ખટપટ હું કરીશ નહિ.”

પુરૂષની આવી પ્રતિજ્ઞાને લીધે જ જહાંગીરના અંતિમ દિવસોમાં વધારે યુદ્ધો થયાં નહિ; પરંતુ દૈવની કેવી વિચિત્ર લીલા છે કે જોણે પોતાના પિતાને બિલકુલ ત્રાસ આપ્યો નહિ, તેનાજ છેવટના દિવસો મદા કટપ્રદ અને વિદાવનાવાળા ગયા ! શાહજહાનના ચાર પુત્રો દારા, સુજા, ઔરંગઝેબ અને મુરાદે તેને ઘણો હયરાન કર્યો, એટલું જ નહિ પણ ઔરંગઝેબ તો બધા ભાઈઓને ઠાર કરી શાહજહાનને કેદમાં નાખી ગાદીએ બેઠો ! આખરે શાહજહાન

કેદખાનામાં જ પુત્રમુક્ત સહન કરતો મરણ પામ્યો. તેના ક્યા પાપનું આ પ્રાયશ્ચિત્ત હશે એ દેવાદિદેવ અન્તર્યામી ભગવાન સિવાય કોણ જાણી શકે એમ છે !

પ્રકરણ ૮ મું.

તાજમહાલ.

પુરુષને મળ્યા પછી ગજસિંહ બોલ્યો:—“ શાહજહાનો વેપ જોતાં અમે બધા મુગ્ધ બની ગયા છીએ, તો પણ રાજનીતિને અનુસરી હવે તેમને આવા ગુપ્ત વેષમાં રહેવાની જરૂર નથી. તેમના આવા સુંદર વેષથી જેઓ આજે રાજ થયા છે, તેઓજ કાલે ગુસ્સે થઈ જશે. કારણ કે શાહજહા સાહેબ મુસલમાન હોવાથી તેમનો આવો તપસ્વીના જેવો વેષ હિન્દુ ધર્મના માણસો કેમ માની શકશે ? વળી જો કદાચિત્ત તેમ અને તો મહા ભંયકર પ્રસંગ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે, એટલે પહેલેથીજ ચેતીએ તો વધારે સાફ. ”

કર્ણસિંહનું ધ્યાન આ બાબત ઉપર ક્યારેય ખેંચાયું નહોતું: તોપણ અનુભવિ દર્શાવતાં તેણે કહ્યું:—“ આપનું કહેવું બરાબર છે, આપ કહો છો તેમજ કરીશું. ”

શાહજહા બોલ્યો:—“ મહારાજ ! એટલા માટેજ હું તે વખતે વેષપરિવર્તન કરવા ઇચ્છતો હતો. ”

ગજસિંહ:—શાહજહાએ પોતાની ચોખ્ખતા તથા દરજ્જાનો વિચાર કરીનેજ રાજસ્થાનમાં જવું જોઈએ. બેગમસાહેબને પણ તેમ કરવાની જરૂર છે.

પુરૂષોત્તમ—“અન્ધુઓ, તમે જેમ કહો તેમ કરવાને હું તૈયાર છું.”

તરતજ શાહજહાને ઉત્તમોત્તમ આજ્ઞાપણથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યો. મેવાડાધિપતિના શિરપેચ શિરાય તેને બધાં વસ્ત્રો નવાં પહેરાવવામાં આવ્યાં. લુલિયા માટે પણ તાગડતોળ પોષાક લાવવામાં આવ્યો, અને તે બેગમ બની ગઇ. ત્યાર પછી તેઓને તંબૂની અંદર લઇ જવામાં આવ્યાં. તેને બેસવા માટે મિયાનો લાવવાની તૈયારી થવા લાગી. આટલા દિવસ સુધી સ્વતંત્રતાથી વિહાર કરનારી લુલિયાના મનમાં બેગમ થવા સાથે આનંદ અને ખેદ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો. તે એક ગંભીર નિઃશ્વાસ મૂકતાં બોલી—“બાદશાહની બેગમ થવા કરતાં ગરીબની ગૃહિણી થવું ઘણું દરજ્જે ઉત્તમ છે ! તેમાંજ સુખ છે—તેમાંજ સ્વતંત્રતા છે. પરંતુ અહીં તો તેનો અભાવ છે ! અહીં તો ચોવીસે કલાક કેદખાનાની માફક પૂરાઇ રહેવાનું ! કદાચિત આજથી શાહજહાની મુલાકાત દિવસમાં એક વખત પણ લાગ્યેજ થશે !”

પહેલાં તો તેણે આ બાબતમાં પોતાની નામરજી જણાવી; પરંતુ શાહજહાની આજ્ઞા આગળ તે લાચાર બની—તેની આજ્ઞા તેને માનવી પડી. શાહજહાને તેને કહ્યું—“રાજ્ય માટે રાજનીતિને અનુસરી આ અંધું કરવાની જરૂર છે.” તરતજ તે કાંઇ નહિ બોલતાં જતાની પોષાક પહેરવા માટે બીજા તંબૂમાં ગઇ; પરંતુ બહુમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો પહેરવા છતાં તેના મનનું સમાધાન થયું નહિ. તે તેના પ્રેમાળ વૃદ્ધ દાદા સલામતખાનથી છુટી પડી ગઇ હતી અને તેના ન્હાનપણનાં સાથી બિહારીચરણ અને શ્યામાં તેને છોડી ગયાં હતાં ! દુલાલી ક્યાંય દેખાતી નહોતી અને તેની માતા માત્ર દર્શન આપી-

નેજ વિદાય થઈ ગઈ હતી. અર્થાત્ તેના કામગ અંતઃકરણમાં અત્યારે જે વેદના થતી હતી, તેનું વર્ણન થવું અશક્ય છે. તો પણ શાહજહાના ચિરસહવાસને લીધે તે પોતાનું મન વાળીને કાંઈક શાંતિ લેતી હતી; છતાં આજે બેગમપદ પ્રાપ્ત થતાંજ તેની તે સુખાશાનો પણ નાશ થયો. આઠે પહોર શાહજહા સાથે બેસી પ્રણય-લહરીમાં ઝોલાં ખાતી લુલિયા આજે તંબૂની અંદર પાંજરામાં પૂરેલી મેંનાની માફક તરફડીયાં મારવા લાગી. તે મનમાં બોલવા લાગી:—“બેગમ થવામાં પોષાકથીજ સુખ માની લેવાનું હોય, તો તે સુખ મળે નથી જોઈતું. આના કરતાં તો શાહજહા સાથે ફત્તેહપુરના ખંડિયેરમાં રહેવું વધારે સારું છે—આવું કૃત્રિમ સુખ મહારે નથી જોઈતું.”

જમ્યા પછી શાહજહા અને કર્ણસિંહ તંબૂમાં એક ઠેકાણે બેસી વાતો કરતા હતા. શાહજહા બોલ્યો:—“મહારાજ ! આવા ગુપ્ત વેષમાં હું મેવાડ તરફ આવું છું અને આ સ્થળેજ આવી પહોંચ્યો છું એવી આપને કેવી રીતે ખબર પડી ?”

કર્ણસિંહ બોલ્યો:—“વાહ ! ઉત્તમ પ્રશ્ન પૂછ્યો. આપની મુસાફરી વિષે મહારા ઉપર એક પત્ર આવ્યો હતો.”

શાહજહા અન્યથા થઈ બોલ્યો:—“કોનો પત્ર ?”

“તેની મળે ખબર નથી. મહારી પાસે તો તે ગંગીયા પાનવાળી લઈ આવી હતી. આગ્રાની મશહૂર પાનવાળીને તો આપ ઝોળખતા હશે ?”

“હા.”

“ગંગીયાએજ ઉદયપુરમાં આવીને મળે ખાતમી આપી કે, આપ ગુપ્તવેષ ધારણ કરી મારવાડમાં આવો છો અને આજે

રહવારે ઝરાની પાસે આવી પહોંચશો. વળી તેણે એટલું પણ કહ્યું કે, આ વાતની દૂરજહાનને ખબર પડી છે એટલે આપને પકડવા માટે તેણે મહમ્મદ તકીને મોકલ્યો છે. આટલી વાત સાંભળતાંજ અમે આપનું રક્ષણ કરવા તાત્કાલિક લશ્કર લઇને અહીં આવ્યા. ”

“ તેણે કહેલી આ ખાતમી ખરી છે, એમ તમે કેવી રીતે માન્યું ? ”

“ આપના નામની મુદ્રિકા બતાવતાં તેણે કહ્યું કે, હું શાહ-જહાનના પક્ષની છું. ”

પુરંમને હવે યાદ આવ્યું કે, એ મુદ્રિકા તેણે હુલિયાને પ્રણયચિહ્ન તરીકે આપી હતી અને તે હમ્મેશાં પોતાની આંગળી-પર પહેરતી હતી; પરંતુ જ્યારે તે ગુપ્તવેષમાં ફતેહપુરમાંથી જહાદ નીકળ્યો ત્યારે હમિદાએ તે મુદ્રિકા હુલિયાની આંગળીએથી કહાડી લીધી હતી અને કાઢતાં કાઢતાં કહ્યું હતું કે, “ આવી બાદશાહી મુદ્રિકા હાથમાં રાખવાથી ગમે તેવો ગુપ્ત વેષ હોવા છતાં પણ તમે ઓળખાઇ જશો. ” મુદ્રિકાના બેદની આજે તેને ખબર પડી. જો તેણે તે દિવસે મુદ્રિકા કહાડી લીધી ન હોત તો આજે તેને કેદી બની જહાંગીર આગળ જવું પડ્યું હોત. હમિદાની સમયસચક્તા અને દૂરદર્શિત્વ માટે સંતોષ દર્શાવતાં તે બોલ્યો:—“ હા, જેઓની મેહેરબાનીથી હું સુરક્ષિતપણે આપનો આશ્રય અને અન્ધુભાવ મેળવી શક્યો તેઓમાંની ગંગીયા પણ એક છે. તેણે જો સવેળા આપને આ ખાતમી આપી ન હોત તો મહારાપર આવનાર સંકટથી આપ અચાત રહ્યા હોત અને હું બાદશાહનો કેદી બન્યો હોત. વાર, પણ હમણાં ગંગીયા ક્યાં છે ? ”

“ તેની મ્હને ખબર નથી. ખાતમી આપીને તરતજ તે ત્યાંથી

ચાલી ગઈ. જતી વખતે તે એક પત્ર આપી ગઈ છે અને કહેતી ગઈ છે કે “ મહેરબાની કરી આ પત્ર શાહનવાને આપજો.”

એટલું કહી મહારાણાએ એક વ્યક્તિને હાંક મારી. મહારાણાનો અવાજ સાંભળતાંજ મેવાડનો મુખ્ય અમાત્ય ત્યાં હાજર થયો. મહારાણાએ તેને હુકમ કર્યો કે, “ શાહનવાનો પત્ર લાવી આપો.” તરતજ તેણે શાહનવાનો પત્ર તેના હાથમાં મૂક્યો. શાહનવાએ અસ્વસ્થ ચિત્તે તે પત્ર ઉઘાડ્યો. તે પત્રમાં નીચે પ્રમાણે મળકૂર હતો:—

“ શાહનવા સાહેબ ! આ પત્ર ગુપ્ત રીતે વાંચશો અને તેમાંની હકીકતથી ખીજ કાઢને વાકેફગાર કરશો નહિ. તમને ખાસ જણાવવાનું કે, લુલિયાનો અને મહારો ગત ઇતિહાસ પ્રકટ કરવાની કાંઈ જરૂરત નથી. લુલિયા ઇરાન અથવા તુર્કસ્તાનના એક અમીરની પુત્રી છે, એમજ તમારે જાહિર કરવું. મહારા પૂર્વજીવનને વિસ્મૃતિના ગાઢ અંધકારમાં હું પૂરી દહિં છું. હવેથી હું કાંઈ નથી. અર્થાત્ લુલિયા મહારી પુત્રી નથી; પરંતુ યવનકન્યા છે એમ જગતમાં જાહિર કરશો.”

પત્ર વાંચતાંજ શાહનવાના મહેરાપર ગંભીર લાવની છાયા પ્રસરવા લાગી. તેણે તે પત્રને ઘડી વાળી પોતાના અંગરખાના ખીરસામાં મૂક્યો. કર્ણસિંહ તીવ્ર દષ્ટિથી તેના તરફ જોઈ રહ્યો હતો. પત્રને ખીરસામાં મુક્યો જોતાંજ તેણે પૂછ્યું:—“ કાનો પત્ર છે ?”

શાહનવા પ્રશ્ન સાંભળી ચમક્યો. સહજ વ્યથિત બની તેણે જવાબ આપ્યો:—“ તમારાથી હું કાંઈ ગુપ્ત રાખવા માગતો નથી. નૂરજહાનના કારસ્તાનમાંથી જેણે મહારૂં રક્ષણ કર્યું છે તેનોજ એ પત્ર છે.”

“ તે કાણુ છે ? ”

“ તેનો ખુલાસો કરી શકતો નથી—માફ કરશો. ”

“ પણ હિન્દુ છે કે મુસલમાન ? ”

“ હિન્દુ પણ કહી શકાય અને મુસલમાન પણ કહી શકાય. ”

આટલું બોલી શાહજહાં થોડો વખત થોબ્યો, અને પછી હસતાં હસતાં બોલ્યો:—“ મહારાણા સાહેબ ! જોવો હું છું, તેવીજ તે છે ! મહારી માતા હિન્દુ પણ હું મુસલમાન ! વધારે શું કહું ? મહાખ્યાત-ખાનનુંજ દર્શાત બુઓને ! ”

મહારાણા હસીને બોલ્યો:—“ ત્યારે તો નૂરજહાન તેને શિક્ષા ક્યાં વિનાં રહેશે નહિ; આપણે તેનું સંરક્ષણ કરવું જોઈએ. ”

પુરેમ વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલ્યો—“ નૂરજહાન અદ્વિતીય કારસ્તાની સ્ત્રી છે, તો પણ તે સમજી ચુકી છે કે, તેના કરતાં પણ વિશેષ બુદ્ધિમાન સ્ત્રીઓ જગતમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. શેરને માથે મવાશેર હોય છેજ. નૂરજહાન તેનો વાળ પણ વાંકો કરી શકશે નહિ. કાલમાં તો તે ક્યાંની ક્યાં પહોંચી ગઈ હશે. તેનો મુખ્ય હેતુ તો મહેને મહારાણાના આશ્રમે સુરક્ષિત રીતે પહોંચાડવાનો હતો, અને તે હેતુ હવે સફળ થયો છે એટલે તે આ દેશ છોડીને ચાલી ગઈ છે ! ”

“ તેમ હોય, તો આપણે તેના વિષે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. ”

“ નહિ, બિલકુલ નહિ. ”

“ શાહજહાં સાહેબ ! આપણે બંને અભિન્નહૃદયી મિત્ર તરીકે જોડાઈ ગયા છીએ એટલે આપને એક પ્રશ્ન પૂછવાની ઇચ્છા થાય છે. આપને ખોટું તો નહિ લાગે ? ”

“ મહારાજ ! મહારી સાથે બોલવામાં આટલો બધો સંકાય

શા માટે રાખે છે ? આપ હજી મહેને બરાબર ઓળખી શક્યા નથી, એમ જણાય છે ! ”

“ શાહનદા સાહેબ ! સ્ત્રીજાતિ માટે પ્રશ્ન પૂછવો એ જો કે અધિકૃત છે, તો પણ આજે મહેને પૂછ્યા વિના ચાલે એમ નથી. કારણ કે, આજે નહિ તો કાલે તથા કાલે નહિ તો ભવિષ્યમાં પણ એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે કે, આપણી સમ્રાજી કોની પુત્રી છે ? ક્યા ઉત્તરવંશ વંશનું રત્ન—”

શાહનદા વચમાં જ બોલ્યો:—“ મહારાજ ! આપની પાસે હું શા માટે છુપાવી રાખું ? જેની સાથે મહારાં લગ્ન થયાં છે, તે ઉચ્ચ કુટુંબમાં ઉત્પન્ન થયેલી—”

“ તેમજ હોવું જોઈએ; નહિ તો આવું અપ્સરા સમાન સૌંદર્ય સાધારણ વંશમાં હોવું અસંભવિત છે. વારૂ, આ દેવીએ ક્યા દેશના ક્યા વંશને ઉત્તરવંશ કરેલ છે ? ”

પુરંમ આજુબાજુ જોવા લાગ્યો. જૂઠું બોલવાની તેને ટેવ નહોતી. નાઇલાજે તે બોલ્યો:—“ તેનો આપ બગદાદનો ઉમરાવ હતો. કિસ્મતની કમનસીબીએ ફરતો ફરતો તે હિન્દુસ્તાનમાં આવી ભોગલ દરબારમાં રહ્યો. તે ગુણવાન, બુદ્ધિમાન અને દિલેર હોવાથી અહીં તેને અનાયાસે જગ્યા મળી ગઈ. તેણે જ નૂરજહાનના કાવત્રાંથી મહેને વાકેફગાર કર્યો અને જૂદાં જૂદાં સ્થળોએ સંતાડી મહારૂં રક્ષણ કર્યું. આ વખતે તેની પુત્રી લુલિયા મહારી દષ્ટિએ પડી. આસ્તે આસ્તે મારા બન્નેમાં વિલક્ષણ પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન થયો એટલે મહેને તેની સાથે ગુપ્તગુપ્ત લગ્ન કરી લીધાં. આ બાબતની તેના પિતાને બિલકુલ ખબર પડવા દીધી નહિ. ખુદ કરેને સારા દિવસો આવે

તો “ તાજમહાલ ” નામથી જ તે મોગલ સામ્રાજ્યની મુખ્ય બેઠમ બનશે. હવે આપને કાંઈ પૂછવાનું છે ? ”

“ નહિ. ખીજું શું પૂછવાનું હોય ! ” થોડો વખત બંને જણ સ્તબ્ધ બેસી રહ્યા પછી પુનઃ એકાએક મહારાણાએ પૂછ્યું:—“ હું આપને મદદ કરવા આવ્યો. ત્યારે સેંકડો માણસો શાહજહાન બાદ-શાહનો જય પોકારતા હતા; પરંતુ નજીક આવીને જોઈં છું તો આ એકલાજ દષ્ટિએ પડ્યા ! આનું કારણ શું ? ”

પુરંમ સહજ હસીને બોલ્યો:—“ તે એક હુન્નરી માણસનું પરાક્રમ છે. તેને અનેક જાતની ભાષાઓ બોલતાં આવડે છે તેમજ તે અનેક પ્રકારના શબ્દોવ્યાર પણ કરી શકે છે. જ્યજ્યકાર તેણે એકલાએજ કર્યો હતો ! ”

“ વાહ ! ત્યારે તે હમણાં ક્યાં છે ? ”

“ હમણાં આપણે તેની જ શોધ કરતા હતા; પરંતુ તેના પત્નો મળ્યો નહિ. હું ધારું છું કે, કોઈ પણ વખતે તે ઉદયપુરમાં આવ્યા વિના રહેશે નહિ. ”

શાહજહાના જવાબો ઉપરથી કર્ણસિંહે ધાર્યું કે, શાહજહાને તેની સાથે ઘણીખરી વાતો ગુપ્ત રાખી વાતચિત કરે છે એટલે તેણે વધારે પ્રશ્નો પૂછવાનું માંડી વાળ્યું. થોડા વખતમાંજ તે મેવાડ જવા માટે ઉઠ્યો. એકવાર લુલિયાની મુલાકાત લેવા માટે શાહજહાને તેના તંબૂ તરફ વળ્યો. આજે લાંબો વખત થયાં લુલિયાને છોડીને તે ખીજે સ્થળે રહ્યો હતો. રાજદાર્યની ખટપટમાં પ્રેમને માટે ઘણો થોડો વખત મળે છે !

પ્રકરણ ૯ મું.

બેગમ હુલિયા.

સર્વને ખબર છે કે, મેવાડનો પ્રતાપ જોમ તલવારનીજ પૂજા કરતો અને આનંદ વિલાસની વિશેષ ઇચ્છા કરતો નહિ, તેમજ તેનો પુત્ર અમરસિંહ પણ ક્ષત્રિયોચિત કર્મોમાં હમ્મેશાં તત્પર રહેતો હતો. કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચ કરી ઉદયપુર શહેર તેણે વસાવ્યું હતું. ત્યાંના સગેમરમરના મહેલોને જગતની અનેક પ્રકારની સુખોપભોગની વસ્તુઓ લાવી જરજવાહીરથી ઉત્તમ રીતે તેણે શણગારેલા હતા, અને તેથી બીજી આગ્રા નગરીજ બનાવી છે કે શું, એમ લોકો કહેતા હતા. દ્રવ્યનો તેને ટોટો નહોતો. ખુદ જહાંગીરે અમરસિંહના પુત્ર કર્ણસિંહને જે નજરાણું ભેટ આપ્યું હતું તેના વિષે પોતાના શાહનામામાં લખ્યું છે કે:—જે દિવસે કર્ણસિંહ મદારા દરબારમાં આવ્યો, તે દિવસથી તે ઠેક ગયો ત્યાં સુધી—લગભગ એક મહિના સુધી—એ તેને જે નજરાણું આપ્યું, તેજ લગભગ દશ લાખ રૂપિયાનું થવા જતું હતું. વળી તે સિવાય એકસો દશ ઘોડા તથા પાંચ હાથી આપ્યા તે તો જૂદા—”

અર્થાત્ હુલિયાને એકાએક સાત્રાજ્યની બેગમ જેવો અમૂલ્ય ધોવાક કર્ણસિંહ અર્પણ કરે, તો તેમાં કાંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી. હુલિયાની તહેવાતમાં સેંકડો દાસીઓને હાજર કરવામાં આવી હતી. જે દાસીઓ આખો દિવસ તેને સ્વર્ણચમરથી પવન નાખ્યા કરતી હતી. એક દાસી તેના કપાળપર પ્રસ્વેદ ખિંદુ જણાતાં જ

હુંથી નાખવા માટે તત્પર હિમી હતી, ત્યારે ખીજી કેટલીક તેને આ-
નંદ આપવા માટે જૂદી જૂદી જાતની રમત ગમત કર્યા કરતી હતી.
બહુમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો પહેરી લુલિયા આજે સુવર્ણપ્રતિમાની
માફક તકીઆને અઠેલી એક માદી ઉપર પડી હતી; પરન્તુ તેમાં તેને
બિલકુલ આનંદ જણાતો નહોતો—કાંઈ ખોવાઈ ગયું હોય એવો
તેને લાગે ચતો હતો.

“કેવી શોકજનક સ્થિતિ ! હજી મધ્યે શાહજહાની મુલાકાત
થઈ નહિ ! શું હુમ્મેશાં આમ જ બન્યા કરશે ? મહેને તો એકાંતમાં
રહેવાની ટેવ છે અને ફત્તેહપુરમાં હું તેવીજ સ્થિતિમાં રહી છું, તો
પછી આવો બચાવ કર કાલાહલ મહારાથી કેમ સહન થઈ શકશે ? ”
આવી રીતે અનેક તર્કવિતર્કો લુલિયાના મનમાં થવા લાગ્યા. કારણ
કે, તેની આજ મુઘીની છાંદગીમાં વૃદ્ધ દાદા અને દાસ—દાસી સિવાય
ખીજા કોઈને તેણે જોયું નહોતું. હજારો માણસોના કાલાહલમાં
અને સેંકડો દાસીઓના સહવાસમાં રહેવાની તેને ટેવ નહોતી.
તેથી આજે તેના જીવ તણપાપડ થઈ રહ્યો હતો.

એટલામાં એક દાસી આવી અને તેણે કહ્યું કે:—“શાહજહાન
સાહેબ આવે છે ! ”

આટલા શબ્દો સાંભળતાં જ તે સજ્જતા અને આદરાર્થ
કાયદો ભૂલી ગઈ. શાહજહાને આવતો જતાંજ તે સામે દોડી ગઈ
અને તેને બેઠી પડી. તેના હૃદયપર માથું નાખી દઈ સમગ્ર નયન
ખોલી:—“નાથ ! આપે આ શું કયું ? ”

બધી દાસીઓ ત્યાંથી ચાલી ગઈ, લુલિયાનો વિવરણભાવ વ્રોધ
પુરસ્ક્રમ ચક્રિત બની ગયો. તેના મનમાં ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું.
અસ્વસ્થ ચિત્તે તે બોલ્યો:—“લુલિ-લુલિ ! આ શું ? ”

“કેમ ? મ્હને શા માટે આટલા બધા વસ્ત્રાલંકારો પહેરાવ્યા છે ? હું તો કંઈ પસંદ કરતી નથી. આપની મુલાકાત થાય નહિ તો પછી આ બધું શા કામનું ? પ્રભુ, આપ જ મહારા સ્વર્ગ સમાન છો. આપના દર્શન વિના આખું જગત મ્હને અંધકારમય લાગે છે.”

શાહજહાંએ લુલિયાને ઘણા પ્રેમપૂર્વક પોતાની પાસે બેસાડી અને કહ્યું:-“ લુલિયા, બે ત્રણ દિવસમાં આપણે ઉદયપુર પહોંચી જઈશું અને પછી રાતદિવસ સાથે જ રહીશું. તું શા માટે આટલું મધું દુઃખ માને છે ? શું હું ત્હારાથી અલિપ્ત રહેવા ઇચ્છું છું ? નહિ. ત્હારા વિયોગની એક ક્ષણ પણ મ્હને યુગ જેવી જણાય છે.”

લુલિયા પોતાનાં સુન્દર નેત્રોથી શાહજહાં તરફ જોતાં બોલી:-
“ પરંતુ એટલું તો ખરું કે, મુખ્ય બેગમ બન્યા પછી હું વધારે મુખી થઈ શકીશ નહિ ! ”

“ કેમ ? હાલની સ્થિતિના કરતાં હજારગણા વિલાસોપભોગમાં અને રાખવાને હું શક્તિમાન થઈશ, અને તે વખતે તું આખા ભારતવર્ષની સમ્રાણી કહેવાશે ! ”

“ નહિ, તેવી પદવી અને કૃત્રિમ સુખ મ્હને જોઈતું નથી. નાથ, મ્હારું સુખ શામાં સમાયેલું છે, તે શું આપ જણાતા નથી ? ”

“ લુલિ-લુલિ ! જે પદ તથા સુખ મેળવવા માટે આખા જગતની સ્ત્રીઓ લોલુપ હોય છે, તે સુખ ત્હારા ખોળામાં અનાયાસે આવી પડે છે છતાં તું તેનો તિરસ્કાર કરે છે ? સામ્રાજ્યેશ્વરી થવા માટે નૂરજહાંને કેવા ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા હતા ? પુત્રહત્યા, પતિ-હત્યા, સદસદિવેક બુદ્ધિતું ખૂન, વગેરે એક નહિ પણ અનેક ક્રૂર કર્મો કરીનેજ તેણે તે પદ મેળવ્યું હતું ત્યારે અનાયાસે ચાલી આવેલા પદનો તું તિરસ્કાર કરે છે, એટલે તને કહેવું શું ? ”

“ તે માટે તમે ગમે તેમ માનો. હું માત્ર એટલુંજ કહું છું કે, મ્હારી દિલ્હીશ્વરી થવાની ઇચ્છા નથી અને મ્હારા સુખ માટે થતા પ્રયત્નો મ્હને પસંદ નથી. ”

“ લુલિયા ! ત્હારી એવીજ ઇચ્છા હોય તો દિલ્હીનું તખ્ત મેળવવાનો મ્હારો હક્ક હું હમ્મેશાં ને માટે છોડી દઉં. મ્હારે બાદશાહ થવું નથી. ”

“ નહિ, નહિ. હું તેમ કહેતી નથી. પ્રાણનાથ ! મ્હારા માટે આપે રાજપદનો ત્યાગ શા માટે કરવો જોઈએ ? આપના સુખે જ હું સુખી છું; માટે જે સ્થળે અને જેવી સ્થિતિમાં આપ મ્હને રાખશો, તેમાં જ હું મ્હારું સુખ માનીશ. ”

“ લુલિયા, આખા જગતની અંદર સુખ તરીકે મનાતી ગમે તેવી વસ્તુ હશે, તે હું તને અર્પણુ કરીશ અને બનતા પ્રયાસે તને સુખમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરીશ. ”

“ પ્રભુ; સુખ ચીજ—વસ્તુઓમાં સમાયેલું નથી. આપ મ્હને હમ્મેશાં મળ્યા કરો એટલુંજ હું ઇચ્છું છું. ”

“ લુલિયા, હું કાંઈ હમણાંથીજ બાદશાહ થઈ જઈ એમ નથી. ખુદા કરેને મ્હારા પિતા સો વર્ષના થાય ! તેમની હયાતી છે ત્યાં સુધી કાંઈ જાતના પ્રયત્નો કરવાની મ્હને જરૂર નથી એટલે રાત દિવસ આપણે સાથેજ રહી શકીશું. તને બંધા વિના મ્હને પણ ક્યાં મેન પડે છે ! ”

લુલિયાના ગાલ ઉપર રતાશ મ્હડી આવી. પ્રખુદ વદને તે બોલી:—“ વાહ ! બહુ ઉત્તમ વાત, તે સિવાય મ્હને બીજું કાંઈ જોઈતું નથી. ”

“ લુલિયા, ત્હારી માતા તરફથી એક પત્ર આવેલો છે. ”

“કાણુ લાખ્યું છે ?” લુલિયાએ અસ્વસ્થ ચિત્તે પૂછ્યું.

“ગંગીયા, ખીજું કાણુ હોય ? તેણે જ આપણા ઉપર આવી પડેલા સંકટથી મહારાણાને વાકેફ કર્યા હતા. તેણે જો આવી સમય-સચ્ચકતા વાપરી ન હોત તો આપણે આદશાહનાં ક્યારનાયે કેદી બની ગયાં હોત.”

“ત્યારે શું ગંગીયા અહીં આવી છે ?”

“નહિ, ઉદયપુરની અંદર તે મહારાણાને મળી હતી.”

“અને હવે ક્યાં ગઇ ?”

“મહારાણાને તેની ખબર નથી. તેણે તેમની પાસે ખીજો કાર્ધ જાતનો ખુલાસો કર્યો નહોતો.”

“વાર, પત્ર—”

“પત્ર પણ તેણેજ મહારાણાને આપ્યો હતો.”

“કાનો, મ્હારી માતાનો પત્ર ?”

“હા. ત્હારી માતાનો !”

“મ્હારા નામનો છે ?”

“નહિ, મ્હારા નામનો.”

“તેમાં શું લખ્યું છે ?”

“તે તુંજ વાંચી જો.”

આમ કહી શાહજહાનએ તે પત્ર લુલિયાના હાથમાં મૂક્યો. લુલિયાએ પત્રની શરૂઆતમાં લખેલી એ ત્રણ લીટીઓ વાંચતાંજ શાહજહાનના મ્હોઠા તરફ જોયું. શાહજહાન બોલ્યો:—“તેણે કયા ઉદ્દેશને લઇને આ પ્રમાણે લખ્યું છે, તેની મ્હને ખબર નથી. મ્હારી ઇચ્છા હતી કે, ત્હારાં માતાપિતાનો ઇતિહાસ જગતમાં પ્રસિદ્ધ કરવો; પરન્તુ હવે તેમ થઇ શકે એમ નથી. તેના ફરમાન વિરુદ્ધ મ્હારાથી વતી ન શકાશે નહિ.”

“ ત્યારે આપ મહારા વિષે જગતને મ્હોડે શો ખુલાસો કરશો ? ”

“ હમણાંજ તેવો ખતાવ બન્યો હતો. મહારાણાએ ત્હારા વિષે જ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. ”

“ અને-આપે શો જવાબ આપ્યો ? ”

મ્હેં તો કહ્યું કે, “ મહારી લુલિયા ખગદાદના એક ઉમરાવની પુત્રી છે ! ”

લુલિયા હસતાં હસતાં બોલી:—“ મુખ્ય એગમ બનવાનું કામ કાંઈ સહેલું જણાતું નથી. હું ગરીબની પુત્રી હોત તો શું આવા જળપ્રપંચો કરવા પડત ? બાંદશાહથી પણ સત્ય દટીકત બોલી શકાતી નથી. અહા ! કેટલું બધું પરાધીનપણું ! ! ”

“ કેમ ? એમાં પરાધીનપણું શેનું ? ”

“ હુબૂર ! આપનેજ આપની સ્ત્રી વિષે ખાતરી લટકત બહિર કરવી પડે છે ! ”

“ લુલિયા, રાજનીતિનો તને અનુભવ નથી. રાજકાર્યમાં ડગલે ડગલે આવી નીતિનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. ’

“ અને તેવી નીતિનો મ્હને પણ હવે આસ્તે આસ્તે અનુભવ મળે છે ! ગમે તેમ હોય, હવે તો હું ખગદાદના ઉમરાવની કન્યા બની છું ! ”

“ નહિ, તું જગત કુસુમ છે-ત્હારું સૌંદર્ય દિવ્ય છે. ”

“ હુબૂર ! મ્હેં સાંભળ્યું છે કે, ઇરાન અને તુર્કસ્તાનની સ્ત્રીઓ ધણી ખૂબસુરત હોય છે, તેથી લોકો કેમ માનશે કે હું ત્યાંની છું ? ”

“ લુલિયા, ત્હારા એક નખની પણ સર ત્યાંની રમણીઓમાં નહિ આવે, સમજ ? ”

“ તેમ તો આપજ કહી શકો. કારણ કે, મેમ આંધળો હોય

છે, તેને રૂપ અને વય દેખાતું નથી અને તેથી આપને હું વધારે સુંદર દેખાઉં તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાંઈ નથી !”

“લુલિયા, ત્હારા તરફના મ્હારા પ્રેમને લીધેજ નહિ; પરન્તુ ખરેખર તું સર્વાંગસુંદર છે. અમારા જનાનખાનામાં હજારો જાતની સ્ત્રીઓ હોય છે. તેઓને મ્હું જોઈ છે; પરન્તુ તેઓમાં ત્હારા જેવી સ્વરૂપવાન એક પણ નથી. ”

“અને નૂરજહાન ?”

“હા, મ્હું સાંભળ્યું છે કે, સુંદર સ્ત્રીઓમાં નૂરજહાન જેવી કોઈ નથી; પરન્તુ તેનામાં ત્હારા જેવી કામળતા, સ્નેહાળ હૃદય કિંવા લાલિત્ય નથી. ત્હારો દેશ કિંવા ત્હારા દેશની સ્ત્રીઓ મ્હું જોઈ નથી, તો પણ હું એટલું તો ખાત્રીપૂર્વક કહી શકું છું કે, ત્યાંની સ્ત્રીઓ ઘણીજ સુંદર હોય છે. ”

“હુજૂર ! હું તો જ્ઞાનપણથીજ મ્હારો દેશ છોડી આ તરફ આવી છું, એટલે આપ કહો છો, તે ખરું હશે, તો પણ હવે તો હું હિન્દુ નથી. ઘણા દિવસ થયાં મ્હું યવન ધર્મનો સ્વીકાર કરેલો છે. જાણે કે, હું જન્મથીજ તુર્કસ્તાનની સ્ત્રી હોઉં એમ મ્હને જણાય છે. વળી ફારસી હું ઘણી સારી રીતે જાણું છું એટલે મ્હારા વિષે કોઈને સંશય આવી શકશે નહિ. ”

શાહજહાન તેના અધરોજ પર ચુંબન લેતાં બોલ્યો:—“લુલિયા, ખરેખર તું પૃથ્વીના મૂલ્યની છે !”

લુલિયાએ શાહજહાનની છાતીપર માથું નાખી દીધું. કેટલાક વખત સૂધી બન્ને જણાં આમ અવાકૂ બેસી રહ્યાં. પછી થોડા વખતે લુલિયાએ માથું ઉંચકતાં કહ્યું:—“હવે આપણને કોઈ જાતો દર તો નથી ને ?”

“ નહિ, બિલકુલ નહિ. મહારા માટે પ્રાણ આપવાને આખું રાજસ્થાન તૈયાર છે. રાજપૂતોનું વચન ક્યારેય મિથ્યા હોતું નથી.”

“ ખુદ બાદશાહ યુદ્ધ કરવા આવે તો ? ”

“ હું ધારું છું કે, તે આવી શકશે નહિ. ”

“ ત્યારે તો ભય પામવાની જરૂર નથી. ”

“ નહિ. માત્ર મ્હને એટલોજ શોક થાય છે કે, આજે હું તને દિલ્હીશ્વરી કરી શકતો નથી. ”

“ વાર, પણ નૂરજહાન કોઈ કારસ્થાન નહિ કરે, એમ શા પરથી કહી શકાય ? ”

“ તું કહે છે, તે ખરું છે; પરન્તુ નૂરજહાન મહા બુદ્ધિશાળી સ્ત્રી છે. પોતાના દરેક ઘાતકી કામમાં તે બાદશાહને ખેંચે એવી નથી. ”

“ નાથ ! આપ ખોટું ક્રમાડશો નહિ. આપ સુખી હો, એટલે ખમ. દિલ્હીશ્વરી થવાનું મ્હને મન નથી. ”

“ લુલિયા, ખરેખર તું મહારું અમૂલ્ય રત્ન છે ! ”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

જુલેખાંનો પત્ર.

થોડા વખત પછી લુલિયા બોલી:—“ નાથ ! હું પત્ર વાંચી જોઉં ? ”

“ હા, વાંચી જો, તને વંચાવવા માટેજ લાખ્યો છું. ”

લુલિયા પત્ર વાંચવા લાગી:—

“શાહજહાં સાહેબ !

“ મહેં આપને કેટલીક વાર્તાથી માહિતગાર કર્યાં, તો પણ હજી કેટલીક કહેવાની બાબતો રહી ગઈ છે, એટલા માટે આ પત્ર લખ્યો છે. જે વખતે આ પત્ર આપને મળશે, તે વખતે આપ ઈશ્વરકૃપાથી ઉદયપુરમાં સુરક્ષિતપણે પહોંચ્યા હશે. વળી મહેં ખાત્રી છે કે, આપની સાથે બિહારીચરણ અને દુલાલી છે, તેથી રસ્તામાં આપનો કોઈ એક વાળ પણ વાંકો નહિ કરી શકે.

“ મહારી પ્રતિજ્ઞા વિષેનો ખુલાસો મહેં પહેલાંજ તમોને કર્યો છે. મહારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે—મહારા પ્રતનું ઉદ્ધાપન થઈ ગયું છે અને મહારી પ્રિય પુત્રી હવે સામ્રાજ્યેશ્વરી બની ગઈ છે. બવિષ્યમાં તે બીજી નૂરજહાન થશે અને દિલ્હીના સિંહાસનનો મહિમા વધારશે એવી મહેં આશા છે.

“ આપ હવે સમજી શક્યા હશે કે, હમિદા અને ગંગીયાં નામની બે વ્યક્તિ નથી, પણ એકજ છે ! ગંગીયાના નામે યાકબખ્શ-રમાં તે પાનની દુકાન ચલાવતી હતી અને ફતેહપુરમાં હમિદા તરીકે આવીને લુલિયાની ખબર કહાડી જતી હતી ! ખહારનું એકાદ માણસ આપણા હાથ નીચે ન હોય તો આપણું કારસ્તાન પાર પડશે નહિ એમ ધારીનેજ મહેં તેની પાસે પાનની દુકાન કઢાવી હતી. નૂરજહાનની નામાંકિત સદ્રિકાની સહાયતાથી હું મહારી મરજી આવે ત્યારે કિલ્લાની બહાર જતી આવતી હતી, અર્થાત, વખત પડ્યે ગંગીયાની મુલાકાત લેવામાં મહેં કોઈ ખતની હરકત પડતી નહોતી. કોઈ કોઈ વખત તેની મુલાકાત લેવાનું બની શકતું નહિ, તો તે વખતે દુલાલી સાથે મહારો સંદેશો કહેવરાવતી હતી. બિહારીચરણ કેટલો વિશ્વાસુ—નિમકહલાલ અને સામર્થ્યવાન આદમી છે, તે આપે જાણજ છે. બિહારીચરણ એજ મહમ્મદજાન છે. એવી આપના સિવાય બીજી

ક્રોધને ખખર નથી. પરન્તુ હવે હું બીજો ખુલાસો કરું છું કે, ફતેહ-પુરમાં જે વૃદ્ધ મૌલવી દેખાતો હતો તે પણ તેજ હતો ! અર્થાત્ આ ખુલાસા ઉપરથી આપ જોઈ શકશો કે, તે મહને કેટલો બધો ઉપયોગી થઈ પડતો હતો.

“ અજીતસિંહને પિશાચલીલા બતાવી નહસાડી મૂકનાર તેજ હતો. વળી ન્હાની દુલાલી પણ કેટલી બધી સામર્થ્યવાન છે, તે આપે જોયું હશે. ક્રોધને પણ ખખર ન પડે તેમ તે સ્થાનાંતર કરતી. આવું સામર્થ્ય બીજા ક્રોધમાં હોતું નથી. દરવાજાં બંધ કરી તેને પૂરી રાખવામાં આવે, તો પણ તેમાંથી છટકી શકવાને તે શક્તિવતી છે. ગમે તેવાં બંધ કરેલાં બારણાં ઉઘાડી બહાર પડવું એ તો તેના મનથી હિસાબ વગરની ચાત છે ! પહેલા માળના દીવાઓ જુઝાવી નાખી જૂતનો વેપ પહેરી રઘુવીરસિંહને બચ પમાડી નસાડી મૂકનાર તેજ હતી, આપના સાંભળવામાં આ હકીકત તો આવીજ હશે.

“ બીજા માળપરથી જે દેખાવ અજીતસિંહે જોયો હતો, તેજ દેખાવ ખુદ આદશાહે પણ જોયો. આ એ બનાવમાંના એક વખતે આપ, લુલિયા, દુલાલી, બિહારીચરણ વગેરે હાજર હતા. એટલે તે વિષે વધારે ખુલાસો કરવાની જરૂર નથી.

“ તે વખતે દિલ્હીમાં ખૂનો થયાં હતાં અને તેથી જે હાહાકાર મચી રહ્યો હતો તેજ બનાવ બિહારીચરણે ફતેહપુરમાં દેખાડવા માંડ્યો, અને તેથી અમોને કેટલો બધો ફાયદો થયો હતો, તેથી તો આપ માહિતગાર છો. દિલ્હીનાં ખૂનનું રહસ્ય જાણવાનો મહને વખત મળ્યો નથી, અને હવે મને એવો સંભવ નથી, તો પણ હું એટલું તો ખાસ માનું છું. કે, તેમાં કપટી ગૌહરખનનો મુખ્ય હાથ હોવા

જોઈએ. બિહારીચરણ તેની તપાસમાં છે, અને થોડા વખતમાંજ તે તેનું કપટ ખુલ્લું કરી બતાવશે.

“ પરન્તુ ગૌહરજન કાણુ છે તેવી મ્હને હજી સૂધી ખરાબર ખબર નથી. તેણે અમારાં દરેક કારસ્થાનોની ખાતમીઓ નૂરજહાનને આપી હતી અને મ્હારા વિષે તેણે દૃઢ સંશય ઉત્પન્ન કર્યો હતો. ઈશ્વર કરશે ને તેના આ કૃત્યનું ફળ તેને જલ્દીજ મળી જશે, કિંવા મળી ગયું હશે. કારણ કે બિહારીચરણ બદલો લીધા વિના નિરાંતે બેસી રહે તેવો માણસ નથી.

“ આપના જનાનખાનાની રોમાંચ ઉપજાવે તેવી નીચ વાર્તા કરવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી; પરન્તુ તે વિષે સહજ ઈશ્વરે કરી આપને વાકેફગાર કરવા એ હું મ્હારી ફરજ સમજું છું. તમારા જનાનખાનામાં હમ્મેશાં લગભગ આઠથી દસ હજાર સ્ત્રીઓ રહે છે. તેઓ સર્વ પતિવ્રતા હોય છે, એમ તો કહી શકાયજ નહિ તેમજ જનાનખાનામાં પરપુરૂષનો પ્રવેશ થતો નથી એમ કહેવું એ સત્યતાનું ખૂન કરવા બરાબર છે. કારણ કે, મશરૂનો ખગ્નનો, જનાનખાનામાં છુપી રીતે દાખલ થતા આશકોના દ્રવ્યથીજ ભરેલો છે. દ્રવ્ય મળતાંજ મશરૂ આંધળો બની જાય છે. ગમે તેવાને જનાનખાનામાં જવા — આવવા દે છે, અને તેમને કોઈ જાતની હરકત કરતો નથી. જનાનખાનાના અંતર્ભાગમાં પોતાની પૂર્ણ નજર રહે એમ માની તે પોતાના હાથ નીચે એક માણસને લાવ્યો અને તેને સ્ત્રીનો વેષ પહેરાવી ગૌહરજન નામ આપી જનાનખાનામાં દાખલ કર્યો. ત્યારથીજ ગૌહરજન નામની દાસી પ્રસિદ્ધિમાં આવી છે. મ્હારા પર તે ખાસ નજર રાખતી હતી; પરન્તુ હું તે વાતથી અજાત હતી; અગર જો મ્હને પહેલાંથી ખબર પડી ગઈ હોત તો તેની ક્યારનીયે મ્હેં થોડી વ્યવસ્થા કરી દીધી હોત.

“ નૂરજહાનના મનમાં મ્હારે માટે સદેહ ઉત્પન્ન થયો છે એવી મ્હને અચાનક ખબર પડી. એટલુંજ નહિ પણ ખુદ ખાદશાહ પણ મ્હારા વિષે શંકાશીલ બન્યો છે, એવું મ્હારા ખ્યાનમાં આવ્યું; કારણ કે એક વખતે તે મ્હને ફકીરના વેપમાં ‘શીશમહાલ’માં લઇ ગયો હતો. ત્યાર પછી શું શું બન્યું, તેની હકીકત બિહારીચરણ કહેશે; પરંતુ જ્યારે હું મોતી મસ્જિદમાંથી બહાર નીકળી, ત્યારે મ્હને ખબર પડી કે, મ્હને મળેલો ફકીર તો ખુદ ખાદશાહજ છે; કારણ કે મ્હારી આગળ તે આલ્યા કરતો હતો.

“ તે દિવસથી મ્હેં નિશ્ચય કર્યો કે, હવે જનનાખાનામાં રહેવું એવસ્કર નથી. કારણ કે નૂરજહાન કયે વખતે મ્હારા પ્રાણનો નાશ કરે તે કહી શકાય તેમ નહોતું. કેટલાંક વર્ષો પહેલાં મહા મહેનતે એક સંન્યાસી પાસેથી મ્હેં એક જાતનું અદ્ભુત વિષ મેળવ્યું હતું, અને તે વિષ હું હમ્મેશાં મ્હારી પાસે રાખતી હતી. તેનામાં ખાસ ગુણ એ હતો કે, તે લીધા પછી તરતજ માણસ એશુદ્ધ થઇને મૃતપ્રાયઃ સ્થિતિમાં જમીન ઉપર પડી જાય; પરંતુ ખરી રીતે તેનો જીવ જાય નહિ; ગંગીયા મારફત તેજ દિવસે મ્હેં બિહારીચરણને સમાચાર કહેવરાવ્યા અને શહેરની બહાર તે આવીને ઉભો રહ્યો. હું જાણતી હતી કે, નૂરજહાન મ્હારા પર ગમે તેટલી ગુસ્સે થાય તો પણ તે પ્રેમભાવ ધરાવે છે એટલે મરતી વખતે જો તેની પાસે મ્હારી અંત્યેષ્ટિવિધિ હિન્દુ પદ્ધતિ મુજબ કરવાની વિનંતિ કરીશ તો તે અમાન્ય કરશે નહિ; અર્થાત્ મ્હારો મૃતદેહ કિલ્લાની બહાર સ્મશાનમાંજ તે લઈ જવાનું કહેશે અને મ્હારી મુરાદ બર આવશે. આખરે ઇશ્વર-કૃપાથી મ્હારી ઇચ્છા મુજબજ બન્યું, જે વિષેનો વધારે ખુલાસો બિહારીચરણને પૂછી જોશો એટલે આપને માલૂમ પડશે.

“ તે વિષ લેતાંજ માણસ ત્રણ દિવસ સૂધી મુઝદાની માફક પડી રહે છે. હું પણ તેવીજ સ્થિતિમાં ત્રણ દિવસ પડી રહી હતી. બિહારીચરણ અને દુલાલી મહારા મૃતદેહને એક લગ્નમંદિરમાં લઈ ગયાં. ગંગીયા પણ ત્યાંજ હતી. તેઓના પ્રયત્નથી ત્રણ દિવસમાંજ હું જીવતી થઈ અને શુદ્ધિમાં આવી. ત્યાર પછી શું બન્યું તેની તો આપને ખબર છે.

“ લવિષ્યમાં હું આપને જ્યારે મળી શકીશ, એ વિષે નક્કી ખુલાસો કરી શકું એમ નથી. ઇશ્વર મ્હને જીવતી રાખશે તો આપના તખ્તનશીન થવાના દિવસેજ હું આપની મુલાકાત લઈશ. લુચિયાને હવે તમારા હાથમાં સોંપી છે, તેના તરફ મ્હારો ફટલો બધો પ્યાર છે, એ આપ જાણો છો; માટે આપ તેને હમ્મેશાં સુખમાં રાખી આનંદમાં રહેશે. એટલે મ્હારા જીવને શાંતિ વળશે. છેવટે તમને આલોકમાં અદ્વયકીર્તિ તેમજ પરલોકમાં સ્વર્ગીય સુખનો ઉપભોગ પ્રાપ્ત થાય એવો અંતઃકરણપૂર્વક હું આશીર્વાદ આપું છું.

“ હવે એક છેલ્લી વિનંતિ છે. દુલાલી મ્હને બહુ બહાલી છે. બિહારીચરણ તમને ઉદયપુર પહોંચાડ્યા પછી મ્હારી પાસે ચાલ્યો આવશે તો પણ વખતો વખત તમારા સમાચાર લઈ આવવા માટે હું દુલાલીને તમારી પાસે મોકલીશ અને જ્યારે તેને હમ્મેશાંને માટે તમારી પાસે મોકલું ત્યારે તેના માટે ફાઇ સારો વર શોધી કહાડી તેનાં લગ્ન કરી નાખશે અને હમ્મેશાં તમારા છત્ર તળેજ તેને રાખશે.

“ હવે વધારે કહેવાનું કંઈ નથી. ઇશ્વર પાસે એટલીજ પ્રાર્થના કરું છું કે, તમને ઉલ્લખને ઇશ્વર સદાસર્વદા સુખી રાખે.

હુલિયાના દાદા ખુશીમાં છે અને તેમણે પણ તેને શુભાશીર્વાદ કહેવરાવ્યા છે. ”

જનની;—

સર્વમંગળા સંન્યાસિની. ”

પત્ર વંચાર્થ રહ્યા પછી બન્ને જણાં થોડો વખત કાંઈ બોલ્યાં નહિ. પછી હુલિયા બોલી:—“ આ ગૌહરબાન અને દિલ્હીનાં ખૂનોની તપાસ કરવા માટે તો બિહારીચરણ આપને નહિ છોડી ગયો હોય ?”

“ પણ તે ખૂનો સાથે આપણને શો સંબંધ ?”

“ કદાચિત્ હોય પણ ખરો !”

ખુર્મ ચિંતાયુક્તસ્વરે બોલ્યો:—“ હા, એમ હોવું સંભવિત છે. મનુષ્ય જીવનમાં અને તેમાં ખાસ કરી અમારા મોગલ દરબારમાં રહસ્યના બંડાર ભરેલા છે ! ગમે તેમ હોય, પણ બિહારીચરણ અને દુલાલીની શોધ મ્હારે કરવી જોઈએ. બન્ને જણાં અચાનક ગૂમ થઈ ગયાં છે તેથી આમાં પણ ગૌહરબાનની કપટબાજી નહિ હોય એમ કેમ કહી શકાય ?”

શાહબદાના શબ્દો સાંભળતાંજ હુલિયાનો મંદિરો નિસ્તેજ બની ગયો. તે બોલી:—“ ત્યારે હવે કેમ કરીશું ? ખરેખર, તેઓ માટે મ્હને ધણું લાગી આવે છે. બિચારાંઓએ આપણે માટે એક ફાણ માત્રની પણ વિશ્રાંતિ નહિ લેતાં—”

“ હુલિ, તે વિષે તું ચિંતા કર નહિ; હમણાંજ હું તેમની તપાસ માટે બંદોબસ્ત કરું છું. કદાચિત્ ગૌહરબાને તેમને ઠાર કર્યા હશે, તો હું તેને તેના આવા ઘોર અપરાધ માટે તેવીજ સજા કરીશ. ”

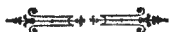
“ પ્રાણનાથ ! ગમે તેમ કરી તેમની શોધ કરો. ”

“હમણાંજ હું મહારાણાને તે વિષે કહું છું.”

“તેઓ આટલામાંજ હશે. બહુ દૂર ગયાં નહિ હોય બ્યાન-પૂર્વક તપાસ કરવામાં આવશે તો તરતજ તેઓ મળી આવશે.”

“વારૂ, ચાલ હમણાં હું તે કામ પાછગજ મંકું છું.”

એટલું બોલી શાહજહાને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. મિહારીચરણ અને દુલાલીની બહુ તપાસ કરાવી; પરન્તુ તેમનો ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહિ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પૈશાચિક રહસ્યનો રસોટ.

રાજપૂતો શાહજહાને કાઠમાઠ તથા આદરમાન સહિત ઉદયપુરમાં લઇ આવ્યા. ખુર્મ તાજમહાલ સાથે સરોવરની મધ્યમાં આવેલા મનોહર મહેલમાં પોતાના દિવસો આનંદમાં ગુજરવા લાગ્યો. ત્યાર-પછી તે ત્યાં કેટલો વખત રહ્યો તે વાંચકોથી કાંઈ અનુપ્રય નથી.

ચોગ્ય વખતે બાદશાહની જાવણીમાં આ વાત પહોંચી ગઇ. વળી ખુદ મહારાણાએ પણ બાદશાહને વાકેફગાર કરવા માટે પોતાના તરફથી પત્ર લઇને એક માણસને મોકલ્યો. આ બાતમીપત્ર ઉપર ગજસિંહ, અજીતસિંહ અને બીજાં મુખ્ય મુખ્ય રાજપૂત વીરોએ સહી કરી હતી. બાદશાહને પત્ર મળતાંજ તેણે તે ફેડીને વાંચ્યો અને પછી સહજ હત્યો; છતાં આ વખતે તેના ચહેરાપર વિષાદ-પૂર્ણ ગંભીરતા વિલસી રહી હતી. પત્ર વાંચીને તરતજ તેણે જાવણી ઉઠાવીને આગ્રા તરફ જવાનો હુકમ કર્યો.

એક મિપાહીને બોલાવી તેણે નૂરજહાનને પોતાની પાસે તેડી લાવવાનો હુકમ કર્યો. થોડા વખતમાંજ નૂરજહાન જહાંગીરની આગળ કુર્નિસ બળવતી આવીને ઉભી રહી. બાદશાહે તેના હાથ પોતાના હાથમાં લઈ તેને ગાદીપર બેસાડતાં “લે, આ વાંચ.” એમ કહી તેના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો. નૂરજહાન શાંત રીતે તે પત્ર વાંચી ગઈ. પછી બાદશાહના હાથમાં પત્ર પાછો આપતાં બોલી:—“હુનૂર! રાજપૂતોના પત્ર ઉપર શું આપ વિશ્વાસ ધરાવો છો?”

“કેમ, શા માટે નહિ? તું તેઓમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ધરાવું છું; કારણ કે રાજપૂતો જન જન્ય તોપણ જૂઠું તો બોલતાજ નથી.”

“હુનૂરની જાંઘી માટે કાંઈ દગાબાજ ન થાય તો ઠીક!”

“નૂરજહાન, ખુર્રમ અને રાજપૂતો એવું નીચતા ભરેલું કામ કરે એવો તું સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ લાવીશ નહિ. તેઓને માટે મ્હને ખાત્રી છે, તો પણ.”

“તો પણ શું?”

જહાંગીર સહજ હસીને બોલ્યો:—“તું કાંઈ પણ જીજ્ઞાસુ બની—”

જહાંગીરના આટલા ખરા યા બોટા શબ્દો સાંભળતાંજ નૂરજહાનની આંખમાંથી અશ્રુમિંદુઓ ટપકવા લાગ્યાં. દીનચાણીએ તે બોલી:—“હુનૂર, હજી પણ આપને મ્હારો પ્રેમ શંકાશીલ જણાય છે?”

“નહિ. મ્હારા મનમાં તેવું ક્યારેય આવ્યું નથી, અને આવશે પણ નહિ. માત્ર એટલું ખરું કે, ત્હારા મનની લાગણીઓ શહે-રિયાર તરફ વિશેષ ખેંચાતી હોવાને લીધે તેને માટે તું—”

“હુનૂર, આપના સોગંદ ખાધને કહું છું કે, આપની જીવિતા-

વસ્થામાં તેને સિંહાસનપર બેસાડવાની હું ક્યારેય ખટપટ કરીશ નહિ. ”

“ અને પછી ? ”

“ પછી ? હુજૂર, આપની પાસે મ્હારે શા માટે વાત ગુપ્ત રાખવી જોઈએ ? પરંતુ આપની પહેલાંજ મ્હારું મૃત્યુ આવે એવું હું મન્યું છું. દુર્દૈનને લીધે તેમ નહિ અને તો—આપની પછી શહેરિયા-રજ રાજગાદીપર બેસશે. ”

“ કેમ, તેનો મ્હોટો ભાગ હયાત છેને ? કાયદેસર તેનેજ રાજગાદી મળવી જોઈએ. ”

“ આપ કહો છો તે ખરું છે, પણ તેમ થશે તો મોગલ સામ્રાજ્યનો નાશ થશે અને તે રાજપૂતોના હાથમાં જઈને પડશે. ”

“ નૂરજહાન, તને ખબર છે કે, આ મોગલ સામ્રાજ્ય મહાબુદ્ધિમાન શહેનશાહ અકબરના વખતથી રાજપૂતોની મદદથી જ ટકી રહ્યું છે ? ”

“ હા, તે વાતથી હું માહિતગાર છું; પરંતુ મ્હારા કહેવાનો ભાવાર્થ એટલો જ છે કે, ખુર્મ આદશાહ થવાથી રાજપૂતો જે અત્યાર સુધી મોગલ સામ્રાજ્યના દાસ હતા, તે ઘણી થઈ પડશે—ખુર્મ તેમના હાથમાં એક પુતળાની માફક નાચ્યા કરશે ! ”

આદશાહ હસીને બોલ્યો:—“ ચાલ, તે વાત જવા દે. મોગલ સામ્રાજ્યનું ભવિષ્યમાં શું થશે, તેની ચિંતા અત્યારથી જ આપણે શા માટે કરવી જોઈએ. વાર, પણ હું તને એક પ્રશ્ન પૂછું છું. ”

“ પૂછો. ”

“ પરવેઝનું ખૂન કાણે કર્યું ? ”

નૂરજહાન એક નાગણુની માફક ક્રોધાવેશમાં આવી જઈ, માથું ઉંચું કરી જહાંગીરના મ્હોઝા તરફ જોઈ રહી અને તે પણ તેની

તરફ તીક્ષ્ણ નજરે જોઈ રહ્યો. આવી રીતે બન્ને જણાં થોડા વખત સૂધી મૌન બેસી રહ્યાં. પછી નૂરજહાન ગુસ્સાથી બોલી:—“હુજૂર! શું આપ એમ કહો છો કે, મહેં તેનું ખૂન કર્યું?”

જહાંગીર ગંભીર મુદ્રાથી મૃદુસ્વરે બોલવા લાગ્યો:—
“નહિ—નહિ, ત્યારે એવું મનમાં લાવવાની જરૂર નથી. હું જાણું છું કે, તું આવું નીચ કર્મ કદાપિ કરે નહિ. તપાસને અંતે મહેં એટલી ખબર મળી છે કે, શાહજહાં પોતાના તંખૂમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ સાથે વિલાસમાં મગ્ન હતો; તે વખતે મોગલ સૈન્યમાં તેની ગેરહાજરીને કીધે ન્હાસલાગ થવા લાગી અને જ્યાં ત્યાં ગડબડ મચી રહી. એ વખતે તેની પાસે જે વિકાસિનીઓ હતી તે પણ તેને છોડી જ્યાં ત્યાં ન્હાસી ગઈ. માત્ર એકજ યુવાન સ્ત્રી તેની પાસે રહી હતી. વાર, તે કોણ હતી?”

બાદશાહ તીક્ષ્ણ નજરથી નૂરજહાનના તરફ જોતો જ હતો. નૂરજહાન મૃદુસ્વરે બોલી:—“આપને જોટલી ખબર છે તેટલી જ મહેને છે. તે યુવાન સ્ત્રીએ દારૂમાં ઝેર ભેળવી શાહજહાંને પાછ દીધું.”

“હકીમે પણ શાહજહાંના મૃતદેહની પરીક્ષા કર્યા પછી એમ જ કહ્યું છે.”

“આ બાબતમાં મહેં ઘણી તપાસ કરી જોઈ છે; પરંતુ તે સ્ત્રી કોણ હતી, તે વિષે હું ખરો ખુલાસો મેળવી શકી નથી અને તેથી હજી પણ મહેં તેની તપાસ ચાલુ રાખી છે.”

“તે સ્ત્રીને શહેરિયારે તો મોકલી નહિ હોય?”

“નહિ, બિલકુલ નહિ.”

“શાહજહાંએ?”

“ હુજૂર ! આપ આ શું બોલો છો ? ”

“ ચાલ, જવા દે વાત. મરનાર મરી ગયો; હવે વધારે તપાસ કરવાથી શો ફાયદો ? હું બાણું છું કે, પરવેઝની વિદ્વાસિનીઓમાં શત્રુનો અભાવ નહોતો. તેણે અનેક સુખી દંપતિઓના સુખનો અનેક વેળા નાશ કર્યો છે એટલે તે માંહેલી એકાદ સ્ત્રીએજ આ કામ કરેલું હોવું જોઈએ.

“ હું પણ એમજ ધારું છું. ”

“ ઠીક છે, પણ ત્હારો એક પત્ર આવ્યો છે. ”

“ કોનો મ્હારો ? ”

“ હા, પત્ર છે, પણ તે તને મતાવવો, એવી તેમાં વિનંતિ કરેલી છે. ”

નૂરજહાન આશ્ચર્યચકિત બની જહાંગીરના મ્હેરા તરફ જોઈ રહી. બાદશાહે તે પત્ર તેના હાથમાં મૂક્યો. તેણે તેને બરાબર નિરખીને જોયા પછી અજબબજબ બની પૂછ્યું:—“ ત્યારે શું જુલેખાં મરી નથી ગઈ ? ”

“ નહિ, તે જીવતી છે. ધોળે દહાડે ત્હારી આંખમાં ધૂળ નાખી તને તે બનાવી ગઈ એ તેની બહાદુરી છે ! ”

નૂરજહાન બાદશાહના બોલવા તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં વ્યગ્રતાથી પત્ર વાંચવા લાગી. પત્રમાં જુલેખાંએ નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“ જહાંપનાહ !

હું ધણા દિવસ સુધી જનનાખાનામાં રહી છું. નૂરજહાનની હું ત્રિશાસુ દાસી હતી, એ વાતથી આપ માહિતગાર છો; પરંતુ મ્હારા ગત જીવનથી આપ અપરિચિત છો. માત્ર નૂરજહાન સિવાય બીજું કોઈ તે વાત બાબતું નથી. આજે આ શોકતાપપૂર્ણ સંસારમાંથી

હું હમ્મેશાંને માટે વિદાયગીરી લઉં છું; માટે મ્હારો ગત ઇતિહાસ આપને જણાવવાની મ્હને ઇચ્છા છે. આપનો અમૂલ્ય વખત નકામો નહિ જવા દેતાં, થોડા શબ્દોમાંજ હું મ્હારું જીતાંત આપને કહું છું.

“ શેર અફઘાને મ્હારા પતિને ઠાર કરી મ્હને તેની પત્નીની દાસ બનાવી અને મ્હારા વૃદ્ધ સસરાને જોરજુલમથી મુસલમાન બનાવ્યા. ત્યાર પછી મ્હારા સસરા મ્હારી ન્હાની પુત્રીને લઈ ક્યાંય દૂર દેશાવર આપ્યા ગયા. તેમની સાથે અમારો જુનો નોકર બિહારીચરણ અને શ્યામા પણ ગયાં.

“ ઇશ્વરે આપના હાથેજ, શેર અફઘાનને તેણે કરેલાં કૃત્યોની શિક્ષા કરાવી. તેણે મ્હારા પતિને મારી જખરદસ્તીથી મ્હને તેની સ્ત્રીની દાસી બનાવી છે. હું દૂરજહાનની દાસી હોવાથી તેની સાથે આગ્રે આવીને જનાનખાનામાં ધણા દિવસ રહી-હું મુખ્યેનમાં રહેવા લાગી તો પણ થયેલા અપમાનનું વૈર લેવાનો સંકલ્પ હું જાલી નહોતી. વર્ધમાન છોડતી વખતે મ્હેં પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, ગમે તેવાં ભંતખમો ખેડવાં પડે તો હરકત નહિ, પણ એક વખત મ્હારી પુત્રીને હું દિલ્હીની મુખ્ય બેગમ બનાવીશ અને દૂરજહાનને તેને પગે પડવાનો વખત લાવીશ.

“ મ્હારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. સલાબતખાન નામ ધારણ કરી મ્હારા સસરા ધણાં વર્ષ થયાં ફત્તેહપુરમાં રહેતા. અમારો વૃદ્ધ નોકર તથા બાઈ મહમ્મદખાન અને હમિદ નામ ધારણ કરી તેમની સાથે રહેતાં હતાં. તેઓ ત્રણે જણાંએ મ્હારી પુત્રીનું યથાર્થ રીતે લાલનપાલન કર્યું. થોડા દિવસ પહેલાંજ શાહજહાનનાં અને મ્હારી પુત્રીનાં લગ્ન થઈ ગયાં છે. આપ જે વખતે ફત્તેહપુરમાં હતા તે વખતે શાહજહાં પણ ત્યાં મૌજૂદ હતા. એટલુંજ નહિ, પણ આપે

તેને એક વખતે જોયો હતો—જનાનખાનાનો ભયંકર દેખાવ આપે જોયો તેમાં તે મુખ્ય નાયક હતો !

“ મહેં સાંભળ્યું છે કે, ફત્તેહપુરને જમીનદોસ્ત કરવાનો આપે હુકમ કર્યો છે. પરન્તુ મહારી આપને સલાહ છે કે, પૂર્વજોની કીર્તિને આવી રીતે નષ્ટ કરવી એ આપના જેવા શહેનશાહને યોગ્ય લાગતું નથી. ખરી રીતે જેવા જતાં ભૂતપ્રેતનું અસ્તિત્વ ત્યાં છેજ નહિ. અમારો નોકર ગિહારીચરણ બહુરૂપી છે. અનેક પ્રકારનાં પશુ પક્ષીની બોલીઓ તેમજ એકા વખતે હજાર પાંચસો માણસોનાં એકત્રિત અવાજ કહાડવાની તેનામાં અજબ શક્તિ છે. આપ આશ્ચર્ય-ચકિત થયા હતા, તે તેના પ્રતાપથીજ. બાકી વસ્તુતઃ કાંઈ નહોતું.

“ આ પત્ર બેગમ નૂરજહાનને બતાવશો. હું બાણું છું કે, મહારી સાથે તે સગી બહેન જેવો પ્રેમ ધરાવે છે. તેનું અનિષ્ટ કરવાનો મહેં ક્યારેય પ્રયત્ન કર્યો નથી. મહેં જે કાંઈ કર્યું હોય અને બોલી હોઈ, તો તે માત્ર મહારી પુત્રીને બેગમ બનાવવા માટે જ હતું. તેમાં તેનું કાંઈ પણ અનિષ્ટ થયું નથી અને થશે પણ નહિ. મહારી પુત્રી તેને પોતાની માતા પ્રમાણેજ માનશે. તે છતાં તેને મહારો કાંઈ વિશેષ અપરાધ જણાતો હોય તો બે હાથ જોડીને હું તેની પાસે ક્ષમા માંગી લઉં છું અને આશ્વા રાખું છું કે, દુઃખી, હતભાગી, અને જાત, દેશ, ધર્મ પતિ, ગૃહ, ધન, એ સર્વંથી વંચિત થયેલી મારા જેવી અનાથ સ્ત્રીને તે સહૃદય સુંદરી ક્ષમા આપ્યા વિના રહેશે નહિ !

“ હવે એકજ વાત કહેવાની બાકી રહી છે. ગૌહરમન નામનો એક ભયંકર જાસુસ સ્ત્રીવેષધારી પુરૂષ-વણા દિવસ થયાં આપના જનાનખાનામાં રહે છે. જ્યાં સુધી તેના વિષે સંપૂર્ણ તપાસ રાખી

બંદોબસ્ત નહિ કરે ત્યાં સુધી દિલ્હીમાં થતાં ખૂનો બંધ પડશે નહિ, તેમજ જનાનખાનાનું અને મોમલ દરબારનું કલંક દૂર થશે નહિ.

“છેવટે ઇશ્વર પાસે કાયા-વાયા અને મનથી પ્રાર્થના કરું છું કે, તે આપને દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે અને આપ સુખથી રાજકારભાર ચલાવો. મહારી પુત્રી કાંઈ આજે જ બેગમ થવાને માટે ઉત્કંઠિત બનેલી નથી. એટલું યાદ રાખશો; એજ વિનંતિ.

સિ. અલામિની

ગુલેશ્માં”

પત્ર વંચાઇ રહેતાંજ જહાંગીરે પ્રશ્ન કર્યો:—“કેમ, ક્ષમા ?”

નરજહાન બોલી:—“ખુદાના સોગંદ ખાધને કહું છું કે, મહેં તેને અંતઃકરણપૂર્વક ક્ષમા આપી છે. બહે બિચારી ગમે ત્યાં સુખી રહે.”

“વાહ ! એમજ જોઇએ.”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પહાણોના પંઝામાં બિહારી.

ચણી તપાસ કરવા છતાં બિહારીચરણ અને દુલાલીનો પત્તો મળ્યો નહિ તેનું ખાસ કારણ હતું; કારણ કે રાજપૂત સૈનિકો જ્ય-જ્યકાર કરતા પર્વતની તળેટી તરફ આવવાની શરૂઆત કરતા હતા તે વખતે બિહારીચરણની તીક્ષ્ણ દષ્ટિ થોડાપર બેઠેલા ફકીરરૂપી ગૌહરગજન તરફ એક સરખી લાગી રહી હતી. થોડા વખતમાંજ થોડાપરથી ફક્કા મારી પહાડ ચઢતાં તેણે ફકીરને જોયો. ફકીર તો

ગભરાટથી આમતેમ ન્હાસવા લાગ્યો અને તેના પગ સરકવાથી ધસ-
ઝતો ધસઝતો તે નીચે ખીણમાં ગળડી પડ્યો અને મરી ગયો.

આ ફકીર ગમે તે હોય, પણ તેને દષ્ટિપથમાં દૂર જવા દેવો
ઈષ્ટ નથી એમ ધારી બિહારીચરણ એક ક્ષણનો પણ વિલંબ નહિ
કરતાં ત્યાંથી ઉપડ્યો. શાહનદાને ‘નઈ’ છું’ એટલા શબ્દો કહેવાને
પણ તેને અવકાશ મળ્યો નહિ.

ફકીર કયી બાબુ ન્હાસી ગયો એ સમજવું મુશ્કેલ હતું. કારણ
કે પર્વત ઉપર દોડીને તેને પકડી શકાય એમ નહોતું. જ્યાં ત્યાં
ઘીચ ઝાડી આવેલી હતી, તેથી તેમાં જો કાંઈ સંતાર્થ રહે તો તેને
શોધી કહાડવાનું કામ અશક્ય હતું; પરંતુ બિહારીચરણે પોતાની
આખી જીંદગી તેવાંજ સ્થળોમાં ગુળરેલી હોવાથી તેની પૂંઠ પકડવામાં
તેને હરકત પડી નહિ. એક ઝાડપરથી બીજા ઝાડપર ચઢીને ક્યાંયથી
પણ તેનો પત્તો મળે છે કે નહિ, તેની તે તપાસ કરવા લાગ્યો.

બિહારીચરણ સ્વગત વિચારવા લાગ્યો કે “ખરેખર, લલિતાએ
તો તેની પૂંઠ છોડેલી હોવી જોઈએ નહિ. નહિ તો એકાએક કેમ
અલોપ થઈ ગય ? તેને ન્હાસી જવાનું કાંઈ ખાસ કારણ નહોતું;
કારણ કે જે સ્થળેથી તે નાઠો તે સ્થળે માણસનું ચિન્હ દેખાતુંજ
નહોતું.” આમ વિચાર કરતો કરતો બિહારીચરણ સામેના એક
પહાડના શિખરપર ઉભો રહી આસપાસનો પ્રદેશ જોવા લાગ્યો.
મહમ્મદ તકી પોતાનું સૈન્ય લઈ જતો દેખાતો હતો. તેના લશ્કરનો
દેખાવ ચિત્રમાં દોરેલી વાંકી ચૂંકી લીંટીના જેવોજ દેખાતો હતો.

બિહારીચરણ એકાએક સ્તાંભિત થઈ ગયો. કાન દધને સાંભળવા
લાગ્યો અને પછી ધણીજ ચપળતાથી જલંગો મારતો મારતો તે
એક ઘીચ ઝાડી આગળ જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં એક ભયંકર દેખાવ
તેની નજરે પડ્યો.

દુલાલીએ ફકીરનો પગ પકડ્યો હતો તેથી તે મ્હોટેથી ખૂમો પાડતો હતો. દુલાલી ઝાડના થડની બખોલમાં ભરાઈ ગઈ હતી અને ત્યાંથી ફકીરનો પગ ખેંચતી હતી એટલે ફકીર પોતાનો પગ કાઢ્યું એવું છે એ જોઈ શકતો નહોતો. તેની ખૂમોનો અવાજ સાંભળી બિહારીચરણ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. દુલાલીના હાથમાંથી છૂટવા માટે ફકીરે ઘણી ખેંચતાણ કરી જોઈ, પણ તેમાં તે ફાવી શક્યો નહિ. એટલે કમરમાં છુપાવેલી છુરી તેણે ખ્હાર કહાડી અને બખોલની અંદર મારવા ગયો એટલામાં તો બિહારીચરણે જ્યાં જઈ પહોંચી તેના હાથપર લાકડીનો ફટકો માર્યો. ફકીરના હાથમાંથી છુરી પડી ગઈ. દુલાલીએ તેનો પગ છોડી દીધો અને બખોલમાંથી તે ખ્હાર આવી. ફકીર ઉઠીને ઉભો થયો અને બિહારીચરણ સાથે દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. બિહારીચરણની લાકડી નજીકમાં પડી હતી તે દુલાલીએ ઢિંચકી લીધી અને તેનાથી એવા તો જોરથી ફકીરના વાંસામાં ફટકો માર્યો કે, ફકીર અને બિહારીચરણ બન્ને જણા નીચે જમીન ઉપર પટકાઈ પડ્યા !

બિહારીચરણને નીચો પાડવાની દુલાલીની ઈચ્છા નહોતી, પણ તે શું કરે ? ફકીરે તેને કમરમાંથી મળખૂત પકડેલો હોવાથી તે પણ તેની સાથે જમીન ઉપર પટકાયો. દુલાલી આગળ આવી અને બિહારીને ઉઠાડવા લાગી; એટલામાં બે મહા બળવાન પઠાણો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને બિહારીને બાંધવા લાગ્યા. દુલાલી આ દેખાવ જોતાં જ ત્યાંથી સટકી ગઈ અને ઝાડીમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. પઠાણોનું તેના તરફ ધ્યાન ખેંચાયું નહિ. તેઓ તો બિહારીને બાંધવા જ લાગ્યા. પોતાનું કામ પૂર્ણ થતાં જ ફકીરની મદદથી તેઓ તેને લઈને ચાલવા લાગ્યા. આ બધા જનાર દુલાલી એક ઝાડ ઉપર ચઢીને જોવા કરતી હતી.

નજીકના જંગલમાં ત્રણ ચપળ ઘોડાઓને કાઠ દેખે નહિ તેવા સ્થળે બાંધી રાખવામાં આવ્યા હતા. પકાણેએ બિહારીને એક ઘોડાના પેટ સાથે જકડીને બાંધી લીધો અને પછી તેઓ પોતાના ઘોડા-પર ચઢીને ચાલવા લાગ્યા. બીજા ઘોડા ફકીરને બેસવા માટે આપ્યો. ઘોડાપર બેસતાં બેસતાં તે બોલ્યો:—“ અરે ! પેલી બદમાશ ઝોકરી ક્યાં છે ? ”

“ અમને તો તે ક્યાંય દેખાઈ નહિ ! ” એક પકાણે જવાબ આપ્યો.

“ તે ત્યાંજ હતી. ઝાડની બજોલમાંથી તેજ મ્હારો પગ બેંચતી હતી ! ”

બીજા પકાણે બોલ્યો:—“ હું તો ધારું છું કે, તે વાંદરી હશે. જુઓને, અહીં કેટલાં બધાં વાંદરાંનાં ટોળાં નજરે પડે છે ! ”

ફકીર ગુસ્સાથી બોલ્યો:—“ બેવકૂફ ! શું હું આંધળો હતો ? ! ”

પહેલો પકાણે બોલ્યો:—“ હુજૂર ! આવી નકામી વાતોમાં વખત ગુજારવાની હમણાં જરૂર નથી; આપણે આમ વખત લગાડીયું તો નાહક પકડાઈ જઈશું; માટે જલ્દી ચાલો. ”

“ હા, તું કહે છે તે બરાબર છે; ચાલો ત્યારે. ”

“ ક્યાં જઈશું ? ”

“ જ્યાં રજપૂતો ન હોય ત્યાં. ”

“ ઠીક છે, ત્યારે તો આ બાજુ ચાલો. ”

તેઓએ ઘોડાઓને દોડાવી જેમ બને તેમ જલ્દી નહાસી જવાનો પ્રયત્ન કરી બેઠો; પરંતુ તેમાં તેઓ ફાગ્યા નહિ. કારણ કે, અરવલ્લીના પહાડોમાં ઘોડા દોડાવવાનું કામ ધણુંજ બેખમભરેલું હોય છે. ચઢાવ ઉતારવાળા પ્રદેશમાં ઘોડા દોડાવતાં જીવ જવાનો વધારે

સંભવ હોય છે. અર્થાત્ ઈચ્છા હોવા છતાં પણ તેઓ ઘોડાને પૂરપાટ દોડાવી શક્યા નહિ. આથી દુલાલીને ધણો કાયદો થયો. આડપરથી ઉતરી તે એક ખડક પાસે જઈને ઉભી રહી અને ત્યાં પડેલા પથ્થરની નીચેથી તેણે વસ્ત્રો કઢાડી પોતાનો વેષ બદલી લીધો. તેના ઘોડા નજીકમાંજ ચરતો હતો તેને પકડી તે ઘોડાપર બેઠી અને ફરીર તથા પકાણો જે રસ્તેથી ગયા હતા, તે રસ્તે એ ચાલવા લાગી. ઘોડા વખતમાં જ તે ત્રણે જણા તેને દેખાયા.

જે વખતે મહારાણો શાહજહાની સાથે વાતચિત્ કરતો બેઠો હતો તે વખતે ફરીર અને તેના પકાણો બિહારીચરણને લઈ ધણે દૂર નીકળી ગયા હતા. તેઓની પૂંઠ પકડી તપાસ રાખવાની જરૂર હોવાને લીધે દુલાલી બિહારીચરણના સમાચાર લુલિયાને પહોંચાડી શકી નહોતી.

તે ત્રણે જણાઓ બોલ્યા ચાલ્યા વિના શાંત રીતે રસ્તો કાપતા હતા. બિહારીચરણને ઘોડાના પેટ સાથે બાંધેલો હોવાથી તેને ધણું દુઃખ થતું હતું; પરંતુ લાચાર. આ વખતે તે દુઃસ્મનના હાથમાં બરાબર સપડાઈ ગયો હતો. તેની આખી જીંદગીમાં આવી સ્થિતિમાં તે ક્યારેય મૂકાયો નહોતો. ફરીર તરફ જોઈને તે મનમાં ને મનમાં બડબડતો હતો કે, “બચ્ચા, યાદ રાખજે તને પણ કોઈ વખતે સૂંઠનો સ્વાદ ચખાડીશ.”

જનશૂન્ય મારવાડની ભૂમિ ખત્રાસ થવા આવી. ધણે છેટે એક ગામ દેખાવા લાગ્યું. તે જોઈ એક પકાણુ બોલવા લાગ્યો:—“જન, આ બુદ્ધને લઈ જવાથી શું કાયદો છે?”

“અરે, બુદ્ધોજ બધા નાશનું મૂળ છે.”

“કદાચિત તેમ હશે; પરન્તુ નરજહાન બેગમે આને પકડી લાવવાનું કદાપિ કહ્યું નથી.”

“બેવકૂફ, એટલું પણ સમજતો નથી કે, આને જોવાથી બેગમ-સાહેબાને ખ્યાલ થશે કે, આપણે શાહજહાને પણ પકડ્યો હતો અને મહમ્મદ તકી સાક્ષી પૂરશે કે, રાજપૂતો આવ્યા ન હોત તો તે અમારા હાથમાંથી છૂટી ‘શમ્સોજ’ ન હોત અર્થાત્ આપણને સોંપેલું કામ આપણે પાર પાડેલું સિદ્ધ થશે અને ઇનામ મળવામાં કાંઈ જાતનો વાંધો રહેશે નહિ.”

“હા, આપ બરાબર કહો છો. આને હાજર કર્યા સિવાય બેગમસાહેબાની ખાત્રી કેવી રીતે કરી શકાય ?”

“વાર, પણ આપણે આને આવી રીતે બાંધીને લઈ જઈએ છીએ એટલે ગામના લોકોમાં ગડબડ મચી રહેશે એનો તમને ખ્યાલ છે ?”

“તું બરાબર કહે છે. તે બેવકૂફને છુટો કરો અને તમારા બેમાંથી એક જણ તેને તમારી સામે બેસાડો. તે ન્હાસી જાય એવું તો છેજ નહિ.”

“વાર, તે ન્હાસી ન જાય અને ગામનાં માણસોને એકઠાં કરી બાંધણ મચાવી મૂકે તો ?”

“તો પછી જોઈ લઈશું. તેને ઠાર કરી ન્હાસી જતાં ક્યાં વાર લાગે છે ?”

“હા, બરાબર છે. તેવો પ્રસંગ આવ્યો તો તેમ ક્યાં વિના છુટકો નથી.”

તેઓએ પોતાના ઘોડાઓ ઉભા રાખ્યા અને નીચે ઉતરી તેમણે બિહારીચરણને ઓડ્યો. બંધનમાંથી મુક્ત થતાં જ બિહારીએ એક દીર્ઘ

નિઃશ્વાસ મૂક્યો. તે જોઈ ફરી તેના તરફ આંખો કઢાડતાં કહ્યું:—
“લુચ્ચા, તું કેવો બદમાશ છે, તે હું સારી પેઠે જાણું છું.”

બિહારીચરણ ધીમા અવાજે બોલ્યો—“હુજૂર! આપ જે કહો તે ખરૂં!”

“જાહેડા, ચુપ રહે. જો, હું કહું છું તે સાંભળ.”

“કહો, આપની શી આગ્રા છે?”

“જો હવે તને અમે અહીંથી આગ્રાના મોગલ દરબારમાં લઈ જવાના છીએ—”

“વાહ! બહુ મજાની વાત. આપનો હું ધણો આભાર માનું છું કે આપની કૃપાથી શહેનશાહ બાનુનાં મહેને દર્શન થશે.”

“બેચક્રક, ત્યાં ગયા પછી એક પણ શબ્દ બોલ્યો છે તો ત્હારી જીભ ફૂતરા પાસે ખેંચાવી કઢાડીશ, સમજ્યો? તે વખતે ત્હારે મ્હારા હુકમ મુજબ વર્તવું પડશે.”

“હું જરૂર, આપ કહેશો તેમ કરીશ.”

“હીક છે. ચાલ આ માણસની આગળ ઘોડાપર બેસ અને ગામમાંથી પસાર થતાં જરાપણ ચૂં કે ચાં કરી છે તો તને ત્યાંજ ઠાર કરી અમે ચાલ્યા જઈશું.”

“ખુદાના સોગંદ ખાઈને કહું છું કે, હું તેમ કરીશ નહિ.”

“અરે, પણ તું તો હિન્દુ છે ને ખુદાના કસમ ખાય છે?”

“જનાબ, સંકટ સમયે માણસ ઇશ્વરનું ખરૂં નામ પણ ભૂલી જાય છે!”

તેઓ ત્રણે જણા ખડખડ હસવા લાગ્યા. ઘોડા વખત પછી “ચલ સાલા” એમ બોલી એક પઠાણ તેને ધક્કા મારવા લાગ્યો અને પછી તેણે તેને પોતાની આગળ ઘોડાપર બેસાર્યો. તરતજ ત્રણેના ઘો-

ડાઁઓ આત્રા તરફ દોડવા લાગ્યા. બિહારીચરણ મનમાં બોલવા લાગ્યો:—
“બચ્ચાઓ, થોડો વખત સજુર કરો. પછી બેવફૂદ, ગધેડા અને
ફૂતરાનો સ્વાદ ચખાડું છું !”

એક ઘોડાપર બે માણસોને બેઠેલા જોઈ ગામના લોકો આશ્ચ-
ર્યથી તેમના તરફ જોવા લાગ્યા. કોઈ કોઈ કહેતા કે, “બુઢાથી
ચાલી શકાતું નહિ હોય એટલે આ મુસલમાનોએ દયા ખાઈ તેને
ઘોડાપર બેસાડ્યો હશે !”

આવી રીતે ગામ પસાર કરી બહાર નીકળીને ફરીર પોતાના
ઘોડાને બિહારીચરણની પાસે લાવ્યો અને તેના ગાલપર એક તમાચો
મારતાં બોલ્યો:—“જો, દરેક ગામમાંથી જતી વખતે આવી રીતેજ
વર્તજો, નહિ તો દાર થઈ જઈશ !”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

દુલાલીનું દૈત્ય.

રસ્તે જતાં બીજી કોઈ જાતની હરકત પડી નહિ. આવી રીતે
મુસાફરી કરતાં તેમને ઘણાં ગામોમાંથી પસાર થવું પડ્યું; પરન્તુ
બિહારીચરણે તે વખતે પોતાના મ્હોડામાંથી એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યો
નહિ. તેના આવા વર્તનથી ફરીરને ઘણો સંતોષ થયો. તેમાંથી
વળી રાજપૂતાનાની હદ તે વટાવી ગયો હતો એટલે તેનામાં વિશેષ
જોર આવ્યું. કારણ કે હવે તેને કોઈ જાતનો ભય નહોતો. બધી સત્તા
તેના હાથમાં આવી ગઈ હતી !

લગભગ સંખ્યાક્રાંત થવા આવ્યો એટલે તેઓ એક મુસાફર-ખાનામાં જઈ પહોંચ્યા. તપાસ કરતાં જણાયું કે, મહમ્મદ તકી તેમની પહેલાંજ ત્યાં આવીને દાખલ થયો હતો. ફકીર કમલાચ બિહારીને ધક્કા મારતો મારતો સેનાપતિની પાસે લઇ ગયો. બિહારીને જોતાંજ સેનાપતિએ આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું:—“આ કાણ છે?”

ફકીરે જવાબ આપ્યો:—“આ માણસ શાહનુદાની સાથે હતો; એટલે તેને પકડી લાવ્યો છું.”

“તેને પકડવાથી શા ફાયદો થવાનો હતો?”

“સાહેબ, તમે એટલો પણ વિચાર કરી શકતા નથી, કે તેને જોતાંજ બેગમસાહેબા ને આપણે ઉઠાવેલી તકલીફની ખાત્રી થશે.”

મહમ્મદ તકીને જે કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું, તેમાં તે ફતેહ પામ્યો નહોતો એટલે તેને પાછું ફરવું પડ્યું હતું. અર્થાત્ પહેલે-થીજ તે ગુસ્સામાં હતો. ફકીરના શબ્દો સાંભળતાંજ ક્રોધાવેશમાં આવી તેણે કહ્યું:—“જ, તું તહાફ ફેડી લે.”

ફકીરે પોતાની બુકુરી વક્ર કરતા મહમ્મદ તકીનો નાશ કરવાની પોતાના મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી. વિશેષ કાંઈ નહિ બોલતાં હતલાગી બિહારીચરણને લઇ તે પાછો ફર્યો અને મુસાફરખાનાના એક ખુણામાં તેને બેસાડી એક પકાણુને આગા કરતાં તે બોલ્યો:—“જુઓ, આનાપર બરાબર ધ્યાન રાખજો, નહિ તો બધાને હાથતાળી આપી ક્યાંય ચાલ્યો જશે તો આપણી બધી મહેનત પાણીમાં જશે.”

સિપાહીઓ પોતપોતાની રસોઇ કરવા માટે જૂદાં જૂદાં સ્થળે મશગૂલ બની ગયા હતા. મુસાફરખાનાના વચલા યોગાનમાં તેઓના ઘોડાઓને બાંધવામાં આવ્યા હતા. કેટલાક માણસો તેમને પાણી પીવડાવતા હતા ત્યારે કેટલાક ઘોડાઓને મ્હોડે તોબરા બાંધી ચણા

ખવડાવતા હતા. સૌ કોઈ પોત પોતાના પેટને બાકું આપવા માટે પ્રયત્ન કરતું હતું; પરંતુ આપણા બિહારીયરણની ખબર લે એવું ત્યાં કોણ હતું ? કોઈ નહિ. તેણે પોતાના માથાપરની પાધડી કઢાડી અને તેને પહોળા કરી ઓઢીને સૂઈ ગયો. એક સિપાહી તેની નજીકમાં બેસી તેની તપાસ રાખતો હતો. બિહારીયરણ જાણતો હતો કે ચારે બાજુએ સિપાહીઓ ખાવા પીવામાં મશગૂલ બન્યા છે એટલે તેઓમાંથી પસાર થઈને ન્હાસી જવું મુશ્કેલી ભર્યું છે અને તેમાંય વળી જો એકાદ માણસ બૂમ પાડી જણાવી દે તો પછી બીમકાય પકાણુના હાથમાંથી જીવતા છૂટી શકાશે જ નહિ. આવી રીતે વિચાર કરતો કરતો તે ખુણાની અંદર પડી રહ્યો.

એકાએક ધરતીકંપ થયો હોય તેમ બધા સિપાહી એક બીજાના મ્હોડા તરફ જોવા લાગ્યા. કેટલાક ઉઠીને ઉભા થયા. એક પકાણુ સિંહગર્જના કરતો બોલ્યો:—“ કેમ જનમહમ્મદ, મ્હને શા માટે ગાળો આપે છે ? ”

જનમહમ્મદ પકાણુથી ઘણે દૂર બેઠો બેઠો રોટલી ખાતો હતો તે તેને પ્રત્યુત્તર આપે તે પહેલાંજ પકાણુ પુનઃ બોલી ઉઠ્યો:—“ખબરદાર ! મ્હોડું સંભાળીને વાત કર. ”

જનમહમ્મદ અજબજબ બની બોલ્યો:—“ અરે, તું દીવાનો તો નથી થઈ ગયો ? હું તને શા માટે ગાળો આપું ? હું તો મ્હારે અહીં એકલો બેઠો બેઠો રોટી ખાઉં છું તે તું જોતો નથી ? ”

પકાણુ પુનઃ ગર્જના કરતો બોલ્યો:—“ બદમાશ, મ્હારા કાનો-કાન હું સાંભળું છું અને ઉપરથી પતરાણું કરે છે ! ”

જનમહમ્મદે એકાએક પોતાનું મ્હોડું બીજી તરફ ફેરવ્યું. તેના કાનમાં “ચાલ સાલા, અહીંથી ચાલતો થા” એટલા શબ્દો કાંઈ બોલી

ગયું. દરેક જણને આવો અનુભવ થયો એટલે બધા સિપાહીઓ એકઠમ ઉઠીને પોતપોતાની તલ્લવાર શોધવા લાગ્યા. ભયંકર મારામારી થવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો. એટલામાં આ બધી ગડબડ જોઈ મહમ્મદ તકી ત્યાં તપાસ કરવા આવી પહોંચ્યો.

મહમ્મદ તકીએ ત્યાં આવી એક જણને ખુલાસો કરવા કહ્યું. એટલામાં નજીકમાં જ વાઘ આવ્યો હોય તેમ તેની ભયંકર ગર્જના. તેઓના સાંભળવામાં આવી. દરેક જણ પોતપોતાનો જીવ બચાવવા અહીં-તહીં ન્હાસવા લાગ્યા. ચારે બાજુએ શોરશીકાર થઈ રહ્યો. બિહારીયરણે ધાર્યું હોત તો આ ગડબડનો લાભ લઈ તે ત્યાંથી છટકી શકત; કારણ કે જનમહમ્મદ અને પઠાણ પણ તેને વિસરી ગયા હતા ! પરંતુ તેણે આ તકનો લાભ લીધો નહિ. તે તો પ્રથમની માફક માથા પર ઓઢીને સૂઈ રહ્યો.

આ બાજુ મહમ્મદ તકીએ મસાલો સળગાવવાનો હુકમ કર્યો અને થોડાક સાહસિક સિપાહીઓ ક્ષેત્ર વાઘનો શિકાર કરવા તે બહાર આવ્યો; પરંતુ વાઘ તો તેની દૃષ્ટિમાં ક્યાંય આવ્યો નહિ. ધણા વખત સૂંધી તપાસ કરવા છતાં કાંઈ મળ્યું નહિ એટલે કંટાળીને તે પાછો ફર્યો અને સિપાહીઓને હુકમ કરતાં તે બોલ્યો:—“ભુઓ, હોશિયારીથી રહેજો. કદાચિત તે અહીં પાછો પણ આવે અને તેમ બને તો તરત જ મ્હને ખબર આપજો.”

એટલું કહી તે સવા માટે જવા લાગ્યો. જનમહમ્મદ પાસે આવતાંજ તે સ્તબ્ધ થઈને ઉભો રહ્યો અને તેની પાસે પડેલાં પોટકાં તરફ આંખળી કરતાં બોલ્યો:—“તૌબા-તૌબા ! જનમહમ્મદ આ થું છે ?”

આ વખતે હુકરનું બચ્ચું રડતું હોય એવો અવાજ આવતો

હતો. તેનો કઈંશ અવાજ દરેક જણે સાંભળ્યો હતો. મુસલમાનોનાં બોજન વખતે ત્યાં હુકરની હાજરી ! મહમ્મદ તકી ગુરસાથી લાલ લાલ થતાં બોલ્યો:—“ ફકીર, આ શું છે ? ”

ફકીર કાણુ છે અને ક્યાંથી આવ્યો છે, તેની કાંઈને ખબર નહોતી. માત્ર વરજહાનના હુકમ મુજબ જ તે તેની સાથે લશ્કર લઈને આવ્યો હતો અને તેથી તેના વિષે તે અજાત હતો. ફકીરનો અને બેગમસાહેબાનો ગમે તેવો સંબંધ હોય, પણ મુસલમાનોના ખાણા વખતે ત્યાં હુકર લાવવું એ ઘણુંજ અપમાનકારક અને ધર્મવિરુદ્ધ કામ મનાય છે.

મહમ્મદ તકી ફકીરના તરફ જોઈ બોલ્યો:—“ બેગમસાહેબાનો તું માણસ ન હોત તો આજે જ ત્હારું માથું ઉડાવી નાખત.”

પરંતુ દરેક જણ કાંઈ મહમ્મદ તકી મહમ્મદ તકી જેવા શાંત મગજના નહોતા. એક સિપાહીએ જાનમહમ્મદના ગાલપર એવા તો જોરથી તમાચો માર્યો કે તરતજ તે એ હાથ જોડી દીનવાણીથી તકીને પગે પડતો બોલ્યો:—“ મુદાના સોમંદ ખાઈને કહું છું કે, આમાનું હું કાંઈ જાણતો નથી. કાંઈ ખદમાશ કાઢરનું જ આ તીચ કામ હોવું જોઈએ ! ”

ખધાનું ખાવાનું બ્રહ્મ થઈ ગયું. ‘તૌબા-તૌબા’ કહેતા કહેતા દરેક જણ પોતાનું ખાવાનું ફેંકી દેવા લાગ્યા. એક જણે તો હુકરને વાંસડો લઈ મારી નાખવાનો વિચાર કર્યો, પણ હુકર જેવા અપવિત્ર જાનવરને અડકે કાણુ ?

ઊંચે એકની હિમ્મત ચાલી અને તેણે તલ્લવારની અણીથી કપડું ઉઘડી જોયું; પરંતુ ખધાની અજાણી પ્રત્યે તેમાં કાંઈ પણ જોવામાં આવ્યું નહિ. હુકરના ધુમ બરાડા બંધ થઈ ગયા. આશ્ચર્ય-

ચકિત બની દરેક જણ એક બીજાનાં મ્હેં તરફ જોવા લાગ્યા. તેમના મ્હેંરા ગંભીર બની ગયા.

મહમ્મદ તકી બોલ્યો:—“ જુઓ, બરાબર તપાસ કરો. હજી પણ હું તેના બોલવાનો અવાજ સાંભળું છું !”

એક જણે તે કપડું પોતાના હાથમાં લીધું અને તેને ખખેરી બતાવ્યું; પરંતુ તેમાંથી કંઈ પણ નીકળ્યું નહિ.

આ વખતે એક બીજો સિપાહી બોલી ઉઠ્યો:—“ હુજૂર, આ તો બહારથી અવાજ આવે છે અને આપણે અહીં તપાસ કરીએ છીએ ! જુઓ, સાંભળો. રાત્રિના શાંત વખતે દૂરનો ધીમો અવાજ પણ સહજ સાંભળી શકાય છે, એ વાતની આપને ખબર નથી ?”

મહમ્મદ તકી વિચાર કરતો ચિંતાયુક્ત લાવે બોલ્યો:—“ હા, તેમજ હોવું જોઈએ. ચાલો મશાલો સળગાવો તેની તપાસ કરો.” મશાલો સળગાવી એક વખત તેઓ વાઘનો શિકાર કરવા ગયા હતા અને હવે બીજી વખત હુકરનો શિકાર કરવા ચાલ્યા ! તેઓ ચારે બાજુએ ફરી ફરીને ચાક્યા; પરંતુ હુકરનો પત્તો ક્યાંય લાગ્યો નહિ !

આખરે એક સિપાહી ચાકીને માથું ખંજવાળતો ખંજવાળતો બોલ્યો:—“ સેનાપતિ સાહેબ, આપણે આજે આ સ્થળે રાત્રિ ન ગાળીએ અને બીજે સ્થળે જઈએ તો શો વાંધો છે ?”

તકી મૃદુહાસ્ય કરતો બોલ્યો:—“ વાહ ! સમશેર બહાદુર થઈને ભૂતથી ડરે છે ?”

સિપાહી વિનીત સ્વરે બોલ્યો:—“ હુજૂર ! કોઈ કોઈ જૂનાં ખંડેરા કિંવા ઘરોમાં આવું ઘણી વાર જોવા તથા સાંભળવામાં આવે છે. જુઓ—સાંભળો !”

આ વખતે થોડે દૂર આકાશમાં “મારો-કાપો-” “ખૂન-ખૂન” એવા ભયંકર શબ્દોનો કોલાહલ થતો તેઓના સાંભળવામાં આવ્યો. આ શબ્દો સાંભળતાં જ મોગલ સૈનિકોના હોશ-કોશ ઉડી ગયા. તેઓના પગ ચરચર કંપવા લાગ્યા અને હૃદય ધબકવા લાગ્યાં. આવી સ્થિતિ જોઈ મહમ્મદ તકી વિચારમાં પડ્યો અને અહીં વધારે વખત રહેવું સહિસલામતી ભરેલું નથી એમ માની તેણે હુકમ કર્યો:—“જાઓ, દરેક જણુ પોત પોતાના ઘોડાપર સવાર થાઓ. અહીં વધારે વખત રહેવું નથી !”

સેનાપતિના મ્હોડામાંથી આટલા શબ્દો નીકળે ન નીકળે એટલામાં તો દરેક જણુ ત્યાંથી દોડી ગયા અને ઘોડાપર સવાર થઈ મહમ્મદ તકીની સામે આવીને ઉભા. દરેક જણુ જીવ લઈને ત્યાંથી ન્હાસવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. પોત પોતાનાં વસ્ત્રો પણ લીધા વિના મહમ્મદ તકીની પાછવાડે તેઓ વિદાય થઈ ગયા. આ વખતે ‘મારો-કાપો’ નો ભયંકર ધ્વનિ બંધ થઈ ગયો અને તેને બદલે સેંકડો સ્ત્રીઓનો આર્તનાદ તેઓના સાંભળવામાં આવ્યો. રાત્રિનો વખત અને સ્ત્રીઓનો કર્ણ રડવાનો અવાજ-પછી બાકી શું રહે ? પહેલાં એક વખત પણ મહમ્મદ તકીએ આવો રૂદનધ્વનિ સાંભળ્યો હતો. આવી સ્થિતિમાં મોગલો દીવાનાઓની માફક પોતાનો પ્રાણ બચાવવાને જેમ તેમ ન્હાસવા લાગે તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ?

ખિહારીચરણે હવે પોતાના દિલપર ઓઢેલી પાંખડી દૂર ફેંકી દીધી. તે ઉઠીને ઉભો થયો અને બોલવા લાગ્યો:—“કમખખતો, તમે ખિહારીને પકડવા આવ્યા હતા કેમ ? પરંતુ જુઓ, તમારાજ કેવા હાલ થયા છે !” એટલું બોલી તે બહાર નીકળ્યો. આ વખતે

સુસાદરખાનું જનશત્રુ હતું. ત્યાં એક પણ મોગલ સિપાહી જોવામાં આવતો નહોતો. તેઓ ત્યાંથી જીવ લઇને ન્હાસી ગયા હતા.

બહાર નીકળી તેણે ‘દુલાલી-દુલાલી’ એમ બે ત્રણ વખત ધુમ પાડી. તરતજ પાસેની ઝાડીના અંધકારમાંથી દુલાલી ત્યાં આવી પહોંચી. તે બોલી:—“કમ કેવી બનવી ? તમારી તાલીમનું કેવું ફળ આવ્યું ? મોગલોને ન્હસાડ્યા કે નહિ ?”

બિહારી હસતા હસતા બોલ્યો:—“વાહ ! તેમાં શું કહેવાનું હોય ! આ દુનિયામાં મહારી વિદ્યા જો કાંઈ અમર રાખે” એમ હોય તો તેતુંજ છે ! ખરેખર, તહે તો મરે પણ મહાત કર્યો. “મારો-કાપો—” ને! અવાજ સાંભળતાંજ હું તો સમજી ગયો હતો કે, દુલાલી અહીં આવી પહોંચી છે ! તું અને હું જ્યાં આપણે હોઈએ ત્યાં આપણને આ દુનિયામાં કાણ અંદીવાન કરી શકે એમ છે ?

પ્રકરણ ૧૪ મું.

શેરને માથે સવાશેર !

દુલાલીએ પૂછ્યું:—“કમ, હવે શું ધાર્યું ?”

બિહારીચરણે જવાબ આપ્યો:—“મહે બાદશાહ પાસે આમ્ર જવાનો વિચાર કર્યો છે !”

“શા માટે ?”

“દુલાલી, જ્યાં સૂધી ગૌહરજનન યાને જનમહમદ આ દુનિયામાં હસ્તી ધરાવે છે, ત્યાં સૂધી આપણે નિશ્ચિંત રહી શકીએ એમ

નથી. કોઇ પણ ઉપાયે તે શાહજહાનનું ખૂન કર્યા સિવાય રહેશે નહિ. માટે આપણા માર્ગમાંથી આપણે આ કટિ જલ્દી ઉખેડી નાખવો જોઇએ. ”

“ શું, તે શાહજહાનનું ખૂન કરવાનો ઇરાદો રાખે છે ? ”

“ હા, હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે, તેની તેવી ઇચ્છા છે. તે એવો તો વિદ્વક્ષણ માણસ છે કે, હર પ્રયત્ને કાવા-દાવા કરીને તે પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરશે, અને જો તેમ થયું તો આપણી આટલાં વર્ષોની મહેનત ઉપર પાણી ફરી વળશે ! ”

“ ત્યારે, એને માટે કોઇ ઉપાય ? ”

“ તેટલા માટે જ હું આગ્રે જાઉં છું. ”

“ ત્યાં તમારું કોઇ ખૂન કરશે તો ? ”

“ કોનું મહારું ખૂન ? દુલાલી, મહારું ખૂન કરવાનું કામ સહેલું નથી. તું ખાત્રી રાખજે કે, મહારો વાળ વાંકો કરે, એવા એક પણ નરવીર આ દુનિયામાં પેલા થયો નથી. ”

“ વારું, હું તમારી સાથે આવું ? આપણે બન્ને સાથે હોઈશું, તો એકબીજાને સારી રીતે મદદ કરી શકીશું. ”

“ દુલાલી, હું તને મહારી સાથે લઇ જાઉં; પરંતુ તેમ કરવા જતાં ઘણો ધોરાળો થઇ જવાનો સંભવ છે. માટે તું હમણાં ઉદેપુર જા, અને ત્યાં લુલિયાને મળી ગિરનાર તરફ જા. હું પણ થોડા વખતમાં ત્યાં આવી પહોંચીશ. ”

“ લુલિયાને હું શું કહું ? ”

“ જે કોઇ હકીકત બની છે, તે બધી તેને કહે જે અને વળી કહે જે જનમહમદનો નિકાલ લાવ્યા સિવાય કંઈ પાછો ફરનાર નથી. વારું, તારી ખાસે રસ્તામાં ખર્ચવા માટે પૈસા છે કે ? ”

“ હા, તે વિષે તમારે કાળજી કરવાની જરૂર નથી. ”

“ તે હું જાણું છું; પરંતુ જો હવે પેટને કાંઈક લાડું આપવું જોઈએ; મારે ચાલ આપણે ગામમાં જઈને સીધું સામાન લઈ આવીએ. ”

બન્ને જણાં ગામમાં આવીને જુએ છે, તો હજી સૂધી દુકાનો ઉઘાડી હતી. તેઓ બન્ને જોઈતી ચીજ વસ્તુઓ લઈ પાછાં ફરીયા મુસાફરખાનામાં આવ્યાં અને દુલાલીએ રસોઈ કરવા માંડી. બિહારી ચરણ હસતાં હસતાં બોલ્યો:—“કમબખ્તો રોટલાનો એક ટુકડો પણ ખાઈ શક્યા નથી. દુકરના બૂમ બરાડા સાંભળી ” “તૌબા-તૌબા-” કહેતા જ પલાયન કરી ગયા છે ! ”

દુલાલી સહજ હસીને બોલી:—“ ખરેખર, તેઓને આજે રાત્રે કંઈ આવી શકશે નહિ. કારણ કે, આપણી કરામતને તેઓએ પિશાચલીલા માનેલી હોવાથી તેઓના મનમાંથી આ બનાવ એકાએક દૂર થઈ શકવાનો નથી ! ”

થોડા વખતમાં રસોઈ તૈયાર થઈ. બન્ને જણાંએ જમી લઈ તે રાત ત્યાંજ કહાડી. બીજે દિવસે પ્રભાતમાં ઉઠીને દુલાલી પોતાના ઘોડાપર બેસી હિંદુપુર તરફ જવા લાગી. બિહારીચરણ સંન્યાસીના ચેલાનો વેશ લઈ આગ્રા તરફ ઉપડી ગયો.

મહમ્મદ તકીનું સૈન્ય કાંઈ બહુ દૂર ગયું નહોતું. કારણ કે, સૈન્યના કેટલાંક માણસો નિરૂત્સાહી બની ગયા હતાં અને લયબીત બની ત્યાં ત્યાં નહાતી છૂટ્યા હતા ! જનમહમ્મદ અંધારાની અંદર અહીં-તહીં ભટકતો હતો. સવાર પડતાંજ તેને જણાયું કે, પોતે આગ્રા તરફ નહિ જતાં તેની વિરૂદ્ધની દિશા તરફ ચાલ્યો જાય છે ! લગભગ ધણાં માણસોની સ્થિતિ આવી થઈ ગઈ હતી ! સૂર્યોદય થયા પછીજ તેઓ રસ્તો ઓળખીને પોતાના ખરા રસ્તા પર

મહડતા હતા. રસ્તામાં કોઈ મળે તો બઝોત્સાહથી બોલતા બોલતા તેઓ પોતાના મુખ્ય સૈન્યને મળવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. જનન-મહમ્મદને પણ આવા એક બે જણાઓ રસ્તામાં મળ્યા હતા અને તેઓની સાથે તે આગ્રા તરફ જતો હતો એટલામાં બિહારીએ તેને પકડી પાડ્યો.

નજીક આવતાંજ બિહારીચરણ બોલ્યો:—“હુજૂર !”

બિહારીચરણનો અવાજ સાંભળતાંજ જનનમહમ્મદ ચમક્યો અને સહજમાં ઘોડાપરથી પડતો ખચી ગયો. બચતીત નેત્રાએ તે તેના તરફ જોવા લાગ્યો. ગઈ રાત્રિના બચંકર બનાવને લીધે તેના મગજમાં રાત્રિના વિચારો ઘોળાતા હતા એટલે પહેલાં તો તેણે બિહારીચરણને ઝાળખ્યો નહિ; પરંતુ પછી આસ્તે રહીને તે બોલ્યો:—“અરે ! તને પકડીને અમે મુસાફરખાનામાં લાવ્યા હતા તે જ શું કે ?”

“હા, હુજૂર હું તેજ આપનો કેદી છું !”

જનનમહમ્મદ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી તેના તરફ જોવા લાગ્યો. અત્યાર સુધી બિહારીચરણ વિષે વિચાર કરવાને તેને સગવડતા મળી નહોતી. હવે તે તેના વિષે વિચાર કરવા લાગ્યો. તે હજારો તર્ક-વિર્તક કરવા લાગ્યો:—“શું આ એક સામાન્ય માણસ હોવો જોઈએ ? નહિ. કારણ કે, તેમ હોત તો જીંદગીના જોખમભરેલા વખતમાં શાહજહાં તેને પોતાની પાસે રાખત નહિ. હમણાં જો કે તે પોતાના પહેલાંના વેશમાં છે તો પણ તે ગ્રુમ વેશમાં હોવો જોઈએ. ત્યારે આ માણસ કાણ હોવો જોઈએ ? અમીર-ઉમરાવ હોત તો મહારા ધ્યાન બહાર રહેત નહિ. કારણ કે, આગ્રાનાં એકેએક અંક પુરૂષને હું સારી રીતે ઝાળખું છું.

“ એટલું તો ખરું કે, તે અહીંનો રહેવાસી નથી. તોપણ તે હિન્દુ છે કે, મુસલમાન તે વિષે શંકા રહે છે. તેના બોલવા ચાલવા ઉપરથી તો તે ઉચ્ચ કુટુંબનો હોવો ન જોઈએ; પરંતુ કોઈ ઉચ્ચ ખાનદાન કુટુંબના નોકરો માંહેલોજ તે હોવો જોઈએ. ખરેખર, ગમે તેવો ઉચ્ચ કુલીન માણસ વેશાંતર કરે તોપણ તેને ઓળખી શકતાં વાર લાગતી નથી !”

જનમહમ્મદ બણો ચતુર અને વિલક્ષણ બુદ્ધિમાન હોવાથી બિહારીચરણ ઉચ્ચ દરજ્જાનો અમીર-ઉમરાવ ન હોવો જોઈએ, એમ તેણે પોતાના મનમાં નક્કી કર્યું. એટલુંજ નહિ પણ તે મુસલમાન નહિ પરંતુ હિન્દુ છે એમ તેણે માન્યું.

કેટલાક વખત સુધી બિહારીચરણના મ્હોડા તરફ જોયા પછી જનમહમ્મદે રૂઆપથી તેને પૂછ્યું:—“ બદમાશ, ખરું કહે, તું કોણ છે ?”

“ હુજૂર ! હું એક ગરીબ હિન્દુ છું. આ દુનિયામાં મ્હારું કોઈ નથી. આપ જણતા તો હશે કે, હિન્દુ ભોંકા હમ્મેશાં સાધુ-સંતને જોતાંજ ભક્તિથી તેમની સેવા-ચાકરી કરે છે. પેલા તપસ્વી અને તપસ્વિની અમારા ગામની નજીકમાંથી જતાં હતાં તેથી તેમની સેવા કરવા માટેજ હું તેમની સાથે રહ્યો હતો.”

જનમહમ્મદ પુનઃ વિચાર કરવા લાગ્યો:—“ હા, કદાચિત્ તેમ પણ હોય ! તપસ્વીને જોતાંજ એ ભક્તિભાવથી તેનો ચેલો ખર્ચો હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું અને અસ્વાભાવિક કંઈ નથી. ત્યારે જો તેમ હોય તો પછી આ શાહજહાનના ટોળામાંહેલો હોવો ન જોઈએ ! ત્યારે શું આને હું સાથે લઈ જઈ ? બેગમસાહેબ પાસે મ્હારી ફજેતી તો નહિ ચાય ! આને આવા વેશમાં જોતાંજ બેગમ

મહારાપર ગુસ્સે થાય તો પછી મ્હારે ક્યાં જઈને રક્ષણ મેળવવું ?” આવી રીતે વિચાર ક્યાં પછી તેણે બિહારીચરણને પૂછ્યું:—“ તું ક્યાં જાય છે ?”

બિહારીચરણે બે હાથ જોડી નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો:—“ ક્યાંય નહિ. હું તો આપની સાથે આવવા ઇચ્છું છું !”

“ કાની, મ્હારી સાથે ?

“ હા સાહેબ ! પેલા તપસ્વી પાસેથી તમે મ્હને અહીં સૂધી પકડી લાવ્યા. હવે હું ક્યાં જઈ ? મ્હારી પાસે એક રાતી પાછ પણ નથી. આપને છોડીને જઈ તો પછી રસ્તામાં મ્હને ભૂખથીજ મરી જવું પડે !”

“ જા, બીજા માગીને ખા, ”

બિહારીચરણ રડતા રડતા બોલ્યો:—“ હુજૂર ! આજ કાલ બીજા પણ કોઈ આપતું નથી !”

બેગમમહમદ પુનઃ વિચારમાં પડ્યો:—“ ખરેખર, જો આ શાહજહાની ટોળી મહેલો હોત તો મ્હારી જવાની રજા મળતાંજ તે અહીંથી જીવ લઈને ન્હાસી દૂટ્યો હોત. મ્હારા હાથમાંથી ન્હાસી જવાની આવી ઉત્તમ સંધીને તેણે વ્યર્થ જવા દીધી ન હોત. એટલુંજ નહિ, પણ કદાચિત મુસાફરખાનામાંથી પણ મ્હને શોધતો પાછો આવ્યો ન હોત. હું તો ધાઈ છે કે, તે જે કાંઈ હકીકત કહે છે, તે સાચીજ હોવી જોઈએ.” આવી રીતે વિચાર ક્યાં પછી તેણે બિહારીચરણને પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો:—“ ત્યારે શું તું મ્હારી સાથે આવવા માગે છે ?”

“ હા, હુજૂર !” આપ જ્યાં લઈ જશો ત્યાં હું આવીશ. આપે કંઈ હવું કે, હું તને શાહજહાની પાસે લઈ જઈશ. ભગવાન કરે ને

તેમ બને તો બાદશાહની પાસે રહી રહીને હું મ્હારું દુઃખ નિવેદન કરીશ. તેઓ મહા દયાળુ છે અને તેથી મ્હારા જેવા વૃદ્ધનું દુઃખ દૂર કરવાને મદદ કર્યા સિવાય રહેશે નહિ. ”

આ વખતે બિહારીચરણના હાથમાં એક મહોર આપી જનમહમ્મદ તેને વિદાય કરી શકે તેમ હતું; પરંતુ પુનઃ તેના મનમાં કેટલાક વિચારો આવ્યા અને તેથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, “ નહિ, અને આપણા હાથમાંથી જવા દેવો નહિ. યુક્તિ પ્રયુક્તિથી આને આપણી સાથે જ લઇ જવો જોઇએ. કારણ કે, શાહજહાની ટોળીમાં હોશિયાર અને કર્તવ્યપરાયણ માણસો છે, તેમાંના આ પણ એક કેમ નહિ હોય ? ”

આવી રીતે વિચાર કર્યા પછી તેણે કહ્યું:—“ વાર, ચાલ મ્હારી સાથે. ત્હારી બધી વ્યવસ્થા હું કરી દર્શાવ. ”

“ ખુદા આપનું બલું કરે ” એટલું બોલી બિહારીચરણ જનમહમ્મદના ઘોડાની પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. એકાદ ગાઉ આવ્યા પછી જનમહમ્મદે બિહારીચરણની પરીક્ષા લેવાનો વિચાર કરી કહ્યું:—“ કાશર, તારે મુસલમાન થવું પડશે અને ગાયનું માંસ ખાવું પડશે ! ”

બિહારીચરણે દીનવદને હાથ જોડી બોલ્યો:—“ હુજૂર ! આપને ખુદાના સોગંદ છે—મ્હને માંસ ખવડાવશો નહિ—હું તે ખાધ શકીશ નહિ ! ”

“ શયતાન ! ત્હારે તે ખાવુંજ પડશે ! ”

બિહારીચરણને મ્હોટેથી રડતો જોઇ જનમહમ્મદ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, “ છટ, આને મ્હેં નકામો દુઃખવ્યો. ” પછી તે તેની તરફ ફરીને બોલ્યો:—“ જા, રહીશ નહિ. ત્હારું દિલ દુઃખાવીને હું તને મુસલમાન નહિ કરું. ”

ખિહારીચરણે તરતજ પોતાનાં આંસુ લુછી નાંખ્યાં. આ વખતે તે બે જથ્થા સિવાય તેમની સાથે ખીજું કોઈ ચાલતું નહોતું. કારણ કે, ખીજા સૈનિકા સેનાપતિના ઘસકરના સાથે થઈ જવા માટે તેઓ આગળ ચાલી ગયા હતા.

જનમહમ્મદ અને ખિહારીચરણ આસ્તે આસ્તે એક ગામની અંદરથી ચાલ્યા જતા હતા એટલામાં એક અજાણ્ય જેવો બનાવ બન્યો. ગામમાંના બધા લોકો ‘મારો-મારો’ એમ ખૂબ પાડતા પોતપોતાના ઘરમાંથી બહાર પડી રસ્તા પર આવવા લાગ્યા. કારણ કે, તેઓએ ખિહારીચરણનો—‘હોશિયાર રહો, આ ફકીર બધાને મુસલમાન કરવાને આવે છે—’ એવો અજૂતપૂર્વ સ્વર સાંભળ્યો હતો.

ગામડીઆઓ હાથમાં લાકડીના ડાંડાઓ લઈ ‘આજ તે ફકીર’ “આજ તે ફકીર” એમ બોલતા બોલતા જનમહમ્મદની પાસે આવી પહોંચ્યા અને તેને પુછપાંજળી આપવા લાગ્યા. મારની વેદનાથી ફકીર સાહેબ મ્હોટેથી જીમ-ખરાડા પાડવા લાગ્યા, પણ ત્યાં તેમનું સાંભળે એમ કોણ હતું ? આખરે ફકીર સાહેબ મારને લીધે મૂઝાં ખાઈને જમીન ઉપર ઢળી પડ્યા. આ વખતે ગામની સ્ત્રીઓ બાળુ અને પાણી એકઠું કરી તેના ઘડાઓ ભરી લાવી અને તે તેના શરીર ઉપર ઢાળવા લાગી. આખરે અર્ધમૃત અવસ્થામાં લોકોએ લાતો મારીને તેઓ તેને ગામની બહાર ફેંકી આવ્યા.

આ વખતે દૂર ઉભો રહીને ખિહારીચરણ મનમાં ને મનમાં હસતાં હસતાં બોલતો હતો કે, “કમળખત, તું મ્હને મૌમાસ ખવરાવવાનો હતો નહિ ? તું આટલો બધો ગર્વ રાખતો હતો; પણ બચ્યા મ્હને હજી ખરાબર ઓળખતો નથી. ચાલ આટલામાં જ ક્યાં પત્યું છે ?! હજી તો તારો પ્રાણ લેવો છે !”

ગામની બહાર એક વૃક્ષની નીચે બેસીને જનમહમ્મદ પોતાના શરીરના દુઃખાયેલા ભાગ પર હાથ ફેરવતો બેઠો હતો, એટલામાં બિહારીચરણ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું:—“ હુજૂર— ”

વિકાળ સિંહની માફક ગર્જના કરતો જનમહમ્મદ બોલ્યો:—
“ હરામખોર, જા અહીંથી એકદમ ચાલ્યો જા. ”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

દરબારમાં ચમત્કાર.

બિહારીચરણ એક પણ ડગલું પાછળ નહિ હટતાં જનમહમ્મદને હિંદુશીને બોલ્યો:—“ બચ્ચા, હમણાં તો હું તને જતો કરું છું, પણ આગ્રાના કિલ્લામાં પગ મૂકતાં જ સીદીઓના હાથે તારો શિર-ચ્છેદ થશે, એ વાત યાદ રાખજે. હમણાં હું બાદશાહ પાસે જઈ છું અને ત્યાં જઈ તેમની પાસે તારા બધા છજપ્રપંચોનો ઇતિહાસ કહી સંજળાવું છું. તું સમજતો નથી કે ‘શેરને માથે સવાશેર’ હોય છે. આજ પછી શાહજહાના રસ્તે આડે આવવાનું કિંવા તેનું અનિષ્ટ કરવાનું માંડી તાજજે અને કદાચિત્ તેવો ઉલ્લોગ કરીશ તો પછી આ બિહારીચરણના પંઝામાંથી છૂટવું મુશ્કેલ છે એ વાત યાદ રાખજે.”

એટલું બોલી બિહારીચરણ ત્વરિત ગતિએ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. હતભાગી જનમહમ્મદ એકી ટસે આશ્ચર્યથી તેની તરફ જોઈ રહ્યો. તે મનમાં બપ પામી ગયો હતો. બિહારીચરણ દષ્ટિપથમાંથી દૂર ચતાં જ તે આસ્તે રહીને ઉડ્યો અને ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યો. આ

વખતે તેના આખા શરીરમાં મારને લીધે ઠણકા મારતા હતા. એટલું જ નહિ; પણ આજે લગભગ બે દિવસ થયાં તે બૂખ્યો હતો—ખીજનું અનિષ્ટ કરવા જતાં તે પોતે જ પોતાના ખોદેલા મારમાં પડી મર્યો હતો !

આ બાબુ બિહારીચરણ યોગ્ય સમયે આમ્રા શહેરમાં આવીને દાખલ થયો. કિલ્લાની અંદર આવીને જુએ છે તો બાદશાહે મ્હોટો દરબાર ભર્યો છે, એવી વાત તેના સાંભળવામાં આવી. તરત જ તે રાજમહાલય તરફ જવા લાગ્યો.

આમ્રાના વિશ્વવિખ્યાત ‘ દિવાન-એ આમ ’ માં મુખ્ય દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો. શહેનશાહ જહાંગીર દરબારગૃહના મધ્યભાગમાં અત્યંત મૂલ્યવાન મસનદપર બેઠેલો હતો. કરોડો રૂપિયાના જવાહિરોયુક્ત કિમતી પોષાક તેણે પહેરેલો હોવાથી આખું દિવાનખાનું ઝળકી રહ્યું હતું. મુખ્ય વજર ગુંઠણ વાળીને તેની બાબુમાં બેઠો હતો. વળી તેવી જ રીતે થોડા થોડા અંતરે પોતપોતાના દરજ્જા પ્રમાણે અમીર-ઉમરાવો પણ બેઠેલા હતા. ચોપદારો પોતાના હાથમાં સ્વર્ણદંડો લઈ છડી પોકારતા ઉભા હતા. તેમજ ખીજ બે માણસો સ્વર્ણચામરથી બાદશાહને પવન નાખતા હતા. જવાહિરોની ઝાલરથી સુશોભિત કરેલું સ્વર્ણમંડિત અને લોહિતવર્ણ છત્ર એક માણસે હાથમાં લઈ બાદશાહના શિર ઉપર ધર્યું હતું, તેમજ જૂદી જૂદી જાતના રંગ-બેરંગી પોષાકથી પોતાની યોગ્યતા દર્શાવતા રાજપૂત અને મોગલ યોદ્ધાઓ પોતપોતાને સ્થાને બેઠેલા હતા.

બાદશાહે એકદમ ચમકીને ઉઠ્યું જોયું અને આશ્ચર્યચકિત બની વજરને પૂછ્યું:—“ કાણ બોલ્યું ? ”

જુદ વજરે અધોવદને નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો:—“હુજૂર, કોઈ નહિ !”

બાદશાહ પુનઃ ચમક્યો. હવે તો તેણે સ્પષ્ટ રીતે સાંભળ્યું હતું કે. “હું આબ્યો છું.” એમ કોઈ તેના કાન આગળ આવીને કહી ગયું.

આસપાસ જેવા છતાં કોઈ દેખાયું નહિ. બાદશાહ વિસ્મિત બની પુનઃ બોલ્યો:—“નહિ, હું સ્પષ્ટ રીતે કોઈનો સ્પષ્ટ સાંભળું છું.”

પુનઃ ધ્વનિત થતો સ્વર તેના સાંભળવામાં આવ્યો:—“હુજૂર ! આ ગુલામને આપ ઓળખો છો. મહારૂં નામ બિહારીચરણ છે ખુદાવંદ, આ સેવકની અલૌકિક વિદ્યાનો પરિચય આપને ફત્તેહપુરમાં જ થયો છે.”

જહાંગીરને હવે ભૂતકાળની કેટલીક વાર્તા યાદ આવી. જીલ્લેખાંનો પત્ર તે ભૂલી ગયો નહોતો. થોડા વખત પછી તે સહજ હસીને બોલ્યો:—“ચોપદાર, દરવાજાની બહાર બિહારીચરણ નામનો માણસ ઉભો છે, તેને એકદમ અંદર આવવા દો.”

બાદશાહનો હુકમ થતાં જ બેચાર ચોપદારે દરવાજા તરફ દોડી ગયા અને “બિહારીચરણ નામનો માણસ કોણ છે ?” એમ ખૂબો મારવા લાગ્યા. તરત જ ચારે બાજુએ બિહારીચરણના નામના પોકારો થવા લાગ્યા. દરબારગૃહથી બહારના માણસો એક બીજાના મોઝા તરફ જોવા લાગ્યા. બિહારીચરણ કોણ છે, અને બાદશાહે તેને શા માટે બોલાવ્યો છે, એ વિષે તેઓમાં ગુપ્તચુપ ચર્ચા થવા લાગી; પરંતુ બિહારીચરણનો ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહિ. આખરે મહામહેનતે બિહારીચરણ માણસોની ગરદીમાંથી બહાર આવ્યો ત્યારે જ સમગ્ર

કે, બિહારીચરણ બીજે કાંઈ નહિ પણ એક હિન્દુ સંન્યાસી છે ! રાજસેવકો તેના તરફ જોઈ ચકિત બની ગયા. આવા બીખારી જેવાને બાદશાહે એકાએક શા માટે બોલાવ્યો અને તે અહીં આટલી બધી ગરદીમાં છે એવું તેમને શા પરથી સમજાયું ? વગેરે અનેક પ્રશ્નો તેઓના મનમાં ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા; પરંતુ આ વખત વિચાર કરવાનો નથી એમ માની તેઓ બિહારીચરણને દરબારમાં લઈ ગયા. દરબારગૃહ માંહેલા અમીર-ઉમરાવો તેમજ દરેક જણ તેનો વેશ જોઈ અજ્ઞયબીમાં ગરકાવ થઈ ગયા.

બિહારીચરણ આ દરબારમાં આજે પહેલવહેલો જ આવ્યો હતો એમ નહોતું. પહેલાં ફતેહપુરસિક્કીનાં મૌલવી સાહેબના વેશમાં તે અનેક વાર આવી ગયો હતો. અર્થાત્ એકાદ નવીન માણસની માફક દરબારગૃહમાં દાખલ થતાં તે ગભરાઈ જાય તેમ નહોતો. નિત્યપરિચિત માણસની માફક તે સીધો બાદશાહની આગળ ગયો અને ગુંઠણીયે પડી તેણે બાદશાહને નમન કર્યું. બાદશાહ આશ્ચર્ય-ચકિત બની વૃદ્ધ વજીરના મ્હોડા તરફ જોવા લાગ્યો. વજીર ગભરાટનો માર્યો એકદમ ઉડીને ઉભો થયો. તેની મુખમુદ્રા નિસ્તેજ બની ગઈ. તેનાં નેત્રો ભયથી ચકિત બની ગયાં. ગભરાયેલા સ્વરે તે બોલ્યો:—“ હુજૂર ! ધાત થયો. મ્હારા કપડામાં સર્પ ભરાયો હોય એમ જણાય છે ! ! ”

ખરેખર, તે વૃદ્ધ વજીરના કપડામાંથી સર્પનો કુત્કાર સાંભળવામાં આવતો હતો ! બધા સ્તબ્ધ બની ગયા. શ્વાસોશ્વાસ બંધ થવાનો વખત આવી પહોંચ્યો; પરંતુ સાપ કોઈના જોવામાં આવ્યો નહિ. એટલામાં વળી બીજી ગરબડ મચી રહી. બાદશાહની નીચેની મસનદ નીચે બે ઉંદરો લડતા હોય એવો અવાજ આવ્યો. એક

આશ્ચર્યમાં બીજું આશ્ચર્ય—બધા દિગ્મુહ બની ગયા. આવો બનાવ કોઈએ કયાંય જોયો નહોતો. હવે કોની વાત આવે છે—કિંવા કોનું મસ્તક જાય છે, એવી દરેકના મનમાં ભીતિ ઉત્પન્ન થઈ.

એટલામાં બાદશાહ મ્હોટેથી ખડખડ હસી પડ્યો અને વૃદ્ધ વજીરના તરફ જોઈને બોલ્યો:—“અસ, શાંત થઈ જાઓ. હવે ભય પામવાને કોઈ જરૂર નથી.”

વજીર હજી સૂધી થરથર કંપતો હતો, તે અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલ્યો:—“હુજૂર ! મ્હને મ્હારો પોષાક તો કહાડી નાખવા લો !”

બાદશાહે હસીને કહ્યું:—“આવા ભંરદરબારમાં તમે પોષાક કહાડીને બેસો, એ સાંઈ દેખાય નહિ. માટે નીચે બેસી જાઓ અને હવે ડરશો નહિ.”

ચોપદારો મસનદની નીચેથી ઉદરોને ખોળી કહાડવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા; તેઓને બાદશાહે ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનો હુકમ કર્યો.

સર્પનો પુત્કાર અને ઉંદરનો કચકચાટ એકાએક બંધ થઈ ગયો. બાદશાહ હસતાં હસતાં બિહારીચરણના સામું જોઈ બોલ્યો:—“વાહ ! ત્હાં સામર્થ્ય મહાન અદ્ભુત છે. તેનો અનુભવ પહેલાં મ્હેં એક વખત ફત્તેહપુરમાં લીધો હતો. હું તને ઓળખું છું. ચાલ, એકવાર ફરીથી ત્હાં રૂદન અહીંના દરબારીઓને સંભળાવ જેઉં !”

બિહારીચરણ પોતાનું માથું નમાવી બોલ્યો:—“જહાંપનાહ ! આપનો હુકમ હોય તો મ્હારી બધી ચાલાકી બતાવવાને હું તૈયાર છું; પરંતુ મ્હારી એક વિનાંતિ છે.”

“શી ?”

“આ દરબારમાં રડવા કરતાં હસવું જ વધારે સાંઈ લાગશે !”

“હીક છે, ત્યારે પહેલાં હસવાનું કામ થવા દે.”

“હજૂર, આપની જગ્યાએ જો કોઈ ખીલું હોત, તો તેણે ક્યારનોયે મ્હારો શિરચ્છેદ કરાવ્યો હોત; પરંતુ આપનો સ્વભાવ ઉદાર-રસિક અને દયાળુ છે એટલે મ્હારા જવાને નિભાવી લ્યો છો !”

એક ક્ષણ માત્રની અંદર તે વિરતૂત દરબારમાં ગુદાદારમાંથી નીકળતા દુર્ગંધયુક્ત વાયુનો સંચાર થઈ ગયો. આ જોઈ જહાંગીર હસતો હસતો મ્હોડે રૂમાલ રાખી અંતર્ગૃહમાં ચાલ્યો ગયો. દરબારીઓ અત્યાર સુધી હસવું દબાવીને બેઠા હતા. તેઓનું મૌન આ વખતે ટૂટી ગયું. તેઓ ખડખડ હસી પડ્યા. વૃદ્ધ વજીર ઉઠ્યો અને ખિહારીયરણ પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો:—“મહારાજ ! આપ તો મહાન કરામતી છો !”

પરંતુ થોડા વખતમાં જ આ સ્થિતિમાંથી પરિવર્તન થઈ ગયું. હજૂરે સ્ત્રીઓનો રડવાનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો ! દરબારીઓ હસતા હસતા થાકી ગયા.

થોડા વખત પછી આદશાહ પાછો આવ્યો અને મોતાના સિંહાસનપર બેસતાં બોલ્યો:—“ખિહારીયરણ, તારાં આવું અદ્ભુત સામર્થ્ય જોઈ હું બહુ ખુશી થયો છું. ખરેખર, તું અલૌકિક પુરુષ છે. આજે તને હું એક લાખ અશરફીઓ બક્ષિસ આપું છું.”

ખીન એક બે દરબારીઓ બોલી ઉઠ્યા:—“ખુદાવંદ ! આપ કહો છો, તે ખરું છે; આવી વિદ્યા અહીં કોઈ જાણતું નથી.”

ખિહારીયરણ હાથ જોડી નમ્રતાથી બોલ્યો:—“જહાંપનાહ ! આપ મ્હારી હકીકતથી સંપૂર્ણરીતે વાકેફગાર છો. અશરફીઓ લઈને મ્હારે શું કરવું છે ?”

“સારે, તને ખીલું શું જોઈએ છે ?”

“હુજૂર, મહારી ઇચ્છાથી તમે માહિતગાર છો. આપને જે મહારી દયા આવતી હોય—મહેને ખુશ કરવાની આપની ઇચ્છા હોય તો શાહજહાને હાથા બંધી તેમને તથા તેમણે જેની સાથે લામ કર્યા છે, તે ઉભયને તમારા કૃપાછત્ર નીચે લ્યો અને ભવિષ્યમાં તેમને આદશાહ તથા મેગમ બનાવવાનું વચન આપો.”

જહાંગીરના જેવા ઉદાર હૃદયના આદશાહો મોગલ તખ્ત પર ઘણા થોડા થઈ ગયા છે. વૃદ્ધ બિહારીચરણની સ્વામીભક્તિ જોઈ તેનાં નેત્રો પાણીથી ભરાઈ આવ્યાં. તે ગદગદ કંઠે દરબારીઓને ઉદ્દેશીને બોલ્યો:—“મોગલ સામ્રાજ્યના વીર નરો! આજે હું એક અગત્યનો ખુલાસો આપને કરવા ઇચ્છુ છું. મહારા મૃત્યુ પશ્ચાત્ત મહારા પ્રિયપુત્ર પુરંમને મેં ગાદીએ બેસાડવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. તેના તખ્તનશીન થયા પછી તે શાહજહાનના નામથી તથા તેણે જેની સાથે લામ કર્યા છે, તે તાજમહાલના નામથી ઓળખાશે. માટે આપ બધા ખુદાના સોગંદ બાઈને મહેને કહો કે, મહારી આ ઇચ્છાની વિરુદ્ધમાં કોઈ વર્તન કરશે નહિ!”

બધાએ ઉભા થઈ આદશાહની ઇચ્છા મુજબ પ્રતિજ્ઞા કરી, અને તેથી જ પુરંમ ગાદીએ બેઠો ત્યારે કોઈ વ્યતનું તોફાન થયું નહિ. એટલું જ નહિ પણ ખુદ વરજહાનનો સગો ભાઈ પણ તેની બાબતમાં થઈ ગયો.

આદશાહ સિંહાસન પરથી ઉઠ્યો અને વૃદ્ધ વજીરને હુકમ કરતાં બોલ્યો:—“વજીર સાહેબ! બિહારીચરણને તેની ઇનામનો રકમ આપી દો અને સાંજના તેને મહારા મહેલમાં આવવાનું કહો. ત્યાંથી હું તેને વરજહાનની પાસે લઈ જઈશ એટલે તેને પણ આનંદ થશે.”

એટલું ખોલી બાદશાહ ચાલ્યો ગયો. સભા બરખાસ્ત થઈ ગઈ. દરબારીઓ બિહારીચરણની આસપાસ ફરો વળ્યા અને તેનાં વખાણ કરતાં ખોલ્યા:—“ શાખાસ ! બિહારોચરણ, શાખાસ ! ”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

ગૌહરનન-ઝી કે પુરૂષ ?

બિહારીચરણ—બહુરૂપી બિહારીચરણ જહાંગીરની માફક નૂર-જહાનનું પણ પ્રિયપાત્ર થઈ પડ્યો. તે તેના આનંદનું ધામ થઈ પડ્યો. તેના જૂદી જૂદી જાતના અભિનયો—હાવભાવ તથા ખોલવાની ચતુરાઈ જોઈ નૂરજહાન મુગ્ધ થઈ ગઈ. એક વખત હસતાં હસતાં તે એટલી બધી તેના પર ખુશ થઈ કે, આનંદના આવેશમાં આવી જઈ તેણે પોતાના ગળા માંહેલો રત્નહાર તેના ગળામાં પહેરાવી દીધો. આવી રીતે બાદશાહ અને બેગમનો પ્રેમ સંપાદન કરવાને લીધે, તે જે માંગે તે તેને મળવા લાગ્યું. તે વખતે જો તેણે એકાદ પ્રદેશની સુબાગિરી માંગી હોત, તો તે પણ તેને તે વખતે મળી હોત. આવી રીતે એક ક્ષણ કાળની અંદર તેનો ઉત્કર્ષ થતો જોઈ તેની જગ્યાએ જો કોઈ બીજી વ્યક્તિ હોત તો દરબારના રાજસેવકો તેમજ અમીર-ઉમરાવો તેના તરફ શ્રેષ્ઠ રીતે બળવા લાગ્યા હોત; પરંતુ બિહારીનું અતુલ-અવર્ણનિય-અલૌકિક સામર્થ્ય જોઈ તેઓ મુગ્ધ બની જઈ ઉલટા તેના પ્રશંસા કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, ‘ લાખો અશરરીઓની બક્ષિસ આપવામાં આવે તો પણ તેના ગુણોનો બદલો તો વળી શકે એમ નથી જ ! ’

નૂરજહાને પોતાની પાસેથી જતી વખતે તેને પોતાના નામની દસ હજાર અશરશીઓ બક્ષિસ તરીકે આપી. તે વખતે નૂરજહાનના નામની અશરશીની કિંમત દશ ગણી ગણાતી હતી. અર્થાત્ દસહજાર એટલે દસ લાખ અશરશીઓની તેને બક્ષિસ મળી ! હાલમાં જે આવી વાત કોઈને કહેવામાં આવે તો તે ગપ્પામાં જ ગણાઈ જાય : પરંતુ મોગલોની કારકીર્દીમાં તો આવું હમ્મેશાં બનતું હતું !

બિહારીચરણ આ વખતે ઘણા જ સન્માનપૂર્વક માથું નીચું નમાવી નમ્રતાથી બોલ્યો:—“ બેગમસાહેબ ! હું પણ આપને મ્હારી તરફની કાંઈક યાદગારી આપવા ઇચ્છું છું !

નૂરજહાન આશ્ચર્ય પામી તેના મ્હોડા તરફ જોવા લાગી. તેને લાગ્યું કે, બિહારી કાંઈક નવીન મળક કરવાનો હશે. તેણે હસીને કહ્યું:—“ વાર, તું શું આપે છે ?”

“ તમારી વસ્તુ તમેને પાછી આપવાનો મ્હારો વિચાર છે.”

એટલું બોલી તેણે પોતાનો હાથ ખીરસામાં નાખ્યો અને તેમાંથી બેગમસાહેબના નામની મુદ્રિકા બહાર કઢાડી નૂરજહાનના મ્હોડા આગળ ધરી. મુદ્રિકા જોતાંજ નૂરજહાને તે ઓળખી લીધી. તે ગંભીર બની ગઈ. પછી મન્દસ્વરે બોલી:—“ નહિ—નહિ, જેને મ્હેં આ મુદ્રિકા આપી હતી, તેનો પાસે જ તે રહેવા દે. મ્હારી પાછી લેવાની ઇચ્છા નથી. કારણ કે, મ્હને ખાત્રી છે કે, તે તેને દુરુપયોગ ક્યારેય કરશે નહિ.”

બિહારીચરણ બોલ્યો:—“ બેગમસાહેબ ! તે સંન્યાસ લઇને ક્યારનીય ચાલી ગઈ છે. હવે તે પાછી આવી શકે એમ નથી. અર્થાત્ આવી અમુલ્ય વસ્તુની તેને હવે કાંઈ જરૂર નથી.”

નૂરજહાન મ્હોડા વખત સ્તબ્ધ રહ્યા પછી બોલી:—“ વાર,

ત્યારે આ મુદ્રિકા હવે મ્હેં તનેજ આપી છે, એમ તું માનજે. આજથી હું તને મોઝલ દરબારના મુખ્ય કારભારીની જગ્યાએ નીમું છું. આ મુદ્રિકાના પ્રતાપે ત્હારી સાથે કોઇ પણ અમર્યાદિત રીતે વર્તી શકશે નહિ.”

“પરન્તુ હું પણ વૈરાગી થયો છું. મ્હને હવે કોઇ ચીજની જરૂર નથી.”

જહાંગીર અત્યાર સૂધી સ્તબ્ધ-શાંત રીતે બેઠા હતો, તે બોલી ઉઠ્યો:—“વાહ! ત્યારે તને જે આટલી બધી ખક્ષિસ મળી છે, તેનો તું કેવી રીતે ઉપયોગ કરવાનો છે?”

બિહારીચરણ બે હાથ જોડીને બોલ્યો:—“હુજૂર! તે માટે હું આપની પાસે વિનંતિ કરનાર છું. મ્હારી બધી સંપત્તિ હું એક વ્યક્તિને આપી જવાનો છું.”

“તે કાણ છે?”

“એક યુવાન કન્યા. કદાચિત્ બેગમસાહેબાએ તેને જોઇ પણ હશે!”

નરજહાને વિસ્મિત બની પૂછ્યું:—“શું મ્હેં તેને જોયેલી છે?”

“હા. ખાંદી જુલેખાંની પાસે હમ્મેશાં જે આવતી જતી હતી તે દુલાલી!”

“કાણ, દુલાલી? હા-હા. મ્હેં તેને ઘણીવાર જોઇ છે.”

“અસ. ત્યારે તેનેજ આપવાની મ્હારી ઇચ્છા છે. હુજૂર! આપની કૃપાથી જે કોઇ મ્હને મળ્યું છે તે બધાને એક કાચગાની અંદર મૂકી મહોરબંધ કરી કોઈ સુરક્ષિત સ્થળે રાખશો. યોગ્ય વખતે દુલાલી આવીને તે લઇ જશે.”

“તે હમણાં ક્યાં છે?”

“ તે વિંચે હું કાંઈ નક્કી કહી શકતો નથી; હાલમાં તે ઉદયપુર ગઈ છે એવી વાત મહારા સાંભળવામાં આવી છે; પરંતુ ત્યાં વધારે વખત નહિ રહેતાં તે કાંઈ અજાત સ્થળે જવાની છે. મારે કાંઈ સ્પષ્ટ કહી શકાય એમ નથી.

નરજહાન બોલી:—“ વાર, ત્યારે આ મુદ્રિકા આપીને તેને તું મહારી પાસે મોકલજે. જુલેખાંની જગ્યાએ હું તેને નીમીશ.”

“ હુન્નૂર, મહેને તે મળશે કે તરત હું તેને આપની પાસે મોકલ્યા વિના રહીશ નહિ. વાર, હવે હું આપની રજા ફરિયાદ છું.”

ખિહારીચરણને આટલો બધો જલ્દી જવા દેવાની જહાંગીરની ઇચ્છા નહોતી. તે બોલ્યો:—“ ખિહારી, મહારા તને એક કામ સોંપવાનો ઠરાવો છે ”

“ ખુદાવંદ ! હું ગરીબ માણસ છું. સખી-વાંચી જાણતો નથી, અને વળી વૃદ્ધ થયો છું, એટલે આપનો રાજ્યકારભાર કેવી રીતે ચલાવી શકીશ ? મહારા જેવા મૂર્ખથી રાજકીય કાર્ય થઈ શકે એમ નથી. વળી હું વૈરાગી પણ થઈ ગયો છું !”

આદશાહે કહ્યું:—“ ત્યારા વિના ખીજા કોઈથી તે કામ બની શકે એમ નથી. મહારાં આટલું કાર્ય કર્યા પછી તું ખુશીથી સાધુ થઈ જા. હું તને ઘણી ખુશીથી રજા આપીશ.”

ખિહારીચરણ વિચારમાં પડી ગયો. રાજદરબારમાં જેટલી સારું થવાને વાર લાગે છે, તેટલો વાર અનિષ્ટ થવાને લાગતી નથી. તે દીનવાણીથી બોલ્યો:—“ જહાંપનાહ ! આપની શી આસા છે ?”

જહાંગીરે પૂછ્યું:—“ દિલ્લીમાં થતાં ખૂનોની વાત તો તમે સાંભળી હશે ?”

“ હા, હુન્નૂર.”

“તે ખૂનોની તપાસ કરવા માટે મહેં ધણા માણસોને ગુપ્ત રીતે મોકલ્યા હતા; પરન્તુ તેમાંથી એક પણ ફતેહમંદ થઈને આવ્યો નથી. મહેને ખાત્રી છે, કે તે કામ તું જરૂર પાર પાડીશ.”

“હજૂર ! હું એક ગરીબ—”

“નહિ, તું વધારે બોલ નહિ. ત્હારી ચતુરાઈ, શાણપણ અને કાર્યદક્ષતા જોતાં તું તેમાં ફતેહજ પામીશ. આ ખૂનો અથવા તે કરનાર ગુપ્ત મંડળીને તું પકડી આપીશ તો તને બીજી એક લાખ અશરફીઓ હું અંક્ષિત તરીકે આપીશ. જો, નૂરજહાન પણ મહારાજ મતને મળતી છે.”

એટલું બોલી જહાંગીરે પોતાની દષ્ટિ નૂરજહાન તરફ વાળી. નૂરજહાને પણ સંમતિ દર્શાવતાં કહ્યું:—“હા, મહારી પણ એવીજ ઇચ્છા છે !”

“ત્યારે હમણાં ને હમણાં તું દિલ્લી જા. આ રહસ્યમય ઘટનાનો ભેદ પામવો એજ ત્હારું હમણાં મુખ્ય કામ છે પછી ત્હારે જવું હોય ત્યારે અહીંથી જજો.”

“વાર, જેવી આપની ઇચ્છા.”

“જા, એક બીજું કામ પણ તને સોંપું છું, શાહજહા પરવેઝનું ખૂન કરનાર વ્યક્તિને પણ ત્હારે પકડી આપવી પડશે. માટે આજે જ દિલ્લી જવા માટે રવાના થાં. ગંગામલ ત્હારી બધી વ્યવસ્થા કરી આપશે. હાલમાં તેજ ત્યાંની બધી વ્યવસ્થાની દેખરેખ રાખે છે.”

બિહારીચરણ નમ્રતાથી બોલ્યો:—“જહાંપનાહ ! આપનો મહારાપર આટલો બધો વિશ્વાસ હોય તો પછી દિલ્લી સુધી જવાની તરદી લેવાની જરૂર નથી !”

“ શું ? તું શું કહે છે ? ”

“ ખુદાવંદ ! ખૂન દિલ્લીમાં થતાં નથી, તો પછી ત્યાં શા માટે જવું જોઈએ ? ”

બાદશાહ અને નૂરજહાન અન્યથા બની એકી અવાજે બોલી ઉઠ્યાં:—“ ત્યારે, ખૂન ક્યાં થાય છે ? ”

“ અહીં જ ! ”

“ ક્યાં અહીં ? આગ્રામાં ? ”

“ નહિ, આ કિલ્લામાં ! એટલું જ નહિ પણ ખુદ આપના જનનાખાનાની અંદર ! ”

જહાંગીર અને નૂરજહાન બન્ને જણાં આશ્ચર્યચકિત બની એકી ટસે બિહારીચરણની સામે જોઈ રહ્યાં. પછી નૂરજહાન બોલી:—
“ વાર, પણ દિલ્લીના દરવાજા પર દેખાતા મૃતદેહો તો પુરૂષોના છે—”

“ અને જનનાખાનામાં તો પુરૂષો આવી શકતા નથી. ” એમ કહી બાદશાહે નૂરજહાનનું વાક્ય પૂર્ણ કર્યું. ”

“ હુજૂર, માફ કરશો. તમારા જનનાખાનામાં બહારના પુરૂષો પણ આવ—જ કરે છે. એટલું જ નહિ પણ આજકાલ કરતાં ઘણા દિવસ થયાં એક પુરૂષ સ્ત્રીનો વેશ ધારણ કરી જનનાખાનામાં રહ્યો છે; પરંતુ તેની કોઈને ખબર પડતી નથી ! ”

આ વાત સાંભળી જહાંગીરનો ચહેરો ક્રોધાવેશમાં રક્તવર્ણ બની ગયો. થોડા વખતે તે આત્મસંયમન કરી બોલ્યો:—“ તું જે કાંઈ બોલે છે, તે વિષે તને બરાબર ખાતરી છે ? બોળઓ સિવાય મહારા જનનાખાનામાં આવવાનો કોઈને અધિકાર નથી. ત્યારે મશરૂર ક્યો જાતની દેખરેખ રાખે છે ? ”

“હુજૂર, પરવાનગી આપો તો હું બધો ખૂલાસો કરું ?”

“કહે, તું જે કંઈ કહેશે, તે બધું મહેને માન્ય છે.”

બિહારીચરણ દૂરજહાન તરફ જોઈ બોલ્યો:—“બેગમસાહેબ ! ગૌહરખાનને તો આપ ઓળખતાં હશો. તે સ્ત્રી નહિ પણ પુરુષ છે !”

દૂરજહાને કહ્યું:—“બરાબર છે—મશરૂર ગૌહરખાન નામની એક બક્તિને મહારી પાસે લઈ આવ્યો હતો, તેના અનુરોધથી જ મહેં ગૌહરખાનને શાહજાદા ખુર્દમની તપાસ કરવાનું કામ સોંપ્યું હતું. એ પુરુષ છે—સ્ત્રી નથી ! તેનાં વચનોપર એક વખતે મહેને સંદેહ ઉપજ્યો હતો ખરો ! તેના સંબંધી તું જે કંઈ જાણતો હોય તે સાંભળવાની મહારી ઇચ્છા છે.”

દૂરજહાનનાં આ વચનો સાંભળી બિહારીચરણે સ્વગત વિચાર્યું:—
“કેવી આશ્ચર્યમાં આવી પડ્યો ! આ મહાન માણસો શાથી રાજ ચાલ અને શાથી નારાજ થાય છે એ તો જાણવાનું જાણું છે. આ હીરાનો હાર—અને ત્યાર પછી નિખુર જલ્લાદની તસ્વાર ! આપ રે ! કેવું બચકર સ્થાન !

પ્રકરણ ૧૭ મું.

બેગમમહાલનું રહસ્ય.

થોડા સમય સૂધી શાન્ત રહ્યા પછી બિહારીચરણે કહ્યું:—
“હજરતનો હુકમ અમાન્ય કરવાની શક્તિ કેનામાં છે ? હું સઘળી હકીકત આપને નિવેદન કરું છું. જુલેખાં બાદી થઈને બાદશાહબેગમની પાસે હોવાથી જ મહારે સર્વદા બેગમમહાલપર નજર રાખવી પડતી હતી. આમ હોવાથી જે રહસ્ય અનેક જણ જાણે છે તે હું

પણ જાણું છું. આવી રીતે હું હમ્મેશાં નજર રાખતો હોવાથી જ બુદ્ધિમાન્યે ઝેર ખાધેલું હોવા છતાં હું તેમના જીવનનું રક્ષણ કરી શક્યો હતો. મ્હને લાગે છે કે, એ હકીકત આપે સાંભળી હશે ?

“આવી રીતે હમ્મેશાં બેગમમહાલપર નજર રાખવાથી અને વિશેષમાં દુલાલી વારંવાર બેગમમહાલમાં પોતાની માતા પાસે આવતી હોવાથી તથા મ્હારી સ્ત્રી ગંગીઆ ચોકમાં પાનની દુકાન કરીને બેઠેલી હોવાથી જે કાંઈ હું જાણી શક્યો છું તે બીજું કાંઈ જાણી શક્યું નથી. યથા સમયે હું એમ જાણી શક્યો કે એક પુરુષ સ્ત્રીના વેશમાં બેગમમહાલમાં રહે છે;—બોળ મશરૂરે તેને કાંઈ સ્થળેથી લઇ આવી પોતાની પાસે રાખ્યો હતો. તેને દાદી મુઝે નહોતી. દેખાવમાં તે ધણો સુંદર હતો. તેનું મ્હોં પણ સ્ત્રીના જેવું જ હતું. તેથી સ્ત્રીના વેશમાં ખરી રીતે તે પુરુષ છે એમ કાંઈ ધારી શકતું નહિ—માત્ર એ બેદ હું જ જાણી શક્યો છું. એ માણસ બદમાશ હોવા છતાં તે ધણો ચાલાક હતો એમ મ્હારે આપની પાસે કહેવું જાણ્યું. એ જ માત્ર શાહજહાના હસ્તવેશને પકડી શક્યો હતો !”

જહાંગીરે ગર્જનામુચક સ્વરે કહ્યું:—“એ ક્યાં છે ?”

બિહારીચરણે પર્વતના માર્ગની સમજણી હકીકત કહી.—તે કેવી રીતે પોતાને પકડી લાવતો હતો—કેવી રીતે પોતે તેને દુઃખ દીધું હતું એ સમજાવું તેણે વિસ્તારથી વ્યાદશાહને કહી સાંભળાવ્યું. પછીથી તેણે કહ્યું:—“એને જીવથી મારી નાખવાનો મ્હારો વિચાર નહોતો તેથી જ મ્હોં તેને છોડી દીધો છે; છતાં પાપીને ઇશ્વર પોતે જ સજા કરે છે. તે અનાયાસે મ્હારી સલાહ પ્રમાણે પલાયન કરી જઈ પોતાનો જીવ બચાવી શકત; પરંતુ તે કદાપિ તેમ કરશે નહિ. આજે કે કાલે તે • પાછો જરૂર અત્રે આવશે—આ બેગમમહાલનો કાંઈ પણ ત્યાગ કરી શકે એ બનવા જેવું નથી !”

“ ખૂન તેણે જ કર્યું હતું કે ? ”

“ સમજી હકીકત હું હજરતને નિવેદન કરું છું. મશહરની યો-
જનાથી એ ગૌહરનન હમ્મેશાં શહેરમાં જતો હતો. હમ્મેશાં તેને
માટે પદાવાળી પાલખીનો બદોબસ્ત કરી રાખેલો હતો. હવે મશ-
હર જ તેને આવવા જવા દેતો હોવાથી કાણ તેને રોકી ટોકી શકે
તેમ હતું ? એ પાલખી મહારા જોવામાં આવતાં મળે બહેમ ઉપ-
જ્યો ! એક દિવસે એ પાલખીને મહેં ઝાકમાં આવેલી જોઈ. પાલ-
ખીમાં કાણ બેઠેલું છે એ પણ મહેં જોઈ લીધું. એ ત્રણ દિવસમાં જ
હું સમજી શક્યો કે, પાલખીમાં બેસીને આવનાર જનાર બ્યક્તિ ખરી
રીતે બી નહિ પરંતુ પુરુષ છે ! તે જોને ત્યાં આવતો હતો તે મકા-
નમાં એક ડાશી રહેતી હતી. એ ડાશી સુંદર યુવકોની તપાસ કર્યા
કરતી હતી. તે હમ્મેશાં મુસાફરખાનામાં જઈને વિદેશી સુંદર નવ-
યુવકો સાથે આલાપ પરિચય કરતી હતી. આવો પ્રકાર જોવામાં
આવતાં સ્વાભાવિક રીતે જ મહારો સંદેહ વધી ગયો ! દુલાહીને એ
ડાશી તથા ગૌહરનન પર બરાબર દેખરેખ રાખવાનું કામ મહેં
સોંપ્યું. શહેરમાં દેશવિદેશમાંથી હમ્મેશાં ધણા લોકો આવે જાય છે.
ડાશી એ લોકોમાં સુંદર યુવકોની શોધ કર્યા કરતી હતી ! એક વખતે
દુલાહીના મુખે મહેં એમ સાંભળ્યું કે, એ ડાશીની સાથે એક વિદેશી
યુવક તેને ઘેર આવ્યો હતો; પરંતુ તે ત્યાંથી પાછો ફર્યો નહોતો !
વિદેશી યુવક ગૂમ થતાં કાણ તેની તપાસ કરે ? સર્વે એવો જ
વિચાર કરે કે તે પુનઃ ખીજા કોઈ સ્થળે ગાલ્યો ગયો હશે ! આવી
રીતે એ યુવકની તપાસ પણ કોઈએ કરી નહિ ! દુલાહીની વાત
સાંભળી મહેં પણ તે દિવસથી એ ડાશી ઉપર બરાબર નજર રાખવા
માંડી થોડા દિવસ પછી એ ડાશી ખીજા એક યુવકને પોતાને ઘેર

લઈ આવેલી જણાઈ । તે દિવસે થોડા સમય વીતતાં બેગમમહાલની પાલખી તેને લાં આવી. ગૌહરજનને પાલખીમાંથી ઉતરી ડાશીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. હું અને દુલાલી બન્ને જણાં પહેરાપર રહ્યાં. થોડા સમય પછી ગૌહરજનને પેલા યુવક સાથે બહાર આવી પાલખીમાં બેસતો અમે જોયો. બન્ને જણા પાલખીમાં બેઠા અને પાલખી રવાના થઈ. અમે પણ પાલખીનું અનુસરણ કર્યું । છેવટે પાલખીને અમે બેગમમહાલમાં ચાલી જતી જોઈ. આ દેખાવ નજરે પડ્યાથી મહારા મનમાં ધણો સંદેહ ઉપજ્યો. હું સમજ્યો કે, ગૌહરજન વિદેશી યુવકને જીલ્લાપ આપી બેગમમહાલમાં લઈ જાય છે અને એ યુવક પાછા તેમના દુર્ભાગ્યે બેગમમહાલમાંથી બહાર નીકળી શકતા નથી । મહેં સ્વગત વિચાર્યું કે, 'આવાં કામકર કાર્યો થાય છે છતાં તેની હકીકત બાદશાહ નામવર કિંવા બેગમસાહેબાના જાણવામાં આવતી નથી એ આશ્ચર્ય પામવા જેવું છે ! એ યુવક પોતાનો જીવ ગૂમાવે છે એ ચોક્કસ છે । છતાં તેમના મૃતદેહને દુરાચારી ગૌહરજન ક્યાં છુપાવી દેતો હશે ? ! જો આ સધળા મૃતદેહને તે બેગમમહાલના ખૂનખાનામાં મોકલતો હોય તો ખરી હકીકત કાંઈ પણ રીતે ગુપ્ત રહી શકે નહિ. આમ હોવાથી એ બદમાશ યુવકના મૃતદેહને ચાલાકાથી દિલ્લી મોકલી દેતો હતો. એ સધળા યુવકને મારી નાખવામાં આવ્યા ન હોત તો તેઓજ કાંઈ દિવસે બેગમમહાલના ગુપ્ત રહસ્યનો ભેદ ખુલ્લો કરી દેત. તેથી જ આવી કામકરતા ચાલી રહી હતી ! બાંદીઓના પૈસા ખાઈને મશ્વર તથા ગૌહરજનને આ કાર્ય કર્યું છે ! આ વિષયની તપાસ કરવા માટે તે દિવસથી મહેં બેગમમહાલપર વિશેષ નજર રાખવા માંડી. બેગમમહાલની અંદરની માહિતી મેળવવા માટે મહેં દુલાલીને નિયુક્ત કરી । આ સમયે દીક્ષીનાં ખૂનો માટે

ચોતરફ હાહાકાર થઇ રહ્યો—એટલે હું સધળું સમજી ગયો ! દુલાલીને મુખે મ્હેં એમ સાંભળ્યું કે એ ગૌહરબાન મશરૂનો માણસ છે. જો તે તેનો માણસ ન હોત તો કદાપિ આવાં બચકર કાર્યો કરી શકત નહિ ! એ ચાર દિવસ સૂધી તપાસ કરતાં મ્હને માલુમ પડ્યું કે, મશરૂ અને ગૌહરબાન હતબાગ્ય વિદેશી યુવકોને છેતરી, બેગમમહાલમાં લઇ જાય છે અને પછી એ દુર્ભાગી યુવકોની સાથે બેગમમહાલની ખાંદીઓ આનંદ વિનોદ કરે છે. છેવટે એ યુવકોને સુરાની સાથે વિષ આપીને તેમનું અકાળમૃત્યુ નિષ્પન્નવવામાં આવે છે ! મહારી આ કલ્પના ખરી છે એમ લાગવાથી જ મ્હેં હજરતને ફતેહપુરમાં એવો દેખાવ બતાવ્યો હતો !”

જહાંગીર મહા મુશિબતે આત્મસંયમ કરતો હતો, તે કાંઈ બોલ્યો નહિ. બિહારીચરણ કહેવા લાગ્યો:—“ દુર્ભાગી યુવકોની જીવનશૈલીનો અંત આવી ગયા પછી કોઇ પણ રીતે કાંઈ સંદેહ ઉપજે નહિ એટલા માટે એ દુષ્ટો તેમના મૃતદેહોને ખસેડીને ચાલાકાથી દીલી રવાના કરી દેતા હતા. પછીથી એ મૃતદેહો કેની રીતે દિલ્લી રવાના કરવામાં આવતા હતા એ સંખંધીની તપાસ કરવાનું કામ મ્હેં હાથમાં લીધું. એ કામમાં પણ સત્વર મ્હને સફળતા મળી. એક વખતે એક યુવકની સાથે ગૌહરબાને બેગમમહાલમાં પ્રવેશ કર્યો, એટલે સમરત રાત્રિ હું પહેરાપર રહ્યો. પ્રભાતકાળે એ પદાવાળી પાલખીને મ્હેં બેગમમહાલમાંથી બહાર નીકળતી જોઇ ! મ્હેં પણ પાલખીનું અનુસરણ કર્યું. પ્રથમ મ્હેં એમ વિચાર્યું હતું કે પાલખી પેલી ડોશીના ઘર તરફ જશે; પરંતુ તે એ તરફ નહિ જતાં યમુનાના કિનારાપર ચઢને પશ્ચિમ દિશા તરફ જવા લાગી. દુલાલીને ઘોડો તૈયાર કરી લાવવાનું કહી છુપી રીતે હું પાલખી પાછની

પાછળ જવા લાગ્યો ! પાલખી નદીના તીરપર આવેલા એક નિર્જન સ્થળે જઈ ઉભી રહી. ત્યાં એક મોટી નૌકામાં ધણા લોકે તૈયાર થઈને બેસી રહ્યા હતા. પાલખી ઉંચકનારાઓ પણ પાલખી-સહ નૌકાપર ચઢી ગયા કે તરત જ નૌકાનું લંગર ઉપાડી લઈ તેને હંકારવામાં આવી ! આ વખતે દુલાલી પણ ઘોડો લઈ આવી પહોંચી. હું ઘોડેસવાર થઈ કિનારે કિનારે નૌકાની સાથે સાથે જવા લાગ્યો ! લગભગ મધ્યરાત્રિ પસાર થઈ ગઈ એટલે નૌકાએ દિલ્લીની પાસે એક નિર્જન સ્થળે લંગર નાખ્યું ! પાલખી ઉંચકનારા માણસો પાલખી લઈને શહેર તરફ જવા લાગ્યા. એક વૃક્ષના થડ સાથે ઘોડો બાંધી દઈને હું પણ તેમની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. રસ્તે કોઈ પણ માણસ નહોતું, શહેરનો દરવાજો બંધ થઈ ગયેલો હતો. દૂરથી મહેં જોયું કે, બોઘાઓએ દરવાજા પાસે પાલખી ઉતારી તેમાંથી એક નમ્ર મૃતદેહને બહાર કાઢ્યો. પછીથી તેને દરવાજાની દિવાલ સાથે ઉભો રાખીને તેઓ પાલખી લઈને પલાયન કરી ગયા ! મ્હારે જે કાંઈ જોવાની જરૂર હતી તે મહેં જોઈ લીધું. પછીથી મહેં એ દુષ્ટોનું અનુસરણ કર્યું નહિ. મ્હારો ઘોડો પણ તદ્દન ચાકી ગયો હતો. એ રાત્રે દિલ્લીમાં રહી બીજે દિવસે હું પાછો આગ્રા આવતો રહ્યો. આવતાંની સાથે પેલી નૌકાને મહેં મ્હારી પહેલાં જ યથા સ્થળે પાછી આવેલી જોઈ ! હજરત ! દિલ્લીનાં ખૂનોની આ ભયંકર હકીકત ધણા દિવસથી હું જાણતો હતો. ”

ખિહારીચરણ ચુપ થયો એટલે થોડા સમય સુધી જહાંગીર કે નરજહાનમાંથી કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ. બેગમમહાલની આવી કલંક કથા સાંભળવામાં આવતાં તેમનો ઉભયનો આત્મા અત્યંત બ્યથિત થયો હતો. છેવટે જહાંગીરે કહ્યું :—“ આ વાત બીજું કોઈ જાણે છે કે ? ”

ખિહારીચરણે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહ્યું :—“ શહેનશાહ ! મ્હારા

સિવાય સમસ્ત જગતમાં આ વાત ખીજું કોઈ જાણતું નથી.”

“ દુલાહી ? ”

“ ખૂનના રહસ્ય સંબંધી એ કોઈ જાણતી નથી. એ રહસ્ય મ્હેં તેની પાસે કદાપિ ખુલ્લું કર્યું નથી. ”

“ ખીજા કોઈ આગળ ત્હેં એ રહસ્ય ખુલ્લું કર્યું નથી ? ”

“ ના, જનાબ. ”

“ ત્યારે હવે તું એ રહસ્ય કોઈની પાસે ખુલ્લું કરીશ નહિ. આ ખૂની મામલાઓના રહસ્યનો ભેદ કરનારને એક લાખ અશ્વરશી-ઓતું ઇનામ આપવાનું મ્હેં પ્રથમથી જાહિર કરેલું છે. દરબારમાંથી તને ત્હારું ઇનામ મળવાનો હુકમ કરવામાં આવશે. ”

ખિહારીચરણે મનમાં ને મનમાં કહ્યું:—“ આ કોઈ ઇનામ નથી, મ્હેં બંધ કરવાને માટે લાંચ છે ! ”

બાદશાહે કહ્યું:—“ શાહજહાના ખૂન વિશે તું કોઈ જાણે છે ? ”

ખિહારીચરણે નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો:—“ ના જહાંપનાહ ! હું કોઈ જાણતો નથી. ”

જહાંગીરે કહ્યું:—“ હવે તને ત્હારી ઇચ્છા હોય ત્યાં જવાની રજા છે ! ”

ખિહારીચરણે જહાંગીરને કુરનીસ કરી તેની પાસેથી વિદાય થઈ ગયો. જહાંગીરનો મનોભાવ સમજી જઈ તેણે પોતાના મન સાથે કહ્યું:—“ આ દિલ્લીમાં હવે ભયંકર બનાવ બનશે, મશરૂરની જીવન-લીલાનો જુલ્મથી અંત આવશે; ખરું છે કે, ”

“ અજબ ખેલ દુનિયા, જિસમેં ચાલ હમેશાં રંજકિ હય;

સમ ખૂજો તો દુનિયાદારી ચક ખાજી, ક્ષતરંજકિ હય.

જો આજે અપના બચકા હય, વહી હય ખુદ દુશ્મન અપના;

રાહ દિખાનેવાલા હો જતા હય ચહાં રહ જન અપના.

હાઈ ધર ઘોરા, ચલ કર જળ ચૂક ગયા આસન અપના,
હાથી અપને હાથોસે બંધવા દેતા હમ તન અપના.

શાહ પિયાદા સખડી હાલત દુનિયામેં શશપંજકિ હમ—સચ.”

તે દિવસે જ મહાજનને ત્યાં સધળી સંપત્તિ જમા કરાવીને
બિહારીચરણ દિલ્લીથી પલાયન કરી ગયો !

* * *
બીજે દિવસે પ્રજાતકાળે જાહિર રથળે એ માણસોને માટીમાં
અડધા દાટવામાં આવ્યા; ત્યાર પછી બચંકર શિકારી કૂતરાઓને
છૂટા મૂકી તેમના બન્નેના દેહનો ભોગ લેવામાં આવ્યો. એ એ માણ-
સોમના એક બોળે મશરૂર અને બીજે ગૌહરજન હતો ! આવી રીતે
પાપીઓને તેમના પાપોની સજા મળી તથા તેઓ જહનમમાં ચાલ્યા ગયા.

બિહારીચરણ જે કાંઈ બોલ્યો હતો તે ખરું પડ્યું ! ગૌહર-
જનને તેનું બચંકર ભાગ્ય પાછું મશરૂર પાસે ખેંચી લાવ્યું હતું !
બન્ને જણા સાથે પકડાયા અને સાથે જ માર્યા ગયા !

પ્રકરણ ૧૮ મુ

શાહજહાન.

જહાંગીર બાદશાહનું મૃત્યુ થયું છે ! શાહજહાન પુરંમ શાહ-
જહાન બાદશાહના નામથી ભારતના દિલ્લીશ્વર તરિકે જાહિર થયો
છે ! આમાંથી સધળા મનસબદાર, અમીર ઉમરાવ અને રાજકર્મ-
ચારીઓએ મેવાડમાં જઈ સમ્રાટ તરીકે તેનું અભિવાદન કર્યું છે !
નવીન બાદશાહ ધણુ જ સમારોહથી તેના રાજપૂત તથા મોમલ
અમાત્ય તેમજ રાજકર્મચારીઓથી વીટળાઈને પુષ્કળ સૈન્ય—હજારો

હાથી, ઘોડા વગેરે સહ આગ્રા તરફ આવે છે. એ ધામધૂમ એ ઠાઠમાઠ તથા એ શોભાસૌન્દર્યનું વર્ણન થવું સર્વથા અશક્ય છે !

શાહજહાન બાદશાહ આગ્રાની પાસે આવી પહોંચ્યો છે. નગરનાં આબાલ, વૃદ્ધ, વનિતા, સર્વ નવીન બાદશાહનાં દર્શન કરવા માટે પોતપોતાના કામકાજને અંધ કરી રાજમાર્ગની બન્ને બાજુએ દારબંધ ઉભાં રહ્યાં છે ! મકાનોનાં છબ્બાં, ઝરૂખાં અને અગાસીઓમાં બિલકુલ જગ્યા રહી નથી ! નગરથી બે ત્રણ ગાઉ સૂધી લોકોની ઠંઠ જામી રહેલી છે ! વિવિધ રંગી ધ્વજપતાકાઓ અને પુષ્પમાળાઓથી રાજમાર્ગે અપૂર્વ શોભા ધારણ કરી છે. વચ્ચે વચ્ચે નહામત તેમજ બીજાં વાઘ્યત્રોનો અભિષેકસૂચક મધુર કર્ણપ્રિય સૂર સંભળાય છે. કુળમહિલાઓ હાથમાં પુષ્પમાળાઓ લઈ બાદશાહપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા માટે અધીરતાથી ઉભી રહેલી છે ! સમસ્ત આગ્રા આજે આનંદથી ઉન્મત્ત બની ગયું છે—વારંવાર ચોતરફથી શાહજહાન બાદશાહનો વિજયધ્વનિ થવા કહે છે !

ધીમે ધીમે બાદશાહ પાસે આવી પહોંચ્યો. ચોતરફ તેના નામનો ઉચ્ચ સ્વરે જયજયકાર થઈ રહ્યો. લોકો ધક્કા મુક્કીઓનો ઉપયોગ કરી આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. રસ્તાની એક બાજુએ ગાદી ઉપર એક મૃગચર્મ બિછાવીને એક વૃદ્ધ સંન્યાસી તકીઆને અટ્ટેલીને બેસી રહ્યો છે. એક સૌન્દર્યમયી સંન્યાસિની તેની પાસે બેસી ધ્યાનથી તેને વાચુ દોળે છે. એ બન્નેની પાછળ બીજાં એક વૃદ્ધ સંન્યાસી અને વૃદ્ધ સંન્યાસિની ઉભાં રહ્યાં છે. આવા મહાસમારોહમાં આ દેખાવ કેવો પવિત્ર તેમજ મધુર લાગે છે ! લોકો ભક્તિભાવની વિશેષતાથી એ સંન્યાસી-મંડળને કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કરતા નથી. સઘળાં લોકો

વિસ્મિત અને ભક્તિપૂર્ણ દષ્ટિથી તેમના તરફ જોઈ રહ્યા છે—
સૈનિક સુદાં એ સંન્યાસીમંડળને દરકન નહિ કરતાં દૂર ખસીને
ઊભા રહ્યા છે !

સર્વથી પ્રથમ ચોપદારો આવ્યા—તેમની પાછળ સેંકડો ડંકા-
વાળાઓ પૃથિવી કંપાવતા આવ્યા. ઘોડેચારોનાં ટાળાંને ટાળાં
આગળ ચાલ્યાં ગયાં. એ સમારોહનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી !

મણિમુક્તાથી સુસજ્જિત થયેલા અને વિવિધ રંગથી રંગાયલા
હાથીઓ ક્રમાન્વયે અગ્રેસર થવા લાગ્યા. એ હાથીઓ પર બેઠેલા
રાજપુરુષો લોકોની ગિર્દીમાં સોના મહોરોની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા.
છેવટે આદર્શાહનો મહોટો મદોન્મત્ત હાથી સર્વની નજરે પડ્યો !
શાહજહાન આદર્શાહના વેશમાં સોનાના હોદ્દા પર બેઠેલો છે ! પાછ-
ળથી અમાત્ય, પ્રધાન તેના મસ્તક પર સોનાનું છત્ર ધરી રહ્યા છે.
સઘળા આગ્રાવાસીઓએ આદર્શાહને જોઈ તેનો જયજયકાર કર્યો,
કેલાહલથી દિશાઓ કંપવા લાગી.

રાજનો હાથી વૃદ્ધ સંન્યાસી પાસે આવેને એકાએક ઉભો
રહ્યો તથા જોત જોતાંમાં તે નીચે ખેસી ગયો. આદર્શાહ છલંગ મારી
નીચે ઉતરી પડ્યો ! આ દેખાવથી ક્ષણ માત્રમાં જ સઘળો કેલા-
હલ શાન્ત થઈ ગયો ! આદર્શાહ શું કરે છે એ જોવાનું ધણું કૌતુહલ
સર્વના મનમાં ઉપજ્યું.

શાહજહાન ઝડપથી વૃદ્ધની પાસે ગયો. વૃદ્ધે ઉડી ઉભા થવાનો
પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ આદર્શાહે તેને ઉભો થવા દીધો નહિ. તેણે તેનો
હાથ લઈ સંમાનથી તેના પર ચુંબન કર્યું. સર્વેએ વિસ્મિત બની
જઈને જોયું કે, આદર્શાહે પછીથી પેલા વૃદ્ધ સંન્યાસી અને સંન્યા-
સિનીને પ્રણામ કર્યા, તથા તેમની ચરણરજ પોતાના મસ્તકે ચઢાવી !

વૃદ્ધ કાંઇ બોલી શક્યો નહિ. તેનાં બન્ને તેત્રામાંથી અમુજળની વૃષ્ટિ થવા લાગી. સંન્યાસિનીએ કહ્યું:—“ વત્સ ! હું તને આશીર્વાદ આપું છું કે, ચિરાયુ થઇને ભારતનું કલ્યાણ કરે ? ”

બાદશાહે પાછળ ઉભેલા સંન્યાસી વેશધારી બિહારીચરણને સત્રેમ આલિંગન કરીને કહ્યું:—“ બિહારીચરણ ! હું તમને દરબાર-માંથી જવા દેવાનો નથી. ” પછીથી સ્યામાની માતાનો હાથ પકડી તે બોલ્યો:—“ જો તમે ન હોત તો ખુર્દમ આજે બાદશાહ ઘર્ષશક્ત કે ? ” આ વાત સાંભળી હમીદા.—ગંગીઆ,—સ્યામાની મા રડી પડી !

શાહજહાને પોતાના ગળામાંનો બહુ મૂલ્યવાન હાર કાઢી દુલાલીના ગળામાં પહેરાવતાં કહ્યું:—“ ત્યારે માટે વર શોધી કાઢવાનું કામ ચ્હાડે છે. ” આમ કહી દુલાલીની પાસે ઉભી રહેલી દયામણિના ખોળામાં ધણી સોનામહોરો નાખીને તેણે કહ્યું:—“ વખતે ઉપયોગમાં આવશે. ”

પછીથી વૃદ્ધ તરફ ફરીને બાદશાહ બોલ્યો:—“ દાદા ! થોડા દિવસ સૂધી અહીં રહ્યા સિવાય આપ જશો નહિ. હવે હું વિદાય થાઉં છું. પછીથી મેળાપ થશે ! ”

શાહજહાન પાછો હાથીની પીઠપર ચઢીને હોદામાં બેઠો. તેના જયપ્વનિથી પાછી પૃથિવી કંપી ઉડી. લોકો તેના આ કાર્યથી વિશેષ આનંદોન્મત્ત બની ગયા; બાદશાહ અગ્રેસર થયો. તેની પાછળ ધણી હાથી,—ઘણું સૈન્ય વગેરે અગ્રેસર થવા લાગ્યું.

બાદશાહ બેગમની સોનાંની પાલખી આવી એટલે વાહકોએ તે પાલખી વૃદ્ધ સંન્યાસી પાસે ઉભી રાખી ! લાખો મહોરોના મૂલ્યના પોષાકથી સુસજ્જિત થયેલી લુલિયા ઝૂપથી પાલખીમાંથી નીચે ઉતરી તથા તેણે વૃદ્ધ દાદા અને સંન્યાસિની જનનીની ચરણ-પૂજા કરી ! લોકો ઉચ્ચકંઠે વારંવાર બોલવા લાગ્યા:—“ તાજમહાલ બેગમનો જય ! ”

ફુલાલીને ચુંબન કરી;—બિહારીચરણ તથા ગંગીઆને ચોમ્મ માન આપી ‘પછીથી પાછો આપણો મેળાપ થશે.’ કહીને લુલિયા પાલખીમાં બેઠી. આ વખતે તેની પાછળ આવતા હાથીપરથી લોક-સમાગમમાં સોનમહોરોની મુક્ત હસ્તે વૃષ્ટિ થવા વાગી! બાદશાહ-બેગમ ચાલી ગઈ,—તેની પાછળ ધણા હાથીઓ ચાલ્યા ગયા! જાણે કે એક અદ્ભુત બનાવ બની ગયો! આજે લોકો એ જે દેખાવ જોયે છે એવા દેખાવ પૂર્વે તેમણે પોતાના જીવનમાં કદાપિ જોયો નહોતો.

બાદશાહી રસાલાએ દુર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો એટલે ચોતરફથી વાલ-મત્રો વાગી ઉઠ્યાં;—આત્રા આનંદથી હિન્મત બની ગયું,—લાખો લોક જીંડમાંથી નીકળી નગર તરફ—દુગ તરફ જવા લાગ્યા; પરંતુ તેઓ-માંથી કોઈએ વૃદ્ધ સંન્યાસી તેમજ તેના મંડળને અડચણ કરી નહિ. સર્વ દૂરથી ભક્તિપૂર્વક તેમને પ્રણામ કરી ચાલ્યા જવા લાગ્યા. જીંડ ઓછી થઈ એટલે સંન્યાસિનીએ વૃદ્ધની સાથે પાસેના એક મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. બાદશાહને જોવા માટે તેઓ એ મકાનમાં આવવાને રહ્યાં હતાં.

હવે અમારે બીજું કાંઈ કહેવાનું નથી! તાજમહાલ વનનું પુષ્પ હોઈ તે બેગમમહાલના વિલાસમંદિરમાં આવી સુકાઈને ઝરી ગયું! તેના શોકથી શાહજહાન પોતાનું ચક્ષુજળ આરસ પથરોપર ચિરકાળને માટે રાખી ગયો છે. પોતાની પત્ની માટે તેણે જે કાંઈ કર્યું છે તે બીજા કોઈથી કદાપિ બની શકે તેમ નથી. આત્રાનો તાજમહાલ—શાહજહાનનું સુવિખ્યાત રમરણમંદિર જગતમાં આતુલનીય છે। इत्यलम्.

સ્વદેશભક્તિનો સંકલ્પ !

સ્વદેશભક્તિનું ગૌરવ !

મડભૂમિની મોહિની.

પ્રયોજક, પ્રજાલાલ જાડવજી ઠક્કર.

આ ઐતિહાસિક નવલકથા પ્રત્યેક સ્વદેશભક્તે વાંચવા જેવી છે. કોટામાં જ્યારે ચતુરચુડામણિ જાલિમસિંહ રાજપ્રતિનિધિ હતો ત્યારે તેણે પોતાનો અધિકાર ચાલુ રાખવા માટે કેવા પ્રયત્ન કર્યા હતા. કોટાના રાજકુમારોએ સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ માટે કેવો ભગિરથ શ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, ઝાલોરરાજતન્દિની અલકાસુંદરીપર વિષયલોલુપ ગરબનદાસે કેવો રાક્ષસી બુદ્ધિ ગુજાર્યો હતો વગેરે અસંખ્ય મનોરંજક વિષયોથી આ નવલકથા પરિપૂર્ણ છે. વડોદરાથી પ્રકટ થતું સુપ્રસિદ્ધ માસિકપત્ર સાહિત્ય જગ્યાએ છે કે 'કોટાનો ઇતિહાસ જાણવા માટે આ પુસ્તક સારું' છે. દરેકને આ નવલકથા વાંચવાની અમે જોઈએક ભલામણ કરીએ છીએ ' પાકું સોનેરી પુઠું છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૪-૦

સર્વોત્કૃષ્ટ, મનોરંજક, અચિત્ર સામાજિક નવલકથા.

ખંસરીખાલા.

આ સામાજિક નવલકથામાં મનુષ્યજાતિના ભાવ, વિકાર, ચારિત્ર્ય રેતું એવું સુદર તથા સ્વાભાવિક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. કે, વાંચનારને પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ ખરેખરના જનતા હોય એવો ભાસ થયા સિવાય રહેશે નહિ. બાળિકના હૃદયનો વિશુદ્ધ અનુરાગ, સહૃદયભિમુખીની સ્મૃતિ, વિકાર કિંવા કામની પ્રયંડજવાળા, અખજાનો આત્મોત્સાહ વગેરે વિવિધ વિષયોના મનોરંજક પ્રસંગોથી આ નવલકથા પરિપૂર્ણ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૫૦, મનહર ફોટો ઝીંકાના ચિત્રો સોનેરી પાકું લાયખેરીને શાભાને એવું પુઠું છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮. બુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર જાજુબે. ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

